C. INST. ISTORIE A. R. S. R.
II
20705

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

23 48

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI LITERE

GHEORGHE I. BRĂTIANU

CHESTIUNEA MĂRII NEGRE

II.

CURS 1942–1943

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECA [illegible] DE ISTORIE A ARTEI
Cota II 20705
Inventar 102070

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Prelegerea XXIV

MAREA NEAGRA, LAC TURCESC.

Cadrul Politic.

Ne-am oprit anul trecut la cucerirea turceasca a Mării Negre, ale cărei efecte am încercat în lecţiunea ultimă să vi le schiţez, însă problema merită o mai serioasă adâncire, şi de aceea titlul prelegerii de astăzi este "Marea Neagră lac turcesc".

Cu alte cuvinte, trebue să studiem stăpânirea turcească a Mării Negre.

Nu este prima dată când toate ţărmurile acestei mări se află cuprinse în cadrul unei singure stăpâniri. Aţi văzut în antichitate Marea Neagră " lac roman", stăpânirea romană cuprinzând toate ţărmurile acestei mări; aţi văzut în Evul Mediu Marea Neagră "lac bizantin" la un moment dat stăpânirea imperiului de răsărit întinzându-se şi pe ţărmul de nord al Mării Negre, chiar dincolo de Crimeia şi de Marea de Azov

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fără să mai vorbim de influenţa asupra statelor sau popoarelor vecine.

Nu se poate spune că Marea Neagră a fost lac tătăresc, pentrucă stăpânirea tătărească s'a întins numai pe ţărmul de nord, iar în ceeace priveşte relaţiunile maritime ele au fost în mâinile altora.

Dar cu cucerirea turcească începe o nouă perioadă, perioada otomană de stăpânire totală pe ţărmul pontic.

Studiul acestei probleme comportă două capitole. Vom începe cu acela al stăpânirii politice şi vom continua cu acela al monopolului economic,- pentrucă acestea sunt două aspecte bine distincte.

Aţi văzut că la 1484 cu căderea sub Turci a Chiliei şi Cetăţii Albe se încheie de fapt lanţul punctelor de sprijin turceşti care asigură stăpânirea în jurul acestei mări.

Hanatul Crimeei, sau cum spuneam altă dată "al Crîmului" care se despărţise în a doua jumătate a veacului XV de vechea Hoardă de Aur, cade şi el sub influenţă turcească. Hanul Crîmului nu mai este decât un vasal al Porţii.

Dar poarta nu se mulţumeşte cu această vasalitate. Ea caută în sensul nu numai figurat dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

chiar în sensul propriu al cuvântului, să-şi asigure stăpânirea prin puncte de sprijin, prin garnizoane în chiar statele acestea vasale.Chiar în Crimeea garnizoanele turceşti stăpânesc şi supraveghează. Influenţa turcească din Constantinopole devine acum covârşitoare în toată regiunea de pe ţărmul de nord al Mării Negre şi cine a avut prilejul să parcurgă Crimeea, îşi poate da seama oricând de această împrejurare. Eu am avut această ocazie în cursul acestei veri, pe la începutul lui August, şi în special două din localităţile vizitate mi s'au părut că înfăţişează mai mult urma influenţei acestei perioade.Am putut vizita vestitul palat al Hanilor dela Bacciserai care a fost ultima reşedinţă a hanilor Crimeei în perioada lor de supunere la puterea turcească. Vicisitudinile războiului au cruţat până acum această clădire care a rămas cu caracterul de muzeu pe care încă mai de mult i-l dăduse stăpânirea rusească şi care a rămas aşa şi sub Soviete; ba chiar Sovietele au mai făcut acolo şi un fel de muzeu al industriei casnice tătăreşti [illegible]; toate acestea sunt destul de bine păstrate şi acum. Războiul actual care a distrus Sevastopolul, a cruţat Bacciseraiul, adăpostit într'o vale. După ce văzusem Constantinopolul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi Palatul Seraiului de pe Bosfor, mi s'a părut Bacciseraiul ca o replică modestă a Palatului Sultanului dela Stambul. Ceeace acolo e marmură, faianţă, aci este lemnărie, de altfel foarte frumos lucrată, şi stuc. Dar se vede limpede de unde a venit modelul. Hanul vasal a căutat să imite splendoarea supremului padişah de care depindea, până şi în ce priveşte curţile în care-şi aşezase locuinţele. De altfel sunt acolo destule lucruri cari merită atenţie: un sistem foarte abil de irigaţie, faimcasa fântână cântată de Puşkin în care apa curge picătură cu picătură pentru a simboliza lacrimile frumoasei Poloneze prinsă de un Han şi care a murit în captivitate, grădina care este deosebit de verde şi de proaspătă faţă de stâncile aride că înconjoară valea şi înseamnă un contrast foarte plăcut.

Dar ceeace se simte la Bacciserai este în primul rând influenţa otomană, în dependinţa căreia Hanii, de acum înainte îşi conduc politica.

Am mai regăsit urmele acestei stăpâniri turceşti - cel puţin aşa o interpretează arheologii locali - într'un alt loc în Crimeea, unde desigur m'aşi fi aşteptat mai puţin s'o văd şi anume în cuibul de stâncă care se chiamă Mangupul sau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sau Theodorul, de care am vorbit anul trecut, unde se afla reşedinţa stăpânilor ţării gotice (Theodorului).

E incontestabil că vezi lucrurile mult mai bine la faţa locului. Fusese şi pentru mine o problemă, cum în împrejurările atât de tulburi de la sfârşitul Evului Mediu se putuse păstra stăpânirea creştină din colţişorul acesta de lângă Balaclava, care, a avut legături, chiar matrimoniale cu noi: Ştefan cel Mare a luat una din soţiile sale din Mangup. Când mergi acolo însă, desigur că lucrurile îţi apar în altă lumină. Este vorba de un adevărat cuib de vulturi: un vârf de stâncă, în care, cu izvoarele cari sunt acolo, cineva se poate izola şi poate rezista vreme îndelungată, dacă a avut grijă să-şi strângă provizii. Drumurile care duc acolo nu pot fi străbătute decât cu piciorul sau cel mult cu calul de munte; sunt poteci aproape inaccesibile şi desigur că această aşezare geografică explică mult mai bine de ce Mangupul a putut rezista până la perioada finală a cuceririi turceşti. Totuşi, şi el a căzut. Şi Turcii, dându-şi seama de importanţa ţinutului pe care-l cuceriseră, l-au legat prin stăpânirea unei *garnizoane*.

Arheologul rus Bertier-Delagarde a scris o-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cum 24 de ani un studiu asupra acestor două cetăţi "Kalamita şi Teodoro". Iată ce spune:

"Având în vedere că arma de foc, de mână, a început a fi întrebuinţată numai în sec.al XVI-lea, putem deduce că crenelele, ce au fost văzute în cazarma de apărare şi pe zidurile citadelei din Mangup, n'au putut să fie făcute înainte de sec. XVI, ci numai sub dominaţia turcă. Această concluzie, bazată pe studiul întrebuinţării armelor, este confirmată şi de rezultatele cercetărilor în ceea ce priveşte stilul cetăţii. Felul de construcţie al zidurilor citadelei(castelul de sus) se deosebeşte de zidurile cetăţii(castetul de jos). Si mai elocventă este cercetarea amănunţită a cazărmii de apărare. Aceasta este casă cu parter şi etaj şi cu un subsol întins sub toată clădirea, care probabil a servit ca închisoare; ea este acoperită nu de ţiglă plată greacă, dar de ţigla tătărească, care are nişte şănţuleţe."

"Desemnul unei uşi a fost prezentat de mai multe ori este reprodus şi de Bertier-Delagarde. Intreg ornamentul acestei uşi e imitat după construcţiile turceşti din Asia Mică. Aceleaşi ornamente au fost găsite şi în Crimeea la construcţiile turceşti şi tătăreşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

" Cercetând plăcile cari îmbracă casa de pe lângă citadelă (cazarma după Bertier - Delagarde (şi palatul lui Alexe după alţi cercetători), s'a constatat că ele reprezintă lespezile de mormânt creştine pe verso cărora s'au săpat ornamente în stil musulman. Luând în considerare cele spuse mai sus precum şi faptul că creştinii n'ar fi profanat mormintele pentru a folosi materialul care se găsia din belşug în împrejurimile Mangupului, se poate afirma cu hotărâre că citadela, împreună cu casa şi giamia, au fost ridicate de Turci. Geamia s'a mai păstrat aproape în întregime până pela 1885 când Tătarii unui sat apropiat au dărâmat-o ca să-şi facă o altă în satul lor."

Se poate deci constata că stăpânirea turcească nu s'a mulţumit cu vasalitatea Hanului Crimeei, ci a căutat să-şi asigure, instalând acolo garnizoane, soldaţii care să supravegheze deaproape ţinutul. La Caja a luat reşedinţă un paşă turcesc.

Tot astfel s'a întins în aceiaşi perioadă stăpânirea turcească pe toate celelalte regiuni ale litoralului pontic.

In răsărit v'am mai amintit de Regatul Georgiei, sau cum zic Ruşii, regatul Gruziei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Acest regat îşi cunoscuse perioada de strălucire la începutul veacului XIII, cu marea regină Tamara; apoi au venit invaziile mongole şi regatul ca de sub influenţa tătărească: parte sub influenţa hamatului persan, parte sub influenţa Hoardei de Aur.

Influenţa tătărească slăbind într'o parte şi dispărând în alta, Georgia se împarte iarăşi nu sferele de influenţă ale celor două puteri cari mărginesc acum Caucazul: puterea otomană care după cucerirea Trapezuntului caută să răsbească mai departe pe litoralul pontic, dar în faţa căreia se ridică puterea persană care, după dinastiile străine, tătăreşti sau turcomane, va ajunge din nou în cursul secolului următor, în mâna unor cârmuitori de obârşie persană. Este vestitul şah Abbas, care va ţine în cumpănă puterea turcească la sfârşitul secolului XVI şi începutul secolului XVII. Intre aceste două puteri, Georgia se împarte din nou: partea de Vest cade în sfera influenţei turceşti, partea de Est, sau cum se zice în limbajul regional Carhtia şi Carthalinia cad sub influenţă persană.

Mai la nord ţărmul Circasiei fusese, ca şi Crimeea, stăpânit de coloniile genoveze. Odată

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

însă cu căderea Caffei la 1475, stăpânirea genoveză era atinsă în punctul ei esenţial şi nu se va mai putea menţine multă vreme. Se păstrează totuşi dela 1482 scrisoarea unui senior genovez din familia Ghisolfi care după căderea Caffei, se mai menţine încă la Matrega, adică peninsula Taman care a fost cucerită cu atâtea jertfe astă vară. El mai avea acolo se pare, un castel, unele posesiuni şi mai cerea sprijin bănesc dela Genova pentru a se putea împăca cu principii Zihi, adică Circazieni, cu care era obligat să aibă legături. Pretindea de asemenea că se află în foarte buni termeni cu hanii Ghirai ai Crimeei şi că va putea să-şi menţină stăpânirea dacă va avea acest sprijin. Aceasta este ultima lui menţiune. E probabil că foarte curând şi aceste urme au dispărut.

Aceste împrejurări au fost studiate de istoriografia sovietică şi am avut surprize să găsesc în volumul III al studiilor istorice ale Acad. U.R.S.S. apărut la 1938 a doi autori necunoscuţi până atunci ce-mi erau Zevakin şi Peinciko, un studiu consacrat coloniilor genoveze din aceste regiuni ale Mării Negre. In această lucrare am avut surprinderea să văd folosite şi lucrările mele proprii şi cu toate că eram categorisit drept istoric burghez- compliment pe care îl primesc cu toată satisfacţia- totuşi se recunoştea că şi un istoric burghez p

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

te avea dreptate în consideraţiunile sale asupra modului de viaţă şi aşezare al coloniilor genoveze. Interesează concluziile pe care le trag aceşti autori atunci când examinează sfârşitul colonizării genoveze"

" Genova n'a căzut deodată. După cucerirea Constantinopolului de către Mohamed II republica sfâşiată de luptele de clasă şi stoarsă de orice resurse a cedat coloniile în marea Neagră băncii San-Giorgio (14 Noembrie 1453).In acest timp coloniile se aflau continuu sub ameninţarea cuceririi. "Nici noi nu ştim, scria dogele Genovei, în ce fel să am destulă armată şi bani ca să apăr dela hoardele turceşti oraşele Caffa, Soldaia, Samastri, Gembalo şi alte posesiuni care aparţin puternicului nostru stat în diferite regiuni ale litoralului Mării Negre". Pentru masele muncitoreşti ale popoarelor Caucazului apusean şi coloniilor, alungarea exportatorilor genovezi nu însemna o eliberare. La locul lor au apărut feudalii turceşti şi tătăreşti care, pentru mult timp au făcut din Marea Neagră o mare închisă(mare clausum)".

Si concluziile acestor istorici în stil sovietic, arată că aci stăpânirea turcească şi-a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

impus precăderea.

In fine, ne rămâne să examinăm ultimul secto: acela care ne priveşte mai îndeaproape, al ţării noastre, unde stăpânirea turcească a pus mâna pe litoral odată cu cucerirea Chiliei şi Cetăţii Al be.

Vă spuneam că contrar afirmaţiilor unui istoric polon mai recent, Dl. Gorka, oamenii vremi nu erau atât de lipsiţi de cunoştinţe geografice sau cum le spunem astăzi, geo- politice, şi că îş dădeau seama ce înseamnă pentru stăpânirea unei regiuni întărirea unei anumite cetăţi sau stăpânirea unui port. Iată scrisoarea prin care sultanul Baiazid II şi-a anunţat atunci cucerirea.

"Vă fac ştiut că Stefan, voevodul Moldovei, a fost până mai deunăzi sluga credincioasă a răposatului meu tată şi a bunului meu şi că niciodată nu le-a călcat poruncile; apoi, îndemnat de mintea lui cea proastă, începu să nu ne mai asculte. Ba, se puse să prade muntenia, care plătia haraciu Impărăţiei noastre. Pentru care supărându-ne, am pornit cu ajutorul lui Dumnezeu spr Moldova, cu toată puterea noastră. Cu ajutorul lui Dumnezeu am trecut şi Dunărea, unde a venit Hanul cu 70.000 de soldaţi şi ni s'a închinat, puindu-se cu ai săi la ordinile noastre, împreună cu toţi ostaşii munteni; şi pornirăm de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acolo şi ajunserăm întâiu la o cetate a lui Stefan, zisă Chilia, care e cheie şi poartă la toată ţara Moldovei şi Ungariei şi a ţării dela Dunăre. Unde venii Hanul cu tabăra şi Muntenii cu credinţă, în ajutorul nostru. Si aşa, cu ajutorul lui Dumnezeu, în opt zile am luat acea cetate şi am întărit-o despre uscat şi despre apă în numele Impărăţiei noastre, şi am pornit de acolo şi am ajuns la altă cetate a zisului Domn, cu numele de Cetatea Albă, care e cheie şi poartă pentru toată Polonia, Rusia, Tataria şi toată Marea Neagră. Care cetate, cu ajutorul lui Dumnezeu, am luat-o în două zile, şi am întărit-o şi pe aceea, şi de acolo cu voia lui Dumnezeu ne-am întors la Scaunul nostru împărătesc".

Iată cât de bine se desluşeşte în această scrisoare importanţa drumurilor care duc dela Chilia spre Ţara românească şi Ungaria iar dincolo spre Polonia, Rusia, Tataria.

Desigur, lucrurile nu s'au oprit aci. Stefan cel Mare nu se putea resemna la pierderea celor două cetăţi, şi au urmat în ultimile două decenii ale veacului XV o serie de încercări de reluare, care de altminteri alternează cu contraofensive turceşti, din piaţa de arme pe care şi-au constituit-o de acum înainte. Pe linia aceasta trebue să încadrăm luptele lui Stefan Vodă cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

diverşii pretendenţi sprijiniţi de puterea turcească, aşa cum de pildă a fost Hroiot, care la 1486 a sfârşit tăindu-ise capul după înfrângere suferită dela oştiile lui Stefan.

Pentru a relua cetăţile acestea Stefan aştepta sprijinul dela ţările creştine ameninţate. Dar de acolo mare lucru nu i-a venit. Ungaria intervenia mai mult platonic; Matei Corvin era nu ma ocupat cu alte probleme-coroana Bohemiei şi-/ave pentru sud-est decât prea puţini bani şi oameni. Polonia se arăta ceva mai activă, iar după 149[illegible] după moartea lui Matei Corvin, s'a părut că se va putea ajunge în fine la un sistem de apărare sau de contra-atac creştin pe acest front. Murind Matei Corvin , tronul Ungariei a revenit lui Ladislau din familia Iagelonilor din Polonia; aceaşi familie stăpânia deci şi în Ungaria şi în Polonia; chiar se pare că la 1494 a fost un congres de familie al Iagelonilor, care a statornicit politica de dus la aceste margini ale stăpânirii lor. In orice caz această conjunctură părea că prezintă lui Stefan Vodă noui speranţe.

Stiţi însă ce s'a întâmplat: expediţia care rămâne şi acum un adevărat mister al politicii polone dela sfârşitul secolului XV, faimoasa expediţie care s'a terminat cu dezastrul din Co

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

drul Cosminului.

Este interesant să vedem cum prezintă istoriografia polonă aceste împrejurări. Un scurt pasaj din interesanta lucrare de sinteză a D-lui Haletzky. "Polonia dela 963- 1914: amintind acest congres de familie dela 1494, ne spune:

" De aceea etapa decisivă a acestei acţiuni, expediţia către Marea Neagră întreprinsă în 1497 rămâne învăluită într'un mister pe care cercetările istorice încearcă în zadar să-l pătrundă. După ce proclamase că merge contra Turcilor ca să reia Akkerman, Kilia şi poate chiar şi Caffa, se îndreaptă inopinat contra lui Ştefan cel Mare al Moldovei. Nu ştim în ce măsură această decizie fatală era justificată de atitudinea voevodului. Oricum ar fi, acesta pregătea nobilimei poloneze o înfrângere sângeroasă în pădurile Bucovinei. El reuşi, cu ajutorul Turcilor cari în anul următor pătrunseră adânc în teritoriul polonez, şi cu conivenţa Ungurilor cari, cu toate legăturile dinastice şi cu toată amiciţia, de altfel tradiţională, rivalizau mereu cu Polonezii în privinţa pământului Moldovei. Singur Alexandru al Lituaniei, care înainta în acelaş timp spre Marea Neagră, avu câteva succese contra Tătarilor şi împiedecă o distrugere a armatei lui Ioan Albert

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Vladislav al Ungariei a trebuit să se limiteze să împace apoi pe Stefan cel Mare cu Jagelonii. Aceştia au suferit în orice caz, un eşec care a pus capăt politicii lor active în chestiunea Orientului".

Se vede ce importanţă atribue istoricul polon acestui dezastru unde în Codrul Cosminului a pierit "şleahta". Dl. Haletzky a făcut o conferinţă acum câţiva ani la Bucureşti şi a căutat să-şi lămurească această problemă. La această conferinţă asista şi regretatul Iorga, care a găsit că trebue să-i adauge o explicaţie, pe care de altfel i-a şi dat-o. Imi aduc aminte că explicaţia dată de dl.Haletky era aceasta: că Polonia, care încă de atunci era preocupată de pericolul extensiunii moscovite spre apus, era speriată de legăturile cari se încheiaseră atunci între Stefan Vodă şi Marii Duci ai Moscovei; această bănuială ar fi determinat pe Ioan Albert ca în loc să meargă contra Turcilor, să-şi asigure întâiu stăpânirea Moldovei.

Explicaţia părea însă privită mai mult la lumina unor împrejurări mai apropiate de noi.

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pe vremea aceea de abia începea a se punea pentru Polonia asemenea problemă, dar nu se putea simţi încă de atunci pericolul stăpânirii moscovite.

Oricum ar fi, trebue să aşezăm această dată, 1497, printre datele şi erorile fatale,- pentrucă din nenorocire au fost mai multe în istoria acestei ţări vecine.

Rezultatul acestei înfrângeri a fost întoarcerea politicei lui Stefan cel Mare, care s'a apropiat de Turci; sunt cunoscute sfaturile pe cari le-ar fi împărtăşit la sfârşitul domniei. In orice caz, politica voevozilor Moldovei a trebuit să ţină seama de aceste împrejurări.

Dar sub urmaşii săi, a reintrat din nou în apele politicii polome, aşa de puternică era la noi conştiinţa aceasta a unei misiuni de îndeplinit la marginea creştinităţii, a misiunii de apărare a creştinităţii care uita atât de des şi atât de complect de noi. Si voevozii următori şi au dus politica pe această linie.Este adevărat că şiamenţinerea sporise..La un moment dat a apărut între Chilia şi Cetatea Albă un om foarte periculos, viitorul sultan Selim, fiul lui Baiazid, care socotindu-se înlăturat dela succesiune, a venit să-şi organizeze aci puterile lui, adică tocmai între Chi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lia şi Cetatea Albă. Pericolul era foarte mare. El căutase imediat să atragă în sprijinul său pe Tătari, şi se părea că o cotropire completă a Moldovei este iminentă. Corespondenţa Domnilor din această vreme ne păstrează urmele acestor îngrijorări. La Ştefăniţă., nepotul lui Bogdan, preocupările acestea n'au încetat. Iată ce aflăm din una din scrisorile trimise de acest Domn care era un hotărât susţinător al acestei politici tradiţionale, regelui Poloniei. Cuvintele ar merita să rămână clasice pentru înfăţişarea continuităţii acesteia în politica strămoşilor noştri:

" In sfârşit, rugăm pe Măria Voastră a băga în seamă cuvintele noastre, gândindu-vă bine mai înainte de toate să nu piară Creştinitatea tocmai în zilele Măriei Voastre; căci,dacă astăzi Dumnezeu va pedepsi ţara noastră Moldova, să nu vă îndoiţi Măria Voastră că mâine o să vie rândul şi pentru alte Domnii creştine".

Iar la 1524 ameninţarea se precizase:

" Vă mai plângeţi că nu vă dau veste de lucruri nouă. Cum v'am înştiinţat în fiecare an despre orice oaste, vă arăt acum prin tine că Turcul Thassule nu s'a întors peste Dunăre, ci strânge aici, între Chilia şi Cetatea Albă, oaste împotriva ţerii Craiului..."

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Vedeţi prin urmare la 1524 cum apare rolul Chiliei şi Cetăţii Albe ca piaţă de arme turcească împotriva ţărilor creştine.

Dar sunt anumite legi, Iorga le numia "permanenţe", cari îşi cer drepturile în anumite momente ale evoluţiei istorice. Pentru stăpânirea turcească, care înaintase în jurul întregului bazin pontic, care îşi întinsese stăpânirea pe tot ţărmul acestei mări, care stăpânia peninsula Balcanică până la Dunăre, problema se înfăţişa la fel cum se înfăţişase cu mai bine de un mileniu şi jumătate înainte pentru stăpânirea romană. Ea nu putea fi deplin sigură că stăpânirea ei a ţărmului pontic era asigurată, fără ca să nu se întindă şi dincolo de Dunăre, fără să nu cuprindă şi bastionul acesta carpatic care este situat în centrul ţării noastre. Si atunci, aveţi explicaţia întregului proces care s'a desfăşurat în primele decenii ale veacului XVI.

Profesorul Weber în conferinţa ţinută aci în Martie, a amintit această problemă. El face legătură între politica Romei, care după ce îşi asigurase ţărmurile pontice şi linia Dunării, n'a putut să se oprească şi a trebuit să treacă dincolo, şi pe de altă parte stăpâ-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nirea otomană care s'a găsit în faţa aceleiaşi probleme, chiar mult mai aproape de noi şi în cadrul unor evenimente încă în curs, cita din coloanele ziarului Times pasajul care afirma că apărarea Indiilor este la Carpaţi,- evident,o vedere geo- politică pe distanţe foarte mari, dar care se încadrează în aceeaşi problemă generală de strategie a regiunilor noastre.

Oricum ar fi, politica turcească a procedat exact în prima jumătate a veacului XVI cum a procedat politica romană în primii ani ai veacului II al erei noastre: pentru a asigura ţărmul pontic a trebuit să stăpânească regiunea dunăreană şi carpatică.

Au urmat evenimentele ce vă sunt cunoscute. La 1526 la Mohaci s'a prăbuşit Ungaria; la 1541 s'au instalat paşaţele turceşti în Buda. Paralel, la 1538 a urmat ceeace am putea numi "lichidarea Moldovei"; ea n'a fost însă deplină cum a fost aceea a coroanei Sfântului Stefan Spre marea mirare a contimporanilor, sultanul Soliman năvălind în Moldova, cuprinzând Suceava şi alungând pe Petru Hareş dincolo de graniţă, n'a transformat ţara în Sangiac, ci s'a mulţumit să desmembreze din nou Moldova, să rupă încă o buoată largă a regiunii din spatele literalului pontic: atunci a fost desfăcută de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Moldova toată partea de miază-zi a Basarabiei. Tighina s'a numit " Bender"- poartă, care a fost strajă turcească pe de- o parte pentru a păzi înspre Polonia şi Moldova iar pe de altă parte pentru a asigura mai bine legătura între stăpânirea otomană şi lumea tătărească. Iar la mijloc a rămas Transilvania, transformat în mare principat închinat Porţii ca şi Principatele Moldovei şi Munteniei şi unde egoismul de clasă al ordinelor privilegiate, era suficientă garanţie pentru otomani că nu li se va întâmpla nimic periculos.

Iată deci cum s'a desfăşurat procesul de consolidare al stăpânirii turceşti în jurul ţărmurilor Mării Negre. Procesul este încheiat pe la jumătatea veacului XVI.

N'au lipsit, firește, încercări de reacţiune. In primul rând în ţările noastre, Moldova n'a putut admite această nouă răşluire a teritoriului ei, care este de fapt până la sfârşitul veacului XVIII şi începutul sec. XIX prima ei desmembrare. Voevodul pus de Turci n'a avut viaţă lungă. Era vestitul Stefan, zis Lăcustă, care deşi, se pare, nepot a lui Stefan cel Mare, nu s'a putut menţine prea multă vreme. Iată un pasaj din faimoasa scriscare

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a boerilor urmaşului său, care ne descrie reacţiunea ce s'a produs în Moldova şi care este foarte interesantă din punctul de vedere al sentimentului public: boerii lui Alexandru Cornea au scris pentru a justifica uciderea lui Ştefan Lăcustă:

"Împăratul avea gânduri rele faţă de această ţară nenorocită, voind să aşeze în ea sangeaci, şi, dacă n'a putut să aşeze în ea sangeaci, e că pe boerii toţi n'a putut să-i adune într'un loc şi să-i ucidă. Impăratul, văzând că nu poate altfel să căpete ţara şi pe boeri, a alergat la viclenia sa şi la viclenia sfetnicilor săi: a îmbrăcat un Turc în veşmântul nostru şi l-a pus Domn în ţara Moldovei. Si noi în acel ceaŝ am fost mulţumiţi şi aşa: de ar fi pus Domn pe un Ţigan ori pe un Arap, tot l-am fi primit, numai Impăratul să nu se întoarcă şi să nu prade ţara până la capăt. Deci, când a fost pus Ştefan Voevod ca Domn, ne închinam lui ca unui Domn şi credeam că toate vor fi bune de acuma. Gândiam că e Domn creştin, de legea noastră, dar el era Turc, îmbrăcat în veşmântul nostru. De nu l-am fi cunoscut până în acest ceas şi n'am fi băgat de seamă viclenia lui, ar fi adus pieirea lui şi a bietei ţări. Dar am văzut că a început cu încetul a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a da ţara împăratului ; voia să-i dea tot ţermul de la Dunăre până la munte, precum şi Nistrul tot. Văzând aceasta, ţara s'a deprins...-l cunoaşte şi a înţeles că Domnul e mai prielnic Turcilor decât nouă, creştinilor."

Iată sentimentul boerilor credincioşi politicii creştine. Era în fapt lupta împotriva procesului de consolidare a stăpânirii otomane în jurul Mării Negre.

Incidentul aşi putea menţiona cu această ocazie un alt studiu din care vedem cum este interpretată istoria noastră în anumite ţări vecine. Am avut ocazia astă vară să citesc un articol apărut în Archivum Europae Centro-Orientalis dela Budapesta, datorit unui istoric ungur, dl. Elekes, despre începuturile organizării sociale în ţările noastre. Este un studiu care merită să fie cetit, pentrucă incontestabil dl. Elekes posedă foarte bine istoria noastră şi utilizează materialul ei documentar,- bine, în sensul că-l tălmăceşte pentru teza lui.- Dar citând această scrisoare, care mie mi-a făcut impresia că este o dovadă autentică a faptului că boerimea Moldovei, credincioasă idealului creştin al politicii ţării înlătură cu violenţă chiar pe cei care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

o trădează,- pentru dl.Elekes concluzia este că boerimea era aşa de lipsită de orice sentiment al drepturilor ei, încât putea să primească în scaunul ţării şi pe un " ţigan" şi un "arap".!!

Trebue să interpretăm cu ceeace lipseşte d-lui Elekes, cu bună credinţă.

Eforturile acestea erau însă inutile. Bugeacul va trece în curând la Tătari, şi pentru a încheia această prelegere ne va ajunge să amintim pasajul în care N. Iorga rezumă datele schimbate ale acestei probleme; în ce priveşte cetăţile noastre din preajma Mării Negre:

" Până aici subiectul nostru însuşi a avut o legătură intimă şi o unitate pe care n'o mai poate avea de acum înainte. Schimbarea în materia de tratat trebue să aducă deci şi o schimbare în felul de expunere. Dela moartea lui Ştefan cel Mare până în secolul nostru vom urmări de acum înainte cronologic vicisitudinile celor două oraşe şi vom da astfel cronica vieţii exterioare a Chiliei şi Cetăţii Albe.

Din loc în loc însă, probleme interesante ne vor opri, întrerupând monotonia acestei povestiri ne legate. In 1538, s'a format raiaua acestor cetăţi; Turcii au anexat Moldova sudestică, vechea Basarabie, aşa că va trebui să privim din punctul nostru de vedere lupta dintre sultanul Soliman şi Mares. Incursiunile

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cazacilor duelul secular dintre aceştia şi Tătari, de multe ori pe pământul Basarabiei, va trebui să ne intereseze , ca şi încercările Domnilor din secolul XVI-lea de a recâştiga porturile vechi ale Moldovei.."

De fapt, ceea ce ne arată aci şi ceea ce aşi dori să reţineţi ca o concluzie a acestei prime părţi şi ca o introducere a părţii de mâine, este că pentru porturile cari ne asigură apropierea de litoralul pontic, împrejurările dela jumătatea secolului XVI au adus o profundă schimbare: mărginite acum la hinterlandul stăpânirii turceşti, la legăturile cu ţinuturile tătăreşti, importanţa comercială covârşitoare a Chiliei şi Cetăţii Albe de odinioară, decade. Din ce în ce mai mult drumul unguresc care se îndrepta spre Chilia, va tinde să se oprească la Brăila, iar drumul moldovenesc va merge deacum înainte spre Galaţi. Cucerirea turcească a pus deci bazele infloririi economice de mai târziu ale porturilor noastre dunărene din epoca modernă şi contimporană.

- oOo -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Prelegerea XXV -a

MAREA NEAGRA, LAC TURCESC
Monopolul Economic

Trecem astăzi la partea a doua a subiectului pe care l-am început să-l desvolt în prelegerea trecută şi anume: vom prezenta aspectul economic al stăpânirei turceşti în jurul Mărei Negre.

Din materia prelegerilor din anul trecut, acei care le-au urmărit, îşi vor aminti că, în special apre sfârşitul Evului Mediu, regiunile din jurul Mărei Negre s'au integrat în curentul general de economie internaţională prin desvoltarea conlonizărilor pe ţărmul ei şi printr'un negoţ foarte intens.

Marea Neagră joacă un rol foarte important în desvoltarea ecpnomiei pre-capitaliste, am putea să spunem că era într'o destul de largă măsură chiar o , economie capitalistă.

Deasemenea în procesul de stabilitate, aproape de stagnare, care intervine în a doua jumătate a veacului al 14-lea, regiunile din jurul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mării Negre urmează ritmul general, ele nu se desfac din curentul general al vieţii economice a lumei, care era cunoscută atunci.

Chiar în această vreme de stabilizare a volumului comerţului şi a intensităţii legăturilor comerciale şi în Marea Neagră constatăm acelaş echilibru. Sunt unele regiuni care încetează de a mai fi atât de vii cum fuseseră în secolul precedent. Legăturile cu regiunile depărtate devin mai grele.

In schimb alte regiuni, care până atunci nu se desvoltaseră, devin interesante în această epocă.

In această epocă, Dunărea devine o cale de comunicaţie importantă şi negoţul ei devine intens, se deschid, drumurile Moldovei, care iau viaţă acestei provincii.

Acelaş echilibru economic care se menţine şi în alte părţi ale lumii, îl putem deci constata şi în istoria economică a Mării Negre.

Dar în perioada în care intrăm acum, în perioada turcească, Marea Neagră se desparte complect de curentul general economic, care stăpâneşte celelalte părţi ale lumii. Nu va fi greu de lămurit acest proces.

Aiurea în Europa, în Apus, marele descoperiri duc la sporirea mijloacelor de producţie,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

la rapiditatea legăturilor de comerţ, la facilitarea navigaţiei, etc. toate acestea transformă lumea.

Secolul al 16-lea este o perioadă de evoluţie precipitată spre capitalism şi se apropie de civilizaţia capitalistă modernă, mai mult chiar decât secolul ce i-a urmat.

In Marea Neagră însă, comerţul este stăpânit de Turci, Marea Neagră este o mare închisă mare clausum. Tot ce putem spune despre desvoltarea economică a regiunilor acestora, este că economia capitalistă din Apus şi din Nordul Europei nu atinge ţărmurile Mării Negre decât într'o foarte mică măsură, aceste regiuni ale Mării Negre aparţin economiei închise a imperiului otoman.

Am avut ocaziunea să studiez mai de mult acest aspect al economiei Mării Negre, într'o serie de studii asupra aprovizionării Constantinopolului, care constituie desigur un subiect foarte special, dar este tot în centrul preocupărilor noastre.

Economia Mării Negre în epoca turcească este în strânsă legătură cu această chestiune a aprovizionării capitalei imperiului turcesc. Toată economia ţărmurilor este în funcţiune de nevoile alimentare ale capitalei Sultanului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Din acest punct de vedere este un regim nou faţă de perioada precedentă a stăpânirei slabe a Paleologilor care nu putea să oprească intervenţia negoţului italian şi se mulţumea să mai menţie preţurile pe piaţa capitalei, epoca turcească, din acest punct de vedere, se potriveşte foarte bine cu epocile, mai depărtate, în care Marea Neagră nu era încă lac turcesc, dar era un lac bizantin, legat de aprovizionarea capitalei. Diferenţa e doar că atunci Constantinopolului era bizantin şi creştin, pe când acum este Stambulul musulman.

Am caracterizat această situaţie printr'o definiţie care poate să pară paradoxală, dar care din punct de vedere economic poate să se justifice . In aceste studii ale mele, pe cari pe urmă le-am întrunit în volum, mergem până a spune că atunci când se vorbeşte de restauraţie în ceiace priveşte stăpânirea Constantinopolului se înţelege în deobşte înlăturarea imperiului latin dintre anii 1204-1261 şi restauraţia imperiului bizantin din punct de vedere politic şi aş putea zice şi din punct de vedere naţional, pentrucă în perioada aceasta imperiul grecesc capătă din ce în ce mai mult aspectul de naţionalitate, nu mai este un impe-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

riu universal ca odinioară. Din punct de vedere economic însă, adevărată restauraţie este cucerirea otomană. Această cucerire restaurează Constantinopolul în funcţia sa de centru mare politic şi economic al întregii regiuni dela Eufrat la Dunăre.

In viitoarea şedinţă de seminar mă voiu întâlni cu unii dintre dvs. care nu mai sunt începători pentru a distribui o serie de subiecte şi de lucrări. Vă fac de pe acum propunerea că nu ar fi lipsit de interes ca aceste lucrări să fie în legătură cu acest curs şi cu cursul de anul trecut, căci la fiecare pas întâlnim probleme care sunt în legătură cu istoria noastră şi este bine să privim unele probleme nu numai din lăuntrul istoriei româneşti ci într'un cadru mai mare.

Iată unul din aceste subiecte: comparaţia între sistemul economic al imperiului otoman în Marea Neagră, aprovizionarea Constantinopolului în perioada sultanilor şi perioada echivalentă din timpul stăpânirei bizantine. Se poate merge ceva mai departe în această direcţiune, căci avem un document din timpul stăpânirei bizantine, din care se poate vedea foarte bine care a fost regimul de aprovizionare

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ai capitalei din timpul împăraţilor bizantini.

Este vestitul Eparchikon Biblion, Cartea Prefectului în care se cuprind o serie de dispoziţiuni de ordin alimentar. Ar fi foarte interesant să faceţi o comparaţie între dispoziţiunile acestei legi economice din timpul împăratului Leon al VI-lea dela începutul secolului şi dispoziţiunile cu totul asemănătoare din timpul marilor sultani din veacul al 16-lea. Imi veţi spune că aceasta a doua perioadă este mult mai grea de studiat. Din fericire, şi pentru această perioadă avem documente turceşti, care au fost traduse şi am putut astfel folosi acest studiu al prof.german Hahn, Die Verpflegung Konstantinopels durch Staatliche Zwangswirtschaft, apărută în 1926.

Aprovizionarea Constantinopolului se făcea printr'o economie forţată de Stat. Termenul de economie forţată de Stat este cel mai bun, cel mai potrivit, pentru a defini starea de atunci pe care voim să o descriem.

In ce constă această aprovizionare forţată de Stat ?

Constă întâiu în concentrarea, în pomparea spre Constantinopol a tuturor resurselor imperiului. După lista dată de Hahn, curgeau spre capitală: grâul bulgar şi al principatelor dunărene, untdelemnul de Cafa, vitele de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Diarbekir, mirodeniile de Smirna, etc. Totul se concentra la Stambul.Nu mai existau legături directe între diferite centre comerciale, fie din Marea Neagră, fie din Marea Mediterană, totul trebuia să treacă prin intermediul Stambulului, care îşi oprea " partea leului".

In ceiace priveşte aprovizionarea, condiţiunile s'au cam schimbat, faţă de acele din timpul imperiului bizantin. In timpul imperiului bizantin creştin, aprovizionarea principală era cu grâu, cu pâine şi cu carne, în special carne de porc.

Carnea de porc nu mai joacă un rol important atunci când Stambulul este sub legile islamului, căci porcul este prohibit; grâul are o valoare relativă. Ceiace contează atunci când Stambulul este musulman, sunt oile, care se cer foarte mult la sărbătorile bairamului. Aceasta este carnea cea mai căutată. Vedem că interesul aprovizionării se concentrează asupra acestei specialităţi de carne.

Statul impune supuşilor săi obligaţiunea de a livra un anumit număr de oi ceauşilor şi cadiilor. Erau anumite sarcini care se impuneau celor bogaţi. Aci apare iarăşi parale-

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lismul cu sistemul bizantin . Acolo exista "liturgia" , adică un serviciu impus de Stat unei persoane care are resurse mai mari, cum erau, de pildă, în secolul al 9-lea anumite împrumuturi forţate dela armatori, anumite proprietăţi supuse servituţiilor fiscului. Acum statul musulman statul otoman impune această sarcină proprietarilor mai mari, supunându-i la anumite contribuţii, la un anumit număr de oi.

Aceste livrări se făceau la termenele fixate de către Stat şi cu preţurile fixate de către Stat, nu era lăsat niciun lucru liberei concurenţe. Pentru aceasta umblau anumiţi trimişi ai Împăratului, care se numeau celebii,- numele de cilibiu de acolo vine. Aceştia strângeau oile şi i le predau cadiilor. Aceştia le îndrumează, la rândul lor, ceauşilor, care organizează caravanele şi le trimit spre capitala imperiului iar acolo le primeşte un funcţionar superior, care le livrează organizaţiunei casapilor.

Acestora li se dă voie ca să desfacă această marfă adusă de stat, pentru nevoile particulare, numai după ce nevoile statului au fost satisfăcute, cum ar fi de exemplu: nevoile curţii, nevoile armatei, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Sunt o serie de dispoziţiuni cu privire chiar la cultivarea cerealelor. Provinciile nu puteau păstra decât sămânţa strict necesară raialelor şi hranei supuşilor lor, se admitea o toleanţă pentru vakufuri fundaţiuni pioase stabilimentelor de ajutor şi caritate;altceva nu se putea opri nimic, totul este la dispoziţiunea statului şi trebuie să ia drumul Capitalei .

Se poate vedea că ne aflăm în faţa unei economii forţate în toată puterea cuvântului.

Consecinţelete acestui regim vă apar dela sine.

In ceiace priveşte Marea Neagră, de acum înainte este complectamente închisă oricărui vas străin. Vasele nu pot circula decât într'un port în altul şi spre Bosfor mărginindu-se numai la acest trafic local. Până către sfârşitul veacului al 18-lea, porturile Mării Negre intră într'un fel de letargie. Nu înseamnă că sunt cu totul inactive, sunt active însă numai pentru un trafic redus , care duce dela ele la Stambul.

Efectele acestui regim asupra ţărilor învecinate le putem urmări din experienţa noastră proprie, din însăşi evoluţia ţărilor noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

asupra cărora apasă cu deosebire şi tot mai greu cu trecerea vremei, regimul de economie închisă turcească.

Acum câţiva ani domnul profesor P. Panaitescu a publicat un foarte interesant document din vremea lui Stefan cel Mare dela 1468. Este o scrisoare pe care o adresase Stefan cel Mare senatului polonez, căruia i se plângea de recenta invazie a lui Matei Corvin din Moldova şi în care spune că regele Ungariei i-a pustiit ţinuturile, din care scotea el suma de 2000 de galbeni, pe care o plătea turcilor ca preţ al securităţii ţării.

Primele noastre relaţii cu Turcii au deci caracterul de tribut, sub formă de închinare sau sub formă de plată a securităţii , ca un fel de răscumpărare, pe care de-altfel o plăteau şi alţi vecini, în special coloniile genoveze. Genovezii din Cafa plăteau 3000 de galbeni. Nu era excesiv ca voevodatul Moldovei să plătească 2000 de galbeni.

Imprejurările s'au schimbat după invazia dela 1538, când armatele turceşti s'au aşezat la Tighina. Situaţiunea devine tot mai grea.

Sultanii cer în a doua jumătate a veacului al 18-lea Principatului Moldovei să tri-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

meată la Uzu, sau cum se zicea moldoveneşte, la Vozia care este Oceakovul de astăzi, o cantitate destul de importantă de grâu, şi se răspunde de către domnitor că tot grâul disponibil a fost luat şi s'a trimis la Constantinopol.

Avem cifre precise între anii 1555-1556. Se crea principatului Moldovei în cifre moderne 5 vagoane de orz şi 10 vagoane de grâu. Pentru timpurile de astăzi această cantotate este foarte mică, dar pentru timpurile acelea era altă măsură.

Turcii se interesau mai mult de oi. In anul 1581 s'au ridicat din Moldova 24.000 de oi, cu preţ fix pe târgul dela Suceava şi Cernăuţi. Aci este o cantitate ceva mai apreciabilă. Din aceste date se poate vedea, cum turcii storceau economia ţărilor noastre.

Sunt mulţi ani de atunci, aproape 25 de ani, eram la începutul cercetărilor mele, când m'am ocupat de unele socoteli rămase dela Petru Schiopul; am făcut un tablou comparativ al împrumuturilor din timpul domniei acestui voievod Lucrul s'ar părea depărtat de subiectul nostru totuşi are legătură. Sumele le-am pus pe două coloane, pe o coloană am pus împrumuturile interne şi pe altă coloană împrumuturile externe

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ale acestei domnii din ani diferiţi.

Ca împrumuturi interne nu am găsit [illegible] lucru:" 55.000 de aspri dela Andrei Hatmanul 15000 dela diacul Pepelea, 6000 dela postelnicul Andrei.

In schimb, în examinarea actelor tipărite în colecţia Hurmuzachi, vol. II , am găsit următoarele împrumuturi făcute în afară, pe o singură piaţă şi anume pe piaţa Constantinopolului toate plătibile în oi, cu tarif hotărât dinainte:

420000 de aspri dela Pervana bei, casapul, la 20 Noembrie 1589, în oi de Soroca a 47 de aspri oaia.

150000 în aceiaşi zi, dela Floro (de Gagliane ?), plătibil în oi de Iaşi a 45 de aspri oaia.

100. 000 dela Foti şi Gheorghe, la 1 Dec. 1589, în oi de Neamţ a 34 de aspri oaia.

100.000 dela Teodor al Coreliatului, la 22 Noemorie al aceluiaş an, în oi de Tutova.

129790 dela Costa Casapul, la 30 Martie 1590 în oi de Soroca.

Alte împurmuturi de plătit în bani dela Ahmed Celebi ienicer al 1 Dec. 1589 (31.000 aspri) 225.000 dela acelaş la 15 Ian. 1590.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

26,000 dela Mehmed Celebi la 1 Feb.1590 etc. etc.

Vedeţi cum se storcea ţara noastră sub toate formele şi prin toate mijloacele posibile, prin cumpărarea de oi, livrate la preţuri fixate, pentru aprovizionarea Constantinopolului, sub formă de împrumuturi, pe care voievozii erau obligaţi să le facă pentru plata tributului şi a suplimentelor cuvenite înalţilor dregători ai Porţii, căci astfel ameninţarea împotriva lor era foarte gravă , şi voevozii depindeau de puterea turcească.

Avem ceva mai târziu, către sfârşitul acestui regim, de economie închisă un document deosebit de important relaţiunea Cav.de Brognard care spre satisfacţia noastră a fost publicat la noi.

La un moment dat regimul a început să se modifice, au început să pătrundă şi alte forţe economice în bazinul Mării Negre. Austria intră în acţiune pe Dunăre şi la Marea Neagră.

Acest document, despre care vreau să vă vorbesc este publicat de către Dl Gheron Netta, care a făcut şi o largă analiză şi, la pagina pe care am notat-o, iată ce spune, vorbind de ţărmul de Vest al Mării de Marmara în prelungirea coastei noastre şi a Bulgariei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

" Se mai produceaaci (la Rodesto): lână, seu, ceva bumbac, orz, grâu şi vite. Comerţul principal al oraşului se făcea cu grâu şi orz adus din regiunea Adrianopolei şi Filipopolei Preţurile acestor produse erau foarte scăzute din cauza prohibiţiunei la export a cerealelor ndcesare alimentării capitalei. Tot cu scopul le a îndestula populaţiunea din Constantinopol se prohibesc şi exportul cerealelor atât din ţările turceşti dela marea de Marmara, cât şi din cele din Marea Neagră. In anii de mică producţiune, pentru a se menţine preţul scăzut al cerealelor proprietarii de corăbii erau siliţi, prin invocare de diferite motive să aducă cereale din alte ţari şi să le vândă cu jumătate preţ la Constantinopol." (Expresiunea economică a Austriei şi exploatările ei orientale, Bucureşti 1931, p.113).

Acesta este un exemplu de economie forţată ba chiar un fel de dumping. Dumpingul este când un stat exportă marfă sub preţ, pentru ca astfel să stânjenească concurenţa altor state şi o împiedecare, ca să facă drum mai uşor producţiei proprii, uneori cu scopul de a stânjeni economia lumii, cum a fost cazul Sovietelor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Constatăm că imperiul otoman practica dumpingul cu preţuri fixate după nevoile sale, dar pe târgul interior. Acest sistem nu se putea practica decât cu înlăturarea totală a libertăţii comerţului şi cu supravegherea statului în toate domeniile de producţiune şi al afacerei produselor.

Mai departe găsim observaţiuni interesante cu privire la regimul Dunărei. Constatăm că în aceste vremuri, împărăţia turcească se gândeşte la o problemă pentru care au mai trebuit decenii ca să o rezolve, şi anume despotmolirea gurilor Dunării şi navigabilitatea lor.

Gurile Dunării pe la sfârşitul veacului al 18-lea se împotmoliseră. Guvernul otoman se gândeşte să ia măsuri, în care scop angajează pe ofiţerii francezi Ghabannes şi Brentane şi îi trimite în misiune la gurile Dunărei pentru a cerceta cum s'ar putea face această despotmolire, spre a spori posibilităţile de navigaţie.

Guvernul otoman nu a fost mulţumit de aceşti ingineri francezi şi a angajat un arhitect moldovean pentru aceiaşi lucrare, care n'a ajuns însă a fi terminată.

Turcii puneau atâta grijă şi atâta grabă în acea chestiune pentrucă vroiau să pătrundă prin gurile Dunărei în porturile Brăila şi Ga-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

laţi. Nu erau preocupaţi de a ridica economia principatelor dunărene, ci erau preocupaţi de posibilităţile de a aduce pe calea cea mai uşoară hrana, aprovizionarea necesară capitalei imperiului. Aceasta era singura grijă care mâna guvernul otoman pentru despotmolirea gurilor Dunării şi uşurarea navigaţiei în aceste regiuni. In ce priveşte starea generală a ţărilor noastre, ne putem referi la observaţiile economistului Nicolaie Sutzu.

Sunt multe de spus în ceiace priveşte aprecierile lui Sutzu. El a fost un cap limpede în ceiace priveşte problemele economice ale timpului său, judecata sa trebuie să fie amintită aci.

El constată că Moldova, cârmuită aitădată de quasi- paşale, şi supusă de multă vreme unui regim arbitrar şi fără control, este acum sub stăpânirea unei organizaţii legale regulate şi progresive; că industria şi comerţul ei erau nule, că trimişi ai Porţii veneau să iee cu preţuri minime şi fixe grâul, lemnul, şi vitele ei, şi că acum negoţul ei nu mai e mărginit decât de mijloacele de producţie"

E toată deosebirea dintre starea de lucruri dinnainte şi de după pacea din Adrianopol dela 1829.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

După această pace, care deschide porturile dunărene traficului internaţional, întreaga economie a principatelor progresează dela o zi la alta.

Iată cum apare pentru contimporani perioada aceasta a economiei închise, în care totul era supus arbitrariului Porţii Otomane.

Inutil să mai insistăm, ajunge să vă amintesc că unul din gînditorii noştri şi unul dintre cei mai însemnaţi, regretatul Zeletin a scris că pacea dela 1829 este piatra de temelie a evoluţiei moderne româneşti şi a formării burgheziei române.

Trebuie însă să ţinem seamă şi de spaţiul mai depărtat din jurul Mării Negre.

In această privinţă nu va fi greu să descriem schimbarea condiţiunilor de negoţ a hinterlandului asiatic.

V'am arătat anul trecut că în a doua jumătate a veacului al 13-lea se fărămiţează marea stăpânire mongolă, care se împarte în state deosebite ceeace îngreuiază activitatea comercială.

Am căutat să lămuresc aceste împrejurări printr'un paralelism între activitatea misiunilor catolice şi activitatea economică, căci misionarii pătrund odată cu negustorii. Când negustorii nu mai pot pătrunde, nici misionarii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nu se mai pot aşeza.

In regiunea Mării Negre sunt acum trei hanate. Hatmatul Crimeiei, care cuprinde nu numai Crimeia, ci şi regiunea de stepă până în cotul Donului, Acel de Astrahan se întinde până la Malcic pe Terek şi Astrahan, el cuprinde regiunea superioară a Astrahanului, merge până la Terek şi urmează cam linia de astăzi a frontului până la întâlnirea cotului Volgăi şi a cotului Donului până la Stalingrad. In fine, al treilea hanat era acel care se întinde dincolo de Volga, numit hanatul Kazanului.

Aceste trei stăpâniri tătăreşti, erau în continuu conflict până îl vor stinge progresele cuceririi turceşti. Sub ţarul Ivan groasnicul, Ruşii sau Muscalii cum li se zicea atunciiau pe rând Kazanul la 1552 şi Astrahanul la 1556.

Asia centrală e pradă războaielor între Scibanizii din Turkestan şi Sefevizii din Persia, între cari se duce o luptă crâncenă, ce opune pe Turci Iranienilor, şi pe Suniţi , Siiţilor. La 1510 Sefevidul Sah Ismail e învingător; tot atunci unul din ultimii Timurizi Baber, călcând pe urmele aventuroase ale strămoşului, apucă drumul Indiei şi întemeiază a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

colo la 1526 un nou imperiu mongol, care va supravieţui până la cucerirea engleză.

Desigur aceste tulburări înseamnă atâtea greutăţi pentru negoţul internaţional al hinterlandului depărtat al Mării Negre, care nu-şi poate recăpăta înflorirea de odinioară.

Către sfârşitul secolului al 16-lea se deschid însă legăturile de negoţ cu regiunile Siberiei, iar tot la sfârşitul veacului al 16-lea încep în această direcţie cuceririle ruseşti. Cuceririle ruseşti înseamnă valorificarea imenselor bogăţii care zac în regiunile Siberiene, însă aceste bogăţii nu se mai îndrumează spre Marea Neagră, ci spre Nord şi Vest spre Marea Albă, sau spre Marea Baltica. Sistemul comercial se schimbă, direcţia negoţului deasemenea, iar negoţul din Mediterana, care fusese până atunci înfloritor suferă şi el decădere.

Cauzele sunt multiple: In primul rând, au intervenit marile descoperiri, s'a descoperit lumea nouă, America . Acesta este punctul de întoarcere care desparte lumea veche de lumea nouă. Desvoltarea acestui continent va răsturna vechea civilizaţie. Dar deabia în a doua jumătate a sec. XVI începe exploatarea resurselor continentale americane şi în special a re-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

surselor miniere, care aduc cantităţi noui şi mari de aur şi argint pe pieţele lumii.

S'a produs în a doua jumătate a secolului 16-lea un fenomen ce nu ne este necunoscut, preţurile începuseră să crească în mod fabulos. Economiştii, căci şi atunci erau economişti, au început să examineze cu atenţiune acest fenomen şi au căutat să-l tălmăcească.

Jean Bodin, cunoscut şi din alte scrieri din domeniul filosofiei istoriei, dar care a fost între altele şi economist a răspuns unui scriitor contimporan, Dl. de Malestroit, care scrisese o carte asupra scumpetei, căutând în ea să demonstreze contra evidenţei, că în realitate preţurile nu au crescut pentrucă valoarea monetară a rămas aceiaşi. Este foarte interesant de examinat acest fenomen, care ilustrează evoluţia care se petrece în secolul 16-lea, dar cum v'am spus, Marea Neagră rămâne cu totul exclusă din urmările sale prin stăpânirea unui regim etatist.

Acest fenomen a isbit foarte mult pe contemporani şi el s'a manifestat mai mult în Spania, Portugalia, etc.

Jean Bodin, în răspunsul său D-lui de Malestroit susţine că: Fenomenul se datoreşte

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

faptului că este mult mai mult aur şi argint decât înainte. Aurul şi argintul găsindu-se mult mai uşor, preţurile lucrurilor în mod evident au crescut.

Iată ce spune el în această privinţă la 1568.

"Dar, mi se va spune de unde au venit din acel timp atât aur şi argint ? De 120 de ani, am gonit pe Englezi iar Portughezul umblând în largul mării cu busola, s'a făcut stăpân al golfului Persiei, şi în parte a Mării Roşii, şi prin mijlocul acesta şi-a umplut corăbiile cu bogăţiile Indiei şi Arabiei, lipsind pe Veneţieni şi Genevezi cari îşi luau mărfurile din Egipt şi Siria, unde erau aduse de caravana Arabilor şi Persanilor, spre a ni le vinde în detaliu şi cu greutatea aurului. In acelaş timp, Castilanul, aşezând sub puterea sa ţări mai pline de aur şi argint, a umplut cu ele Spania; şi a arătat calea cârmacilor noştrii, spre a face înconjurul Africei, cu minunat câştig. Si aşa, este că Spaniolul, ce nu-şi trage viaţa decât din Franţa, fiind constrâns printr'o putere de neînlăturat de-a lua aci grâne, pânzeturi, postavuri... hârtie, cărţi,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

până şi lemnăria şi toate manufacturile, se duce în capătul celălalt al lumei să ne caute aurul, şi argintul şi mirodeniile..." (Ed. Hauser , Paris 1932, p. 12-13).

Iată descrisă în câteva cuvinte, întreaga evoluţie a economiei, care se petrece în jurul Europei , în afară de regiunile noastre. Pe când Marea Neagră se închide, hinterlandul ei e în plină decădere comercială.

In anul 1498, după mult încercatele navigaţiuni ale marelui navigator Vasco de Gama, care a înconjurat Africa, o escadră portugheză a ajuns în India, în marginea occidentală a Indiilor. De atunci a urmat o serie întreagă de expediţiuni şi de explorăţii. Portughejii au intrat în legături cu Indiile, pun stăpânire pe insulele de lângă Marea Roşie şi îşi asigură comerţul din aceste regiuni. Comerţul Veneţiei cu Egipetul a suferit astfel o grea lovitură. Preţul piperului, cumpărat direct de Portughezi în India, a scăzut considerabil pe piaţa din Lisabona, pe când Veneţienii,navigatori ai Mediteranei, îl găseau tot mai puţin şi mai scump în porturile egiptene. Concomitent cu închiderea Mării Negre, cu re-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

gimul închis al Mării Negre şi al economiei forţate otomane, s'a produs această deplasare a negoţului mediteranian, care va recăpăta o importanţă numai în timpul capitulaţiunilor, în urma desvoltării negoţului maritim francez.

Adevărata importanţă a comerţului mediteranian se recapătă însă numai odată cu tăierea canalului de Suez din a doua jumătate a secolului al 19-lea.

In anul 1517 Egiptul a căzut sub stăpânirea otomană şi i se aplică acelaş regim de economie închisă, totul a fost redus la acelaş numitor.

Pentru a dovedi diferenţa dintre regimul otoman al economiei închise şi regimul lumii capitaliste apusene am să folosesc un argument a lui V.Sombart din cartea sa: "Evreii şi viaţa economică."

Sombart a dat o mare importanţă evreilor ca factor de progres al aşezării economiei capitaliste. El socotea că până la emigrarea evreilor în special din Spania, nu se poate vorbi de o economie capitalistă. Emigrarea evreilor în regiunile de Nord-Vest ale Europei a dus la un regim capitalist. El aduce chiar

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

unele statistici, după o lucrare mai veche a lui Zoch, din Revue des etudes juives din 1887. Nu intru în detalii şi nici în discuţiunea acestor date.

Din aceste date reese însă că ar fi emigrat din Spania pe la sfârşitul veacului al XV-lea din cauza persecuţiilor care au fost în acesa vreme vreo 165.000 de evrei, dintre care două treimi au emigrat în lumea musulmană (90000 chiar în Turcia) şi o treime în Europa Occidentală. Aceste date nu pot confirmă teoria sa, că evreii sunt singurul factor activ în desvoltarea relaţiunilor economice şi a capitalismului căci cele două treimi din Evreii emigraţi din Spania în imperiul otoman şi dependinţele sale, nu au putut să schimbe nimic din regimul economiei închise al împărăţiei otomane.

Acestea sunt faimoasele colonii de evrei spanioli, care nu au fost în măsură, cu toată experienţa lor economică şi dispoziţiunea lor naturală spre operaţiunile capitaliste, să schimbe regimul închis de economie, care apasă nu numai asupra Mării Negre ci şi asupra împărăţiei otomane în întregimea ei.

Monopolul economic al regimului turcesc pe ţărmurile Mării Negre a însemnat deci o decădere totală a regatului şi a navigaţiei, care nu va cunoaşte o nouă înflorire decât atunci

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

când alte puteri vor pătrunde în spaţiul acestei mări şi-l vor readuce în câmpul concurenţei şi al relaţiilor comerciale internaţionale.

Dar aceasta nu se va întâmpla decât la începutul secolului trecut.

- oOo -

Prelegerea XXVI-a

C A Z A C I I

In cele două prelegeri trecute am căutat să vă descriu din punct de vedere politic (şi militar bine înţeles) şi economic regimul turcesc al Mării Negre, al mării închise.

Facem acum un pas mai departe: epoca în a cărei descriere intrăm acum este aceea în care acest sistem a început să fie sdruncinat, în care această mare a început să se deschidă.

Cari sunt elementele cari au contribuit în cursul epocei moderne la sdruncinarea zidurilor cari menţineau închiderea spaţiului Mării Negre?

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Primul element pe care-l vom avea de examinat, în această ordine de idei, este constituit dintr'o alcătuire foarte stranie care se aşează în regiuni apropiate de Marea Neagră în primele secole ale epocii moderne şi care este constituită de elementul căzăcesc.

Cele două prelegeri cari urmează le vom consacra prin urmare studiului problemei căzăceşti: Cazacii în raport cu chestiunea Mării Negre.

Problema nu este lipsită de însemnătate şi pentru istoria noastră, de oarece în această vreme elementul căzăcesc are un rol uneori prechumpănitor chiar şi în istoria Moldovei care este mai expusă incursiunilor căzăceşti.

Dar înainte de a ajunge aci, trebue în primul rând să ştim cine sunt Cazacii.

Cuvântul însuşi, asupra căruia s'a discutat îndeajuns, pare a avea o origine turcească; el se găseşte în texte, de altfel mult mai vechi decât apariţia lui istorică; de pildă, în faimosul Codex Cumanicus (1303) care este un fel de dicţionar în care un misionar adunat o serie de termeni cumani cu traducerea lor latină; între aceste cuvinte se găseşte şi acela de "Cosac" care are înţelesul de strajă, sentinelă.

Cuvântul ne apare şi mai târziu în lumea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tătărească; astfel, în secolul XV se pomenesc aşa zişii Cazaci Kirkizi, pe care Gousset îi traduce cu " aventurieri" răsculaţi şi care îşi întind stăpânirea la un moment dat între Urali şi Turkestan, în luptă cu Seibanizii din nordul Persiei.

In Ucraina, unde de fapt reprezintă o forţă constituită politică şi militară, numele acesta apare cam tot pe la sfârşitul secolului XV. După Krupnicki, " Geschichte der Ukraine", prima menţiune certă ar fi la 1470, iar traducerea exactă a termenului este redată printr'un cuvânt care se bucură astăzi de oarecare actualitate: ar corespunde noţiunei actuale de "partizan", adică de războinic neregulat, uşor înarmat şi înfăţişând-o medie între ostaş şi bandit. Aceasta este definiţia Cazacului aşa cum ne-o dau textele cunoscute .

Avem de altminteri şi o definiţie într' unul din izvoarele istoriei noastre, Letopiseţul lui Miron Costin, care în momentul când ajunge la domnia lui Vasile Lupu a găsit cu cale să ne dea o definiţie a Cazacilor:

" Sunt Cazacii de neamul lor Ruşi, rămăşiţă din oştenii a Cnesilor Ruseşti, pe carii cu îndelungate vremi supuindu-i Craii Leşeşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi căzând şi Chiovul, scaunul Rusiei, pe mâna Leşilor, ei pre Nipru în jos şi pre de ceea parte şi de ceastă parte trăiau sub ascultarea Crailor Leşeşti,slobozi de vecinătate, în chipul oştenilor, cu pană slobodă pre Nipru, ori cu vânătoria, ori cu pescăria, până la Pragurile Niprului, unde are Niprul în trei locuri Praguri, aşa din firea locului făcute şi cade apa pe stânci .... şi aşa trăiau până în zilele lui ~~până în zilele lui~~ August Craiu.

Acel Crai leşesc, văzându-i oameni cu viaţă direaptă de oşteni .. le-au făcut şi căpitenii cu tocmală şi în rândul său să fie volnici a se bulucire şi a se oştire împotriva Tătarilor.. Si pentru că erau sprinteni şi sălbateci, le-au zis Cazaci adecă Căpraşi(care nume şi la leşi) adecă capră sălbatecă, care nume şi la Leşi la o samă de oaste, ales steagurile ce sunt mai sprintene, le zic steaguri Căzăceşti şi până astăzi." (Let. 2, 1.p.313).

In realitate ei sunt produsul unui fenomen de ordin demografic şi social, pe care voiu căuta să-l rezum aci şi care îşi întinde influenţa asupra întregei Europe Orientale la sfârşitul Evului Mediu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ucraina , la sfârşitul Evului Mediu şi la începutul epocei moderne, a fost supusă unui îndoit proces: unul de despopulare, de pustiire, şi altul de repopulare:

Anume, când în a doua jumătate a veacului XV s'a constituit hanatul Crâmului, bandele tătăreşti cari ascultau de hanul dela Baccisarai şi care trăiau din pradă, adică din prinşii (iasgi) pe cari îi vindeau împărăţiei turceşti, şi-au luat drept câmp de activitate regiunea stepelor, a marginilor,- de acolo vine cuvântul " Ucraina"- margine,- pe cari le încălcau continuu. Aceste năvăliri au fost aşa de cumplite, încât la sfârşitul veacului XV şi prima jumătate a veacului XVI regiunea aproape s'a golit de oameni. Locuitorii s'au retras spre nord şi vest şi toată regiunea aceasta a rămas pustie; locuinţele, aşezările stabile, începeau mult mai la nord şi însăşi stăpânirea polonă, după ce s'a făcut unirea cu Lituania, şi-a înfiinţat voevodatele de margine tocmai la Kiev şi la Bratislava, prin urmare în extremul Nord Vest al Ucrainei. Restul era o stepă cutreerată de Tătari prădalnici.

Din a doua jumătate a secolului XVI procesul începe să se inverseze: stepa să se populeze. Desigur ne punem imediat întrebare:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sub influenţa căror evenimente se produce această transformare. De ce stepa, din care mai înainte fugiau toţi a început la un moment dat să atragă populaţiunea ?

Aceasta se datoreşte unor împrejurări de ordin social care se manifestă cam în acelaş timp în aproape toate ţările mărginaşe ale Ucrainei, pentru motive însă cu totul deosebite. Este încă unul din acele exemple din cari vedem că se poate ajunge la rezultate cu totul asemănătoare dacă nu identice, pornind însă din cauze şi împrejurări foarte deosebite.

Intr'adevăr, un regim social asemănător s'a stabilit în această vreme în toate ţările dela miază - noapte- apus de Marea Neagră.Cam în acelaş timp, un regim social nou, mai aspru în ceeace priveşte în special regimul gospodăriilor agricole, s'a întins în această vreme şi în Polonia şi în ţările noastre şi în Rusia moscovită: în mod firesc, însă, din cauze foarte deosebite.

In Polonia acest fenomen, s'a desvoltat în tot cursul veacului XVI: încă de pe la 1518, sub regele Sigismund, regalitatea renunţă să se mai amestece în procesele dintre stăpânii de moşii(nobilii) şi ţăranii cari mun-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cesc pământul. Aceste împrejurări vor merge desvoltându-se în tot cursul secolului XVI şi XVII, iar când în marea criză care zdruncină Regatul Poloniei până la temeliile sale la jumătatea secolului XVII, regele Ioan Cazimir face jurământ că va deslega pe ţărani de şerbie, această promisiune regală a rămas doar o promisiune, fără nicio urmare. Imprejurările economice erau mult prea puternice ca să poată fi răsturnate.

Cari erau aceste împrejurări economice ? Era o mare transformare care se îndeplinea atunci în Europa şi făcea ca gospodăria agricolă din orientul Europei să aibă mult mai multă valoare prin producţia ei decât în timpurile precedente. Se pare că la începutul veacului XVI a fost o foarte mare criză de producţie agricolă în Vestul Europei, în special în Spania. Pe de altă parte v'am descris revoluţia preţurilor care începuse cu aducerea metalelor preţioase din America: aceasta punea mai mult în valoare unele produse şi pentru hrana Europei Occidentale producţia agricolă a Estului căpăta o importanţă sporită.

Proprietarii de moşie trebuiau deci să dea mult mai multă atenţie exploatării moşiei, ca-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

damentului şi muncii personalului pe care îl folosiau: de aci exigenţe mereu sporite în privinţa numărului de ore şi zile de lucru, măsuri mult mai severe în ce priveşte deplasarea oamenilor cari munceau pe moşie. Proprietarul avea tot interesul nu numai să exploateze la maximum munca oamenilor de pe pământul său, dar în acelaş timp să se asigure de prezenţa lor. Ei trebuiau să fie statornici. Cu alte cuvinte, dacă înainte era indiferent sau aproape indiferent dacă un ţăran se muta de pe moşia unui proprietar pe o altă moşie, acuma însă nu mai era aşa, pentrucă lipsa unui braţ de muncă se resimţia imediat în producţia generală a proprietăţii, ceeace nu mai putea lăsa pe proprietar nepăsător. De aceea intervin o serie întreagă de măsuri de înnăsprire şi în special de legare a omului de pământ. Omul devine "adscriptus glebae". Acesta este un feomen pe care-l întâlnim deci în Polonia, sub influenţa intereselor aristocraţiei, interes pe cari ştia să le impună. Desigur că aceasta nu era spre prea marea mulţumire a muncitorilor agricoli, cari vedeau restrânsă libertatea lor de mişcare, mai multe exigenţe în ceeace priveşte şi randamentul şi zilele de lucru datorite; cu alte cuvin-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

te, nu-şi explicau, nu înţelegeau legile de interes economic a acestor împrejurări, nu ştiau că produsul muncii lor are mai mare valoare pe piaţa Danzig-ului şi ei nu vedeau în aceste măsuri decât noui împilări. De aceea căutau scăparea aiurea.

Dar încotro să se îndrepte ? Desigur spre regimul unde proprietatea nu era stabilă, unde aceste legi de exploatare mai severă nu erau încă introduse, iar această regiune de expansiune nu putea fi decât spre răsărit, care oferia imense spaţii pustii, unde proprietarii de margine dădeau posibilităţi mai mari, promiteau avantagii pentru a atrage braţele de muncă. Condiţiunile mai uşoare constau în faptul că chiar munca era mai uşoară, sau de pildă dădeau 10 până la 20 de ani de scutire de dări şi dijmă, ceeace era un mare punct de atracţie.

Din acest punct de vedere avem o explicaţie pentru ce începând din a doua jumătate a secolului XVI foarte multe elemente rurale din Polonia şi mai ales din partea răsăriteană, îşi caută ieşire spre stepă.

Acelaş proces se petrece însă şi în Rusia moscovită, dar din cu totul alte motive şi împrejurări. Acolo, măsuri asemănătoare celor

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din Polonia au fost introduse la sfârşitul secolului XVI, dar ele au fost introduse de Stat şi în interesul Statului. In Polonia ştiţi că Statul s'a desinteresat oarecum de aceste împrejurări şi aţi văzut că regele a căutat la un moment dat să pună stavilă acestui regim prea sever, dar n'a reuşit. In Rusia, dimpotrivă, Statul este acela care leagă pe om de pământ, şi aceasta iarăşi motive foarte uşor explicabile: Statul Rusesc în această perioadă are de purtat mari şi grele războaie: se luptă cu Suedia pentru ieşirea la Baltică, cu Polonii, cu Tătarii şi aceste războaie cer foarte mult personal militar şi mai ales personal militar permanent. De aceea se introduce sistemul cunoscut în istoria rusească sub numele de Pomescia, adică pământuri de serviciu feudal, moşii date unui războinic pentru plata serviciului său militar, cu obligaţiunea serviciului său militar. De aci căpătau ei numele de Pomescici.

Aceşti Pomescici, pentru a face faţă obligaţiunilor lor, au nevoe să-şi cultive aceste moşii, au deci nevoie de mână de lucru , de muncitori agricoli; aceşti muncitori, odată aşezaţi pe moşia care este legată de obligaţiu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nea militară, fac şi ei parte din sistemul de întreţinere agricolă a puterii militare; este deci tot interesul ca ei să nu fie lăsaţi slobozi pe mişcările lor, să nu se poată muta după cum le dictează interesele sau dorinţa lor de schimbare care se manifestă atât de des în lumea slavă. Ei trebuiesc legaţi de pământ întocmai cum se întâmplase în Polonia, aci însă din interesul Statului care impune proprietarilor obligaţiuni de altă natură. Este , cu alte cuvinte, ceeace am numi astăzi o " mobilizare pentru lucru", care fixează pe cineva la un anumit lucru şi nu-i dă voe să se deplaseze pe tot timpul războiului.

In vremea aceea însă războiul era considerat ca o obligaţiune permanentă şi de aceea mobilizarea pentru lucru devine şi ea permanentă! Cine ştie dacă durata împrejurărilor de astăzi nu ne va duce la repetarea unor asemenea împrejurări de ordin social!!

In orice caz, este foarte caracteristică data la care se produc aceste măsuri în Rusia, dată care corespunde în totul cu cea fixată pentru evenimentele în ţara vecină: la 1597 avem Ucazul ţarului Boris Gudunov care opreşte

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

deplasările de toamnă ale muncitorilor agricoli de pe o moşie pe alta şi dă dreptul proprietarului să caute cu cinci ani în urmă pe toţi cei cari au fugit de pe moşia lor.

Asemenea măsuri se repetă apoi la intervale scurte în istoria rusească. Avem astfel la 1607 în plină vreme a tulburărilor, un nou Ucaz care confirmă pe acela a lui Boris Gudunov.

Când apoi Romanovii ajung să cârmuiască Moscova, în legiuirile primului ţar, Mihail Feodorovici Romanov, avem la 1621 şi 1629 nişte Ucazuri cu acelaş caracter.

Se ajunge prin urmare la acelaş rezultat: fixarea omului de pământ.

Vă veţi întreba: pentru ce scopuri au intervenit aceste măsuri atât de repetate într'un interval de 3-4 decenii?

Pentrucă exista un curent de deplasare a populaţiei. Acelaş lucru care s'a întâmplat în Polonia s'a întâmplat şi în Rusia: Oamenii cari vedeau înăsprindu-se condiţiunile şi auziau din altă parte că mai spre est sau sud sunt pământuri libere unde nu sunt încă stăpâni sau unde stăpânii au atât de mare nevoe de braţe de muncă încât fac condiţiuni foarte largi, aveau tendinţa să fugă într'acolo . Era deci un cu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rent de deplasare a populaţiei din Rusia supusă acestui regim de servituţi militare, spre regiunile încă libere ale stepei.

In fine, cred că nu este inutil să vă amintesc, cel puţin în treacăt împrejurările cu totul asemănătoare din ţările noastre, şi, ceea ce e mai curios, exact în aceeaşi vreme.

Amintiţi-vă că la 1613 avem într'un document intern prima menţiune a "legăturii" lui Mihai Viteazul, cu acelaş conţinut;"oricine unde se va afla, să rămâie rumân acolo unde se va afla". Iar din 1595 avem dispoziţiuni chiar dintr'un tratat internaţional încheiat între Sigismund Bathori şi Mihai Viteazul, în care se obligă reciproc să-şi restituie iobagii fugiţi de pe moşiile din Ardeal în Ţara Românească şi din Ţara Românească în Ardeal.

Nu mai insist asupra comentariilor cari s'au făcut în jurul acestor legiuiri; avem în această privinţă studiile d-lui Filiti care le consacră o bibliografie foarte voluminoasă. Poate ar trebui insistat puţin asupra împrejurărilor cu totul asemănătoare din Moldova, care au fost, cel puţin după cunoştinţa mea, mai puţin cercetate decât cele din Ţara Românească. Cele din Ţara Românească au fost studiate

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pe vremuri de C. Giurescu şi mai recent de fiul său. Nu ştiu dacă "vecinia" care este în Moldova instituţia corespunzătoare " rumânieî" din Muntenia, şi care merită mai multă atenţie, a fost suficient studiată. Este un document în special din această vreme, care merită a fi amintit pentru mai multe motive, de oarece lămureşte după părerea mea, întregul aspect al problemei nu numai în Moldova, dar şi în celelalte ţări supuse acestui regim. Este actul încheiat la 1628 în timpul domniei lui Miron Barnovschi " cu tot sfatul nostru, cu mitropolitul şi cu alţi episcopi, şi cu egumeni, şi cu boierii cei mari, şi al doilea şi al treilea şi cu mazilii şi cu feciorii de boieri de ţară şi cu slugi domneşti, voinici den'nainte, şi cu toată ţara: şi aşa s'au tocmit şi s'au rupt de 'nnaintea domniei mele: ce vor fi fugit vecini de după împăratul încoace, ca să fie tari şi puternici cu cărţile Domniei mele călugării şi feciorii de boieri a-şi lua vecini, însă să le iea şi cisla cum va fi cu dreptul dereptul fie unde îi va afla ..."(Hasdeu, Arhiva Istorică. I. p. 176).

E de observat importanţa care se dă "cislei", care este partea de bir care priveşte pe vecinul respectiv. Ceeace interesea-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ză aci este partea de oir care se leagă de munca omului, care nu se poate deplasa pe de o moşie pe alta, pentrucă atunci nu mai este chip de ţinut registrul, catastivele şi nici de ţinut ordine în "haraciul" care trebue dat Turcilor. Să remarcăm că şi aci e vorba de un anumit termen: " de la împăratul încoace", adică dela expediţia Sultanului din 1621.

Prin urmare în Moldova, ca şi în Tara Românească din interese fiscale s'a legat omul de pământ. Este de presupus că la noi, ca şi în Polonia şi în Rusia, efectul va fi fost asemănător şi că un curent de emigraţie spre regiuni mai libere se va fi produs.

Stim că este o teorie pecare istorii dela Budapesta o desvoltă cu predilecţie: aceasta este motivul pentru care toată populaţia din Moldova şi Muntenia a fugit în Ardeal !

In realitate s'ar putea dovedi şi s'a şi dovedit de altfel - că dacă a fost un curent de emigraţie peste munţi, el a fost în sens invers şi că condiţiunile de traiu, oricât de aspre ar fi fost în Moldova sau în Muntenia erau încă mult mai aspre în Ardeal.

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Curentul de emigraţie din ţara noastră nu era spre Ardeal, unde oamenii nu puteau găsi condiţiuni mai bune, ci era spre raialele turceşti dela Dunăre, unde se pare că împrejurările erau mai uşoare, pentrucă acolo stăpânirea turcească se exercita direct, fără ajutorul vreunui intermediar; iar dincolo de Nistru, stepa atrăgea pe unii oameni dornici de libertate şi de aventuri.

Iată cum din aceste motive de ordin social, s'a produs în a doua jumătate a veacului XVI un puternic curent de expansiune demografică, datorită căruia au început să se umple pustiităţile stepei şi care a transformat condiţiunile de viaţă ale Ucrainei.

Din aceşti emigranţi, din aceşti "băjenari", s'au recrutat Casacii, cari apoi au ajuns un factor atât de însemnat în istoria politică şi militară a acestor regiuni.

Să încercăm acum să rezumăm desvoltarea Casacilor în a doua jumătate a veacului XVI, şi în primii ani ai veacului XVII până la marea criză, care a însemnat de fapt episodul cel mai important al istoriei lor, dela jumătatea secolului XVII; desvoltarea care a avut mare influenţă şi asupra situaţiei lor viitoare, de oarece trecând sub Polonii, s'au intro-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dus la ei obiceiurile polone, exploatări economice de tip polon şi în acelaş timp a făcut progrese şi catolicismul, căruia aparţineau în cea mai mare parte nobilii Poloni stăpâniau aceste moşii de margine.

Iată prin urmare un contrast care se va face simţit mai ales în secolul următor, între nobilii poloni şi locuitorii cari aparţineau religiei răsăritene.

In a doua jumătate a secolului XVI încep să apară căpeteniile acestei lumi căzăceşti. Primul care merită acest titlu este un personaj care a avut un rol şi în istoria noastră: este principele sau cneajul Dimitrie sau Dumitraşcu Vişnovietzky. El se pare că a întemeiat aşezarea căzăcească pe insula Chorţiţa de pe Nipru şi pare a fi şi acela care cel dintâi a îndrumat expediţiunile căzăceşti spre ţara pe care o vor bântui apoi mereu în deceniile următoare: Moldova. El intervine în luptele dintre Despot-Vodă şi Ştefan Tomşa, şi stim cum a fost trădat de Tomşa care s'a prefăcut că îi este prieten, care însă s'a întors împotriva lui, l-a prins şi l-a predat turcilor, cari l-au executat în chip sălbatec împreună cu locotenenţii săi, atârnându-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de căngi în porţiţ Galaţi, lângă Constantinopol. Sfârşitul acesta tragic nu-l împiedecă însă să fie considerat ca una dintre marile căpetenii de organizare a Cazacilor.

Cam pe la sfârşitul secolului XVI iau naştere două aşezări care sunt însemnate cu numele de Sici- cetăţi, - una pe insula Tomakivka pe Nipru, alta pe un afluent a- Niprului, Bazawluck. Incepe să se introducă cuvântul "Zaporoje", lângă praguri,- căderea de apă - care pe hartă se găseşte cam la cotul Niprului. In ultimii ani s'au făcut faimoasele baraje care, pe vremea aceea fireşte că nu existau . Atunci, apele Niprului căzând prin aceste cataracte, alcătuiau la ieşirea din cotul fluviului, un fel de regiune de băl ţi , cu insule mici, cu stufuri, ca în deltă, pe care împrejurările războiului actual le-ar reconstituit, de oarece barajele au sărit în aer şi revărsarea Niprului s'a produs ca în secolele anterioare. Anul trecut am avut ocazia să privesc dela Novo Voronzovka această regiune, care mi-a făcut impresia deltei Dunării.

In timpurile despre care vorbim, se alcătuieşte acolo o foarte curioasă organi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

zaţie. Cazacii trăiau grupaţi în unităţi militare, numai bărbaţii între ei, femeile nu erau admise în aceste lagăre. Nu se putea duce o viaţă de familie. Eţ se considerau ca un fel de cavaleri, iar Krupnitzky califică acest gen de viaţă cu cuvântul " monastic".

Dar să nu exagerăm. Probabil că în expediţiile lor erau mai puţini severi decât în viaţa de tabără. In orice caz, în tabără regulile erau foarte stricte. Duceau o viaţă de comunitate războinică în care erau cârmuiţi de reguli aproape comuniste, în sensul că arătau un dispreţ pentru îmbogăţiri, proprietate, cheltuiau bogăţiile cu aceeaşi uşurinţă cu care le dobândeau.

Sunt foarte interesante de relevat aceste laturi, de oarece anumite aspecte ale vieţii din Rusia actuală, au rădăcini mult mai adânci în trecut decât s'ar putea bănui şi depăşesc simpla structură a ideologiei marxiste care i s'a suprapus în timpul stăpânirii sovietice.

Cu cât aceste alcătuiri deveniau mai puternice, puterea polonă a încercat să le folosească şi era desigur un lucru foarte natural faţă de incursiunile mereu repetate ale Tătarilor, era aci o miliţie de aceeaşi natură

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

răsboinici uşor înarmaţi şi care o-fereau cel mai bun mijloc de a opri năvălirea tătărească. De aceea au început a fi luaţi în seamă de puterea regală. Cu aceasta a început ceeace se poate numi " înregistrarea Cazacilor".

Tradiţia istorică pare a afirma că cel dintâi suveran care a dat mai multă importanţă acestei înregistrări a Cazacilor a fost regele Stefan Bathori, care a ajuns la 1576 rege al Poloniei şi fiind un răsboinic încercat, pare că a recunoscut valoarea acestor organizaţiuni căzăceşti şi a căutat să le dea o regulă.

Si Miron Costin aminteşte de altfel, în limbajul său pitoresc , de aceste reforme.

"Apoi Stefan Bator, Craiul leşesc, şi mai mari aşezări au făcut Cazacilor, dându-le şi Hatman să aibă, cu steag, cu dobe, cu trâmbiţă şi după voia lor să-şi aleagă Hatman; şi i-au pozvolit, şi i-au întărit să facă şi vase pe Marea Neagră, şi să facă Casaci registoovi, adecă de Catastije, până la 40.000 de oameni ; şi loc să aibă scaunul lor într'un ostrov la Nipru, în care este o mânăstire mare cu câteva alte biserici mai mici, anume Trahtmirov . Si aceasta este începătura oştilor lor, după căderea Cnezilor Ruseşti, de 150 ani" (let. 2 l. p. 314).

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cazacii înregistraţi, în realitate mult mai puţin numeroşi,- la început câteva sute de oameni, apoi câteva mii, au căpătat de atunci o organizare mai completă, o organizare electivă: iată unde apare legătura cu sistemul sovietic: hatmanul este ales şi toţi comandanţii inferiori sunt de asemenea aleşi; fiecare unitate îşi alege comandantul iar toată căzăcimea îşi alege hatmanul. Acesta are sub el mai multă regimente, polcuri,- cuvântul se păstrează şi astăzi în limba rusă - în fruntea polcului este un "polcovnic " care comandă şi teritoriul.Sub acesta vin sotnicii,- comandanţii de sute şi sub ei sunt comandanţii de căprării, de 10 oameni, numiţi " otamani".

In jurul hatmanului se află un fel de Stat-Major, compus din mari ofiţeri numiţi " osawuli sau "asauli", iar printre aceştia se disting diferite demnităţi. Astfel, avem comandantul artileriei, Oboznii, o funcţiune care la început este mai puţin importantă însă care pe urmă creşte în însemnătate; "Pişaşul", adică cancelarul, acela care scrie, etc.

Aveau deci o organizaţie militară întemeiată pe principiul electiv. Cu această organizare Cazacii intră în istorie şi pătrund adânc,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

spre paguba locuitorilor, în istoria Moldovei noastre. Toată a doua jumătate a veacului XVI este plină de istoria năvălirilor căzăceşti care se leagă de cutare sau cutare "Domnişor" sau pretendent la scaunul ţării. In "Istoria Ucrainei" a lui Krupnicki am găsit menţionat pe ucraineşte numele unuia dintre aceşti aventurieri; este un oarecare Ivan Pitcova, în care regăsim pe Potcoavă, a cărui soartă dramatică vă este desigur cunoscută: el a scos din domnie pe Petru Schiopul, a domnit câtăva vreme la Iaşi, s'a refugiat în Polonia şi acolo, fiind urmărit de Turci, a fost prins şi decapitat în piaţa Lwow-ului, după ce , după moda timpului, adresase un discurs impresionat populaţiei care venise să asiste la execuţie.

Asemenea aventurieri avem în tot timpul veacului XVI. Astfel, la sfârşitul veacului este faimoasa năvălire a lui Lobodă şi Nalivaico, cari năvălesc în Moldova, ard şi prădă Iaşul. Incep de asemenea şi mişcările împotriva Poloniei, pentrucă privilegiile acordate le socotesc a fi prea puţin largi. Este o cerere continuă a Cazacilor ca privilegiile celor câteva sute sau câteva mii înregistraţi să se întindă la toată Căzăcimea. Sunt multe asemenea mişcări şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

răscoale, ca de pildă aceea a lui Kozinsky sau aceea a lui Lobodă, care a sfârşit prin a fi distrusă de armatele polone. Ajunge să spunem că la 1596 seimul din Varşovia îi decretează primejdie de Stat. Pentru prima dată Cazacii încep să joace un rol într'adevăr însemnat.

In realitate li se deschid noui perspective în împrejurările dela începutul veacului XVII, mai ales acele determinate de apariţia acelor pretendenţi, falşii Dimitrii, cari tulbură istoria Rusiei: un principe legitim Dimitrie fusese ucis, şi atunci s'au ivit doi falşi Dimitrii cari au revendicat coroana Moscovei , cu sprijin polon. Au fost momente când Moscova a fost ocupată de Poloni.

In toate aceste războaie Cazacii şi-au găsit cu prisosinţă întrebuinţare. Pe de altă parte, ei intră în contact cu regiunea care face propriu zis obiectul acestui curs: ei îşi îndreaptă atenţiunea asupra sudului şi din luptele lor de margine cu Tătarii ajung să-şi desvolte activitatea şi să pătrundă foarte adânc în basinul Mării Negre. Primele două decenii ale veacului XVII reprezintă epoca acestor mari isprăvi căzăceşti.

De altfel Cazacii nu erau numaidecât călă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

reţi, cum apar la prima impresie. Ei erau şi marinari, piraţi îndrăzneţi. Aveau bărci uşoare, cu care întreprindeau expediţiuni foarte îndepărtate. Astfel, au lovit la 1617 Sinope, au lovit apoi Trapezuntul, etc. La 1616 au distrus două puternice flote turceşti la gurile Niprului şi ale Dunării. Lucrul este amintit de altminteri şi de cronicarul nostru, care spune:

" De pe acele vremi multă nevoie făcea Cazacii Crâmului şi çărilor Turceşti; până şi Anadolul nu băläduia : Sănopol şi Trapesundul, cetăţi mari, le-au luat în câte-va rânduri, şi alte oraşe mai mici, dincolo de marea Neagră; şi dincoace Varna, Misirria, Ahile până la Atos şi la Pravadia, pe unde pândeau; şi au lovit şi pân aproape de Ţarigrad, la Enikini, pe Boaz, unde cură marea Neagră în marea Albă, sub cetatea Ţarigradului" (adică în Bosfor) (Miron Costin, ibid).

Aceste isprăvi, înseamnă o mare turburare a sistemului închis turcesc a Mării Negre. Mai mult decât atât, ceva mai târziu, la 1637, ei atacă Azovul, îl iau dela Turci, care erau încurcaţi într'un războiu cu Perşii, şi-l stăpânesc 5 ani. Neputând însă să reziste

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

contra atacului turcesc, ei oferă Azovul ţarului Moscovei. Este prima legătură între ţarul Moscovei şi Cazaci. Tarul însă refuză cetatea care i se pune la dispoziţie, ne având puterea de a o păstra.

In modul acesta ea a căzut din nou în mâinile Turcilor.

Am insistat asupra acestor împrejurări pentrucă din ele se întrevăd cele două probleme cari vor stăpâni viitorul imediat şi de care ne vom ocupa în capitolele viitoare: criza în raporturile polone cu Cazacii şi apropierea de Moscova a Cazacilor, care pregăteşte apariţia factorului rusesc moscovit, sau muscălesc, în istoria Mării Negre .

.- oOo -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Prelegerea XXVII

C A Z A C I I

Bogdan Hmilniţki.

Ajunsesem la momentul de criză între lumea căzăcească şi Polonia; politica polonă socotea că ofensiva Cazacilor mersese prea departe şi depăşise chiar dorinţele ei. In special expediţiile maritime ale cazacilor, care ajunseseră uneori până la gurile Bosforului au adus o mare tulburare în relaţiile "republicei regale polone cu imperiul otoman ce era încă foarte puternic.

Datorită aceste situaţiuni se putea aştepta la o reacţiune violentă a puterei otomane, care la acea epocă era la apogeul expansiunei sale. Suntem încă la prima jumătate a secolului al 17-lea şi puterea otomană era stăpână peste tot, la toate hotarele ei.

Desigur în asemenea împrejurări incursiunile căzăceşti, duse prea departe, ameninţând chiar capitala sultanilor, nu puteau să convi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nă politicei polone. De aci se naşte o primă criză a relaţiilor între Polonia şi Cazaci pe plan internaţional.

Cazacii fuseseră lăsaţi să se desvolte, fapt care a dat naştere la violente intervenţiuni din partea diplomaţiei turceşti. Se spusese despre Cazaci că sunt un popor liber şi stăpân pe destinele lui. Dar desvoltarea lumei căzăceşti, care se consideră de sine stătătoare, nu putea să convină nici voievozilor de margine ai Poloniei, mai ales că ei constituiau o lume turbulentă.

Din această cauză porneşte criza, care merge desvoltându-se până în prima jumătate a secolului al 17-lea, până când atinge punctul culminant în epoca lui Bogdan Hmilniţchi. Această criză a trecut însă prin mai multe etape, pe care le voiu rezuma pe scurt.

Este întâiu o perioadă în care cazacii sau cei puţin conducătorii lor, caută să rămână în relaţiuni de lealitate şi colaborare cu Polonia. Aceasta este tendinţa tuturor hătmanilor şi a principalilor lor locotenenţi politici. In urma unei expediţii a cancelarului Poloniei Jolkiewski în anul 1617, se stabileşte o înţelegere, care are la bază aceleaşi principii ca şi cele precedente; adică un nu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

măr de cazaci înregistraţi, înscrişi în serviciul Coroanei Poloniei. Numărul continuă să fie foarte mic în anul 1618. Prinţul de Coroană Ladislau începe însă atunci să întreprindă expediţii împotriva Moscovei, urmărind vechiul lui vis să se încoroneze în ţara aceasta. Pentru aceasta el are nevoie de sprijinul cazacilor, ai hatmanului Conaşevici Sahaidacinii care îi trimete 20.000 de oameni. Toate acestea sporesc pretenţiile cazacilor, relaţiunile se înăspresc şi se ajunge la 1619 la un nou tratat la râul Rastavita în care Cazacii înregistraţi sunt reduşi la vreo trei mii. Aceasta nu putea conveni lumei căzăceşti care dorea să beneficieze de privilegiile acordate.

De acum începe mişcare căzăcească cu caracter social foarte pronunţat. Cazacii din regiunea Kiev, Trahtmirov şi din cursul superior a Niprului ajung la o înţelegere cu Polonia, viaţa lor se apropie de viaţa nobililor poloni, ei sunt oameni cu stare" Horodovii" pe când cazacii din Sici sunt elemente proletare radicale, pe care putem să-i numim chiar comunişti, dacă termenul nu este anacronic pentru timpurile acelea. Aceştia vor fi duşmanii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de totdeauna ai Polonilor şi vor împinge la so luţiuni extreme.

Intervine însă o chestiune care până atunci nu se punea şi care va juca un mare rol acestei lumi de margine din Răsărit, chestiunea bisericească. Se deschide chestiunea bisericii ortodoxe, care în Statul Polon trecea prin mari transformări.

In principiu Statul Polon admisese oarecare toleranţă între diferite confesiuni ce se manifestau pe teritoriu său. Catolicii lăsaseră să se manifeste şi confesiunea protestantă, iar la Lublin în anul 1569 s'a pus principiul egalităţii între confesiuni şi al egalităţii bisericei catolice cu biserica ortodoxă.

Această stare de lucruri nu a dat rezultate bune şi cumpăna înclina tot mai mult în favoarea catolicilor; ortodoxii s'au văzut încetul cu încetul înlăturaţi, biserica ortodoxă având o situaţiune tot mai grea, tot mai inferioară faţă de cea catolică.

Se ajunge astfel la sfârşitul veacului al 16-lea la un conflict de tendinţe pe tărâm religios care va atinge şi lumea ortodoxă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ortodoxii caută să reacţioneze în contra progreselor şi a superiorităţii catolicismului.

Principele Ostrogski devine protectorul ortodoxismului şi se constituie un fel de frăţii religioase, de fraternităţi. Se ajunge ca să participe şi mirenii la cârmuirea treburilor bisericeşti. Sunt frăţietăţi care cuprind şi elemente laice aşa cum se va organiza mai târziu biserica din Ardeal sub statutul lui Şaguna.

Situaţia aceasta se desvoltă foarte mult în secolul al 16-lea şi al 17-lea în lumea ortodoxă. Prima frăţietate este acea dela Lwow şi de acolo s'au desvoltat mai departe, în anul 1592 se înfăţişează cea dela Pşamisl , în 1615 cea dela Kiew, care va juca un mare rol istoric pentru lumea căzăcească.

Prin acţiunea cârmuirei Poloniei şi a Regelui Sigmund . se realizează însă unificarea religioasă înainte de unirea bisericei noastre din Transilvania cu biserice din Roma, în anul 1596. Catolicii realizează prin acesta un progres însemnat şi aduc în sfera lor de influenţă un număr important de clerici ruteni până atunci ortodoxi. Biserica ruteană se desparte în două, mitropolitul Fotie devine reprezentant

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

al unirei cu Roma, iar cârmuirea apasă cu puterea în favoarea acestei treceri la credinţa Romei, credinţă care este cea dominantă în republica regală a Poloniei din acea vreme.

In momentul acesta intervine un conflict de natură religioasă între ortodoxism şi catolicism în marginea de răsărit a Europei, în lumea căzăcească.

Cazacii fuseseră până atunci indiferenţi în materie religioasă, viaţa lor nu le prea dădea aspectul de uşi de biserică, dar din motive politice au căutat să îmbrăţişeze crezul religios ortodox, câştigând pentru aceasta şi elementele extremiste.

In prima jumătate a veacului al 17-lea aproape toată lumea căzăcească de pe Nipru trece în masă în frăţietăţile ortodoxe dela Kiev.

Sub hătmănia lui Sahaidacinii în ultimii ani de zile are loc un eveniment important: trecând Patriarhul Teofil din Ierusalim prin Kiev, consacră un nou mitropolit ortodox pe Iov Boretki. Până atunci scaunul era vacant, de acum înainte îşi are ierarhul ei.

Regatul Poloniei nu a recunoscut această împrejurare şi a căutat să oprime acesto în

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cercări de renaştere ortodoxă. Dar Turcii speriaţi de expediţiile cazacilor în Marea Neagră, pornesc războiul contra Poloniei în anul 1621, şi luptele au avut loc la Hotin, unde Cazacii au avut un rol de frunte; tratativele de pace au avut loc tot acolo.

La 1622, când moare Sahaidacinii situaţia este tot aceea pe care a găsit-o la început.

Criza însă continuă, cazacii au câştigat câteva puncte prin faptul că au îmbrăţişat cauza ortodoxă şi prin aceasta se apropie de populaţiile acestor regiuni ,însă intenţiunile cârmuirei polone rămân neclare faţă de ei, şi tensiunea sporeşte între Cazacii "înregistraţi" şi acei din Sici.

Peste câtva timp se petrece în anul 1632 un fapt care le dă o foarte mare importanţă, este alegerea noului rege al Poloniei, urmaşul lui Sigismund, Ladislau al IV-lea.

Regele Poloniei aparţine Casei Wasa, care stăpâneşte şi în Suedia. De aci conflict între Polonia şi Suedia. Acest rege fusese ajutat de cazaci când era principe de coroană şi trecea drept favorabil Cazacilor, în orice caz drept un căpitan al luptei creştine împotriva islamului. Din acest punct de vedere ne explicăm de ce avea nevoie de lumea căzăcească mai ales

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

că dieta polonă nu prea îl sprijinea. Se pare că a fost între el şi cazaci o serie de tratative. Ce le-a făgăduit, ce a fost între ei, este foarte greu de ştiut. Pe vremea aceasta ajunsese cancelar al cazacilor un oarecare Bogdan Hmilnițchi, care va juca un rol mult mai mare decât precedesorii săi, fiind şi un deţinător al secretelor acestor negocieri între Regele Poloniei şi lumea căzăcească.

Regele Poloniei pentru a putea preîntâmpina un nou războiu cu Turcii caută să-şi organizeze armata şi să se îndrepte către lumea căzăcească. În cronica lui Miron Costin, găsim următorul pasagiu, care are valoarea unui document contimporan.

Iată ce spune el(Let.2. I, p. 315).

" S'au tras cuvânt în ţara Leşească până astăzi, cum Craiul, dacă au văzut că-i stau Leşii împotrivă la acela gând al lui, în pisma lor să fie îndemnat pre Cazaci să se ridice asupra Leşilor... De faţă am fost la Bar, îmblam la şcoală, când au trecut pe la Bar Canţelariul cel mare, anume Osolinski, om foarte de la inima lui Crai, şi mare cap, întorcându-se dela Kiev, unde s'au făcut a merge la moaştele sfinţilor ce sunt la Kiev, pentru boala

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lui de picioare; şi dela Kiev au îmblat la câteva oraşe Căzăceşti; şi la întors au venit pre. la Bar, unde era scaunul hătmăniei. Era Hatman mare, pe urma lui Coneţpolskii, Nicolai Potoţkii au şezut vre-o trei zile acolo la ospăţ, la Hatmanul ; şi se mirau oamenii ce erau mai căpetenii, cum nu ţin minte, să vie un Canţelar să umble prin Ocrainâ. De este aşa, că au îmblat cu aceea treabă nu ştiu, iară de acele ce am fost de faţă scriu".

Iată mărturia unui contimporan asupra unei călătorii care cum misterioase a celui mai înalt demnitar la marginea de răsărit a Statului.

La 1633 devine mitropolit al Kievului Petre Movilă, care dă scaunului mitropolitan o strălucire cum nu avusese până atunci, însă el are prea puţine legături cu lumea căzăcească cu care se ferea parcă de a intra prea mult în atingere.

Cazacii continuă să lupte mai departe în contra Ruşilor şi Suedezilor. Dar relaţiile cu Suedia se îmbunătăţesc, iar aristocraţia poloneză ţine mult la privilegiile ei.

Mai mult de cât atât, începe o adevărată luptă împotriva elementelor independente şi radicale ale lumei căzăceşti. Cetăţile depe Nipru, dela Sici constituiau un fel de ameninţare şi se ştia că acolo se strâng elemente tulbu rente

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi se constituia un focar , un focar permanent de răscoală. Impotriva lor se ridică portul Kodak. Se produse însă reacţiunea cazacilor dela Sici. La 1635 portul e luat şi garnizoana trece sub sabie.

Această mişcare nu putea să rămână fără urmare şi hătmanul Potoţki porneşte în anul următor împotriva răsculaţilor pe care îi ajunge la Cerkasi, mai sus pe Nipru, unde îi învinge după o bătălie destul de cruntă, îi mai bate încă odată pe acei din Sici care caută să continue lupta; se iau atunci măsuri foarte severe, nu se mai îngăduie să se aleagă hătmani şi se numeşte de guvernul polonez un comisar care va cârmui de aci înainte şi această lume tulburătoare şi se va aduce la ordine.

Cu aceasta au încetat războaiele şi a început o perioadă de 10 ani de linişte. Intre anii 1638- 1648 se petrece un fenomen nemai pomenit, pacea stăpâneşte pe tot cuprinsul regiunilor de Nord ale Mării Negre. Aceasta este o împrejurare atât de extraordinară încât cronicarul nu s'a putut reţine să spună, vorbind de domnia lui Vasile Lupu: " Fericită domnia lui Vasile Vodă, în care , de au fost cândva această ţară în tot binele,cu bileşug şi plină de toată averea, cu mare fericire ..... Au

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fost în anii dintâi ca prepus pentru nepace iar între Leşi şi între Turci, iară apoi,după trei ani.. aici aceste părţi la mare pace şi linişte era". Zece ani de pace, iată un lucru vrednic de toată însemnarea şi care va explica prosperitateadeosebită care se manifestă atunci atât în Moldova noastră, cât şi în celelalte provincii.

Intr'adevăr Moldova ajunsese la un mare grad de prosperitate. Numai aşa se explică rodnicia domniei lui Vasile Lupu. Datorită prosperităţii şi liniştei care stăpânea ţara în cursul acestei domnii, s'au ridicat monumente strălucite s'au făcut atâtea realizări culturale şi s'a stabilit un mare prestigiu al ei, în lumea ortodoxă, până departe în Răsărit.

Polonia deasemenea ajunsese la prosperitate mare. Această perioadă de pace corespunde cu războaele de 30 de ani din centrul Europei. Polonia " hălăduia în pace şi în linişte",după expresia cronicarului nostru. Lumea cătăcească părea resemnată la noul regim.

Atunci când s'au stabilit primele legături între Regele Ladislau şi cazaci, cancelar al acestora era Bogdan Hmilniţki care luase el însuşi parte la tratative. In perioada de pace

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

se aşează şi devine un cazac înstărit, avea şi liniştită
pe moşia lui. La această moşie duce o viaţă de
familie şi niciun eveniment nu l-ar fi pus în
evidenţă dacă nu s'ar fi ivit vecini răutăcioşi şi haini. El însuşi a fost urmărit de un
polon, Ceaplinski şi a scăpat trecând prin fel
de fel de peripeţii; ia drumul stepei şi merge
la Sici după ce îşi adăposti familia şi copii
Astfel începe mişcarea lui. Foarte curând a-
junge acolo şi este întâmpinat cu entusiasm
de elementele tumultuoase dela Sici, care nu
uitaseră împilările săvârşite de comisarul
polon.

Aci el formează îndată o armată împotriva
voievozilor de margine ai Poloniei : " de ca-
re vremi, înseamnă cu durere Miron Costin,
S'au început şi răul nostru, în care până as-
tăzi ne aflăm cu acest pământ la cumplite vre-
mi, şi Dumnezeu ştie de nu-s şi peste veacul
nostru trecătoare!" Mişcarea capătă de îndată
un pronunţat caracter social: răscoală împotri
va nobililor poloni, proprietari de moşii şi
a preoţilor catolici; program împotriva evrei-
ilor.

Hmilniţki sau Hmil, cum îi spunea letopi-
seţul nostru, nu trebue văzut numai aşa cum

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

l'a zugrăvit Sienkiewicz, în romanul în care ne descrie (prin fer şi sabie), isprăvile lui Pan Zagloba sau ale lui Pan Wolodȍwski. Hmil Era un cap politic, căci pentru a-şi asigura succesul în războiul pe care vroia să-l întreprindă s'a adresat puterei care putea să-l sprijine şi a făcut alianţă cu Tătarii, adversarii tradiţionali ai Cazacilor.

Astfel adunându-şi la un loc armata, a constituit o putere formidabilă de călărime uşoară. Trupele Polone au suferit înfrângeri grozave la Korsuni, la Pgliawa (Piliawce) în Septembrie 1648.

Hmilniţki învingător ajunge astfel la Lemberg. Toate drumurile erau deschise şi în anul acesta putea ajunge sub zidurile Varşoviei. El însă nu era lămurit încă asupra scopurilor finale ale mişcării sale.

Se întâmplase un eveniment care deschise perspective noui: moare regele şi este ales ca urmaş al său Ian Kasimir. Ca deferenţă pentru noul rege, Hmilniţki se retrage la Kiev. Aci este întâmpinat ca un triumfător şi pare a înţelege că este momentul ca Ucraina să devină un stat şi o naţiune. Hmilniţki trebuia să fie exponentul ei. Pentru aceasta însă trebuia să se desfacă de înfluenţa Poloniei şi în a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cest scop îşi reia ofensiva. Bătălia se dă la Zboraj, unde a venit Regele în persoană care era să fie prins, împreună cu cea mai mare parte a armatei.

De data aceasta însă hanul Islam Ghirai nu avea niciun interes să crească atât de mult puterea creştină căzăcească. A socotit că era momentul foarte potrivit pentru a înclina cumpăna în altă parte şi din aliat s'a făcut mijlocitor.

După această bătălie se ajunge la tratatul dela Zborov, care e un fel de compromis între revendicările cazacilor şi concesiunile pe care le face Regele Poloniei. Se recunoaşte un număr destul de mare de cazaci înregistraţi. Totuşi, acest tratat nu rezolvă nimic, este un fel de armistiţiu.

Hmelniţki procedează acum la organizarea acestui Stat. Se împarte teritoriul Ucrainei, dela Nipru până la marginea voevodatelor de margine ale Poloniei, între cele 17 polcuri sau regimente căzăceşti, dintre cari acel de Braţlav cuprindea o parte a Transnistriei.

El este preocupat mai mult de legăturile cu alte ţări, şi îşi înoieşte alianţă cu hanul Crimeii, s'a gândit să facă o expediţie asupra Moscovei, dar hanul Crimeii nu a consimţit

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

la aceasta. Din aceste tendinţe contradictorii se ajunge la un compromis şi expediţia se îndreaptă împotriva Moldovei, când Vasile Lupu a fost nevoit să se refugieze în codrii Vasluiului, când Iaşii au fost pustiiţi, ca şi întreaga ţară, în lung şi în lat. Ca rezultat al acestei expediţii s'a obţinut promisiunea de căsătorie din partea domnului Moldovei a frumoasei domniţe Ruxandra cu fiul hătmanului Hmilniţki vestitul Timuş.

Intre timp, în anul următor 1651 Polonii nu desarmaseră şi formează o armată de 40000 de oameni, care este condusă de însuşi Regele Poloniei şi se îndreaptă spre marginea de Răsărit a Ucrainei, unde are loc faimoasa bătălie de trei zile dela Beresticico care a fost una din cele mai mari din veacul al 17-lea şi din întreaga istorie modernă.

Am putea spune că pentru secolul al 17-lea Beresticico a fost ceiace pentru veacul al VIII-lea a fost Poitiers: victoria lui Carol Martel a însemnat pentru lumea creştină oprirea invaziei musulmane .De asemenea dacă Cazacii şi Tătarii nu ar fi fost opriţi la timp, perspectivele ar fi fost incalculabile pentru civilizaţia Europei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Trupele Polone au fost biruitoare şi cazacii s'au retras spre partea de Răsărit a stepei. La această bătălie a luat parte şi Miron Costin, ne-o spune el însuşi în cronica lui, descriind aceste împrejurări : " în care oaste m'am tâmplat şi eu".

Avem deci mărturia unui contimporan pentru aceste evenimente importante chiar pentru istoria noastră. Din această înfrângere desigur că prestigiul hătmanului Hmilnişki a suferit foarte mult. Tratatul dela Bila Terkva a fost mai puţin favorabil decât acel dela Zborov.

Hătmanul însă nu desarmă nici el şi încercă să se ridice din nou contra Poloniei şi a încercat o combinaţie foarte vastă: legături de alianţă cu principele Transilvaniei Rakoczy şi chiar cu Suedia. Pentru aceasta era nevoie de consolidarea legăturilor cu Moldova şi atunci Vasile Lupu a fost silit să-şi ţie făgăduiala şi a avut loc căsătoria Ruxandrei cu Timuş. " Mare netocmeală, observă Miron Costin, în de potriva caselor şi firilor. Această parte era o domnie de 18 ani şi Impărăţiei cu cinste şi cu bilşug sămănătoare, iară cealaltă parte de doi ani ieşită din ţărănie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ginerele numai singur chip de om, iară toată firea de hiară " (Let I p. 321).

Această căsătorie forţată, a fost dealtfel fatală lui Vasile Lupu, căci ea a dus la prăbuşirea lui. A ridicat într'adevăr asupra Domnului Moldovei "prepusurile" tuturor vecinilor săi, cari se ridică împotriva lui din toate părţile. Nu convenea nici lui Rakeczy ,nici lui Matei Basarab, Moldova intrată în sistemul politicei căzăceşti, şi ei au ajutat cu toate puterile lor la răscoala lui Gheorghe Stefan, care a dus la 1653, la răsturnarea lui Vasile Lupu. Timuş, care venise în ajutorul socrului său, a căzut sub zidurile Sucevii.

In acest timp, tatăl său, Bogdan Hmilniţki pornise din nou împreună cu Tătarii asupra Poloniei. La Swanieţ, lângă Cameniţa, erau aproape să se repete împrejurările din 1649 şi armata regelui Ian Kazimir, încercuită, părea aproape menită unui dezastru total, când hanul Tătarilor, repetând manevra dela Zborov, îşi impuse iar mediaţiunea.

In aceste condiţii nu-i mai rămânea lui Hmilniţki decât întoarcerea spre Moscova; el a încheiat cu cârmuirea ţarului Alexe în Martie 1654 tratatul din Pereiaslav, pe care el l'a socotit ca o alianţă, dar Moscova ca un act de supunere. Numărul Cazacilor privilegiaţi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

se ridicase la 60000 şi se recunoaştea autonomia armatei zaporojene , precum şi dreptul ei de- aşi alege hatmanii.

Primul efect al acestei noi legături politice a fost desfacerea cu Tătarii. In 1655, o nouă luptă cu Polonii, la Ahmatov lângă Uman, a rămas nehotărâtă: se simţea lipsa sprijinului tătăresc.

Dar evenimentele luau acum o întorsătură nouă: Polonia se afla de cea mai grozavă coaliţie . Muscalii iau Smolensk şi Vilna, înaintând dinspre Răsărit , Suedezii şi marele elector de Brandenburg atacă dinspre Nord şi Vest. La Septembrie 1655 Varşovia cade în mâinile Suedezilor, cari iau şi Cracovia. Polonia este aproape să fie împărţită cu un secol mai de vreme.

Se produce atunci ceeace istoriografie vecinilor noştri a numit "miracolul dela Crentoşova" unde mânăstirea cu hramul Maicii Domului asediată de Suedezi le-a rezistat timp de 40 de zile şi i-a silit să se retragă. A fost semnalul unei regăsiri a conştiinţei polone, ce dispăruse aproape în mijlocul acestor prăbuşiri. Confederaţia dela Tyozowce a adunat iarăşi cea mai mare parte a nobilimii în jurul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

regelui Ian Kazimir, care face la Lemberg îndoitul jurământ, de-a aşeza Coroana Poloniei sub scutul Maicii Domnului şi de-a desface ţărănimea de legăturile iobăgiei. Acest al doilea legământ n'a putut fi ţinut - regăsirea-tatea era prea slabă şi împrejurările economice se arătau potrivnice.

Imprejurările externe i-au venit în ajutor Coaliţia se desfăcea: Moscova încheia cu Polonia pacea dela Vilna din 1656 şi se întoarce împotriva Suedezilor; Marele Elector, mulţumit de-a fi rămas independent în Prusia, se retrage şi el din alianţă, iar expediţia dela 1657 a lui Gheorghe Rakoczy, ajutat de Cazacii trimişi de Hmilniţki dă greş. La 1660, prin mijlocirea Franţei pacea dela Oliva încheia războiul Nordului, dar încă de trei ani, la 1657 Bogdan Hmilniţki închisese ochii. Cu el dispare principalul factor care ar fi putut întemeia, din organizare de pradă şi război a Cazacilor, un stat ucranian.

Urmaşul său, unul din cei mai scusiţi locotenenţi ai săi hatmanul Wihovski, a încercat prin tratatul dela Madjasz reluarea legăturilor cu Polonia, întemeindu-se un stat trialist (Polonia-Lituania-Rusia sau Ucraina) în locul Uniunei dualiste polone- lituane dela Lublin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Experienţa ar fi fost desigur interesantă, dar ea n'a putut dăinui. Moscova i-a opus de îndată. pe fiul lui Hmilniţki, Gheorghe sau Ţurii care nu moştenise calităţile tatălui său. In această luptă între candidatul polon şi cel rus, Ucraina se împarte în două: cea dela stânga Niprului (levoberjnâi) rămâne sub influenţa Moscovei împreună cu Kievul, cea de pe malul drept (pravoberejnâi) în sfera de influenţă a Poloniei.

Tratatul dela Andruşov, în 1667, sub formă de armistiţiu consfinţea această stare de fapt, lăsând Niprul graniţă între Polonia şi Rusia, cu excepţia Kievului, intrat în stăpânirea acesteia din urmă " pe timp de doi ani" Era uşor de prevăzut că termenul era să fie prelungit.

"In definitiv, scrie istoricul polon Halecki, Ucraina şi aspiraţiunile naţionale ale poporului rutean au fost ruinate de mişcarea deslănţuită de Bogdan Hmilniţki.

Polonia era salvată, dar cu preţul unor sforţări disperate şi a unor concesii funeste pe cari trebuise să le facă Berlinului şi Moscovei. . " La toate aceste se adăuga anarhia interioară a cărei expresiune caracteris-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tică era faimosul drept de liberum veto al Dietei.

După istoricii ruşi mai recenţi (Lebedev, Grecov şi Pancratova) " actul dela Pereiaslav a pus temeiul unirii a două popoare înrudite al Rusiei şi al Ucrainei. Politica ţaristă a căutat desnaţionalizarea şi persecutarea poporului ucranian- politica sovietică urmăreşte numai unirea acelor două popoare prin revoluţie, continuând liber desvoltarea lor raţională şi culturală". Cât de liberă este această desvoltare, s'a putut vedea în 1941.

Rămâne faptul că odată cu moartea lui Hmilniţki şi nerealizarea operei sale, formula ucraineană a organizării politică a spaţiul dela Miază Noapte de Marea Neagră n'a mai fost posibilă. Câmpul rămâne deschis, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea pentru rivalitatea Poloniei, Turciei şi Rusiei.

-- ooo ---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

UCRAINA TURCEASCA.

V'am arătat rândul trecut cum, după dispariţiunea unei încercări de stat ucrainean, rutean, sub formă căzăcească, în zilele lui Hmilniţki care s'a prăbuşit odată cu dispariţia intemeietorului său, Ucraina s'a împărţit în două prin tratatul dela Andruşov: Ucraina de pe stânga Niprului lăsată Rusiei dela Moscova, iar cea de pe dreapta lăsată în stăpânirea mai mult sau mai puţin nominală a Poloniei, afară de Kiev care încă de atunci, întâiu provizoriu, pe 2 ani, apoi cu încetul prelungindu-se perioada de ocupaţie, a rămas definitiv în mâna Rusiei.

Din acest moment Rusia dela Moscova începe să manifeste interes pentru aceste regiuni din nordul Mării Negre. Insă până a ajuns să se precizeze această expansiune rusească care de fapt umple toată perioada de istorie modernă şi contimporană a spaţiului Mării Negre,- de acum înainte istoria Mării Negre va fi istoria luptei între Rusia care caută să se reverse prin direcţiuni pe cari le vom defini îndată, asupra întregului spa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ţiu al Mării Negre şi celelalte puteri interesate ca să oprească această expansiune şi să păstreze această mare sub alt regim decât acela al imperialismului moscovit . Inainte însă de a ajunge la această perioadă de expansiune rusească, a fost încă un interval asupra căruia aşi vrea să stăruiesc în prelegerea de astăzi şi pe care îmi veţi îngădui să-l numesc "Ucraina Turcească".

Mă veţi întreba poate pentru ce nu vorbesc de " Ucraina Moldovenească, " de oarece de fapt în această perioadă a fost un moment în care Moldova şi Ucraina au fost unite sub o singură stăpânire. Este exact, însă acest episod a fost atât de scurt, de fapt doar doi ani se poate considera o stăpânire efectivă a Moldovei dincoace şi dincolo de Nistru: aceasta nu exclude penetraţiunea populaţiei care şi înainte de această perioadă şi după ea s'a revărsat în dese rânduri dincolo de Nistru unde a constituit elemente pe cari şi noi le-am întâlnit în stepele Rusiei încă mult mai departe decât regiunile Transnistriei sau dincolo de Bug şi Nipru,- dar din punctul de vedere al stăpânirii de stat sunt doar doi ani: dela 1681 la 1683, care înseamnă o stă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pânire efectivă pe ambele maluri. Iertaţi-mă, dar cu toată propaganda făcută în ultimul timp şi cu toate că chiar foarte aproape de noi este o clădire impunătoare, cu baso- reliefuri şi picturi frumoase în care se văd mărturiile stăpânirii moldoveneşti dincolo de Nistru, totuşi, am socotit că durata efectivă este prea restrânsă ca să pot întitula acest capitol chiar "Ucraina Moldovenească".

Ar fi putut să fie însă o Ucraină Moldovenească. Dacă împrejurările cari au dus la stăpânirea turcească, otomană, sub a cărei oblăduire Duca Vodă a cârmuit şi în Ucraina s'ar fi prelungit dincolo de cei doi ani, dacă politica de repopulare a Ucrainei ar fi putut continua mai multe decenii, această ţară care era o ţară pustie poate că ar fi devenit o nouă Moldovă.

Dar soarta a vrut altfel. Împrejurările s'au întors altfel. De aceea, reducând lucrurile la adevăratele lor proporţiuni, îmi veţi îngădui să consider Ucraina Moldovenească doar un paragraf al capitolului Ucrainei Turceşti, de care ne vom ocupa acuma .

Prin urmare la Andruşov Ucraina s'a împărţit în două, de- alungul Niprului ţărmul drept

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

al Poloniei, ţărmul stâng al Rusiei. Bine înţeles partea de jos dinspre mare nu intră în această socoteală, de oarece aci era Hanatul Crimeei, care, deşi cu centrul în Crimeia, stăpânia totuşi cu oardele lui toate regiunile de pe ţărmul de Nord al Mării Negre, începând cu Bugeacul nostru, continuând cu partea de jos a Transnistriei care era sub stăpânirea hoardei Edişan şi regiunile de dincolo de Bug şi Nipru cari erau sub stăpânirea Hanului Crîmului cu reşedinţa la Bacciserai în Crimeia.

Această situaţiune n'a durat mult. Una din caracteridticele acestei perioade este o completă nestabilitate. Imprejurările, oamenii, stăpânirile se schimbă dela un an la altul, cu o repeziciune care face ca analele să le reţină cu greu. Iată ce s'a întâmplat: cele două stăpâniri şi-au făcut fiecare câte un Hatmanat: Hatmanul Doroşenko a stăpânit pe ţărmul drept, Hatmanul Bruhovetzky stăpânia pe ţărmul stâng. Ei reprezentau fiecare o influenţă politică deosebită: Bruhovetzki era sub influenţa rusească, Doroşenko sub cea polonă.

Bruhovetzki a dispărut, mi se pare asasinat chiar de cei din jurul lui. Insă Moscova nu-i convenia să piardă această parte a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ucrainei şi de aceea a ridicat contra lui Doroşenko un alt pretendent un polcovnic care poartă numele de Mnogogreşnoi, ceeace în traducerea lui Iorga înseamnă " Mult păcătosul"!

Intre aceşti doi pretendenţi şi luptele lor s'au desfăşurat destinele Ucrainei timp de câţiva ani, până la 1668 în disperare de cauză, nereuşind să înşpăvească cu " păcătosul" de pe celălalt ţărm, Doroşenko se întoarce spre Constantinopol, cere sprijinul Marelui Padişah turcesc şi se declară omul lui. Adică, Ucraina căzăcească devine un fel de prelungire a Hanatului Crimeei: recunoaşte şi ea supremaţia Constantinopopului.

Aci se amestecă însă Polonii, cari nu puteau privi cu ochi indiferenţi această întindere a stăpânirii otomane în spaţiile dela nordul Mării Negre.

Polonia se afla la un început de decadenţă. Domnea pe vremea aceea regele Mihail Visnoviecki însă avea un general foarte capabil, aproape am putea zice ultimul general glorios al Poloniei, în această epocă care a ajuns apoi şi rege, Ioan Sobiesky. Aceasta a făcut toate sforţările pentru a împiedeca pătrunderea Turcilor în Polonia şi Ucraina însă n'a reuşit pentrucă dacă la 1671 Polonii au recu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cerit Podolia, în anul următor Turcii cu sultanul în frunte au purces la reocucerirea regiunei în care pătrunseseră " Ghiaurii".

Să ne oprim un moment aci: suntem în a doua jumătate a veacului XVII-lea. Imperiul Otoman înclină încet spre apus, dar el este încă o putere formidabilă, am putea spune că este încă punctul de apogeu. Noi ştim că decăderea va urma curând, însă contimporanii nu puteau avea o asemenea viziune şi vă amintiţi că în această perioadă Turcia se găseşte sub foarte energica conducere a faimoasei dinastii de Viziri a Kiuprulilor şi mai ales bătrânul Kiupruli considerat ca un fel de leu al războiului socotia că menirea imperiului este mereu de a purta războaie împotriva necredincioşilor ! Au mai fost încă multe expediţiuni în care stindardul semi-lunei a fost victorios: este momentul bătăliei dela St. Gothard, momentul cuceririi Cretei, etc.

Turcia era încă prin urmare o putere formidabilă şi în plus, când după bătrânul Kiupruli urmează fiul lui, mai puţin violent decât tatăl său dar poate mai abil decât el, - există şi un sultan, Mahomed IV, care deşi prezentat de descrierile ce ni s'au păstrat, cu multe aspecte de degenerare, ţinea totuşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

încă să menţină în întregime prestigiul războinic al Padişahului. De aceea în 1672 sultanul porneşte în persoană pentru a conduce armatele turceşti spre a asigura imperiului otoman stăpânirea spaţiului dela nordul Mării Negre.

Asupra tuturor acestor împrejurări ni s'au păstrat o serie de relaţiuni, dintre care una din cele mai interesante şi pitoreşti este călătoria italianului Cornelio Magni care a fost analizată de Nicolae Iorga într'o comunicare la Academia Română. Iată un scurt pasaj din această descriere, pentru a vă face o ideie mai limpede despre puterea pe care o reprezenta imperiul otoman pornind să cucerească aceste regiuni din spaţiul Mării Negre:

" Ajungând lângă Reni, pe Prut, scrie Nicolae Iorga, scriitorul descoperă tabăra. Erau atâţia oameni " ca o provincie întinsă nu numai unul din cele mai mari oraşe din lume". E o rânduială desăvârşită, pe care o garantează capetele tăiate, cari stau, spre învăţătură, înfipte în pari. Acolo vede Magni cortul împărătesc, de lemne de bambu, căptuşită afară cu soia de Veneţia şi înăuntru cu brocard şi cuprinzând moscheie, iatac de dormit şi odaie de Divan... Ascultă rugăciunea de seară, făcută cu multă pietate, şi apoi se întinde a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tâta tăcere " de nu se aude vre-un nechezat de cal ori tânguit de cămilă".

Apoi mă se înfăţişează mersul oştirii, pe care-l arată şi pentru a împiedeca orice stricare a ogoarelor, care e aspru pedepsită, şi cu moartea. In timp de noapte, 6000 de matoşogii arabi, cu facle în mână deschid calea în lunca Prutului. 150 de cămile poartă bucătăria împărătească; ceacârgiii Sultânului duc câinii de vânat. sunt ţinute de agemoglani, recruţii Ienicerilor... Iată Sultanul, atunci în vârstă de 35 de ani. Călăreşte pe o iapă arăbească slabă, lungă.. dar iute şi mândră. Sub turbanul cu juvaere şi multe surguciuni se vede o faţă "măslinie", un ochiu care când se mişcă, pare a se trezi din aţipirea-i obişnuită .. nasul e cârn şi gura mare, mustăţi, barba, negre , rari. Stă gârbov, obosit parcă de moştenirea glorioasă a strămoşilor...

In jurul lui e <u>bulucul</u> cel mare: bostangii, totodată grădinari şi paznici ai Seraiului.... gebegii- armurieri, peici - capii de casă... Steagul Profetului.... sangeacul verde, urmează. Vin în rând, după această veşnică făgăduială a biruinţii, cei 1200 de spahii cu timaruri (jende) ţinând în mână lanţele cu steguleţe roşii şi galbene..... Apoi trec mulţimile Asiei până la Diaberci,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mosul , Bagdad, pe lângă trupele mai alese pe cari le trimite Bosnia şi Albania şi voluntarii (göniillii)".

Iată într'adevăr un alai măreţ de cuceritor o putere formidabilă căreia armatele polone nu-i putea rezista. Cetatea Cameniţei din faţa Hotinului cade sub stăpânirea turcească, Polonia nu poate rezista şi încheie pacea dela Buceaci la 1672 prin care Turcii capătă toată partea pe care Polonii şi-o opriseră prin tratatul dela Andruşov cu Ruşii.

Ruşii rămân deci pe ţărmul stâng, însă acum intră Turcii pe malul drept.

Lucrurile nu au mers chiar aşa de uşor. Polonii au mai încercat reacţiuni: Sobieski a avut o mare biruinţă la 1673, fără însă prea mari urmări, pentrucă peste câţiva ani se încheie la Juravna un nou tratat , care consfinţeşte stăpânirea pe ţărumul drept al Niprului

Atunci reintră în scenă Rusia. Rusia dela Moscova.

Văzând pe Turci vecini acuma la hotar cu dânşii Ruşii dela Moscova socotesc că această vecinătate este prea periculoasă şi cred necesar să sprijine un nou pretendent la integritatea stăpânirii căzăceşti. Doroşenko osobit abdicase ; a apărut atunci ca

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

omul Moscovei hatmanul Samuilovici care, sprijinit de generalul rus, cneasul Romodanowsky caută să pună mâna pe ţ.rmul cedat de Poloni Turcilor.

S'au dat atunci lupte foarte vii între Turci şi Ruşi în jurul cetăţii Cehrin, pe care întâiu au despresurat-o Ruşii dar care în anul următor, la 1678, a căzut definitiv sub stăpânirea Turcilor şi Tătarilor.

Turcia inventase pentru cârmuirea acestei regiuni o foarte curioasă formulă: se regăseşte fiul mai mic al marelui Bogdan Hmilniţki; acest fiu mai mic - fiindcă cel mare, Timuş că este cunoscut,- anume Jurii sau Gheorghe care fusese ridicat de Cazaci dar se dovedise incapabil şi abdicase, este acum descoperit de Turci şi trimis cu firman în regiunea căzăcească cu titlul foarte curios de "Principe al Sarmaţiei"! Iată un stăpânitor cu titlu clasic din antichitate sub obladuirea sultanului: erau probabil cultivate la Stambul aceste vestigii, pentru a se găsi în ele formule politice. Dela 1677 acest Juri este înscăunat; el şi-a stabilit reşedinţa într'o altă localitate, la Nemirova pe Bug, pentru a stăpâni acolo sub obladuirea turcească.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In acest interval de timp Ruşii, cari manifestau o apărare din ce în ce mai slabă, ajung până la urmă să recunoască această stare de lucuri şi la 1681 s'a încheiat tratatul dela Baccisarai prin care Ruşii dela Moscova recunosc stăpânirea turcească pe malul celălalt al Niprului.

Cum a ajuns Rusia la această abdicare ?

Că ajunsese la o împărţire între ea şi Polonia era explicabil. Dar că Rusia dela Moscova şi Tarul pravoslavnic să recunoască prezenţa necredincioşilor aci, aceasta pare la primul moment de necrezut.

Explicaţia se găseşte într'un eveniment care s'a produs atunci şi care a zguduit până în temelii imperiul moscovit în aceşti ani: este faimoasa răscoală a lui Stenka Razin, care formează un episod care se leagă mai puţin de istoria regiunii Mării Negre, dar totuşi nu poate fi despărţit de ea.

O parte a Cazacilor, Cazacii liberi, care în toate aceste complicaţiuni după moartea lui Hmilniţki nu-şi mai găsesc rostul şi care nu mai puteau suporta nici regimul polon nici cel moscovit nici cel turco- tătar, au căutat ieşirea spre răsărit şi s'au dus spre Don, iar

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Iar de acolo au trecut în mod firesc prin cotul Donului în cotul Volgăi şi în regiunea dinspre Caspica. S'au constituit acolo în bande care au găsit un şef capabil, Stenka Razin şi în jurul lui s'au strâns aceste bande de războinici care au pătruns prin anii 1668-1670 în spaţiul Caspicei unde şi-au făcut corăbii după moda căzăcească începând să prade ţărmurile Caspicei. Până în sud sunt vestite prădăciunile pe cari ei le-au făcut pe ţărmul care aparţinea Persiei. Trec repede peste povestea aventurilor lui Stenka Razin. Ajunge să semnalăm că este foarte curios cum la anumite intervale în acest spaţiu dela răsărit de Don se iveşte ca un fel de vârtej al furtunilor. Este regiunea din care răsar totdeauna mişcările radicale, talazurile din adâncuri ale istoriei ruseşti. Sfera de întindere a răscoalei lui Stenka Razim se acoperă aproape exact cu sfera răscoalei, cu un secol mai târziu a lui Pugacef. Este aproape aceeaşi regiune care dă acelaş fenomen:bande cari se strâng şi care se revoltă contra autorităţii constituite, cari trec apoi la radicalism social, pentrucă răscoala lui Stenka Razim este ea însăşi o încercare de radicalism social: vrea să introducă regim de egalitate al averilor,- iar istoriografia bolşevică se ocupă mereu de aceşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"eroi naţionali". Din nefericire trebue să constatăm că şi astăzi această regiune este regiunea de maximă rezistenţă a fenomenului bolşevic şi rusesc în războiul actual. Unul din centrele pe care această mişcare a pus stăpânire era doar Taritzinul, care se chiamă astăzi Stalingrad.

Răscoala lui Stenka Razin n'a avut prea multă durată, ea a întâmpinat în curând împotrivirea armatelor dela Moscova care considerau aceasta ca o mare primejdie; armatele moscovite conduse de cneazul Dolgoruki au înfrânt bandele lui Stenka Razin şi conducătorul răscoalei a fost prins, dus la Moscova şi ucis în chinuri grozave, ca un exemplu pentru toţi cei care ar voi să-i urmeze pilda.

A fost însă de ajuns această tulburare de câţiva ani, această ameninţare care din cotul Volgăi se îndrepta spre Moscova, pentru ca imperiul moscovit să se simtă paralizat în politica lui spre sud şi să ajungă atât de repede să încheie pace cu imperiul otoman şi să recunoască Turcilor dreptul de stăpânire asupra întregului ţărm al Niprului.

Este iarăşi ciudat că prin tratatul acesta s'a luat o dispoziţiune care vă arată

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în acelaş timp starea reală a lucrurilor din acea vreme şi dă o indicaţiune asupra valorii pe care o aveau aceste regiuni. Prin înţelegerea dela Bacciserai, prin care se recunoaşte imperiul otoman stăpânirea pe ţărmul drept al Niprului, s'a stabilit de asemenea că această regiune să fie considerată ca ţară pustie.

Pare într'devăr că fugiseră şi ultimele rămăşiţe de locuitori de acolo după atâtea invazii ale cetelor de tătari de-o parte şi a cetelor căzăceşti de altă parte. Ce mai rămăsese ca populaţie aşezată, preferase să emigreze. Fusese atunci o "bejenie" în toate direcţiunile, şi regiunea era de fapt pustie.

E deci de reţinut acest lucru: la finele veacului XVII regiunea din nordul Mării Negre şi nordul Crimeei era o regiune aproape pustie, stepă deşartă parcursă doar de cetele aventuroase ale Cazacilor sau Tătarilor.

Aceasta era situaţiunea şi în aceste împrejurări desigur orice formulă de stat sau de naţionalitate s'ar fi putut închega pe această " tabula rasa" pe care o constituia Ucraina dela sfârşitul veacului XVII. Nu era neapărat destinată această ţară să fie rusească. A

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fost întorsătura împrejurărilor istorice care a adus-o apoi sub stăpânirea rusă şi care a făcut până în secolul nostru să sporească populaţia rusă. Insă în vremea la care ne aflăm, orice altă posibilitate se putea întrevedea în aceste regiuni, afară de cea rusească. Când Rusia revendică astăzi acest ţinuturi ca ţinuturi de baştină ruseşti, aceasta este evident un neadăvăr istoric.

Aşa a fost soarta - cum vom vedea în secolului XVIII,- ca Rusia să populeze aceste regiuni cu populaţiuni din toată lumea, a fost un fel de Americă a Orientului, populată cu fel de fel de elemente. Dar în momentul la care ne-am oprit acum, regiunea era pustie şi dacă împrejurările istorice ar fi fost altele decât cele desfăşurate mai târziu, ar fi putut deveni o ţară de cu totul altă populaţiune şi destinaţie decât acelea pe care le-a cunoscut.

In acest moment intervine activitatea vosvodului nostru al Moldovei, Gheorghe, Duca Vodă, care de fapt nu era moldovean decât numai cu numele; de origină era rumeliot foarte iscusit, venit dela Constantinopol unde intrase în graţia Padişahului; un om foarte abil, cu planuri mari, care mai fusese în slujbă sub Vasile Lupu, moştenind o parte

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din metoda şi ambiţiile lui de cârmuitor. Dar pentru aceasta de ce n'am deschide cronica lui Neculae Costin care povesteşte în termeni de o plasticitate pe care nimic nu le poate înlocui, episodul acesta al " Ucraniei Moldoveneşti". Iată ce spune el: " Dară după ce s'au plinit 2 ani de domnia Ducăi Vodă la Tarigrad la Impărăţie ..... Atunce au cheltuit Duca Vodă mulţi bani la Poartă, aproape de o mie de pungi de bani, şi i-au dat Turcii şi Hătmănia Ucrainei, caftan, şi şlic şi buzdugan şi un şi au purces din Tarigrad dinpreună cu feciorul Radului Vodă, ginere- său cu trei trimişi cu buzdugan, de-l duceau înaintea lui, cu mare alai intrând în Iaşi".

Cronicarul a păstrat amintirea serbărilor ce s'au desfăşurat acolo; aşijderea, adus-au opt soli, doi din ţara Muntenească, şi doi din ţara Ungurească şi doi din ţara Leşească şi din ţara Căzăcească cea mare, de preste Nistru". Ne descrie veselia nunţii domneşti a fetei lui Duca Vodă: " Si s'au înveselit două săptămâni, cu feluri de feluri de musici şi de giocuri şi de pelivani şi cu puşte; şi giucau şi danţuri prin ograda curţilor domneşti şi prin uliţe, cu toţi boierii şi împodobiţi, şi toţi neguţitorii şi tot târgul;

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi un Vornic mare purta pe cap de danţ şi alt Vornic mare purta alt cap de danţ, îmbrăcaţi în şorvanale domneşti. Numai mirele şi mireasa fiind feciori de domni, nu giucă în danţuri pe afară, ce numai în casă; iară la danţ numai ce giucau boierii; cât nu era nuntă, şi era minune. " Astfel cu danţul pe uliţi purtat de Vornici, începea stăpânirea cu trei luni a lui Duca Vodă peste Moldova şi Ucraina.

De fapt se părea că Duca Vodă care era un om foarte abil şi ambiţios, vroia să lase oarecari urme ale stăpânirii lui în aceste regiuni îndepărtate. El se apucase să gospodărească Ucraina, să-şi asigure pe cât se poate de multe venituri în această ţară care dela Dumnezeu era bogată, să atragă în ea ceeace îi lipsia; populaţia. Si cronicile timpului înseamnă într'adevăr că această încercare a lui n'a fost fără succes. Iată ce ne spune o cronică muntеană a timpului, a lui Constantin Căpitanul, pentrucă şi până acolo ajunsese faima acestei încercări a lui Duca: " s'au dus în Tara Căzăcească la Nemirova, unde ieste Scaunul Hatmanilor; acolo au pus polcovnici, judecători, logofăţi, după obiceiurile lor, şi peste toţi mai mare pre un Iane grecul(adică

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în locul lui) carle ştie limba lor căzăcească pria bine; şi l'au numit Hatman de care lucru s'au bucurat foarte Cazacii , şi până la un an s'au strâns de au umplut satele, târgurile de oameni."

Ba chiar istoricul ucranian Krupnitzky în a sa " Geschichte der Ukraina" arată că această grijă a lui Duca Vodă de a popula Ucraina a stârnit emulaţia şi a stăpânirilor vecine, căci şi craiul Sobieski s'a apucat să deschidă ţară imigranţilor cari au voit să se aşeze şi că la rândul ei stăpânirea moscovită de dincolo de Nipru a căutat şi ea să atragă populaţiile cari fugiseră din cauza răscoalelor şi răsboaielor şi să le aşeze din nou în aceste regiuni.

Cu alte cuvinte stăpânirea aceasta efemeră a lui Duca Vodă a însemnat începutul de repopulare a Ucrainei care, după cum aţi văzut, rămăsese ţară pustie. Este începutul de repopulare a uneia din regiunile care a ajuns în secolele următoare una din cele mai populate întinderi ale imperiului rusesc.

Este o controversă în ceeace priveşte stăpânirea lui Duca Vodă, asupra căreia aşi vrea să stăruiesc un moment.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Intr'o carte recent apărută asupra Românilor din răsărit, aceea a unui merituos conferenţiar dela Iaşi. dl. Diaconescu, intitulată "Românii dela răsărit :Transnistria"este un capitol bogat asupra lui Duca Vodă, "hatman al Ucrainei moldoveneşti" în care amintind aceste împrejurări ale domniei lui Duca Vodă, autorul conchide: "Transnistria deveni astfel românească prin uniunea personală cu Moldova sub Gheorghe Duca Vodă"

De altă părere este însă dl. Nistor care într'o recentă comunicare la Academie pare a fi ajuns la altă concluzie de oarece ne spune foarte răspicat: că nu trebue socotită de loc această stăpânire a lui Duca Vodă în Transnistria. Iată ce ne spune d-sa:

" In vremea aceea supremaţia turcească se estindea şi asupra Ucrainei de dincolo de Bug până la Nipru. Duca Vodă ajunsese hatman al acelei Ucraine, cu reşedinţa până la Nemirova. Faimosul său conac dela Peştera, mai jos de Nemirova, pe Bug, făcea parte din acea Ucrainâ transbugeană , despărţită de Moldova prin largul cuprins al teritoriului Transnistriei podoliene. Afirmaţiunile retorice în legătură cu pretinsa stăpânire

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a lui Duca-Vodă asupra Transnistriei, sunt complet lipsite de temeiuri istorice. Duca Vodă n'avea decât drumul liber prin guvernământul Transnistriei de astăzi spre Ucraina, unde fusese rânduit hatman de Turci. I.Nistor Aspecte geopolitice şi culturale din Transnistria Analele Acad.Rom. Sect.Ist, seria III, XIV, p. 35. Prin urmare, două păreri deosebite.

Este totuşi un document în care se vorbeşte de un oraş din faţa Sorocei unde se pomeneşte o a Teodosiei Duducăl ca către un carecare Iani, fapt la care sunt martori "şoltuzul şi pârgarii" acelei localităţi. Aceasta arată cel puţin că în unele localităţi, probabil etape de drum spre Nemirovăera asigurată stăpânirea lui Duca Vodă.

In general însă această stăpânire a fost aşa de scurtă durată încât nu ar putea face obiectul unei discuţii prea îndelungate asupra chestiunei de a şti dacă ea cuprinde efectiv toată regiunea pe care o numim astăzi Transnistria sau dacă o putem numai considera ca un drum de acces al Moldovei până în Ucraina dintre Bug şi Nipru.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Intr'adevăr, toată această stăpânire n'a supravieţuit evenimentelor cari au început în anul 1683, când începe perioada de declin a formidabilei împărăţii otomane.

Precum ştiţi, voevozii noştri erau obligaţi să ia parte la toate expediţiile imperiului turcesc. Acum era vizirul Kara Mustafa care a condus ultima mare expediţie otomană ce a ameninţat centrul Europei: este expediţia care a ajuns sub zidurile Vienei la 1683. Imprejurările sunt cunoscute: ştiţi cum intervenţia lui Sobieski a pus capăt asediului Otomanilor, cum armata turcească a fost risipită şi cum din acest dezastru împărăţia otomană nu s'a mai ridicat. De fapt, cu această înfrângere sub zidurile Vienei începe declinul acestei puteri pe care cu câţiva ani înainte Magni o descria atât de grozavă.

La expediţia dela 1683 a luat parte şi Duca Vodă. Continuarea şi sfârşitul Carierei lui ne sunt descrise tot de Neculce în modul următor, în legătura cu năvălirea Polonilor în Moldova:

" Si intrând Leşii şi Căzacii, şi Moldovenii, au luat pe Duca Vodă, şi pre alţi boieri pre toţi; desbrăcându-i, i-au lăsat cu pieile goale, şi - i-au întors podgheasul cu dobândă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Si au dus pe Duca Vodă în ţara Leşească şi acolo au murit. Când îl duceau pe drum, îl pusese într'o sanie cu doi cai, unul alb şi unul murg, şi cu hamuri cu tei, ca vai de dânsul, ocări şi sudălmi, de auzia cu urechile; şi ajungând spre Suceava la un sat, au poftit puţintel lapte să mănânce; iară femeea, gazda, i-au răspuns: "N'avem lapte să-ţi dăm, că au mâncat Duca Vodă vacile din ţară de l'ar mânca viermii iadului cei neadormiţi !" Că nu ştia femeia acea că el este singur Duca Vodă; iară Duca Vodă, dacă au auzit aşa au început a suspinare şi a plânge cu amar; că el se ţinea şi vorvea în casa lui, şi se ispitea să fie Crai în ţara Ungurească, şi un fecior al lui în Tara Moldovei Domn, şi alt fecior. Domn în ţara Muntenească, şi ginere- său hatman în Ucraina".

Iar cronicarul încheie, cu această judecată asupra omului şi a domniei: " el îşi ţinea lucrul pe sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui ca un Crai ţinea; şi când ieşea afară în norod, tot posomorât căuta ca să iee oamenii de frică; că el apucase învăţătură dela Vasilie Vodă(Lupu), fiind cămăraş mare la Vasilie Vodă. Era un om nu prea înalt, şi gras, burduhos şi bătrân; numai îşi cernea barba; pe atâta se cunoştea, că nu avea a cătare minte, sau frica

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lui Dumnezeu. Si ce gândea el şi la ce se ispitea, şi la ce l'au adus păcatul şi osânda de la Dumnezeu. Si aşa, l'au dus pe Duca Vodă în ţara Leşească de au murit acolo; aşa şi-au agonisit de lăcomia banilor ce au avut".

Aceasta este epitaful pe care cronicarul notru îl aşează la capătâiul domnitorului Duca Vodă. Il aşezăm şi noi la capătul scurtului episod al Ucrainei Moldoveneşti.

De fapt, ce s'a întâmplat ?

La 1684, anul următor dezastrul dela Viena s'a încheiat ceeace s'a numit atunci "Sfânta Alianţă" în care a jucat un rol foarte însemnat Papa Inocenţiu al XI-lea, care a constituit o puternică unire între Imperiu Veneţia şi Polonia şi a determinat aceste puteri să continue războiul şi să alunge pe Turci din Europa. Au ajuns la rezultate foarte importante pe cari le vom vedea în prelegerea viitoare, ajunge însă să vă spun de pe acum că la această acţiune a Sfintei Alianţe s'a asociat şi Rusia dela Moscova şi că îndrumul ei spre sud se întrevede întâia direcţiune pe care o ia în această regiune expansiunea ei: direcţiunea Crimeei.

Expansiunea rusească pe care de acum înainte o vom studia mai de aproape s'a produs într'adevăr pe trei direcţiuni spre Ma-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rea Neagră, pe care le vom găsi schiţate chiar în domnia îndrumătorului aceste expansiuni: Petru cel Mare: O direcţiune spre Crimeia, alta spre Dunăre şi a treia spre Marea Caspică şi Caucaz. Toate se vor desvolta în cursul secolului al XVIII-lea.

- oOo -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ÎNCEPUTURILE EXPANSIUNII RUSESTI

(până la 1710)

Trecem astăzi la studiul capitolului care de fapt reprezintă problema principală în chestiunea Mării Negre în epoca modernă şi contimporană şi în împrejurările cari se desfăşoară sub ochii noştri, anume acel al expansinei ruseşti spe bazinul Mării Negre.

Mărturisesc că faţă de evenimentele pe cari le trăim nu avem totdeauna seninătatea de a examina aceste probleme. Resimţim de aici o clipă influenţa factorilor prea direct apăsători asupra noastră, cari nu ne lasă să cercetăm aceste împrejurări cu detaşamentul pe care deobiceiu istoricul îl are pentru întâmplările secolelor trecute. Totuşi , îmi dau seama că chiar în împrejurările de astăzi,când aceste chestiuni apasă atât de grav asupra prezentului şi viitorului nostru, este mai necesar încă de a ne întoarce spre începuturile lor, de a le examina cu mai multă atenţiune - originile şi desvoltarea, pentru a le putea înţelege întreaga însemnătate şi a desluşi evoluţiunea în prezent şi în viitor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Spuneam că expansiunea rusească spre Marea Neagră începe la sfârşitul secolului XVII. Ea îşi are o expresiune foarte completă din punctul de vedere al scopurilor urmărite, în domnia lui Petru cel Mare; dar prima ei încercare este chiar anterioară stăpânirii lui Petru cel Mare a urmat aci un drum bătut.

Intr'adevăr, de la 1684 s'a constituit "Liga Sfântă", din inspiraţia şi iniţiativa Papei Inocenţiu XI, în care aflăm Veneţia, Polonia alături de Imperiul Habsburgilor şi la care s'a adăogat şi îndepărtatea Rusie dela Moscova, peste care stăpânia cu pretenţiuni de "aftocratoriţă" împărăteasa Sofia, sora viitorului Petru cel Mare. De fapt conducătorul, îndrumătorul destinelor împărăţiei, era cneazul Galitzin; el era factorul principal al acestei domnii feminine,- cum s'a întâmplat adesea în istoria domniilor feminine ruseşti: veţi vedea că uneori sub ţari unele influenţe feminine sunt determinante, iar când ţarii sunt femei atunci sunt influenţele masculine cari domină!

Cneazul Galitzin care avea idei reformatoare şi care se pare că înainte de Petru cel Mare concepuse o îndrumare a imperiului după

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

modelele apusene, este acela care stăruieşte pentru apropierea de grupul puterilor întrunite în Liga Sfântă.

In ce direcţiune trebuia să se îndrepte această cooperare a Rusiei dela Moscova cu puterile cari erau în luptă cu Imperiul Otoman?

Câmpurile de bătălie erau foarte îndepărtate. Veneţienii operau acolo unde le erau posesiunile în vechime, pe ccastele Greciei în Arhipelag, în Creta....

Imperialii, după despresurarea Vienei, erau în plină acţiune în Ungaria. In curând avant- gărzile lor vor ajunge la graniţele principatului Transilvaniei.

Polonii tulburau acuma domnia lui Cantemir Vodă bătrânul, pe plaiurile Moldovei.

Unde putea interveni Rusia ?

Rusia îşi fixase alt obiectiv şi ambiţiunile împărătesei şi acele ale primului ei sfetnic indicaseră acest obiectiv: Crimeia. Cu alte cuvinte, Rusia intra în plin în chestiunea Mării Negre.

Aceste începuturi n'au fost însă prea fericite. Avem relaţiuni asupra acestor expediţiuni: au fost două, una la 1678 care a început în condiţiuni destul de proaste: hat-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

manul Ucrainei, Samoilovici, care rămăsese de partea Rusiei după împrejurările cunoscute ale împărţirei Ucrainei, era de o părere contrară; el arătase toată greutatea de a trece o armată numeroasă prin stepa lipsită de apă şi aprovizionare. Generalul, Gordon, scoţian trecut în serviciul Rusiei, ridica aceeaşi obiecţiune. Dar partea mai gravă este că şi din imperiul otoman veniau sfaturi contrarii. Expediaţiunea se întreprindea de atunci nu numai sub semnul unui războiu între Rusia şi Imperiul Otoman, dar sub acel al eliberării noroadelor creştine din răsăritul ortodox. Această lozincă figura de pe atunci pe flamura împărăţiei ruseşti. Dar faţă de perspectivele expediţiei, sfaturile nu erau favorabile: Patriarhul Constantinopolului credea că rezultatul va fi măcelărirea creştinilor în imperiul turcesc şi deci era de părere să nu se întindă prea mult coarda în această direcţie.

Totuşi, împărăteasca şi sfetnicul ei au stârnit şi armata s'a pus în mişcare.

Se pare că era o armată foarte numeroasă cu un enorm convoiu de bagaje care s'a pus în mişcare prin stepă, iar când a ajuns la 200 verste de Perecop, s'a oprit în loc pentrucă nu putea merge mai departe din cauza

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lipsei de aprovizionare. Mai intervenise pe deasupra şi tactica Tătarilor de a da foc ierburilor în stepă, ceace distrusese rezervele de furaj.

Cneazul s'a întors deci acasă, fără nici o ispravă lăsând în urmă foarte mulţi oamsni bolnavi morţi, etc. Această expediţie s'a terminat deci cu un eşec complect.

In schimb însă pe celelalte fronturi ale Aliaţei, luptele mergeau cu totul altfel. Imperialii înaintau în Ungaria, cădeau una după alta cetăţile, ajunseseră la graniţele Transilvaniei; Veneţienii înregistrau şi ei succese, iar Patriarhul din Constantinopole care întâiu se temea de soarta creştinilor din Balcani, acum stăruia să se intervină, pentrucă aceste noui forţe să scape lumea de jugul otoman.

In aceste condiţiuni, o a doua expediţie a fost repede pregătită. O sută de mii de oameni s'au pus în mişcare şi de rândul acesta, în Februarie 1689, Galitzin ajunge până la Perecop pânăla faimosul şanţ tătăresc, care există şi astăzi şi care a fost folosit în luptele crâncene care s'au dat pentru cucerirea Crimeei în toamna anului 1941, şanţ enorm, de proporţiuni considerabile, care a putut defi fi întrebuinţat şi pentru apărarea contra unor mijloace

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mult mai moderne de război.

In faţa acestei fortificaţii atât de puternice avântul slăbit al trupelor moscovite, s'a oprit din nou, şi totul s'a mărginit la oarecari tratative cu hanul Crîmului "care stătea în dosul meterezului său"; armata, părăsind 20.000 morţi şi 15.000 prizonieri, a luat din nou drumul înapoierii şi deşi împărăteasa a primit pe favoritul ei cu arcuri de triumf proclamându-l ca un mare învingător, nimeni n'a putut ascunde realitatea.

Iată prin urmare cum începe expansiunea rusească în bazinul Mării Negre.

Aceste împrejurări urmau însă să aibă un dublu efect: unul de o importanţă relativ mai mărunţă, altul de o însemnătate mult mai mare.

Un prim efect a fost schimbarea de cârmuire în Ucraina. Hatmanul Samoilovici care prevăzuse toate dificultăţile expediţiei şi le arătase din timp, a fost scos drept ţapul ispăşitor al acestor împrejurări: el era de vină că Tătarii dăduseră foc furajelor; a fost scos de aceea din slujbă şi înlocuit cu un Cazac foarte iscusit şi experimentat, care trecuse prin multe servicii, anume Mazepa, care ajunge acum hatman al Ucrainei. Incepuse prin

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a fi în serviciul Poloniei, legase câtva timp prietenie cu Turcii, acum devenia hatman al Ucrainei sub oblăduirea Moscovei. Soarta lui o vom vedea într'un straniu paralelism cu aceea altor contimporani ai săi, Constantin Brâncoveanu şi Dimitrie Cantemir.

Dar vă spuneam că aceste împrejurări au avut un efect mult mai însemnat, efect care s'a produs chiar în Rusia. Cu toate arcurile de triumf ale împărătesei, nu s'a putut ascunde opiniei publice,- pe cât se poate vorbi despre ea în Rusia Moscovei,- înfrângerea suferită. Infrângerea aceasta a pricinuit o nouă răscolire, a determinat indignarea păturii conducătoare şi această indignare a dus la luarea puterii de către Petru cel Mare. Momentul a fost prins foarte bine de inţeligenţa lui Petru, care avea până atunci un rol foarte ster ,- era oarecum persecutat, se ocupa numai de exerciţiile militare ale unor ceata de tineri din jurul său,- s'a produs atunci lovitura de Stat care a înlăturat pe Sofia din fruntea imperiului, a trimes-o la mânăstire, şi a instaurat în imperiul dela Moscova singura stăpânire a lui Petru Alexievici, ţarul Rusiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Care va fi politica acestui nou suveran, în care trebue să vedem desigur pe creatorul Statului rus modern ? Cu el intră doar Rusia în istoria modernă, el este reformatorul pe care actualii stăpâni ai Rusiei îl iau de exemplu şi de model: le place, la interval de două secole, se aproprie figura lui Petru Alexievici de aceea a lui Lenin, care şi el este un reformator în alt sens,- dar în sfârşit, după ei, metodele şi scopurile n'ar fi prea deosebite.

Dar el este în primul rând şi aceasta ne interesează aci, creatorul unui fenomen care a fost foarte multă vreme nesocotit de către istoricii altor ţări şi mai îndepărtate şi mai apropiate, fenomen asupra căruia se cuvine să meditäm ceva mai mult astăzi când vedem realitatea în toată amplitudinea ei. Petru cel Mare este creatorul militarismului rusesc, care din toate aparitiunile militariste ale istoriei universale este poate cel mai caracteristic şi mai de temut.

Acest militarism rusesc se manifestă din anii tinereţii lui Petru chiar în poziţia aceasta ingrată de " asociat la domenie", înlăturat din treburile Statului, ţinut de-o parte; el se înconjurase de "Potesnii" cari

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

erau tovarăşi mai tineri, pe cari îi constitue curând în unităţi constituite. Erau două sate lângă Moscova, Sâmenovskoe şi Preobragenskoe, unde instruia aceşti tineri şi de azi au luat fiinţă cele două regimente de gardă imperiale: Semenovski şi Preobragenski. Erau jocuri de copii, jocuri de tineri, dar în care se manifesta o tendinţă de a rezema toată puterea viitoare a Statului pe o armată organizată, capabilă de eforturi şi cuceriri, pe o armată instruită după toate metodele moderne de atunci ale războiului. De aceea s'a făcut imediat apel la specialiştii străini, pe care îi găsea la început în Nemeţkaia Šloboda cartierul străin al Moscovei şi apoi prin relaţiunile cu ţări mai îndepărtate ale apusului: Olanda, Germania, Anglia, Elveţia. Găsim de toate naţiile în acest staţmajor al începuturilor organizării militare a Rusiei.

Ajung stăpân, la 1694 se organizează manevre după principiile cele mai moderne ale pregătirii armate la cari participă 30.000 din aceşti Poteşnii, împărţiţi în unităţi mai complecte, şi în care tema este

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lupta între două tabere dintre care una era condusă de regele de Pressburg şi cealaltă de regele Poloniei, nume fictive, fireşte - manevre cari au de scop să dea posibilitatea stăpânului Rusiei să dispună de o forţă militară organizată după principiile moderne.

Pe de altă parte, o vizită făcută la 1693 la Arhanghelsc, îl pune în contact cu Olandezii cari traficau în aceste colţuri îndepărtate ale nordului împărăţiei şi îi deşteaptă atenţia asupra flotei. De acolo îşi ia îndată specialişti cari vor construi flota cu care va trebui să sprijine acţiunea militară la care meditează, pentrucă această acţiune nu este alta decât aceea pe care o întreprinsese sora lui. El continuă drumul bătut, acţiunea împotriva Crimeei. Însă învăţând totuşi din experienţa nenorocită a celor două expediţiuni ale lui Galitzin, el nu mai îndreaptă efortul său asupra Perecopului, ci îşi îndrumează acţiunea pentru un obiectiv pe care-l va urmări nu numai aci, dar şi în alte laturi ale imperiului său, pentru cucerirea unui port: acţiunea lui Petru cel Mare se îndreaptă, deci asupra Azovului, în mijlocul regiunei ocupate de Tătari, în dependenţă de oarda

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Crâmului, Azovul care trebuia să fie pentru dânsul poarta deschisă spre Marea de Sud, Marea Neagră.

Atunci, are loc a doua întreprindere rusească spre Marea Neagră după ce la 1694 îşi organizase armata şi flota. Evident, şi flota şi armata erau deopotrivă improvizate: este o veche glumă care vorbeşte de amiralii elveţieni,- se ştie că Elveţia nu are marină! această glumă s'a realizat totuşi în zilele lui Petru cel Mare pentrucă printre conducătorii flotei sale figurează elveţianul Lefort.

In această expediţie participă regimentele formate din tovarăşii săi de joc cari îşi vor face aci prima încercare războinică firească, regele Poloniei şi regele din Pressburg nu mai figurează în registrele armatei imperiale, ei sunt înlocuiţi cu generalii cari conduc şi printre care joacă un rol mai important generalul Gordon.

Cu toate pregătirile foarte serioase, manevre, antrenarea trupelor, prevederea cu dispoziţiuni tactice moderne, etc. totuşi primul contact cu Azovul a fost iarăşi un eşec destul de jalnic. Expediţia din 1695 n'a reuşit. Turcii s'au ţinut foarte dârzi,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

este proverbul care se verifică: Teme-te de Turc după meterez. Eşecul a fost complect. Nici armata nici flota n'au isbutit să facă nimic, şi deşi Petru cel Mare adoptase un rol modest - el figura în registrele acestui corp expediţionar drept căpitanul Petre Alexievici comandantul unei companii de bombardieri, lăsând răspunderea mai mare generalilor, el neavând decât un rol subaltern, expediţia din 1695 a fost o înfrângere care a influenţat adânc, se pare, toată firea lui Petru cel Mare, l-a deşteptat asupra seriozităţii împrejurărilor războiului şi l-a făcut să-şi concentreze mai bine eforturile asupra pregătirii necesare.

S'au construit atunci la Voronej corăbii le necesare flotei în primăvara următoare ele au plutit pe apele Donului şi acţiunea a reînceput, cu tot atât de puţin succes la început,- se pare că întăriturile erau puternice,- dar în fine, garnizoana Turcilor dela Azov n'a putut să se menţină, Tătarii n'au dat sprijinul cerut, şi la 1696 Azovul a capitulat. Aceasta este prima biruinţă înregistrată de steagurile lui Petru cel Mare, primul contact, şi încă nu direct, cu Marea Neagră: ce abia s'au atins extre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mitățile de nord- est ale Mării de Azov. Este prima atingere a Rusiei imperiale cu această regiune învecinată Mării Negre.

Adăogăm că în această expediție au luat parte și Cazacii lui Mazepa, cari s'au distins pe Donul inferior sau chiar spre Nipru, luptând cu Tătarii din aceste regiuni.

Problema însă nu se putea hotărâ numai pe acest teatru de război. Rusia se angajase într'un sector al unui război general,- să nu uităm acest lucru- care se desfășura acum, după marile victorii ale imperialilor pe care acum îi comanda Eugeniu de Savoia, în imediata vecinătate a Peninsulei Balcanice. Ungaria fusese cucerită, avusese loc bătălia dela Zenta și presiunea armatelor imperiale să facă acum simțită asupra Serbiei, Bosniei și țărilor noastre, unde politica lui Brâncoveanu evolua din ce în ce mai mult spre împăratul dela Viena.

Totuși, imperiul otoman era o putere prea formidabilă pentru ca, cu toate înfrângerile suferite, să apună deodată. Războiul se prelungia, cu toate greutățile și înfrângerile; imperialii întâmpinau o rezistență

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

îndârjită, iar Polonii suferiseră în Moldova destule vicisitudini în expediţiunile lor, norocul primelor intervenţiuni ale lui Sobieski nu se menţinuse. Si atunci, tratativele de pace au început, iar la 1688 s'a ajuns la faimoasa pace dela Karlovitz, pe care contimporanii au considerat-o cu drept cuvânt ca un armistiţiu, pace în care s'a ilustrat marele Mavrocordat Exapéritul, acela care într'adevăr dintre Grecii din Constantinopol, juca un rol de importanţă europeană. Nu este lipsit de interes să considerăm că printre motivele care au dictat imperiului ca să ajungă la o înţelegere cu vrăjmaşul necredincios, a fost poate şi această apariţie a Rusiei în câmpul războiului din Orient.

Intr'o lucrare care nu e prea des cercetată astăzi, dar care cuprinde un foarte bogat material,- este vorba de Fragmentele pentru Istoria Românilor ale bătrânului Hurmuzachi, publicată la 1884,- în unul din volumele acestei lucrări, se reproduc concluziunile unui "Konferenz gutachten" , adică ale unui referat de conferinţă pe care diplomaţii imperiului austriac îl făceau la acea vreme, când trebuiau să hotărască graniţele prin noua

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pace dela Carlovitz. Acest referat este dela 1698 şi în al doilea punct se constată că posesiunea Transilvaniei este cel mai sigur zăvor împotriva tendinţelor încălţătoare ale Rusiei, care, ce e drept pentru moment nu ameninţa să înghită decât Crimeea, dar în cazul unei soluţiuni reuşite a acestei probleme, din cauza pornirii ei fără măsură de cuceriri, nu ar pregeta să-şi întindă braţele sale de polip până în Basarabia , iar prin aceasta ar exercita o presiune deopotrivă de funestă şi asupra Austriei şi asupra Poloniei.

Sub numele de Basarabia, trebue să înţelegem desigur la această dată, numai Bugeacul.

Era o privire cu adevărat profetică. Din primul moment al pătrunderii Rusiei în spaţiul Mării Negre, se văd într'o perspectivă care depăşeşte secolele, ţelurile mult mai îndepărtate ale politicei ruseşti. Nu este exclus ca politică şi diplomaţie foarte atentă pe care o făcea imperiul hasburgic să fi ţinut seamă de aceste împrejurări în încheierea păcii cu imperiul otoman şi să fi socotit că mai bine era să fie vecin cu imperiul otoman a cărui stare nu mai reprezenta primejdia dinainte, decât să fie în atingere cu puterea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care se ridica din răsărit şi îşi arăta scopuri nelimitate de exapnsiune ce erau deopotrivă de primejdioase nu numai pentru otomani dar şi pentru creştini.

Această impresie este întrucâtva justificată, de faptele de mai târziu:

Într-adevăr, interesul lui Petru cel Mare nu slăbia pentru problemele Mării Negre După acest succes dela Azov el întreprinde prima sa călătorie în Apus. Vroia acolo să înveţe din punct de vedere tecnnic, să înveţe dela maeştrii apusului metodele cele mai bune pentru a-şi perfecţiona instrumentul militar şi naval. Se duce acolo cu prestigiul pe care, de bine de rău, i-l dădea acest prim succesc al cuceririi Azovului; însă scopul lui se întrevede foarte limpede. De pildă, trecând prin Germania, el ajunge în Olanda, unde se mai păstrează şi astăzi foarte modesta casă din Saardam unde a stat la un meşter ce-i era prieten, Kist, şi unde a vrut să înveţe la faţa locului meseria constructorilor de corăbii. Este însă interesant ce scria Patriarhul Adrian la Moscova după ce stă patru luni şi jumătate în Olanda, întârziind pe şantierul constructorilor de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

corăbii de războiu, adică al Companiilor Indiilor Neerlandeze:

" Nu din necesitatea, dar spre a cunoaşte meşteşugul mării şi a putea la întoarcerea noastră să izbândim asupra vrăşmaşilor lui Hristos şi a ajunge prin harul său, isbăvitorul creştinilor".

Iată deci scopul: ca prin mijloacele cele mai bune să se desvolte o flota, care să cucerească Marea Neagră, să ducă războiul spre Bosfor şi Constantinopol şi să desăvârşească politica imperială de eliberare şi anexare - a creştinilor de Răsărit.

Cu alte cuvinte, din această călătorie privirea lui Petru este încă aţintită asupra bazinului Mării Negre. La întoarcere însă, acest ţel se schimbă, pentrucă la întoarcere drumul lui a trecut prin Viena, unde la 1700 a avut întâlnirea cu împăratul Leopold I. Era a doua zi după încheierea păcii dela Carlovitz şi a căutat să-l convingă că trebue reluată acţiunea comună pentru eliberarea creştinilor, căci cei doi împăraţi, al Apusului şi al Răsăritului, trebue să lupte împreună spre a scăpa creştinătatea rămasă supusă împărăţiei otomane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Insă, a întâmpinat aci o semnificativă răceală. Se vede că referatul făcut pentru conferinţa stabilirii graniţelor îşi făcuse efectul. Impăratul, în termeni foarte politicoşi, i-a arătat că pacea fusese încheiată şi că imperiul era acum încurcat în alte probleme.

Este foarte adevărat că se pregăteau chestiuni politici spre Vest, despre care ne-a vorbit deunăzi profesorul Ritter Von Srbik la Institului de Istorie Universală, - în legătură cu apropiata succesiune a Spaniei. Erau destul motive ca imperiul să nu mai vrea să participe la o acţiune în răsărit.

Si din acest punct de vedere, proectul de alianţă a căzut.

Atunci, cu acest procedeu de întoarcere rapidă a hotărârilor care-l caracterizează, Petru şi-a schimbat imediat direcţiunea. Dela Viena, de unde l-a rechemat mai repede răscoala Streliţilor şi măcelul care i-a urmat, ei hotăreşte schimbarea acţiunei de expansiune. In drum spre casă se întâlneşte cu noul pretendent la coroana Poloniei, August de Saxonia; are loc o întâlnire între aceşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

doi oameni cari semănau foarte mult din punct de vedere fizic, amândoi foarte înalţi, expansivi, amatori de viaţă, şi de băutură; o prietenie se leagă foarte repede între ei şi s'a hotărât participarea la războiul din Nord. Axa politicei ruseşti îndreptată spre sud se schimbă şi în loc să intre în sistemul coaliţiei, care nu mai era posibilă, împotriva imperiului otoman, Petru se hotăreşte să participe la coaliţia contra Suediei lui Carol XII împreună cu August, cu Polonia, Danemarca iar cu aceste puteri să-şi caute ieşirea spre nord. In loc de Marea Neagră, Baltica intră acum pe primul plan.

N'am să insist prea mult asupra împrejurărilor acestui război. Vă este cunoscut că începuturile au fost de asemenea nu prea fericite. Prima ciocnire cu trupele suedeze, cea dela Narva a fost un dezastru. Armata rusească neexperimentată deajuns cu războiul modern, a fost lichidată în câteva ore. Dezastrul a fost atât de mare încât Petru s'a gândit, ca la singura salvare, la o pace imediată cu învingătorul lui. Norocul său a fost că acest învingător avea şi alte probleme de rezolvat, s'a dus să alunge- lucru pe care-l putea face şi mai târziu,- pe August din Po-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lonia, să-l urmărească acolo, să instaureze un rege polon, pe Stanislas Leczinski şi prin aceasta Petru a căpătat răgazul necesar să-şi regrupeze forţele şi să-şi reorganizeze armata.

Vedeţi din capul locului subestimarea forţei ruseşti, pe care trebue s'o reţinem ca un factor politic ce s'a repetat şi în alte împrejurări şi ar fi bine să nu se repete în viitor.

Isprăvind cu treburile din Polonia, Carol XII se gândeşte să isprăvească şi cu acest vrăşmaş din răsărit, socotind că după lupta dela Naria va fi uşor lucru să termine complect cu această armată neexperimentată. Si pentru aceasta un nou sistem de război se desemnează: Carol XII în legătură cu Stanislas Leczinski instaurat în Polonia, socoteşte că elementul cel mai interesant pentru el trebue să fie hatmanul Ucrainei, Mazepa. Prin Mazepa, ale cărui posesiuni erau dealungul Niprului, se putea face legătura cu hanul Tătarilor, iar prin hanul Tătarilor cu Sultanul dela Constantinopol. Cu alte cuvinte, o formidabilă coaliţie a tuturor puterilor de margine se desemna împotriva Rusiei dela Moscova, care nu mai era cu totul dela Moscova, pentrucă dela 1703 se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

întemeiase oraşul care va fi capitala viitoare a imperiului, Petersburg. De atunci, în centrul interesului politic şi militar începe să fie Mazepa.

Este deci- cum vă spuneam la început, un paralelism foarte remarcabil între acţiunea al cărui centru devine Mazepa, şi aceea care peste câţiva ani va aduce în centrul interesului politic voevozii noştri. Si Mazepa în Ucraina şi Cantemir în Moldova şi Brâncoveanu în Muntenia se găsesc la punctele de întretăere, de întâlnire, al unor forţe mult mai mari, care peste ei intră în războiu şi faţă de care trebuiau să se pronunţe într'un fel sau într'altul. Este tragica dilemă care atinge întâiu pe hatmanul Ucrainei şi apoi pe rând va pune în cauză pe voevozii noştri. Intocmai cum voevozii noştri vor fi determinaţi să aleagă între Turci şi Ruşi, tot astfel Mazepa este acum în cumpănă, el trebue să-şi găsească drumul să aleagă între ţarul dela Moscova căruia i-a jurat credinţă, şi " Svedul" - cum scriu cronicile noastre,- vestitul rege, biruitorului neînfrânt până atunci, care ameninţa să năvălească în Ucraina şi Rusia. Atunci îl vedem pe Mazepa, întocmai ca pe voevozii noştri mai târziu, ezitând în această dilemă, căutând să câştige timp,- practica

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

bignuită a ţărilor mai slabe aflate la încrucişarea acestor imperialisme între care la un moment dat trebue să aleagă.

Care era speranţa lui Mazepa ? Că războiul nu se va purta de-adreptul în ţara lui. Desigur , Lecinscki pornise cu armata din Polonia, Carol XII cobora şi el spre sud , era firesc ca obiectivul principal al acestei acţiuni să fie Moscova. Cu alte cuvinte intenţia se pare că era de a ataca Moscova prin Smolensk; acesta este drumul pe care de altfel şi în secolele următoare ofensivele din Vest l-au urmat în această direcţiune.

In aceste condiţiuni poziţia lui Mazepa nu era din cele mai rele. Ucraina, domeniu mai îndepărtat, putea rămâne la o parte, hatmanul putea aştepta, putea vedea- cum zice cronica noastră mai târziu,- " puterea cum le-a merge." Putea să-şi aleagă astfel momentul spre a-şi hotărî acţiunea.

Intre timp însă intrase într'o dramă de ordin sentimental care a cumpănit şi ea în politica lui. Se pare că avusese o legătură cu fiica unuia din principalii săi sfetnici, Kociubei, lucru pe care tată-l îl aflase; rezultatul a fost că acesta, care simţise ceva din legăturile cari începuseră să se ţese între Polonia lui Lecinscki şi Mazepa,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi îndrăjit de aceste împrejurări familiare, a profitat de relaţiunile lui cu Curtea din Moscova, pentru a-l denunţa pe Mazepa ca trădător.

Dar n'a fost crezut. Dimpotrivă Kociubei şi tovarăşii lui au fost daţi pe mâna lui Mazepa, care i-a decapitat- subiect de dramă, care de nu mă înşel, a inspirat şi o operă muzicală.

Dar aceste împrejurări precipitau oarecum lucrurile. Nu mai era mult timp de pierdut.

Între timp însă s'a întâmplat un eveniment care a schimbat complect cursul împrejurărilor. Carol XII, înainte de a întreprinde lovitura directă spre Moscova, aştepta sosirea unui corp ajutător al generalului Loevenhaupt, care venia dinspre Baltica şi care îi aducea un sprijin important. Această armată însă a fost prinsă în drum de Ruşi şi bătută la Lesnaia: primaînfrângere a Suedezilor - ce e drept fără regele lor ,- de către Ruşi. Cu puţinele trupe ce mai avea, dar fără artilerie generalul a reuşit să ajungă la cartierul regelui său. Atunci, firește planurile se schimbă. Acţiunea directă prin Smolensk nu mai pare posibilă şi obiectivul principal este acela de a grupa întâiu toate forţele disponibile împotriva Rusiei. Aceasta

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ne explică pentru ce Carol XII în loc să-şi continue drumul spre Moscova, s'a îndreptat spre sud- foarte neplăcută surprinderea pentru Mazepa si a intrat în Ucraina.

Atunci Mazepa a fost nevoit să dea cărţile pe faţă şi lucrurile pe cari nu le ştia în taină decât câţiva sfetnici, au devenit publice; declară prin urmare că se dă de partea Svedului; cu trupele pe care le avea se întâlneşte cu cele suedeze, comiţând o primă eroare de oarece prin aceasta dădea drumul Ruşilor să ocupe reşedinţa lui Baturin care a şi fost ocupată imediat de cavaleria rusească.

Restul îl cunoaşteţi: în Iulie 1709 armatele coalizate ale Regelui Suediei şi ale lui Mazepa s'au întâlnit cu trupele lui Petru cel Mare la Poltava. In câteva ceasuri înfrângerea a pecetluit soarta armatei lui Carol XII. Rămăşiţele acestei armate au scăpat spre sud, au trecut Niprul, Bugul, unde au fost vămuite de către Turci şi Tătari, iar regele Suediei s'a instalat pentru câţiva ani lângă Tighina noastră, care era atunci cetatea turcească a Benderului.

Cu aceasta intrăm în capitolul care deschide deadreptul expansiunea rusească în a doua direcţiune spre Marea Neagră şi anume

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

spre Dunăre. Vom vedea pe Petru cel Mare pornind din nou spre regiunile Mării Negre, însă pe alt drum, anume prin ţările noastre spre Dunăre.

Un ultim cuvânt despre soarta lui Mazepa. Este un lucru relativ puţin cunoscut că Mazepa a murit şi a fost chiar înmormântat pe teritoriul nostru. Mormântul lui se afla, se pare, la Galaţi a fost chiar o piatră care însemna acest loc. Apoi, venind Turcii peste câţiva ani şi considerându-l " hain", mormântul a fost distrus. Rămăşiţele lui - zice cronica noastră,- au fost aruncate în Dunăre. Pasagiul din N. Costin este de altfel destul de caracteristic. Iată epitaful care încheie soarta lui Mazepa:

"In acest an 1710 în luna lui Martie 18 zile, au murit şi "Mazepa, Hatmanul Cazăcesc, la Tighina şi l'au astrucat în Biserică la un sat anume Varniţa, ce este lângă cetatea Tighinei. De acolo i'au mutat trupul la Galaţi de l-a îngropat la mânăstire la Sfântul Gheorghe şi nici acolo n'au avut odihnă. Spun pe cum l'au desgropat Turcii la vremea răscoalei, la domnia lui Dumitraşcu Vodă, când au rostit oamenii din Galaţi, de i-au ajuns oasele la ţărmul Dunării, pre care nici după moartea lui nu l'au răbdat

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nice pământul.

Spun precum la moartea lui s'au găsit 160.000 de galbeni de aur, fără de bani de argint, fără taleri, fără de haine scumpe. Ce din acești galbeni au mâncat vre-o 40.000 și Craiul Svevesc; iară ceilalți au rămas la mâna nepotului său Voinorovski. Așa plătește această lume acelora ce nu se satură de lăcomia ei, și de mărirea ei. Că avuția lui au rămas în mâna cui și-au gândit, iară el nici partea de țarână odihnitoare trupului lui n au avut; ce au rămas numai cu fapta, din care faptă multă roșie și vărsare de sânge s'au făcut întru creștini".

Cu dispariția lui Mazepa se încheia încă una din posibilitățile care din când în când se arată în istorie, a înființării unui stat intermediar în spațiul de nord al Mării Negre, a unui "Stat Cătăcesc" sau "Ucraina cum a fost moda să se spună mai târziu.

In această privință poate nu este de prisos să ne reamintim la sfârșitul acestei prelegeri părerile pe care N. Iorga le înșeamna la sfârșitul unei comunicări la Academia Română din 1916. Vorbind de relațiunile noastre cu Ucraina și cu Rutenii din Bucovina, el conchidea astfel:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

" N'aş vedea numai în această copleşire de pământ românesc prin emigraţia sărăcimii rutene, în larga desnaţionalizare a ţăranilor noştii, cari s'au pierdut mai cu totul peste Prut şi ca un corolariu, în tăgăduirile de drept ale şefilor ruteni din Bucovina şi în denaturările istorice în defavoarea noastră ale D-lor Hruşevschi şi Kozak un motiv pentru a ne înrola între apărătorii Ucrainei viitoare. Iar dacă e vorba de interesele Statului român, îndrăznesc a crede că o mai mare primejdie poate răsări pentru dânsul din apetiturile ascuţite ale unui popor abia desrobit şi ameţit de teorii exagerate - să ne gândim numai la pregătirea absolut analoagă a Bulgarilor înainte de 1877 - care nu s'ar putea întinde nici în Nord, nici la Sud, nici în Est, ci ar pândi Vestul nostru, lângă care au înfipt cetăţuia naţională din Bucovina, decât dintr'o împărăţie internaţională, ca a Rusiei de astăzi, necontenit solicitată în multe direcţii prin perspectivele ce i se oferă şi prin pericolele cărora trebui să le facă faţă".

Decât, de atunci trebue să adăogăm că această împărăţie internaţională şi-a însuşit în totul - am constatat-o cu sângele şi trupul nostru,- revendicările aceste ale Ucrainei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

spre Vest. Aceste împrejurări au fost însemnate în istorie în 1940 . Şi dacă este încă o consideraţie pe care trebue s'o adăugăm la acele înşirate de Iorga, este că nu se poate ca această putere formidabilă, ca această ameninţare de moarte pe care o reprezintă iarăşi stăpânirea moscovită, să nu trezească la rândul ei reacţiunea, şi spiritul de conservare al celorlalte puteri care-şi împart cu ea spaţiul mondial, şi să nu aflăm în ele din urmă un reazim pentru această apărare, faţă de tendinţele de cotropire care ne ameninţă de mult în decursul istoriei noastre.

- ooo -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

RUSIA IN MAREA NEAGRA.
SUB PETRU CEL MARE

Am văzut până acum primele încercări ale expansiunei ruseşti spre Marea Neagră, sub Impărăteasa Sofia. Expediţiunile nereusind spre Crimeea, am urmărit prima încercare în domnia lui Petru cel Mare, lovitura Azovului şi cucerirea Azovului. Aţi văzut pe urmă, cum în călătoria lui în Apus, unde se pregătea să adune mai multe elemente pentru a urmări această acţiune, s'a convins că nu poate realiza o coaliţie de puteri favorabile scopurilor sale, şi pe drum politica Rusie a fost întoarsă dinspre Marea Neagră, în spre Marea Baltică.

Convingându-se că nu poate fi susţinută în Apus, Rusia a fost angajată în războiul nordic. V'am descris în câteva cuvinte peripeţiile acestui război, vicizitudinile prin care a trecut Mazepa, şi care dupăcum veţi vedea se repetă în împrejurări puţin diferite pentru domnitorii noştrii, în capitolul asupra căruia vor stărui mai mult astăzi.

V'am arătat cum la Poltava în anul 1709

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

s'a produs un eveniment cu mare răsunet, înfrângerea năvălitorului polon de către armatele lui Petru. V'am vorbit despre răsunetul pe care acest eveniment l-a avut în toate regiunile învecinate; vom vedea îndată răsunetul acestei bătălii în ţările noastre. De altfel cine va avea curiozitatea să răsfoiască cronica lui Nicolae Costin, se va convinge de importanţa acestei împrejurări, de luxul de amănunte pe care îl cuprinde cronica lui asupra evenimentelor dela Poltava, şi din cuvintele de, neprietenie" pe care le rosteşte la adresa lui Carol al XII-lea . Ceeace înseamnă că simpatia lui se îndreaptă spre ţarul creştin şi ortodox.

Din războiul acesta, politica rusească a luat din nou orientare spre sud, şi avem o a doua încercare de îndreptare a politicei ruseşti spre Marea Neagră, în vremea lui Petru cel Mare, care atacă cum a doua direcţiune a expansiunei ruseşti.

Am văzut că prima direcţiune a expansiunei ruseşti a fost spre Crimeea, vom vedea acum Rusia îndreptându-se spre Dunăre.

Este foarte interesant că domnia lui Petru cel Mare cuprinde toate tendinţele pe care Rusia le va avea în celelalte două secole următoare: atât încercările spre Dunăre, cât şi cele spre Caucaz şi chiar spre Asia Centrală.

Această expansiune a războiului spre sud, a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

esit dintr'o îndoită tendinţă.

O tendinţă porneă din revanşa lui Carol al XII-lea, care refugiat la Bender n-a stat inactiv, căci el nu era omul care să nu se răzbune. Infrângerea lui se explică prin dificultăţile unui teritoriu necunoscut, printr'o greşită orientare a dusmanului, dar acest insucces nu l-a abătut pe regele " Svezilor". Planul lui era de a încerca dinspre sud ceeace nu izbutise dinspre nord. El vroia să realizeze acum o coaliţiune, în care intra iarăşi Polonia, dar mai ales imperiul otoman, cu toate oardele tătăreşti aflate în dependinţă de el; ea avea de scop să răzbune înfrângerea dela Polfava.

Pe de altă parte, Petru cel mare încântat de victoria repurtată asupra unei dusman atât de glorios, socotea că este foarte uşor să-l birue încă odată şi acum. Mai adaug că la curtea lui era un curent care favoriza această expediţiune. Pe atunci se răspândiseră teoriile de eliberare a creştinilor din Imperiul Otoman după cum se manifestau atunci şi începuturile de solaridităte slavă.

Incă de pe atunci, un rol foarte mare la curtea lui Petru, ca sfetnic, îl juca omul pe care cronicile noastre, după o formă jumătate italiană, jumătate slavă, îl desemnează ca Sinior Sava Rogojiski Sava din Raguza, un Roguzan

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care face carieră în Rusia şi care a fost unul din principalii exponenţi ai curentului de expansiune spre răsărit, de eliberare a creştinilor asupriţi puterii turceşti.

Iată deci cele două tendinţe care duc în mod fatal câmpul de bătălie dela Poltava la cel din valea Prutului dela Stănileşti.

Carol al XII-lea nu fusese inactiv după înfrângerea sa. Intr'adevăr el stătuse lângă cetatea Bender, dar fusese foarte bine primit de paşă, iar în urmă se mutase într'un sat învecinat, Varniţa, care-si luase denumirea dela varul care se scotea de acolo. Aci craiul Suediei a stat mai mulţi ani de zile din domnia lui, până la faimosul " calabalâc", până la cearta cu turcii, care l-au scos din tabăra lui de pe lângă malul Nistrului. Dar din locul acesta unde îl adăpostise paznicul turcesc, regele Suediei îşi făcuse un centru de uneltiri, de intrigi prin care ajunsese să deţină puteri mari la curtea turcească. Cuvântul lui făcea şi desfacerea pe viziri, pe paşale, pe înalţii demnitari. Scopul acestor uneltiri era de a surprinde cât mai repede şi cât mai puternic pe duşmanul lui; toate intrigile erau îndreptate împotriva ţarului Rusiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In acelaş timp, apărea şi un nou hatman, căci după pericada lui Mazepa Cazacii au ales ca hatman pe Filip Orlik, care era şi hatman al Cazacilor, iar " Istoria Ucrainei" a lui Krupnițki îl arata ca primul conducător al Ucrainei de emigraţie. Fapt este că Orlik revendica conducerea asupra întregei lumi căzăceşti din dreapta şi din stânga Niprului. El era omul de legătură a lui Carol al XII-lea.

Se şi făcuse planul unei mari ofensive. Se încerca alianţa cu Leczinski şi cu Tătarii pentru realizarea unei mari ofensive căzăceşti spre Nipru.

Prin urmare, şi Polonia cu regele ales Stanislas Leczinski trebuia să lupte alături de această armată, ca pentruca prin această ofensivă generală, forţele Rusiei să fie aruncate înapoi.

Aci se pare că s'au ivit cele mai multe dificultăţi. Orlik s'a înţeles bine cu Carol , dar nu cu Ucrainenii. Nu s'a putut stabili o înţelegere deplină , şi toată ofensiva aceasta s'a redus la atacuri mai ales din partea Tătarilor care întrebuinţau sistemul numit, iasir" ceeace însemna să ridice toată populaţia din ţinuturile pe unde treceau spre a o duce în robie. Şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

atunci în loc de ofensiva combinată de Carol al XII-lea, asistăm la ofensiva lui Petru cel Mare spre Sud, spre Moldova.

Ideia de răsculare a creştinilor din Balcani era acum ţelul principal al politicei imperiale . Care erau obiectivele şi metodele ei ?

In primul rând erau Principatele noastre. Peste ele şi prin ele trebuiau să treacă armatele ruseşti Dunărea, spre Balcani. Atitudinea domnitorilor a fost după situaţie şi după temperamentul fiecăruia.

Unul din acesti Domnitori, acel al Ţării Româneşti era ceva mai îndepărtat de câmpul de acţiune al Rusiei ; acesta era Conştantin Brâncoveanu, om foarte bogat, cu experienţă destept şi chibzuit. Legăturile lui nu duceau spre Ruşi, ci cu imperialii dela Viena. Acolo îşi făcuse el prietenii , printr'o serie de servicii aduse în războaiele anterioare . Când a auzit de proectul acesta, al expediţiei Rusiei spre Dunăre, şi că se aşteaptă dela el pentru armatele Ţarului. nu ştia la ce are să se asocieze deaceea deocamdată nu a trimes nimic.

Brâncoveanu a stabilit legături, dar el a vrut cum zice cronicarul ", de amândouară părţile să fie," a vrut întâiu să vadă ce pot amândouă părţile. Puterea Turcilor părea încă formidabilă şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

aşa cum era această Tară Românească, având în coastă armata Vizirului , care putea trece pest Dunăre, situaţia era foarte periculoasă pentru Domnul român. Aşa că, îl vom vedea făcând o pol tică dublă: pe de o parte făcându-şi provizii ş asigurând pe Turci că lucrează pentru ei, iar p de altă parte, lăsând pe Ruşi să creadă că le e este credincios. Zahereaua a fo st pusă în cele din urmă la dispoziţia vizirului învingător.

In tot timpul campaniei Rusiei îl vom vede pe Brâncoveanu stând la Urlaţi gata fie să apuce spre Târgovişte, fie să se unească cu Ru şii fie să intre în rânduriie armatei turceşti.

Imprejurări triste care se explică prin si tuaţia în care se găseau ţările noastre, la ciocnirea aceasta dintre forţe care se găseau î prejurul lor şi care se ciocneau între ele. Imi veţi obiecta că soarta tot a-i-a fost fatală chib zuitului domn, şi că soarta care l-a ferit la 1711 l-a atins la 1714. Dar tragedia de atunci a avut altă explicaţie. De mult urmăreau Turcii averea uriaşă pe care el o strângea ;totdeoda această executare a fost prima sfidare aruncată de turci austriacilor.

Prin încurcătura aceasta a războiului Turc o rus, el a scăpat cum a putut cu ţara sa neatins Altele au fost împrejurările în Moldova. Acolo Domnitorul Racoviţă a fost înlocuit cu Nicolae

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

foarte învăţatul fiu al mult învăţatului Exaprorit, Alexandru Mavrocordat care încercase să introducă în cârmuire câteva experienţe bune, dar care a fost mazilit când acest Grec erudit n'a mai parut turcilor să prezinte destulă garanţie. Şi în special Hanul Tătarilor Crimeii a fost acela care a stăruit să vie Dimitrie Cantemir în locul lui Nicolae Mavrocordat.

Desigur că Dimitrie Cantemir a venit, în Moldova ca om al Turcilor, după cum foarte bine arată Nicolae Iorga, trimiterea lui Cantemir în Moldova a fost o pregătire a turcilor pentru viitorul război. Însă aci s'a întâmplat o schimbare de atitudine.

Iacă privim harta, nu va fi greu de înţeles această deosebire de atitudine. Vedem ce aproape era domnul muntean de Turci; iar alta trebuia să fie atitudinea domnului Moldovei, care era aşezat mai departe de ei.

Nu mai e vorba că turcii şi au călcat şi angajamentele. La sosirea lui Cantemir pe pământul ţării au promis să nu ceară nici un bir , şi să ridice alte pretenţii dar tocmai ceeace au făcut când a intrat în Moldova a fost să ceară birul ceeace l-a făcut pe domn să treacă de partea ruşilor, crezând pe de altă parte că aci va găsi o alianţă mai puternică. Printre ideile care aveau atunci trece acolo era şi aceia a eliberă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rii lumii creştine, care câştigase aproape toa boierimea.

Ne-o spune destul de naiv , în stilul lui atât de pitoresc, bătrânul Ioan Neculce. El ne arată că la un moment dat a fost după primele contacte între emisarii ruşi şi Voevodul Cantemir o ceartă între Voevodul Moldovei şi boieri, le-a spus anume Cantemir :" Că voi toţi vă chivernisiţi cu toţii să rămâneţi la Creştini, şi numai eu singur să ramân pentru voi la păgâni; că, v'am văzut cu credinţa voastră, că aţi fugit toţi... Pentru ţară şi'or prada-o Tătarii, Moscalii acum sosesc şi eu ştiu prea bine că n'ar bate Turcii pe Moscali"... Măcar că mulţi că zic că eu l'am îndemnat să se închine la Moscali, dară grăiesc cu napastă şi ca niste oameni ce nu pricep şi nu ştiu că atunci erau toţi creştinii bucuroşi Moscalilor, nu numai eu; că scriau alţii mai înainte vreme de chemau pe Moscali, mai înainte decât Dimitraşce Vodă: Muntenii, Sârbii, Moldovenii cu câţi ani mai inainte: numai pizmaşii zavistrici scorneau asupra mea ocară"....

Iată cum se apără Neculce de învinuirile care i se aduc. Si cum este ca era atunci un curent în boierime pentru Moscali.

Sub oarecari analogii cu alte împrejurari care s au petrecut mai târziu, şi poate cu a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ceste împrejurări dela 1711, să se explice şi împrejurările de neînţeles ale lumii noastre politice dela 1877. când vă amintiţi că cei mai mulţi erau pentru neutralitate, pentru a lăsa puterile învrăjbite să se bată pe teritoriul nostru, dar fără ajutorul nostru. Poate că mai era ceva în ei din experienţa aceasta dela 1711, când voevodul Moldovei se aruncase în braţele Rusiei contra Turcilor, şi ajunsese prin ea la dezastru.

In ceiace priveşte relaţiunile lui cu boierimea, se pot vedea foarte bine din sfatul pe care l'a ţinut Cantemir, când îşi dăduse pe faţă politica sa cu Ruşii. Ne spune Neculce:" Boierii auzind, au răspuns către Vodă şi au zis: " Bine ai făcut, Măria Ta, de te-ai închinat, că noi ne temeam că te-i duce la Turci; şi aşa aveam gând că de te-am vedea că mergi cu Turcii, să te părăsim şi să ne ducem să ne închinăm la Muscali". Si le părea bine, numai Iordaki Ruset Vornicul au zis atunci: " Te-ai cam grăbit, Măria Ta, cu chematul Muscalilor; să fie mai îngăduit Măria Ta, până li s'ar fi văzut puterea cu le-a merge".

Era vechiul oportunism al boierilor din sfat, explicabil prin împrejurările în care se găsea ţara şi prin greutăţile ei.

Iată deci împrejurările în care s'a făcut

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

trecerea la altă politică, luarea de atitudine a Voevodului Moldovei în favoarea alianţei ruseşti.

Este interesant de văzut în ce condiţiuni s'a produs faptul pentru că această luare de poziţie s'a făcut într'un anumit sistem. Îl vedem din modelul pe care îl cuprinde universalul, care se potriveşte foarte mult cu condiţiunilepe care, cu câtiva ani mai târziu, pătrunzând regiunile Caucazului, Ruşii le oferă altui stat creştin Georgiei. Este vorba deci de un sistem.

Întocmai cum imperiul roman îşi avea sistemul său de alianţe şi clientelă şi Rusia lui Petru cel Mare avea sistemele ei politice.

După cum vă spuneam că există un paralelism între situaţia lui Dimitrie Cantemir, Brâncoveanu şi Mazepa, tot aşa există un paralelism între situaţia ţărilor noastre dela un capăt al Mării Negre şi situaţia ţărilor dela celălalt capăt al aceleiaşi Mări.

Ce cuprindea acest universal ? Pentru că împrejurări mai recente, îl fac să apară într'o lumină cu totul deosebită. Îmi amintesc, că altă atitudine avea Rusia în acea vreme, în primul moment al întâlnirei ei cu ţările

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

noastre, şi alta mai târziu. Proclamaţia lui Dimitrie Cantemir tradusă în româneşte de Nicolae Iorga, în memoriul amintit, aduce aminte de toate încercările păgânului, împotriva "învoirilor făcute cu juramânt " sub Bogdan Vodă, fiul lui Ştefan cel Mare:

" Păgânul cel necredincios şi călcător de jurământ nu şi-a ţinut cuvântul , ci a făcut atâtea năvăliri sălbatice asupra Moldovei a dărâmat Cetăţi şi întăriturl,pe altele le-a luat în stăpânire ca Tighina, Chilia, Cetatea Albă, Galaţi, Reni , Soroca, Ismail, cu alte locuri lângă Dunăre şi tot ţinutul Bugeacului...."

Se promitea în mod formal, prin legătura ce se făcuse cu Ruşii că prin războiul care se va face, toate cetăţile vechi ale ţării se vor lua înapoi:

". Ţara Moldovei cu Nistrul să-i fie hotarul şi Bugeagul, şi cu toate cetăţile, tot a Moldovei să fie: numai, de odată prin cetăţi să aşeze Moscalii, până s'a întemeia ţara; iară apoi să lipsească oastea Moskicească".

Va să zică, prima condiţiune prin care se încheie relaţiunile dintre Moldova şi Rusia priveşte integritatea Moldovei, şi securitatea ei pe tot ţărmul Nistrului Aceasta era întâia condiţie pe care trebuia s'o realizeze Rusia Pravoslavnică pentru ţările noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Este chiar vorba şi de o hartă care s'a tocmit, pentru că se precizează.

" Graniţele Moldovei, după drepturile vechi, sunt cele alcătuite de Nistru, Camăniţa, Bender cu ţinutul Bugeacului, Dunărea, Valahia, Ardealul şi Polonia după hotărnicia ce a fost făcută ?

Iată deci Rusia în primul ei contact la Dunăre cu ţările noastre apărând ca apărătoare a integrităţii lor. E de comparat cu ultimatumul de acum doi ani, când Molotov ne cerea Basarabia şi Nordul Moldovei ca provincii legate prin drepturi istorice de Ucraina şi Rusia. Le punem pe două coloane ca o precizare a relaţiilor noastre cu această ţară în viitor.

In afară de aceasta: " Bir să nu dea ţara nici un ban. Pre Domn să nu-l mazilească Impăratul până la moarte; şi pre rumă din fiiiului să fie, pre carele-şi alege ţara. Neamul lui să nu iasă din domnie..."

Se stabilise prin urmare o dinastie în Moldova, o ordine dinastică a neamului Cantemiriştilor. Si în alte condiţiuni nu mai

---

Fasc. 11. Istoria Universală-Prof. G. Brătianu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

puţin importante se mai precizează.

"Pre boieri să nu-i mazilească Domnul din boieri până la moarte, seu cu mare vină să-i scoată".

Deci şi pentru clasa aristocratică, conducătoare condiţiuni care s'o câştige de partea Rusiei.

Vom găsi aceste condiţiuni aproape, oferite Georgiei, peste câţiva ani. Exista deci un sistem politic al Rusiei în relaţiile cu ţările creştine ale Orientului.

Cu aceasta, se părea că principalul rezultat a fost atins. Avangarda oastei ruseşti pătrunse pe teritoriul Moldovei. Armata turcească se strângea la Isaccea. Nu se ştia când se va face trecerea peste Dunăre. Voevodul credea că mai poate câştiga timpul necesar pentru a intra cu toată securitatea necesară în noua combinaţie politică ce o pregătise.

Nenorocirea pentru el a fost alta. S'a întâmplat ca ţarul să-i facă deosebita cinste să descalece în persoană pe teritoriul nostru. Şi în loc să meargă spre Dunăre să împiedece mişcările Turcilor ţarul s'a apu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cat să stea cu curtea, generalii, sfetn
săi în Iaşii noştrii, unde tot Neculce n
descrie destul de pitoreşe împrejurarea, c
du-ne chiar şi un portret al împăratului
rus, care este interesant de pus alături de
altele care s'au făcut ale acestei mari fi-
guri istorice. Ni se spune cum a ajuns acolo
cu marea sa suită, cum s'a dus să viziteze
mănăstirile, cum i-a plăcut mai mult Mănăs-
tirea Golia.

Iată ce ne spune Neculce: " Era Impăra-
tul om mare, mai înalt de cât toţi oamenii,
iară nu gros, rotund la faţă şi cam smad,
oacheş, şi cam arunca câteodată din cap, flu-
turând, şi nu cu mărire multă şi cu pahvală
mare ca alţi Monarhi şi îmbla de multe ori
fie cum, şi numai cu două trei slugi de orau
de grija trebilor şi îmbla pe gios fără alai
ca un om prost...."

In acest timp Impărăteasa Ecaterina I-a
intrase în curte, şi făcuse o vizită Domni-
ţei Casandra a lui Dimitrie Vodă. Intâlni-
re pe care trebuie s'o considerăm în lumina
acestor realităţi: de o parte Domniţa Casan-
dra, din neamul Cantacuzinilor, şi această
împărătească care îşi începuse carîera în-
tr'un birt din Livonia unde o găsise întâi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

prietenul Impăratului, Cneazul Menşikov. Urmează apoi descrierea banchetului."In capul mesei pus pre Dimitraşco Vodă, după dânsul pre Golevkin Gavriil Ivanovici, au apoi pe alţi generali mai gios, anume Dolhoruki cel mijlociu, Mihail Galicin cel mic, Sava Rogojinski ministru... " Acesta era sfătuitorul raguzan al Impăratului, Sinior Sava, cunoscător al Balcanilor. Mai erau şi alţi miniştrii şi generali ai ţarului, iar la urmă spătarul Toma Cantacuzino , vărul lui Constantin Brâncoveanu, care tocmai atunci trecuse la Ruşi dela Brăila, cu călăreţii săi, spre marea îngrijorare şi teamă a Voivodului muntean pe care îl compromitea.

In aceste împrejurări a început deci campania Tarului Rusiei în Moldova. Dar acestei petreceri i-a urmat o alta lângă Iaşi, unde s'a dat vin din cel franţuzesc, pe care boerii nu-l prea cunoşteau; se pare că boerii Moldoveni au fost găsiţi sub mese, iar când s'au deşteptat, tot cronica ne spune, fiecare îşi căuta caftanul,punga,şi alte obiecte pe care Ruşii, de veşnică amintire, stiuseră să le ia din vreme.

Turcii, care acuma erau lămuriţi de a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

titudinea lui Cantemir, grăbeau pregătirile şi armata vizirului în loc să aştepte armata rusească la Isaccea, a trecut Dunărea.

Aceasta a pus capăt ezitărilor lui Brâncoveanu. Zahareaua a fost pierdută pentru Ruşi.

Dimitrie Cantemir a plecat atunci înainte spre Fălciu, unde a întâlnit pe turci. S'a retras, şi armata lui mică şi rău înarmată a avut mult de suferit, singură în faţa puhoiului armatei turceşti.

Ţarul se afla şi el izolat de grosul armatelor lui, care în total nu trecea de 30.000 oameni, iar turcii veneau cu 100.000 oameni, cu artilerie foarte numeroasă; în aceleaşi condiţiuni, ţarul nu putea decât să se închidă în tabără, nu departe de movila Răbâii, lângă marginea Prutului, şi acolo foarte repede s'a ajuns la ceeace în zilele noastre se numeşte încercuire. Armata rusească s'a văzut înconjurată de cetele de turci şi tătari, şi supusă bombardamentului tunurilor turceşti.

Numai datorită faptului că rezistenţa a fost dârză, că un general rus, Weidemann a făcut cu preţul vieţii sale o ieşire reuşită

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi că vizirul a avut slăbiciunea să consimtă la tratativele de pace, s'a ajuns la tratatul dela Stănileşti; Ruşii au scăpat încă destul de bine, pentrucă n'au pierdut decât Azovul, au reuşit să păstreze pe Cantemir pe care-l ceruseră Turcii, şi să-l ia la ei, şi au reuşit să obţină retragerea în condiţii desigur foarte mlluitoare. Armata fiind înconjurată de cetele tătăreşti care prădau ţara Dimitrie Cantemir a putut vedea din convoiul care-l ducea pe el în Rusia, cum erau luaţi ţăranii români şi duşi de Tătari în robie.

Aşa s'a terminat a doua încercare de expansiune a Rusiei în direcţia Mării Negre, spre Dunăre.

Această împrejurare a avut un epilog care el însuşi este un roman, de aventuri un subiect care s'ar potrivi mai bine cu pana unui autor de nuvele istorice, decât cu acea a cercetătorului ştiinţific . Este vorba de aventurile lui Carol al XII-lea, care se arăta furios de pacea încheiată de vizir la Stănileşti. Ii scăpase un prilej de a isprăvi odată cu puternicul lui adversar, şi aşi răzbuna înfrângerea, intrigile lui pe lângă Poartă reincep iar vizirul învingător a fost mazilit şi schimbat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

S'a stabilit că săvârşise o trădare faţă . interesele împărăţiei. Vedem şi în anul ur tor, pe leul Suediei încercând să rupă pace încheiată la Stănileşti, şi a arunca din nou pe turci în luptă. Era aproape să reuşească. In 1713 s'a făcut schimbarea de vizir, la Constantinopol se reluaseră planurile de luptă, şi aproape Carol al XII-lea era să vadă triumful scopurilor sale.

Ceeace l-a pierdut a fost tocmai tendinţa excesivă a temperamentului său, căci el vroia mereu să ceară , să ia dar nu să dea nimic. Pentru trebuinţele războiului, cerea mereu bani care erau daţi de mesnaua turcească. Insă poftele lui erau imposibile de stăvilit. Excesul de pretenţii a dus la ruptură, şi s'a ajuns la aşăzieul "calabalâc" dela Tighina. Regele Suediei nevrând să plece din Basarabia, s'a văzut înconjurat de o ceată de turci, care pe de o parte vroiau să-l îndepărteze, iar pe de alta nu ştiau cum să îndrăsnească să se atingă de el. A fost o învălmăşeală din care, de fapt regele a scăpat cu câteva sgârieturi, prin grija chiar a Turcilor, pentru care el totuşi era un erou. A fost trimis în Tracia, iar grecul caspete

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a fost pe urmă trimis şi de aici şi a trecut prin Tara Românească şi Transilvania spre Suedia, unde îl aştepta soarta pe care i-o cunoaşteţi pe câmpul de bătălie la asediul cetăţii Fredericksham.

Încă pentru câţiva ani situaţia a rămas neclară între ruşi şi turci. Ameninţarea de război a obligat în cele din urmă pe Petru cel Mare să execute integral condiţiunile de-la Stălineşti, să evacueze părţile din Ucraina şi Azovul.

Vedem atunci că şi August al Saxoniei, noul rege polon intră în relaţiuni cu turcii, care-i recunosc la 1714 stăpânirea polonă în părţile de Nord-Vest ale Ucrainei unde fusese în timpurile anterioare.

Ca să încheiu acest capitol, trebuie să menţionez, că spre sfârşitul domniei, şi Petru cel Mare a mai încercat încă o expansiune în alte regiuni care-l apropiau de Marea Neagră.

In acest al 3-lea sector în care se va desvolta expansiunea rusească, spre Caucaz, încă dela 1715, avem instrucţiuni ale lui, date trimesului său, Artemie Volinski, pe care-l trimete la Şahul Persiei, în care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

îl învaţă " trecând prin posesiunile Po
pe uscat şi pe mare, să cerceteze toate
raşele, porturile şi alte localităţi, si
ţia generală a acestor ţinuturi, spre a ve-
dea cari sunt marile râuri cari se varsă în
marea Caspică, şi până unde se poate pluti
în sus pe aceste râuri, şi dacă nu e vre-un
râu care pornind din Indii să se verse în a-
ceastă mare, cari sunt în porturi vasele de
războiu sau negoţ ale Sahului, cari sunt ce-
tăţile şi locurile întărite; să alfe mai a'-
les în ce priveşte ? , cari sunt
munţii trecătorile grele cari, după cât se
spune îl despart de celelalte ţinuturi de pe
ţărmul caspic al Persiei".

Era o veche idee a geografilor, puţin
orientaţi, care credeau că există un râu
care porneşte din Indii până în Marea Cas-
pică. Ultimile fraze sunt scrise chiar de
mâna ţarului.

Aceste instrucţiuni foarte complecte,
desigur nu erau stimulate numai de un inte-
res geografic. Petru intrase în relaţiu-
ni cu cârmuitorul Georgiei Wakhtang, care vă
este de altfel cunoscut dela învăţatul pa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

triarh Antim Ivireanul, care, folosind rolul de protector al Ortodoxiei, la care ţinea foarte mult voevodul Brâncoveanu, îl convinse să tipărească cărţi, nu numai pentru creştinii din Imperiul Otoman, dar şi pentru acei depe celelalte tărmuri ale Mării Negre. Tipograful Mihail Ştefanovici s'a dus la Tiflis să tipărească cărţi cu litere georgiene. Avem chiar o gravură, reprodusă în bibliografia lui Bianu şi Hodoş, care reprezintă pe acest Wakhtang, cârmuitorul Georgiei.

Dacă Vodă Brâncoveanu încercă aceste legături, cât de mare interes trebuia să aibă pentru ţarul Rusiei !

Iau după Nicolae Iorga care în volumul IV al Istoriei Imperiului Otoman, aminteşte de aceste relaţiuni, condiţiile ce fuseseră oferite în 1723 georgienilor:

Condiţii onorabile, cu plata unui tribut permanent, scutire de bir a ţinuturilor, din ale căror venituri se întreţinea curtea georgiană.

Dacă în Moldova se prevedea că nu se va cere tribut, pentru Georgieni deci se prevedea unul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Se oferea stăpânirea ereditară a neamului lui Walhtang şi deplina putere de judecată a acestui principe.

Aceasta pentru a câştiga simpatiile stăpânitorului Georgiei. Mai departe : se prevedea retragerea tuturor trupelor turceşti din cetăţi şi desăvârşita autonomie a ţării.

Iată ceeace ne dovedeşte că era acelaş sistem politic evident cu condiţiuni puţin schimbate după împrejurări care se aplicau de politica Rusiei de ambele părţi ale Mării Negre.

Se încerca astfel să se atragă spre marele protector al creştinilor, acest stătuleţ . A fost însă o adevărată campanie împotriva Persiei. In suita Impăratului a fost şi Cantemir, care a întâmpinat diverse vicisitudini. Si-a pierdut într'o furtună pe Caspică bagajele, care conţineau şi manuscrisele lui. La 1722, Ruşii au ajuns la Derbent. S'a pătruns astfel în Caucaz pe la Nord - Est.

Este probabil că acesta a fost şi planul de luptă al armatelor germane, în toamna trecută, care, datorită împrejurărilor, n'a putut ajunge la desăvârşire şi anume ca armatele să poată întoarce munţii pe la marea Caspică, căci pătrunderea pe această latură

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

este mai uşoară, decât prin masivul muntos din Vestul Caucazului.

Apoi s'au îndreptat spre Baku, care atunci nu prezenta aceeaşi importanţă ca azi. Se părea că în această campanie se va cuprinde întreaga regiune a Caucazului în stăpânirea rusească.

Atunci a intervenit Imperiul Otoman, care nu putea lăsa aceasta să se întâmple, şi armatele turceşti au primit ordine, şi au ocupat îndată Georgia, care a intrat atunci sunt suzeranitatea covârşitoare a Împărăţiei Otomane.

Si astfel, tratatul dela 1724, prin care Rusia şi Turcia ajung la o înţelegere în ceeace priveşte relaţiunile lor cu Persia, a lăsat pe Ruşi numai pe ţărmul Caspicei, mai jos de Astrahan. Aci s'a oprit expansiunea rusească. In partea de Sud a Mării Caspice rămăseseră Perşii, şi în regiunile Transcaucaziei şi Kubanului de azi, se aşezase mai temeinic Imperăţia turcească.

Totuşi nu se poate contesta că se schiţaseră în cursul acestei domnii toate direcţiunile în care, în deceniile următoare, vom vedea Rusia încercând şi pătrunzând tot mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mult spre Marea Neagră.

Mai e de amintit acel straniu doc care multă vreme a făcut obiectul unor di ţii şi a ridicat multă vâlvă. A fost amintit acum în urmă de profesorul Wilhelm Schüssler în Zeitschrift für Politik, Ianuarie 1942 care reproduce punctele principale ale aşa zisului testament a lui Petru cel Mare, care se pare că a fost compus la 1797 peste jumătate de secol după moartea lui. El a fost mai ales răspândit, când Napoleon în 1812 a pornit contra Rusiei. Acest act apocrif a făcut parte din propaganda franceză de atunci contra Rusiei însă, felul în care a fost redactat este destul de interesant. Iată ce zice acest document:

" Poporul rus trebuie menţinut într'o continuă stare de războiu".

Iată un prim punct, care, trebuie să o recunoaştem, a fost respectat cu stricteţe până, şi mai ales, de regimuri foarte apropiate de noi.

" Imperiul Ţarilor trebuie să se amestece în toate treburile Europei, cu deosebire în acele ale Germaniei. Polonia trebuie împărţită, întreţinându-se acolo o continuă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

frământare. Suedia trebue provocată la război spre a putea fi supusă. Cu Anglia trebuie încheiat un tratat de negoţ, deoarece ambele ţări îşi complectează producţiunea".

Nu vi se pare că sunt destul de apropiate de metodele şi intervenţiunile politicei sovietice de astăzi, mai ales în africa de Nord

Iată acum şi programul expansiunei spre Marea Neagră: " Trebuia urmărită o expansiune continuă în Nord lângă Baltică şi în Sud de-a lungul Mării Negre. Pe cât se poate trebuie să se apropie de Constantinopol şi de India; căci cine domneşte acolo, va fi adevăratul stăpân al lumii. Spre a atinge aceste scopuri, trebuie purtate neîntrerupt războaie, când contra Turcilor, când contra Perşilor, căci trebuie ajuns până la golful Persic

E desigur un document apocrif, construit ad-hoc de nevoile propagandei franceze contra imperiului Rusiei, acum un veac şi jumătate şi totuşi cât de adevărate par şi acum unele obiective. Se vede limpede cât de aproape sunt unele din aceste vederi, cel puţin de scopurile urmărite de politica Rusiei de azi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

RUSIA IN MAREA NEAGRA PANA LA KUCIUK KAINARGI.

Reluăm cercetarea expansiunei ruseşti spre regiunea Mării Negre în secolul XVIII. In momentul în care ne-am oprit şi care coincide cu moartea lui Petru cel Mare, iniţiatorul politicei de expansiune şi a mijloacelor pe care ea se rezema, desigur că toate posibilităţile ei nu se puteau încă întrezări. Si totuşi, chiar unora dintre contimporani, perspectivele ei nu le erau străine.

Vă citez după studiul amintit al prof. Schuszler, în limba puţin anacronică a timpului, limba germană amestecată cu cuvinte străine şi mai ales franceze, titlul acestei broşuri publicată la 1711, anul când se desfăşura în Moldova războiul ruso- turc:
" Ob es denen christlichen Potenzen höchsten interessen nicht präjudizierlich sei, dass seine zarische Majestät in Moskausich so formidabel und mächtig mache ? "

Iată deci întrebarea care se punea de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

atunci:dacă nu este de prejudiciat pentru puterile creştine, ca majestatea sa dela Moscova să se facă atât de puternică? Iată o întrebare care din 1711 se repetă în diferitele etape ale istoriei universale şi pe care ar fi bine să şi-o pună şi unii dintre oamenii de stat de astăzi, şi mai apropiaţi şi chiar mai depărtaţi, chiar dintre acei cari trec peste mări şi continents cu avioanele ca să se sfătuiască şi care se bucură, cel puţin oficial de alianţa unei puteri atât de groaznice.

La moartea lui Petru cel Mare, Rusia bătuse pe mai multe căi la porţile Mării Negre, dar nu izbutise să intre; încercarea ei de a răsbi spre Crimeia şi care îi dăduse pentru câţiva ani Azovul, nu reuşise, pentrucă după 1711 Azovul a fost restituit Turciei.

Despre soarta şi vicisitudinile expediţiei din Moldova v'am povestit; iar încercarea ultimă, aceea dela sfârşitul domniei, de a răzbi spre Caspica şi poate de a întoarce de acolo Caucazul, iarăşi s'a oprit în loc.

De fapt rezultatele la care s'a ajuns la 1725 sunt acelea că această Mare s'a să-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vorât, adică s'a închis şi mai complect lacul turcesc din jurul mării Negre. Străjile turceşti sunt neatinse la Hotin şi Tighina, lumea tătărească este sub ascultarea sultanului iar în Georgia şi Cuban s'a consolidat de fapt supremaţia otomană. Ruşii de aci s'au oprit în regiunea Derbent, la marginile de răsărit ale Caucazului.

Aceasta este starea de lucruri dela sfârşitul primului sfert al veacului XVIII.

Inainte de a trece mai departe să ne oprim un moment asupra împrejurărilor din Ucraina, pe care firesţe, trebue să le împărţim în diferite capitole, după stăpânirile între care ea a fost împărţită, după destinele ei variate.

Avem o Ucraină, fostă câţiva ani turcească, acum din nou polonă, şi trebuie să precizăm unde se delimitează aceste regiuni.

La nord, limita e dealungul a două râuri ale căror vii sunt oarecum în complectare. Este valea Ingorlăcului şi valea Codâneî care se varsă în Bug. Ele taie în două Transnistria pe care o acupăm azi.

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Inspre sud vine partea de stepă care se lasă spre Marea Neagră spre Odessa de astăzi, pe malul Bugului, între Odessa şi Nicolaev şi care atunci era încă în mâna Tătarilor, adică a Ordei dela Iedisan.

La nord e voevodatul de frontieră al Poloniei, iar voevodul restabilit în drepturile sale este voevodul de Braţlav.

Dincolo de Bug partea de stepă este în stăpânirea Tătarilor şi regiunea depe malul drept al Niprului, dincolo de cotitură a reintrat în stăpânirea polonă.

Ce împrejurări găsim în această regiune în prima jumătate a secolului XVIII ?

Stăpânirea polonă a însemnat, firește, restabilirea latifundiilor marei proprietăţi polone în drepturile ei. Descendenţii nobililor poloni cari înainte vreme fuseseră stăpâni acolo, şi-au revendicat moşiile şi au revenit să-şi gospodărească vastele întinderi de teritorii de care dispuneau. In special în această regiune domniau unele familii ale căror posesiuni cuprindeau judeţe întregi, cum era familia Potoczky, etc. etc.

Toţi aceştia aveau moşii uriaşe, posedau târguri chiar oraşe întregi; pe lângă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

aceasta, se introdusese obiceiu, - de ca împrejurările erau tulburi şi se făcesu mai incursiuni de tătari sau mişcări locale, - c fie care din acesti nobili să-şi creeze un fel de miliţie locală personală. Este, prin urmare, în veacul XVIII o stranie rămăşiţă a sistemului feudal de cărmuire.

De asemenea revenise biserica catolică şi cea unită care îşi desfăşurau din nou acţiunile de propagandă. Ea ajunsese ca în foarte multe regiuni chiar ocuparea parohiilor ortodoxe să nu depindă numai de consimţământul proprietarului polon, dar chiar de consimţământul preotului catolic. Deci o situaţiune foarte grea pentru ortodoxi.

Toate acestea, însoţite de obişnuitele fenomene de exploatare mai dură din punct de vedere agricol, mai pretenţioasă din punctul de vedere al randamentului pământului, de mijlocirea obişnuită şi fatală a Evreilor, care însoţia totdeauna aceste gospodării, toate acestea provocau foarte mari nemulţumiri în această regiune, care totuşi sub Turci apucase să trăiască o viaţă mai liberă; scurtul interval al colonizării lui Duca Vodă şi în genere stăpânirea turcească, lăsaseră a-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

colo amintiri destul de bune .

Toate aceste împrejurări au dus la răscoală.

Avem o paralelă cu ceeace se petrecea în ţara noastră, unde epoca fanarioţilor a dat naştere la fenomenul Haiducilor. Dincolo avem pe haidamaci care corespund cu răsculaţii "nemulţumiţi", sau ca să întrebuinţăm mai nou, cu "partizanii".

Asemenea răscoale de Haidamaci s'au petrecut aproape în tot timpul stăpânirii polone, dar uneori au luat proporţii mai însemnate. De pildă la 1734, în legătură cu tulburările interne din Polonia, unde iarăşi revenise vechiul pretendent Lecinscky şi căuta să se impună împotriva regelui saxon. Aceste tulburări au avut repercusiuni în Ucraina şi a isbucnit o mişcare foarte violentă de Haidamaci, cari au pus stăpânire pe mai multe oraşe şi în fruntea cărora se aşezase unul din conducătorii unei miliţii particulare a prinţului Dugo un oarecare Vârlan, al cărui nume are o consonanţă foarte moldovenească. De altminteri, foarte caracteristic este că odată izgonit din Ucraina, el se refugiază în Moldova.

O altă răscoală care a cuprins Vijni-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ţa şi Umanul, etc, a izbucnit la 1750. Ase menea răscoale isbucnesc deci la intervale aproape periodice.

Mai avem o a treia în jumătatea a doua a veacului, asupra căreia vom reveni, şi care a deslănţuit complicaţiuni internaţionale mult mai însemnate, în legătură cu războiul ruso- turc dela 1768.

Aceasta în ceeace priveşte Ucraina polonă.

Dar în stânga Niprului rămăsese Ucraina rusească, şi aceasta a avut evoluţia ei, în împrejurări destul de grele, prin raporturile ei cu puterea centrală a Imperiului. Este de fapt, în această primă jumătate a secolului XVIII o luptă surdă care se duce între elementele locale care caută să menţină tradiţia de autonomie a hatmanatului Ucrainei, şi puterea centrală moscovită,- devenită acum petersburgheză,- care căuta să-şi impună directivele şi să asimileze aceste regiuni cu celelalte gubernii ale imperiului ruseso. În timpul lui Petru cel Mare, după dispariţia lui Mazepa şi a emigrării succesorului său, Orlic, care trăeşte încă la 1734,- în regiu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nea ocupată de Ruşi succesorul lui a fost Skoropadsky probabil un strămoş al altui Skoropadsky, care a fost iarăşi hatman al Ucrainei în timpul ocupaţiei germane dela 1918. Germanii spre deosebire de ce fac astăzi, au reînfiinţat atunci tradiţia veche a Ucrainei şi au înfiinţat un hatmanat pe care l-au numit a fost acest Skoropadsky. Dar hatmanatul lui Skoropadsky cel vechiu, pare a nu fi fost mai puţin chinuit decât acela al descendentului său, pentrucă a fost mereu în luptă cu administraţia rusească, care, condusă de puterea despotică a lui Petru cel Mare, vă puteţi închipui că nu ţinea seamă de privilegiile şi autonomiile locale.

Nu trebue să ne mire deci faptul că la 1722 Petru cel Mare nemulţumit de această tendinţă de autonomie a instituit, după sistemul practic atunci de administraţiunea rusească, un Colegiu.

Şi în Franţa pe vremea aceea cârmuirea se descompunea într'o mulţime de consilii; a fost chiar o experienţă denumită a " polisinodiei", adică a multelor consilii.

In Rusia sistemul era al colegiilor şi le 1722 s'a instituit colegiul Rusiei Mici, care urma să ia în mână cârmuirea acestei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

provincii.

Petru cel Mare a impus această măsură cu toată autoritatea sa. Dar peste trei ani reformatorul a murit, şi atunci sub stăpânirea mai puţin sigură a împărătesei Ecaterina I, văduva lui, în împrejurările cam tulburi cari au urmat, autoritatea centrală a mai slăbit puţin frânele ei.

In plus, această parte a Ucrainei şi-a găsit un protector în unul din cei care fuseseră sfetnicii fostei domnii, a cneazului Mensikov care întâmplator fusese înstăpânit cu mari domenii în stânga Niprului şi ale cărui drepturi de proprietate se isbiseră de intervenţiunile colegiului Rusiei Mici. Când Mencikov a ajuns sfetnic al Impărătesei s'a răfuit cu colegiul Rusiei Mici şi l-a desfiinţat. Si atunci vedem reapărând formele hatmanatului,şi faptul este interesant de amintit pentru că hatmanul Ucrainei în stânga Niprului este un moldovean, este acel Dănilă Apostol de care s'a vorbit ceva mai mult în împrejurările din timpul nostru şi care în scurta lui cârmuire a jucat se pare un rol însemnat în desvoltarea acestei regiuni.Iată pasajul consacrat în Istoria Ucrainei a lui

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Krupniţki acestui moldovean:

"Dănilă Apostol, ajuns hatman la vârstă înaintată de 69 de ani, era dintr'un neam de boieri moldoveni avea o cultură însemnată şi înaurma lui o carieră lungă şi nu fără renume. Ca bărbat inteligent şi energic şi patriot sincer a făcut mult pentru consolidarea lăuntrică a Ucrainei. De scurta lui stăpânire de şase ani rămâne deapururi îngrijă în amintirea posterităţii noirea menţinerea şi întărirea hatmanatului. Cunoscut ca un gospodar de seamă, el arată mare înţelegere pentru trista situaţie a economiei ucrainene.

Dar silinţele sale nu se mărginiră la ridicarea agriculturii şi mai ales a rogatului decăzut, ci / sau întinse şi la reorganizarea administraţiei şi a legiuirii".

E de remarcat amintirea bună pe care o lasă în istoria acestei ţări vecine moldoveanul care a cârmuit-o câţiva ani în prima jumătate a veacului XVIII.

De altminteri nu era singurul. Erau mulţi moldoveni şi o parte din ei trecuseră cu Dimitrie Cantemir când pornise în bejenie după oştile bătute ale lui Petru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cel Mare, iar dânsul se pare că s'a stabilit la Harcov,- iar o seamă de alţi boeri moldoveni au căpătat atunci în pribegie posesiuni, au fost împroprietăriţi în Ucraina şi o parte din descendenţii lui ca şi ai lui Cantemir, au servit apoi în marea împărăţie rusească. Nu ştim dacă Dănilă Apostol va fi fost din aceştia sau dacă neamul lui a venit încă înainte în Ucraina , cu ocazia stăpânirii turceşti care se aşezase acolo. In orice caz este interesant de amintit acest episod în care neamul nostru joacă un rol însemnat în punerea în valoare a regiunei întinse din jurul Niprului.

La 1734, după moartea lui Dănilă Apostol, se reînfiinţează însă colegiul Rusiei Mici, şi este de prisos să insistăm asupra datelor acestei istorii mai mult administrative. Ajunge să amintim că din a doua jumătate a veacului încep să dispară încet-încet toate privilegiile unei Ucraine autonome; ea se integrează tot mai mult în restul celor-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lalte gubernii ruseşti, constituind încă unele din ele.

In fine, un al treilea paragraf asupra căruia trebue să ne oprim o clipă este acela al Cazacilor Zaporojeni dela gurile Niprului. Ei încăpuseră acum sub obladuirea turcească, mai degrabă tătărească: erau în dependenţă directă de hanul Crimeei tătăreşti. Si nici soarta lor nu pare a fi fost prea fericită, pentrucă erau nevoiţi să participe la toate expediţiile de pradă pe care încă în această vreme Tătarii le făceau mereu în regiunile învecinate: chiar pentru obiceiurile lor răsboinice, o asemenea situaţie devenia obositoare. De aceea pe la 1734 îi vedem înclinând spre stăpânirea rusească. Ei caută reazim acolo, caută protecţiune şi promit supunere. Si îi vom vedea amestecaţi în începuturile noului război dintre Rusia şi Turcia care s'a desfăşurat între 1735- 1739.

Acest război n'a început printr'un conflict direct între Rusia şi Turcia, ci a început prin hărţuieli de graniţă între Cazaci şi Tătarii cari nu vroiau să-i scape din mână. Incâtă, războiul dintre Rusia şi Poarta a fost precedat de un război între

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cazaci şi tătari. Distincţiunea a fost fost bine însemnată de cronicarul nostru, Neculcea, care în cronica lui se ocupă de altfel de foarte multe lucruri cari nu privesc direct teritoriile noastre. El are o serie de capitole în care e vorba de " Neamţul", de Şwedul", de "Persul", etc. In ce priveşte acest războiu dintre Tătari şi Cazaci, descrie cum i-au înşelat Cazacii pe Tătari, cum i-au atras în cursă şi cum s'au dus Cazacii să copleşească străjile înaintate tătăreşti.

Mai apoi arată că ajungând la Nipru, generalul rus i-a trimis complimente Paşei dela Vozia (Oceacov). Dar acest schimb de politeţă între commandantul rusesc şi cel turcesc n'a durat multă vreme, pentrucă Poarta n'a privit cu indiferenţă această încălcare a unei regiuni ce se afla sub oblăduirea ei. De fapt Ruşii pătrundeau din nou în regiunile din nordul Crimeei, ba chiar şi Azovul a fost ocupat cu ocazia acestor lupte; ameninţarea asupra Crimeii se întrevedea din nou.

In acelaş timp însă complicaţia de politică generală este mai mare. Se iscase un

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nou război între împeriul celălalt a lui Carol VI pe care trebue să-l numim încă german (de fapt austriac) şi Turci .

Războiul acesta este războiul unei coaliţii, a ambelor imperii, rusesc şi austriac, împotriva imperiului otoman.

Imperiul otoman era încă o putere de temut pentrucă în linii generale el a rezistat acestui asalt, şi a rezistat victorios în multe puncte, în special în cele atacate de Austriaci; Austriacii au pierdut Belgradul şi Oltenia, şi Poarta a ieşit din acest război cu avantagii şi chiar cu glorie.

Din partea rusească însă împrejurările au fost mai puţin fericite pentru Turcă. Rusia a făcut atunci un mare efort, încredinţând conducerea armatelor ei pe acest teatru de operaţiuni Feldmareşalului Münnich un german care comanda armatele imperiale. Münnich însă, din punctul de vedere al purtării lui faţă de populaţia civilă, a lăsat o foarte proastă amintire, atât în cronica Moldovei cât şi în relaţiunile cari priveau Ucraina. Iată de pildă în ce priveşte Ucraina ce ne spune o statistică făcută, după datele oficiale găsite de curând: În timpul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acestui război au fost mobilitaţi pent serviciul în campanie de transporturi, 150.000 Cazaci şi 200,000 ţărani,- acest la o populaţie de un milion de suflete. D. aceştia au şi murit 34200 iar pagubele economice au fost socotite la 1.500.000 ruble. De asemenea s'au şi luat 46.000 boi în Ucraina. E o cifră considerabilă. Populaţia a mai trebuit să suporte cartiruirea de ani de zile a regimentelor ruseşti. In 1737 se găsiau în Ucraina din stânga Niprului 75 de regimente ruseşti din care 23 de cavalerie. La 1738 mai erau încă peste 50 de regimente, iar îngrijirea fără nicio plată a atâtor oameni şi cai a depăşit forţele economice ale populaţiei. Ca urmare a fost o sărăcie generală, în special a ţăranilor şi Cazacilor.

Iată tabloul pentru Ucraina. Să-l vedem acum în ce priveşte Moldova.

In Moldova Ruşii au pătruns târziu ,au avut lupte foarte grele de dus în jurul Oceakovului care a căzut după un asediu foarte greu.

In 1739 au pătruns în Moldova. In acel an armatele ruseşti au atacat Hotinul, dar l-au atacat ocolindu-l şi lupta principală

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cu trupele turceşti s'a dat la Stavusceni, unde Turcii au fost înfrânţi şi în urma acestei înfrângeri Hotinul a fost părăsit fără luptă.

După această victorie mareşalul Munnich a purces mai departe şi a ajuns la Iaşi, de unde Vodă fugise dar unde l-au întâmpinat boierii fruntaşi ai ţării. Este interesant de văzut cum s'au petrecut împrejurările în această a doua ocupaţiune rusească a Moldovei, care se desfăşoară în condiţiuni destul de deosebite de aceeadin zilele lui Cantemir şi Petru cel Mare. Iată ce s'a petrecut atunci:

Mai întâiu ni se spune că au trimis înainte pe unul din fii lui Cantemir, Constantin, care era brigadier în armata rusă. Acesta intrând în Iaşi se arăta ca un pretendent la scaunul Moldovei. Iată ce spune Neculce în această privinţă:

" Iară Munnich Feldmareşal au venit drept la Iaşi.. şi i-au ieşit înainte Mitropolitul Antonie şi cu Caimacamii şi cu alţi boieri, cari se mai tâmplase fă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cându-i mare cinste, până l'au dus în curţi le domneşti.... Si cât au şezut în Iaşi, în fiecare zi chema pe Mitropolitul şi pre Caimacami şi pre alţi boieri?..

E interesant să facem o comparaţie între metodele folosite de Munich la 1739 şi "ponturile" pe cari le hărăzise măritul împărat Petru cel Mare la 1711 între cei cei care era şi acesta:

" Bir să nu deie ţara nici un ban",
Acum " ponturile ce au dat Minih feldmareşalul ţării" sunau aşa " I. Să fie Moldovenii credincioşi cu toată inima Impărăţiei Rusiei.

II. Să nu aibă Moldovenii răspundenie cu neprietenii Impărăţiei.

IV. 20.000 de oaste să ierneze în ţară şi să hrănească şi să şează prin târguri.

V. 3000de salahori să nu lipsească peste toţi anii să lucreze pre la cetăţi...

X. 90 de pungi de bani să dee podcomol lui Minih acmu

XI 100 de pungi de bani să dee, masa lui

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Minih, în toţi anii "...

Iată deci evoluţia împrejurărilor, ceeace făcea pe Neculce să însemne cu toată amărăciunea de care era cuprins :

" Care mai pe urmă veţi vedea la ce au venit cinstea lui Munich că vinul ceî unguresc dulce, s'au făcut venin amar ,şi râsul plâns, şi voia cea bună, groază şi frică . Si oh! oh!oh! bogăţia sărăcie şi lipsă şi blestem, şi osînda veşnică neuitată şi neînchegată !".

Iată amintirea ce o lăsase ocupareaostirei pravoslavnice, apărătoarea creştinităţii, la 1739, pe meleagurile Moldovei!

Uitasem un detaliu pitoresc pe care-l aminteşte Xenopol într'o veche lucrare a sa puţin cercetată astăzi, " Etudes historiques sur le peuple roumain " apărută la 1888 şi care cuprinde capitole întregi asupra campaniilor ruseşti din secolul XVIII; el pomeneşte de faptul că atunci când mitropolitul a ieşit în faţa mareşalului să-i urăze bun venit, n'a găsit alt text mai bun pentru sfeştanie decât" Domnul să fie binecuvântat intrarea şi ieşirea ta."! Nu ştiau boierii cari îl înconjurau cât de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

drept vorbise.

Dar aliatul şi partenerul Rusiei din acest război, nu s'a dovedit la înălţime. Trupele austriace au fost bătute. La 1739 pacea s'a încheiat cu avantagii pentru Poarta, iar Rusia nu rămânesse din toate cuceririle ei decât cu Azovul şi partea din litoral a Mării de Azov. Poarta Mării Negre putem spune că este încă închisă. Deabia se deschisese aceea care ducea în anti-camera ei. Aceasta este rezultatul expansiunii ruseşti celui de-al doilea război rusc-turc.

Ofensiva rusească, oprită în loc, a fost reluată în a doua jumătate a secolului, în timpul domniei împărătesei Ecaterina II.

În această perioadă chestiunea Mării Negre şi a expansiunei ruseşti se leagă de o altă chestiune care domină politica Europei şi cu care ea e mereu întreţesută: este aceea a Poloniei. Se desfăşoară paralel expansiunea rusească în direcţia Poloniei şi în aceea a Mării Negre. Veţi vedea, astfel printr'un curios sistem de compensaţie, că ceeace a fost nenorocirea Poloniei, a fost poate dintr'un punct de

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vedere un noroc pentru regiunile noastre.

Este cunoscut că la 1768 au pornit din Polonia tulburări grave şi anume tendinţele de reconstituire a unei autorităţi centrale a regelui, se izbiau de o parte a nobilimii care ţinea la privilegiile ei şi de interesele puterilor vecine cari aveau toată grija să menţină această anarhie, care fatal trebuia să ajungă la împărţirea ţării între ele.

Rusia se amestecase în războiul de 7 ani, fusese în timpul ţarinei Elisabeta, cel mai de seamă adversar a lui Frederic II şi armatele ruseşti la un moment dat pătrunseseră până la Berlin . Nu trebue să vă mire că întâlnim sub pana lui Frederic II tocmai la 1769 observaţiuni de natura acestora:

" Este o teribilă putere care într'un secol va face să tremure toată Europa. Ieşiţi din Hunii şi Gepizii cari au distrus imperiul de Răsărit, ar putea peste puţin să încalce imperiul de Apus şi să pricinuiască Austriacilor sentimente de durere şi remuşcare pentru faptul că prin falşa lor politică au chemat această naţie barbară în Germania şi au învăţat-o în arta războiului... Nu văd alt remediu decât dacă cu vremea se va face o ligă a celor mai mari

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

suverani spre a se opune acestui puhoi primejdios.

Aceasta scria Frederic II fratelui său la 8 Martie 1769. Pe de altă parte el adăuga tot în această scrisoare că erau două soluţiuni de adoptat: sau aceea de a opri Rusia în cursul imenselor ei cuceriri sau, ceeace era mai înţelept, de a căuta cu iscusinţă de a trage folos din ele. Aci vedeţi în germene planul împărţirii Poloniei; adică, expansiunea rusească fiind un fapt, stavila să fie Polonia şi împărţirea ei.

Aceasta, desigur, nu este o justificare a împărţirii Poloniei care rămâne una din marile tragedii ale Istoriei, dar este în oarecare măsură o explicaţie a politicei urmate atunci.

De fapt, începutul complicaţiunei care s'a întins din Polonia asupra regiunilor învecinate de Marea Neagră şi care a făcut să decurgă din aceste împrejurări un nou războiu între Ruşi şi Turci, a pornit tot din Ucraina polonă unde a isbucnit mai din răscoalele de Haidamaci, mai puternic

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

decât celelalte, sub conducerea lui Jeleznia-
ac şi Honta. Asupra acestor împrejurări veţi
găsi unele relaţiuni într'o lucrare apărută
în urmă şi care pare una dincele mai serioa-
se din punct de vedere ştiinţific. Este lu-
crarea colegului nostru. Dl. Prof. Boldur.
"Istoria Transnistriei", din nefericire pu-
blicată în ruseşte la Odessa. Am rugat pe
bibliotecarul Institutului să traducă câteva
pasagii, şi ar fi de dorit ca să aibă grijă
să ne dea şi versiunea românească, pentrucă
este
incontestabil o foarte serioasă lucrare a-
supra acestui subiect. Veţi găsi între alte-
le, date destul de complecte asupra Vieţii
în această parte a Ucrainei şi asupra rolu-
lui Moldovenilor ca element demografic, mi-
litar, politic, etc. Ajunge să spunem aci
că această răscoală care a cuprins cea mai
mare parte a Podolfei, a avut şi complica-
ţiuni internaţionale, prin faptul că aceşti
Haidamaci, cari erau în general banditi, pră-
dau unde puteau, şi isprăvind cu prăzile
proprietăţilor poloone din Ucraina, s'au gân-
dit că peste graniţă, în ceeace se numia
atunci Ucraina Hanului adică în partea de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

miază-zi a Transnistriei, erau unele târguri destul de înfloritoare. Au atacat astfel şi au prădat Balta, care se afla sub stăpânirea Tătarilor. Acesta a fost motivul pentru care Poarta, care urmărea cu foarte multă îngrijorare ceeace se petrecea în Polonia, a intrat în războiu.

De fapt, ea era împinsă la aceasta de politica franceză, în special de Ducele de Choiseul, pe care Ecaterina îl numia, împreună cu Voltaire, " Le souffleur de Moustafa".

Astfel începe la 1768 al treilea războiu din secolul XVIII între Rusia şi Turcia. Incepe ca deobiceiu, cu prăzile Tătarilor, cari pornesc la harţă contra armatelor ruseşti.

In această vreme, într'o vreme de luminări raţionale,,de filosofi, se pare că luminile filosofiei atinseseră într'o oarecare măsură şi stăpânirea tătărească. Hanul Crimeii era vestitul Crim- Ghirai, care în expediţiile lui să călăuzia de anumite principii a căror aplicare însă era mai puţin filosofică. Iată de pildă dialogul pe care-l găsim în memoriile baronului de Tott, trimisul francez în acea vreme, şi care îi cerea explicaţia unor anumite obiceiuri în expediţiile Tătarilor. El se mira că hanul Tătarilor părăsia pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sclavii de sex bărbătesc şi nu lua cu el decât pe cei de sex femeiesc. Si iată răspunsul hanului:

" Religiunea mea îmi îngăduie să dau creştinilor pe sclavii masculini, şi îmi porunceşte să opresc pe cele femeieşti, spre a le converti.- " Desigur îi răspunde Francezul, pentru că fetele frumoase vă plac mai mult .- " De loc zise hanul , dar ascult de legea cea mai raţională: convertirea unui bărbat e întotdeauna un miracol; aceea a femeilor dimpotrivă e lucrul cel mai firesc şi mai simplu : ele urmează întotdeauna credinţa amanţilor lor".

Nu ştiu dacă această explicaţie filosofică şi raţională va fi lămurit pe baron, dar arată în ce scop se făceau aceste expediţii de războiu ale Tătarilor .

Campaniile s'au desfăşurat în mai multe etape, pe cari le vom aminti aci foarte pe scurt. O lucrare mai recentă asupra acestei chestiuni este aceea a fostului nostru asistent, Dl.-Andreescu, care în timp ce era la şcoala din Paris a consacrat două memorii Franţei şi politicei orientale a Ecaterinei II. In cel dintâi din aceste memorii veţi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

găsi destul detalii asupra războiului dela 1768- 1774.

De fapt războiul n'a început de îndată. De abia la 1769 Ruşii au pornit o ofensivă ceva mai mare asupra Moldovei şi au luat Hotinul, printr'o împrejurare nenorocită pentru armatele turceşti, anume aceea că podul de peste Nistru s'a rupt şi armatele turceşti rămase dincolo au fost zdrobite de trupele ruseşti.

A doua campanie, aceea dela 1770 a ajuns la întâlnirea armatelor ruseşti cari veneau parte din nordul Moldovei, parte dinspre stepa Ucrainei. Lupta principală s'a dat lângă Cahul, în Bugeac. unde la un moment dat mareşalul Rumiantzov s'a văzut într'o situaţiune tot atât de grea cum se văzuse şi Petru cel Mare la Stănileşti, a fost încercuit, însă a reuşit să spargă încercuirea forţelor turceşti şi să prefacă această încercuire într'un dezastru pentru Turci. A fost una din marile victorii ruseşti în acest război, care de altminteri era purtat nu totdeauna după cele mai bune reguli de strategie. Ironicul critic care era Frederic II, aseamă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acest război cu lupta dintre chiori şi orbi, în care evident, chiorul are totuşi superioritate.

Aceste campanii şi victorii mai mult sau mai puţin întâmplătoare, au dus la ocuparea Moldovei, care se desăvârşeşte în anul 1770.

Este în această privinţă o a treia etapă: am avut tratatul lui Cantemir din 1711, am avut ponturile lui Munnich din 1739 acum avem pur şi simplu jurământul de credinţă pe care comandantul armatei ruseşti, generalul baron de Elmpt îl cere pentru împărăteasca Caterina. Toţi locuitorii sunt adunaţi şi puşi să jure credinţă împărătesei. Cu alte cuvinte, tendinţa de anexare la împărăţia rusească începe să devină tot mai limpede.

Intervine în acelaş an diversiunea flotei ruseşti care a pornit din Baltica pentru a face un uriaş ocol şi a ajunge pela Gibraltar în Mediterana spre a atăca împărăţia turcească prin arhipelag şi prin Grecia şi spre a provoca o răscoală a Grecilor. De fapt, Grecii s'au răsculat, însă a urmat repede decepţia ,pentrucă flota rusească nu ea suficientă. Ea era totuşi destul de aju -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tată, pentrucă la aceea vreme Anglia spijinia din răsputeri politica Rusiei care îi asigura avantagii comerciale. Anglia nu numai că oprise pe francezi dea ataca flota rusească, dar furnizase acestei flote amirali, specialişti, şi de fapt Englezii sunt aceia cari au triumfat la Tcesme unde a fost distrusă flota turcească.

Dar aceasta este o diversiune care n'a schimbat împrejurările din Marea Neagră.

In Marea Neagră mai importante sunt celelalte două expediţiuni: campania dela 1771 a cneazului Dolgoruki care atacă Crimeia şi de rândul acesta o cucereşte ; în câteva săptămâni toate cetăţile, începând cu Coslov , Caffa, etc. au căzut una după alta. In 1771 Crimeia a fost cucerită de Ruşi, cucerită dar nu anexată, pentrucă politica împărătesei era să se arate ca protectoare a Tătarilor şi ea a instaurat acolo un han care să fie în atârnarea şi devoţiunea ei.

In a doua întreprindere a fost diversiune în Georgia, condusă de generalul Totleben,- probabil strămoş al acelui care războaiele din sec. XIX s'a ilustrat sub

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

durile Sevastopolului şi Plevnei. El a pornit asupra Georgiei pe care a ocupat-o şi unde, erau mai mulţi principi, între care unul, Heracle, s'a declarat pentru Ruşi. Nu era însă el singurul principe al Georgiei. Mai era şi un Solomon care îi făcea o aprigă concurenţă şi Totleben s'a încurcat în aceste intrigi, de unde i s'a tras de altfel şi disgraţia. Singurul rezultat al acestei expediţiuni sau al acestei diversiuni caucaziene, a fost că timp de câţiva ani principele Heracle a rămas de fapt independent şi faţă de Ruşi şi faţă de Turci.

Situaţiunea devine astfel oarecum staţionară în 1771, dată la care vedem iniţiindu-se tratative de pace. Are loc atunci congresul dela Focşani în care pretenţiunile ruseşti se precizează, şi anume, independenţa Moldovei şi Ţării Româneşti, independenţă se înţelege în ce împrejurări, faţă de Poarta Otomană - însă cu vecinătatea şi sprijinul Rusiei o independenţă în acelaş fel şi a Crimeei, şi anexarea regiunilor dintre Bug şi Nistru, Rusiei.

Aceste pretenţiuni au apărut exagerate plenipotenţiarii turci s'au opus şi a mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

intervenit încă un fapt, că Principele Orlov a aflat tocmai în acel moment că în apartamentul favoriţilor împărătesei dela Petersburg, fusese instalat Vasilcikof; aceasta l-a făcut să considere foarte periculoasă absenţa lui din zidurile capitalei şi a încheiat mai repede mersul negocierilor pentru a se putea întoarce mai grabnic. Congresul dela Focşani a eşuat deci şi războiul s'a mai prelungit încă doi ani. In acest moment, problemele păcii şi ale războiului au ajuns să se încurce de tot.

Frederic II care mai de mult împingea la împărţirea Poloniei a văzut în acest moment de stagnare a operaţiunilor prilejul cel mai nimerit de a-şi aduce planul la desăvârşire. De altfel încălcarea Poloniei, împărţirea ei, începuse ceva mai de mult. Ruşii pătrunseseră acolo ca să apere drepturile ortodoxilor, Austria îşi descoperise drepturi asupra comitatului Zips, care căpătase proporţii foarte mari; armatele imperiale delimitau foarte larg spre nord şi răsărit. De asemenea şi Frederic, văzând că se fac ceau cercetări în Arhivele dela Viena, a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cut şi el cercetări în arhivele lui şi a descoperit că drepturi importante rămăseseră încă nerevendicate în regiunile vecine. Încât în fapt, împărţirea era începută.

Mai era însă o dramă de conştiinţă care tulbura pe împărăteasca Maria Tereza şi care se manifestă în corespondenţa ei din acea vreme în termeni cari au rămas aproape clasici pentru împrejurările de această natură. Iată ce scria ea:

" Eu nu înţeleg politica care îngăduie ca în cazul când doi se servesc de superioritatea lor spre a năpăstui un nevinovat, al treilea poate şi trebuie, ca prevedere pentru viitor şi potrivire pentru prezent, să-i imite şi să săvârşească aceiaşi nedreptate.. Un principe n'are alte drepturi decât orice particular: mărirea şi sprijinul statului său nu vor fi ţinute în socoteală, atunci când toţi vom trebui să le dăm". Erau de - sigur principii de o înaltă şi severă moralitate, dar grele de potrivit în practica politică " Să încercăm, adăuga împărăteasa, să micşorăm pretenţiile celorlalţi, în loc să împărţim cu ei în condiţii atât de neegale."

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Iată drama de conştiinţă care se desfăşura în sufletul împărătesei în momentul când se deschidea chestiunea împărţirii Poloniei. Neegalitatea porţiunilor era în cele din urmă drama aceasta de conştiinţă!

Aceste greutăţi au fost înlăturate de Frederic II care a făcut ca părţile să fie mai puţin neegale şi să contribue toţi la planul acesta pe care îl avea de mult în vederile lui. De altminteri în scrisorile sale regele Prusiei ne apare mult mai sincer, mergând până la cinism în arătarea scopurilor sale politice:

El scrie fratelui său la 9 Aprilie 1772.

" Acum, cea mai grea parte a operei noastre e făcută... Aceasta va întruni cele trei religii: greacă, catolică şi calvinistă; căci ne vom împărtăşi din acelaş corp euharistic, care este Polonia, iar dacă nu va fi spre binele sufletelor noastre, va fi desigur un mare obiect pentru binele statelor noastre".

Iar într'o scriere literară-pentrucă demonul literar îl muncea din când în când,- şi în care imaginează un dialog,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

între ducele de Choiseul, contele de Struensee şi Socrate, el atribue această replică lui Choiseul, pe care Socrate îl condamnă în termeni severi:

"Capul nostru pleşuv să înveţe că loviturile de Stat nu sunt crime şi că tot ceeace aduce glorie e mare... Domnule filosof, aflaţi că nu trebuie să-ai conştiinţa strâmtă atunci când cârmuieşti lumea".

Trebue însă în aceste împrejurări să-i recunoeştem un lucru, de care evident nu-i suntem prea mult datori, pentrucă nu o deosebită grijă de soarta noastră îl îndeamnă la aceasta: dar dacă Moldova n'a intrat sub stăpânirea complectă a împărăţiei ruseşti, aceasta se datoreşte lui Frederic care a ştiut tot atunci să îndrumeze împărţirea Poloniei şi să dea Rusiei acolo compensaţiunii pe care altfel cu siguranţă imperiul Rusesc le lua aci. Noi am fi avut soarta Basarabiei, dela 1771, dacă nu intervenia atunci împărţirea Poloniei.

Războiul a continuat, Ruşii au trecut Dunărea şi în Cadrilater s'au dat bătălii decisive în urma cărora Turcii au încheiat cu grabă pacea dela Kuciuk Kaimargi din 1774, cu care se încheie acest capitol al

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

expansiunei ruseşti.

Imi daţi voie, la sfârşitul acestei prelegeri, să vă amintesc în câte-va scurte cuvinte condiţiunile principale ale acestui tratat. Ele sunt următoarele:

"Tătarii din Crimeia, Kuban, Bugeac, Ieşidan, erau declaraţi independenţi de Poartă, Sultanul rămânând totuşi căpetenia lor religioasă vor fi liberi să-şi aleagă Hanii.

Rusia căpătă pe ţărmurile tătăreşti cetăţile Kerci, Kirbum, şi cele două Cabardii (în V. Caucazului) .

Ea evacua Georgia şi Mingrelia...

Restituia principatele dunărene, stipulând pentru ele, în afară de aceleaşi avantagii ca sub Mahomed IV, autorizaţia pentru principi de a întreţine însărcinaţi de afaceri la Constantinopol, iar pentru Rusia de a vorbi în favoarea lor".

Ruşii obţineau libertatea negoţului în toate porturile turceşti, dreptul de a avea consuli -şi vice- consuli unde vor socoti necesar. Suveranul rus era recunoscut padişah (adică împărat). Turcia va plăti o indemnitate de război de 4 mil. 1/2 în trei termene.

Iată condiţiunile tratatului dela Kuciuk-Kaimargi prin care se face prima breşă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mai considerabilă în sistemul închis care de trei veacuri cârmuia Marea Neagră.

Aceste au fost împrejurările: Turcia atunci s'a grăbit să încheie pacea. Dacă la 1774 plenipotenţiarii turci ar fi avut cova mai multe informaţiuni, ar fi ştiut că în spaţiul acesta se deslănţuia o nouă răscoală care cuprindeau aproape aceleaşi teritorii pe cari se întinsese un secol înainte şi răscoala lui Stenka Razin: ambele ţărmuri ale Volgăi în sus şi revărsându-se în jos până la Don. Este răscoala lui Pugaceff, care se întindea şi mai mult spre răsărit, până în Urali şi dincolo de ei, adică aceeaşi regiune care ni se arată astăzi ca sâmburele de rezistenţă a regimului bolşevic şi în care întotdeauna au izbucnit mişcările radicale în istoria Rusiei. Această răscoală a lui Pugaceff care a primejduit la un moment dat chiar temeliile împărăţiei printr'un marş asupra Moscovei, ar fi putut să întoarcă împrejurările şi în chestiunea Mării Negre. Dar Turcii n'au ştiut decât puţin despre aceste evenimente, plenipotenţiarii lor au încheiat pacea şi breşa a fost deschisă în Marea Neagră. Ea nu s'a mai închis până în zilele noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ne-am oprit la faza pe care o înseamnă tratatul din Kuciuk-Cainargi. De prisos să vă mai amintesc dispoziţiunile acestui act diplomatic, care înseamnă foarte mult în istoria Mării Negre şi a spaţiului ei. O parte însemnată în aceste dispoziţiuni ale tratatului este despărţirea Crimeii şi a regiunilor dela nordul ei, care atârnau de ea, cu imperiul otoman.

Cu alte cuvinte, independenţa Crimeii şi în acelaş timp dreptul de navigaţiune al flotei ruseşti, al pavilionului Rusiei pe apele Mării Negre. Acestea sunt rezultatele esenţiale ale tratatului din Kuciuk-Cainargi.

El mai avea, pe lângă articolele importante care privesc protecţiunea creştinilor din imperiul otoman, se pare, şi unele dispoziţiuni secrete. Noi le cunoaştem din aluziuni care s'au făcut mai târziu, şi am avut posibilitatea să găsesc una din ele într'un memoriu pe care l'am rezumat în parte, al unui cunoscător al problemelor din veacul acesta, domnul de Peyssonnel. Voi reveni asupra acestui personaj, care şed

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

unul din primii cercetători occidentali ai problemelor care ne preocupă. Fapt, este, că acest tratat dela Kuciuk- Kainargi constitue cu adevărat prima breşă, în toată puterea cuvântului, în sistemul închis al Mării Negre, pe care până atunci îl stăpânise imperiul otoman.

Crimeea independentă, nu putea fi decât o stare de provizorat. Se vedea bine că o asemenea situaţie nu putea dura. Vom vedea de altfel, că a trecut puţină vreme şi această chestiune a fost rezolvată în sensul intereselor ruseşti.

Asupra tratatului din Kuciuk- Kainargi contemporanii au avut mai multe judecăţi. Iată ce spune un bun observator al acestor vremuri, Thugut, care se găsea la Constantinopol în acea vreme ca trimis al Austriei.

" Intregul schelet al stipulaţiilor tratatului dela Kainargi este un model de abilitate din partea diplomaţilor ruşi şi un rar exemplu de imbecilitate din partea negociatorilor turci. Din îndemânateca combinare a articolelor acestui tratat, imperiul otoman devine, începând de azi, un fel de pro-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vincie rusească. Deoarece în viitor Rusia îi va dicta chiar legi, să se va mulţumi poate câţiva ani încă, să stăpânească în plata Domnului, până când va socoti momentul favorabil pentru a o lua în stăpânire definitivă....

Niciodată o naţiune gata să dispară din scena politică n'a meritat mai puţin decât Turcii compătimirea celorlalte popoare; din nefericire, evenimentele care se petrec în acest moment în acest imperiu vor exercita în viitor cea mai mare influenţă asupra politicei tutaror celorlalte state, şi vor face să se nască nenorocici şi turburări fără sfârşit."

Iată într'adevăr o prevedere pe care autorul, care reproduce această opiniune, - este vorba de Albert Sorel, - în cartea sa "La question d'Orient au XVIII-ème siècle" o rezumă prin fraza dela sfârşitul cărţii sale:

Odată ridicată, chestiunea Orientului trebuia să constitue punctul de plecare, actul de bază al lungului proces, întretăiat de momente sângeroase, care trebuiau după un secol de eforturi, să conducă pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

soldaţii Ţarului la porţile Constantinopolului. Ridicată de chestiunea Orientului, chestiunea polonă pare rezolvată dela 1815. Iată un secol de când se lucrează pentru a rezolva chestiunea Orientului. In ziua în care se va socoti rezolvată, Europa îşi va pune inevitabil chestiunea Austriei ".

Această perspectivă, pe care o însemna Sorel acum jumătate de secol, poate o întrezărea întrucâtva, într'o viziune cu adevărat profetică, Thuhut, înaintea împlinirii tratatului dela Kuciuk- Cainargi.

Dar această problemă era de domeniul viitorului şi departe de a constitui o amenințare pentru dinastia Habsburgilor, noua situaţie o îndeamnă acum să-şi afirme pretenţiunile. Austria îşi oferea serviciile; ea nu putea rămâne fără plată, şi această plată s'a dat - veşnicele transacţiuni între marile puteri - pe socoteala regiunilor intermediare. Ştiţi că în anul 1775 compensaţiunea pentru bunele ei oficii s'a găsit în Bucovina. Cum s'au desfăşurat aceste evenimente, este acum îndeobşte cunoscut.

Este interesant de remarcat, cum diplomaţia austriacă caută să prezinte această

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

chestiune ca o rectificare de graniţă, o"bagatelă", ca şi cum n'ar fi cuprins toate amintirile istorice ale atâtor domnii. O teză de doctorat recentă a susţinut că, pe lângă partea de Moldovă numită Bucovina, ni s'a luat atunci şi o bună bucată a munţilor. Graniţa a fost împinsă cu mult mai încoace decât fusese până atunci între noi şi Ardeal.

Diplomaţia rusească a socotit că este nevoe să facă şi această concesiune şi n'a opus nici-o rezistenţă acelei sporiri de teritoriu în detrimentul Moldovei.

Această anexiune împărăteasa Maria-Tereza o privea la început în mod nefavorabil dar până la urmă se împăcase şi cu ea, ca şi cu acele din Polonia: "elle pleurait mais prenait toujours", plângea, dar lua mereu.

Ceeace ne surpinde, sunt urmările imediate ale tratatului dela Kuciuk- Kaimargi. Nu această atitudine a Austriei, care caută să-şi valorifice interesele şi să ia o parte din imperiul otoman, ci faptul, că se pare, că în primii ani de aplicare al tratatului, Rusia n'a folosit, după cum ne închipuiam, toate urmările lui. Această tendinţă este foarte bine arătată în memoriul de care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

v'am vorbit, al lui Peysonnel. Acest Peysonnel are o bogată experienţă în materie de Orient şi Marea Neagră. El reprezenta pe regele Franţei pe lângă Hanul Tătarilor, pentru că la un moment dat Franţa obţinuse privilegiul de a avea consuli pe lângă acest Han. Era un mare privilegiu, pentru că nimeni nu-l obţinuse până atunci şi dela 1754 până la 1758 Peysonnel a fost consul la Tătari. Dealtminteri, pe cât îmi aduc aminte, şi tatăl lui fusese în Orient, ceeace înseamnă că era o tradiţie de familie. El a trăit la Smirna lucrările lui sunt cunoscute. Are un tratat asupra comerţului, apărut la 1787 intitulat " Traité du Commerce de la mer Noire Mai este un tratat cunoscut cari conţine observaţiuni asupra popoarelor care au trăit în jurul Portului Euxin şi unde se găsesc detalii privitoare la ţările noastre, după mentalitatea acelui timp. In afară de aceste lucrări tipărite, am mai găsit într'un memoriu publicat de curând, asupra drepturilor Georgiei, indicaţie a unor memorii ale lui, la biblioteca Naţională din Paris, din care de fapt n'am rezumat decât unul singur, care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ne interesează mai direct, în privinţa tratatului dela Kuciuk - Kainargi. Dar mai sunt şi altele, şi cei pe care îi interesează, le poţi găsi acolo când împrejurările ne vor permite să ne reluăm cercetările de exemplu: "Mémoire historique sur l'empiere des Russes et celui des tartares adresăt de Paysonnel în calitatea lui de consul, Hanului Tătăresc. Există şi: " Mémoire historique connernant la révolte des Nogais en 1758". Mai este unul Réflexions politiques sur les moyens de rendre l 'independence des Tartares solide et durable". Dar mai ales este altul: " Reflexions politiques sur l'indépendance des Tartares et la navigation des Russes dans la mer Noire", foarte interesant pentru problemele noastre şi care aşteaptă încă editarea.

Si însfârşit este ultimul, care a făcut obiectul acestor cercetări ale mele, şi care se intitulează : "Observaţiuni asupra executării tratatului din Kuciuc-Cainargi din anul 1777", din care rezultă pentru mine o impresie de surprindere, pentrucă toată relatarea lui Peysonnel este unfel de rech

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

zitoriu la adresa trimisului Rusiei la Constantinopol principele Repnin.. Memoriul este redactat în 1777 şi ne arată că Repnin , în loc să execute dispoziţiunile tratatului, le neglijează,ba ridică împotriva lui acuzaţiunea pe care o împărtăşesc şi alţi diplomaţi în Constantinopol, că o face din anumite interese. Cu alte cuvinte, că Repnin este cumpărat de Turci pentru a cere cât mai puţin îndeplinirea tratatului. Pare că această acuzare n'ar fi cu totul întemeiată,' Poate fi şi altceva, un calcul pe care îl făcea diplomaţia rusească, ca să fi avut drept scop să adoarmă temerile atât de vii din imperiul turcesc, care făceau să creadă că aceasta este primul pas, şi că a doua zi Ruşii vor trece mai departe, spre Constantinopol. Era o politică care voia să arate Turcilor că n'au dece se teme să le câştige încrederea, pentru ca apoi să poată mai uşor isprăvi cu ei.

Vom găsi aci o serie întreagă de chestiuni. Cum Rusia a părăsit cu totul pe Grecii care luaseră partea ei în războiul contra Turcilor şi cum aceştia au ajuns la disperare. Că în ceeace priveş-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

te Crimeea, Rusia n'a susţinut deloc interesele protejaţilor ei şi că lăsa împrejurările din Crimeea în haos, că nu punea regulă în această provincie oarecum independentă. Că nu se respectau regulele privitoare la biserici, care se închiseseră de autorităţile turceşti, fără ca cineva să intervină. Că este scandaloasă neglijenţa pe care o are în privinţa sclavilor. Tratatul da dreptul să se răscumpere toţi sclavii creştini din imperiul otoman. Nu numai că Repnin nu făcea nimic, dar el ia parte la serbările în care sclavi şi sclave creştine dansează în faţa lui.

De aci se poate spune că este o adevărată respingere a clauselor tratatului de către Turci şi o neglijenţă neexplicabilă a Rusiei Dacă aceasta făcea parte din tactica diplomaţiei ruseşti sau din neglijenţa vinovată a lui Repnin istoria trebue să se pronunţe.

Cu privire la noi, există o menţiune a unui articol secret, care se adaogă la sfârşitul tratatului şi prin care Rusia are dreptul să-şi spună cuvântul în cestiunea privitoare numirea Domnitorilor. Este foarte important, pentru că înseamnă că Rusia a început de atunci să-şi precizeze influenţa ei în ţările noastre, care se va afirma tot mai puternic

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mai târziu. Atunci însă a lăsat pe Turci să desemneze principii din Muntenia şi Moldova, fără a ridica nici-o obiecţiune, chiar cu prilejul sângeroasei tragedii a uciderii lui Grigore Ghica Vodă, la Iaşi.

Mai este o poveste foarte încurcată pe care o las pentru cei care vor dori să o cerceteze mai de aproape. Este vorba de o poveste între Ipsilanti şi Matei Ghica, pretendentul la tronul Târii Româneşti, o chestiune încurcată de intrigi şi de polite.

Este interesant că de atunci se vede intervenţiunea finanţei în intriga politică, strânsa legătură între ea şi interesele financiare. Astfel Ipsilante tinde să răscumpere o poliţă dela zarafii din Stambul pentru a se servi de ea împotriva duşmanului său . De aceasta profită şi Rephin care achiziţionează această poliţă şi o vinde Voevodului Ipsilanti, pentru o sumă respectabilă de bani. Exemplul acesta ne arată că aceste moravuri nu erau numai apanagiul Fanarioţilor, ci ele erau însuşite şi de reprezentanţii diplomaţiei europene, care trăiau alături de ei la Constantinopol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Desigur, aceste împrejurări prezintă epoca şi personagiile care îi aparţin într'o lumină destul de tristă. Este bine totuşi a reţine că această atmosferă de corupţiune nu aparţine numai cercurilor din Fanar.

Si fiindcă este vorba de aceşti Fanarioţi, care vor juca un rol foarte important şi în ţările noastre este bine, pentru părerea care apasă peste această epocă, să auzim şi ce gândeau ei înşişi despre ei. Am găsit astfel că este nefolositor să reproducem un pasaj din scrierea unui Fanariot din generaţia următoare, din opera unui economist şi istoric, care a lăsat lucrări importante, Nicolae Suţzu; a lăsat şi memorii asupra timpului său, scriere care îmbrăţişează trei sferturi de secole şi care a fost publicată de Bianu şi Dimitrie Sturdza sub un pseudonim acum peste 50 de ani. Iată ce spune el: " Creatorii de utopie, care pretind să şteargă trei secole din istoria lor, nu s'au dat la o parte să arunce pe umerii Fanarioţilor aservirea Moldovei; ei au minţit şi, ceeace este mai grav, ei au minţit cu ştiinţă. Ei ştiu bine că Moldova, înainte de a avea Domni Fanarioţi, era aservită Turciei prin forţa

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lucrurilor, prin atotputernicia pe care o naţiune cuceritoare , în cel mai înalt grad al puterii sale, o dobândise asupra unui mic stat, slab şi istovit; ei nu ignoră că vechile capitulări au fost distruse prin nelegiuirile succesive ale celui mai tare şi că Domnii indigeni, care precedaseră pe Fanarioţi, se aruncaseră în braţele Rusiei, pentru a se apăra contra umilirilor Porţii; că deci, cu mult înaintea venirii Fanarioţilor garnizoane turceşti ocupau forţăreţele construite pe pământul moldovenesc; că Poarta, însfârşit, îşi permita uneori fantezia de a tăia capul principilor indigeni şi al boierilor. Dreptul, de altfel preexistent, pe care şi l'a arogat Turcia, de a numi Domni greci , spune mai mult decât toate argumentele sofiştilor. Fanarioţii n'au fost deci cauza, ci consecinţa aservirii Principatelor. Poarta îi numea şi îi destituia după placul său, cum proceda şi cu paşalele provinciilor sale".

Să ne întoarcem acum la problema Mării Negre în perioada, pe care ne-am propus s'o examinăm, a anilor 1774 - 1792. In această perioadă, este o acţiune conjungată a Rusiei şi Austriei, cele două monarhii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

creştine mai aproape de Orient, pentru a-şi deschide drum spre Marea Neagră. Vom vedea eforturile Rusiei, consfinţite prin convenţia dela Ainali Kavak la 1779 după tratatul dela Kuciuk- Cainargi.

Să vedem acum eforturile Austriei. Austria nu putea privi cu indiferenţă aceste stări . De multă vreme eforturile ei se îndreptau în această direcţiune. Natural, Rusia pornise dela nord şi încerca să-şi valorifice spaţiul câştigat. Austria nu putea decât să urmeze cursul Dunării, şi toate eforturile în cursul secolului al XVIII-lea au tins la deschiderea unor noui căi de navigaţie. Ea obţinuse ceva la Passarovitz, dreptul de navigaţiune pe Dunăre, dar cu restricţiuni.

Navigaţiunea ei pe Dunăre se mărginea la cursul de mijloc, ea nu putea intra în cursul inferior. Corăbiile ei mergeau pe Dunăre, dar dela Brăila şi Galaţi spre mare, ele nu mai aveau dreptul să navigheze. Marfa trebuia transportată pe vase turceşti, pe care naviga până la Trapesunt, ajungea ast

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fel în Armenia şi în Persia, dar nu direct, ci prin intermediul vaselor turceşti.

Aceasta însemna o serie de inconveniente. Mai întâi, transbordarea mărfurilor, care totdeauna este un lucru greu, apoi şi costul era mai mare. Toată politica Austriei în veacul XVIII tinde la eliminarea acestor bariere.

Dar evenimentele n'au ajutat-o, Austria fusese bătută şi pacea dela Belgrad nu-i a fost favorabilă. Cu mare greutate a reţinut dreptul ce-l obţinuse la Passarovitz.

In timpul războiului dela 1768-74 a încercat să încheie cu Turcia un tratat comercial, dar evenimentele nefiindu-i favorabile, tratatul nu s'a putut încheia. Tratatul dela Kuciuk- Kainargi o găseşte la această strâmtoare. Din acest punct de vedere Kuciuk- Cainargi înseamnă un pas hotărât în preponderenţa Rusiei în problema Mării Negre.

De altfel, această problemă era foarte curând să capete o întorsătură şi mai hotărâtoare. Se punea problema Crimeei. Independenţa ei era o iluzie , mai ales că în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Crimeea ca şi în ţările noastre exista o profesiune de pretendenţi la domnie. Fiecare din cele două puteri avea câte-un pretendent susţinut de ea.

In acel moment Sahim Ghirai era candidatul rus şi Devlet Ghirai era candidatul turc.

De-abia după doi ani dela Kuciuk-Kainargi, armata rusească ocupă Perecopul. Atunci Turcii, anticipând asupra unor vremuri foarte moderne, intervin cu o formulă surprinzătoare în acea vreme: ei cer alegeri libere în desemnarea la tronul Crimeei. Nici aceasta nu reuşeşte şi până la urmă tot argumentul armelor pune pe candidatul favorizat de Ruşi pe tronul Crimeei.

O convenţiune dela Ainali-Kavak, ratifică lucrurile şi fixează în forma definitivă avantagiile dela Kuciuk- Kainargi. Se poate spune că perioada de adormire pe care o însemnase misiunea lui Repnin a încetat odată cu înlocuirea lui.

Rusia redevine activă în problem Mării Negre, pentru că în acest an, 17 de întâmplă un eveniment cu consecinţe, l

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

puţin în intenţiunea contimporanilor, foarte importante în desvoltarea ulterioară a politicei ruseşti.

Impărăteasca Ecaterina înregistrează naşterea unui nepot, Marele Duce, pe care îl intitulează în mod simbolic Constantin ca împăratul creştin stăpân al Bizanţului.

Dl. Const. M. Andreescu aminteşte, în memoriul pe care l'am mai citat " La France et la politique orientale de Catherine II d'après les rapports des ambassadeurs français a St. Pétersburg," dispoziţiunile care s'au luat cu acest prilej şi care sunt foarte caracteristice:

" In ajunul plecării sale spre Moghilău, unde ea trebue să întâlnească pe Iosif al II-lea, porunci să se facă portretul copilului predestinat, ţinând în mână steagul lui Constantin cel Mare, cu celebra inscripţie " In hoc signo vinces". Deasemeni ea puse să se bată o medalie care reprezenta cele trei virtuţi teologale: Milostenia, în picioare pe malurile canalului din Constantinopol, ţine pe Marele Duce Constantin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Speranţa îi arată steua Orientului şi pe apă corăbii se îndreaptă spre Constantinopol. Dar acest mare proect nu putea fi adus la îndeplinire fără un complice. Cel mai indicat era Austria, care avea şi ea mari interese în Orient , şi care, dacă nu lua parte la acţiune, putea poate să-i se opună din ciudă."

Aluziunile deveneau din ce în ce mai precise. Rusia câştigase o mare preponderenţă între puteri. Intervenise arbitrajul dela Teschen tocmai în 1779, care pusese capăt conflictului între Prusia şi Austria, în paguba acesteia.

Văzând această situaţie Iosif al II-lea, care conducea tot mai mult destinele imperiului, s'a hotărât să-şi caute îndrumarea politică într'o apropiere de Rusia, şi la Moghilău pe Nistru are loc la anul 1780 o întrevedere între Ecaterina II-a şi Iosif al II-lea. Aci au fost examinate problemele acestei pătrunderi, de asemenea problemele împărţirii viitoare a imperiului otoman.

N'a rezultat un tratat din aceste con-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vorbiri, pentru că se prezentau chestiuni dificile de protocol. Care din cei doui împăraţi să figurexe întâi; în definitiv, împărăteasa Ecaterina, oricât de ilustră ar fi fost pentru isprăvile din timpul domniei ei, nu era decât o ducesă de Anhalt „caterinizată"

Cum putea Iosif al II-lea să admită o împărăteasă ca Ecaterina oricât de reprezentantă a sexului frumos ar fi fost, să figureze înaintea împăratului roman de naţiune germană ?

Tratat nu s'a încheiat deci şi a fost numai un schimb de scrisori. Ingeniozitatea diplomaţiei găseşte totdeauna asemenea acoliri ale dificultăţilor.

Şi astfel s'a născut faimosul proect grec, care domină a doua parte a domniei Ecaterinei. Proect grec, care are importanţă şi pentru noi. In împărţirea generală a imperiului otoman, Rusia trebuia să ia o parte, cea mai apropiată de ea, şi astfel se valorificau pretenţiunile ei spre Vest până la Nistru. Austria trebuia să ia partea ce se atingea cu posesiunile ei în Vestul peninsulei balcanice: Bosnia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ce se întâmpla cu mijlocul ? La mijloc trebuia să ia fiinţă două state. Unul reprezenta vechiul domeniu al Daciei: Muntenia, Moldova şi Basarabia (se înţelege Bugeacul) De atunci este o tendinţă să se deosebească Moldova de această Basarabie, care are însă alt înţeles de cât astăzi. Toate acestea trebuiau să formeze un stat numit Dacia. La sud de acest stat, restul peninsulei balcanice, cu Constantinopol, trebuia să fie o "Grecie" în care să domnească marele duce numit Constantin. Acest imperiu la sudul Dunării şi Dacia trebuiau să constitue spaţiul neutral care să împiedece rivalităţile.

O scrisoare trimisă în 28 Decembrie 1789 contelui de Nesselrode, conţine următoarele precizări asupra intenţiilor împărătesei tuturor Ruşilor, în privinţa principatelor române:

" Dacă s'ar putea ajunge la pace, aşa ca toate ţările aşezate între Nistru, coastele Mării Negre, Dunărea, râul Olt şi frontierele austriace, cunoscute sub numele de Basarabia, Moldova şi Valahia", vedeţi cum Oltenia era încă revendicată de Austria ci

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pentru că fusese înainte sub ei între tratatul dela Passarovitz şi acel din Belgrad — să formeze de acum înainte un stat liber şi independent, guvernat de un principe de religie dominantă a ţării şi care să nu poată fi niciodată supus unei alte puteri, dar să servească totdeauna de barieră vecinilor săi, aşa ca să depărteze de ei orice subiect de discuţie şi de ceartă, care se iveşte foarte des dintr'o vecinătate imediată, ar trebui să fie încântaţi prin aceea că orice subiect de discuţie pentru viitor ar fi înlăturat, iar pacea şi liniştea stabilite în mod sigur de o parte şi de alta..."

Un an mai târziu, ambasadorul Prusiei la Petersburg, scriind regelui, avea oarecari îndoieli cu privire la intenţiunile paşnice ale Rusiei:"

"Dacă vederile ambiţioase ale prinţului Potemkin permiteau să se creadă că el renunţă la orice idee de suveranitate, pare că adevărul este că principatul pe care vor să-l ridice este destinat prinţului Constantin, mai ales dacă speranţa de a ajunge într'o zi la Constantinopol nu este încă pierdută, această stăpânire ar putea servi de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

scară pentru a se urca pe tronul Bizanţului?

Oricum ar fi, aceastea erau proiectele care preocupau în anul aceasta pe stăpânitorii Austriei şi ai Rusiei. Insă împrejurările au adus Rusia să-şi realizeze prima parte a programului ei ceva mai devreme decât o socotea necesar noua ei tovarăşe, căci la anul 1783 au izbucnit din nou răscoale în Crimeea, şi împărăteasa sătulă de jocul acesta de independenţă, care nu era decât anarhie şi-a trimis trupele să ocupe peninsula.

Ultimul han a fost adus " de bună voe" să abdice, printr'un document care se găseşte şi azi sub sticlă la Bacci - Sarai, în muzeul din palatul Hanilor. Astfel Crimeea se găseşte sub o nouă stăpânire, i-a dat de-altfel numele de Taurida, nume grecesc de moştenire bizantină.. Toate oraşele au luat în acea vreme nume greceşti, aşa: Cherson, Feodosia, Eupatoria.

Protestele celorlalte puteri, mai ales a lumii occidentale, au rămas zadarnice. Turcia era indignată dar nepregătită de război şi la 8 Ianuarie 1784, s'a încheiat convenţiunea între Turcia şi Rusia care recunoaşte

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

noua stare de lucruri.

Rusia în aceea vreme n'a cuprins numai Crimeea, dar şi regiunea dela Est până la Kuban, unde s'au desfăşurat astă vară şi toamnă lupte înverşunate.

Să reţinem această dată; ultima barieră a căzut. De acum înainte puterea rusească se instalează direct în porturile Mării Negre, şi efectul se va simţi de îndată şi aci.

Austria încă odată fusese depăşită de evenimente. Deabia a reuşit, cu mari sforţări, să capete în acelaş an 1784 aşa zisul "sined" de comerţ, care însfârşit dădea voe şi vaselor sub pajura ei să navigheze la gurile Dunării şi să pătrundă în Marea Neagră.

Este o dată foarte importantă în evoluţia problemei pe care o studiăm. Ea înseamnă şi asigurarea Austriei la Marea Neagră şi deschiderea navigaţiei ruseşti din Crimeea.

Acelaş an a mai însemnat un alt progres în evoluţia acestei probleme şi încă un pas important. Este protectoratul pe care Rusia îl obţine în acelaş timp asupra Georgiei, regiune din marginea de vest a Caucazului, unde o stăpânire creştină, care oscilase câtva timp între Turcia şi Rusia, sfârşeşte prin

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a invoca protecţia Rusiei. S'a recunoscut prinţului georgian Eraclie titlul de ţar, şi a fost considerat ca un protejat al imperiului. Vedeţi cum în toate direcţiunile cuceririle Rusiei se întind şi expresiunea ei se precizează.

Tot atunci ea capătă dreptul, multă vreme contestat, de a avea consuli în ţările române. Şi apare atunci un anume Lascarev de origină georgiană care se pare că a fost un agent de agitaţie în ţările noastre, împotriva căruia Turcia a trebuit să protesteze.

Iată deci cum s'a desfăşurat procesul acesta de infiltrare tot mai puternică a Rusiei, în apele Mării Negre în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea.

Toate acestea au culminat în faimoasa călătorie demonstrativă pe care la anul 1787 împărăteasa Ecaterina a întreprins-o în noile ei provincii.

A fost făcută cu multă fală, această călătorie în care Potemkin, prietenul ei din tr'o vârstă mai tânără se îndeletnicea cu prezentarea ultimelor cuceriri. El o primea şi îi închina porturi şi cetăţi au fost fă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cute invitaţiunile cu toată fala. Au fost invitaţi anume în mod demonstrativ şi ambasadorii puterilor dela Constantinopol, şi în ultima clipă a fost invitat şi Iosif al II-lea. Invitaţie puţin cam jignitoare pentru Împăratul Austriei, dar el a comsimţit totuşi să vină, sub numele de conte de Falkenstein, încă înainte de Kerson a eşit înaintea cortegiului imperial un alt prieten din tinereţea zbuciumată a împărătesei. Era regele Stanislas Poniatovski al Poloniei, care venea să-şi prezinte omagiile. Călătoria era astfel şi o paradă a vechilor legături de dragoste imperială!

Cortegiul a coborât cursul Niprului, navigabil în timpul verii, şi a ajuns la noul port al Kersonului unde Potemkin a arătat proectele şi realizările. De acolo au ajuns în Crimeea, au vizitat Sevastopolul, noul port de război, pe care îl pregătea pentru flota Rusiei.

O flotă turcească a apărut la un moment dat la gurile Niprului, dar totuşi nu s'a ajuns la nici-un incident. Rămânea însă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

amenințarea.

Evident că pe această călătorie s'au legat multe legende. S'a vorbit de vestitele "Potemkiniade", sate ridicate din pânză și lemn decoruri pe care împărătească să le poată vedea din depărtare. Dar s'a exagerat pentru că, după cum ne spune și Rambaud nu totul era decor de teatru și în special perspectiva pe care împărăteasa a avut-o la Sevastopol de unde a văzut că corăbiile ei puteau ajunge în 36 de ore la Bosfor și la Constantinopol, n'a rămas fără urmări în planurile ei viitoare. Se pare că de atunci a rămas acea tendință, care este reprezintată și azi în portul Sevastopol, printr'o statue uriașă de bronz a lui Lenin al cărei soclu mai rămânea acum un an, de unde la colț câte un marinar și câte un soldat simbolic, priveau într'o parte, în această direcțiune a mării, care însemnează navigația Bosforului. Lucru pe care vecinii mai depărtați sau mai apropiați ai Rusiei n'ar trebui să-l uite.

Fapt este că în acel moment împărăția otomană s'a socotit amenințată și a proclamat cu drept cuvânt o stare de alarmă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pregătire de război. De altfel incidentele se înmulţeau.

Fugise din Moldova Alexandru Vodă Mavrocordat; s'a cerut extrădarea lui şi Rusia n'a admis.

In Caucaz, Musulmanii au năvălit asupra georgienilor creştini, un mare măcel s'a produs acolo; alt motiv de conflict cu Rusia.

Se ridicase în munţii Caucazului un oarecare derviş Iman Mansur, seful musulmanilor de acolo care aţâţa pe Lezghienii sălbatici ai Daghestanului.

Alt vrăjmaş, în fine, apăruse în persoana paşei de Akhalţiki, în lucrarea D-lui Oţetea, valoroasele sale contribuţiuni la chestiunea Orientului", numele acestui paşă este oarecum deformat " paşa de Akhiska."

Toate acestea coincid cu pregătiri imense la Constantinopol. Până la urmă Turcii iau ofensiva.

Ei convoacă în faţa Divanului pe Bulgakar, reprezentantul de atunci al Rusiei şi îl somează să intre în dispoziţiunile tratatului şi să îndeplinească condiţiunile

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cerute. Nesatisfăcând aceste condiţiuni s'a pregătit reprezentantului recalcitrant o locuinţă puţin plăcută la Edicule(şapte turnuri) unde Turcii obişnuiau să trimeată pe reprezentanţii străini nedoriţi. Am vizitat cândva această locuinţă şi vă pot asigura că nu era confortabilă.

Cu acest incident se deschide al treilea război cu care se şi închee secolul: războiul ruso- austro- turc, care se desfăşoară pe acelaş teatru de luptă.

Războiul acesta a găsit pe toată lumea nepregătită. Austria, într'un acces de indignare, a pornit războiul având o oarecare pregătire, dar departe de a fi de săvârşită. Dar cea mai mare dezordine a continuat să fie în mobilizarea armatei otomane. Rusia era şi ea surprinsă, nu se aştepta la împotrivirea Turcilor, iar Austria era încurcată în chestiunile pe care le ridicase absolutismul centralizator al lui Iosif al II-lea şi conflictele latente cu Prusia, la care se adeogă acuma şi războiul cu Turcia. Totuşi tratatul cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Rusia era formal şi Austria trebuia să participe la război.

Războiul s'a desfăşurat pe două planuri al Austriei şi al Rusiei.

Ruşii au înregistrat succese: a căzut Oceacovul dela gura Niprului, şi o flotă turcească, care luase ofensiva, a fost bătută lângă Cherson, la limanul Niprului.

Acolo s'a distins, în rândurile flotei ruseşti, un personaj neaşteptat Paul Tones, pe care Oţetea îl califică ca englez. Era în realitate un american, un corsar erou al războiului american de independenţă, care prădase vasele engleze până la apele Scoţiei şi se înrolase acum în flota rusească.

Turcii porniseră pe un plan mare. Ei voiau o ofensivă în Caucaz, cu popoarele musulmane : kirghizii cerchezii, Lesghuenii, şi să atace Rusia pe tot frontul până la limanul Niprului. Aceste două victorii au oprit ofensiva turcească.

Pe de altă parte se punea în mişcare aparatul greoiu al armatei austriace: 200.000 oameni ridicase Iosif al II-lea. Insă în loc de a face ceeace îndică strate-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

gia modernă, care nu era încă descoperită-numai odată cu Napoleon s'au recunoscut mai bine principiile ei - el a împrăştiat armatele pe toată graniţa lungă pe care o avea cu imperiul otoman. A lăsat o parte să apere Ardealul şi o parte să atace Bosnia. In felul acesta tot armamentul Austriei nu reprezinta o mare primejdie.

Impăratul a încercat să asedieze Belgradul. N'a reuşit şi Turcii, conduşi de Vizirul Iusuf, au trecut Dunărea în Banat şi au bătut armatele austriace. Tabăra împăratului a fost prinsă lângă Lugoj aşa încât împăratul deabia a reuşit să adune rămăşiţele cartierului său. A fost un dezastru, care compensa vitoriile ruseşti.

Ruşii atunci au fost împiedicaţi de un eveniment, care ne arată cât de mare dreptate a avut Nicolae Iorga, care spunea că preferă soluţiunei Ucrainiene la graniţa noastră soluţiunea rusească, care ridica în faţa ei, prin însăşi ameninţarea uriaşă pe care o cuprinde, şi rivalităţile altor puteri interesate în menţinerea echilibrului.

Primul caz îl vedem astfel la 1788, pen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tru că în momentul în care Rusia se pregătea să continue războiul cu Turcii , a intervenit Suedia, care amenință Petersburgul. A fost un război mai mult naval, cu alternative de succes și înfrângere. La urmă regele Gustav al Suediei a avut o victorie frumoasă dar a încheiat o pace proastă la Verelă care nu modifica întru nimic situația lui față de Rusia.

Fapt este însă că această intervenție a contribuit la încetinirea operațiunilor pe frontul de sud.

Insă totuși, în 1789, împrejurările se schimbaseră. Armatele Austriei și Rusiei au intrat în Moldova și se înregistrează două mari victorii: la Focșani și la Mărtinești lângă R. Sărat.

Cei ce au trecut pe acolo își amintesc că se mai vede un soclu fără statue, Rusia a ridicat în 1912, o statue a lui Suvorov generalul victorios pe locul biruinței lui. A intervenit însă pe urmă războiul mondial, trupele germane au dărâmat statuia generalului rus, și azi nu mai rămâne decât soclul.

Fapt este că aceste împrejurări au res

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tabilit situaţia Austro- Ruşilor . Ismailul a căzut la rândul său, iar Potemkin a trăit ultimile luni ale vieţii sale la Iaşi.

De pe atunci însă, au început tratative de pace. Iosif al II-lea murise şi fratele lui, Leopold al II-lea, nu mai avea decât o idee, cu adevărat justă, să lichideze cât mai repede războiul. Il amenința Prusia pe de o parte, iar pe de altă parte alte probleme îl despărțeau de Răsărit.

Incepuse revoluţia franceză, faţă de care toate celelalte conflicte rămâneau în umbră, aşa se explică deci aceasta pace s'a încheiat totuşi în condiţiuni foarte avantagioase pentru noi, prin pacea încheiată cu Austria la Siştov, la 1790, pe baza unui statu quo .

Austria nu câştiga nimic, doar i se recunoaşte un drept asupra Orşovei vechi, un târg de graniţă şi un mic teritoriu la marginile Bosniei. Era greu să închee pacea Turcii în condiţiuni mai bune.

Ruşii au comtinuat însă operaţiunile. Au luat Anapa dela marginile Circaziei, la vest de Novorossisk, au făcut incursiuni în Dobrogea, trecând Dunărea, şi au ajuns ast-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fel şi ei la pacea care a început să fie negociată de Repnin la Galaţi. Insă, aflând Potenkin că Repnin a început negocieri de pace, le-a rupt pentru a avea el onoarea de a le încheia. N'a avut însă această onoare, pentru că a murit la Iaşi, se zicea din excesele pe care le făcea în timpul petrecerilor. Pacea trebuia grăbită, căci Pitt, în Anglia lua o atitudine ameninţătoare împotriva Rusiei.

Bezberodke a încheiat deci, în 1792, pacea dela Iaşi, care însemna o nouă etapă în problemele Mării Negre. Etapă modestă, pentru că Rusia îşi întinde stăpânirea numai asupra părţii de sud a Transnistriei de azi, adică Oceacovul, cu regiunea care se întinde între revărsarea Bugului şi a Nistrului. Partea de sus era în stăpânirea Poloniei ; aci Rusia va intra numai un an mai târziu, la 1793 la a doua împărţire a Poloniei.

Să reţinem această împrejurare caracteristică: Rusia îşi consolidează acum stăpânirea la Marea Neagră. Are acum nu numai Crimeea cu porturile ei, dar şi litoralul Mării Negre până la limanul Nistrului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Să mai reţinem acest fapt: numai 20 de ani despart stăpânirea Rusiei în Transnistria de stăpânirea ei asupra Basarabiei! Fără a revendica aci drepturile pe care considerarea generală a problemelor noastre naţionale nu le aşează pe primul plan, fără a revendica deci drepturi în această direcţiune, nu putem să ne oprim de a constata că nici Rusia nu poate invoca, în regiunile de dincolo de Nistru, drepturi mai vechi. Numai 20 de ani înainte de luarea Basarabiei a luat partea de miazăzi a Transnistriei şi numai 19 ani înainte partea de Nord. Aceasta este una din concluziunile mai insemnate ale acestei prelegeri.

Altă concluzie o datorăm profesorului H. Uebersberger, în cartea sa "Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten" apărută la Stuttgart în 1913, vol.I, care iată cu ce cuvinte îşi inchee primul volum:

"Dar aceasta era de mare insemnătate. Austriei, rivalei fireşti a Rusiei în Balcani, nu-i reuşise să recapete graniţele păcii dela Passarovitz, şi cu aceasta, situaţia ei domi-

---

Prof.Gh. BRATIANU, Istoria universală, Fasc.13

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mântă, pe care o avea înainte de pacea dela Bucureşti. Această situaţie, după a doua luptă victorioasă cu Poarta, a trecut asupra Rusiei".

Cu alte cuvinte, pacea dela Iaşi consolidează preponderenţa Rusiei în bazinul Mării Negre, câştigată prin tratatul dela Kuciuk-Kainargi.

Ne oprisem rândul trecut la tratatul dela Iaşi din 1792 care evidenţiază o anumită configuraţie a teritoriului în jurul Mării Negre şi aşi fi vrut să duc astăzi împrejurările până la tratatul dela Bucureşti, 20 de ani mai târziu, care înseamnă o nouă etapă. Însă materialul s'a dovedit atât de vast şi mai ales trebue să îmbrăţişăm de acum înainte chestiunea Mării Negre în strânsă legătură cu aceea a strâmtorilor, deşi s'a desvoltăm într'un cadru mai amplu, acela al chestiunii Orientului, încât socot că pentru a nu prelungi prea mult orele, e bine să împart în două prelegeri această materie. În urma urmei se poate încerca o diviziune intermediară şi voiu face astăzi expunerea evenimentelor dela tratatul dela Iaşi (1792) până la armistiţiul din Slobozia care întrerupe acest al patrulea război ruso-turc şi cu care se deschide o chestiune care domină împrejurările

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în partea ultimă a capitolului de examinat, chestiune al cărei interes şi actualitate nu e nevoe să le semnalez mai mult pentrucă e vorba de chestiunea Basarabiei.

In primul rând se cuvine să aruncăm o privire asupra rezultatelor obţinute: în cursul unor tratative din anul 1700,- deci cu aproape un secol în urmă,- între marele dragoman al Porţii care era atunci abilul Alexandru Mavrocordat Hexeporitul şi un trimis Rus, un carecare Ukraintov, care formulase pretenţiunea pentru vasele ruseşti de a pătrunde în Marea Neagră şi a naviga acolo. Răspunsul Hexeporitului fusese categoric: această Mare pentru imperiul otoman este "comme une vierge chaste et pure", nimeni nu se poate atinge de ea! Desigur, e totdeauna periculos de a aplica unui element atât de nestabil asemenea comparaţiuni. Şi o altă putere maritimă a folosit asemenea figuri de stil. Ştiţi că la Venetia pentru a simboliza stăpânirea asupra mărilor, Dogele când era investit cu autoritatea făcea un act simbolic de logodnă cu marea: arunca un inel mării,- logodnă care simboliza stăpânirea Venetiei asupra ei.

Dar cu cât înaintăm în desvoltarea epocei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

moderne, stăpânirea Serenissimei pe mare nu mai era atât de asigurată şi acest gest simbolic dădea loc la fel de fel de interpretări, unele din ele maliţioase. Charles Diehl in faimoasa sa lucrare asupra Veneţiei, aminteşte la sfârşit versuri ironice extrase din nu ştiu ce autor francez al timpului şi din care ultimul cu referinţă la stăpânirea Veneţiei asupra mării sună astfel:

"dent ils sant les cocus,et le Turc l'adultère."

Deoă deci viaţa conjugală a Dogelui sau a Ducatului Veneţiei cu marea a fost tulburată de intervenţiunea factorului turcesc, nici rolul de păzitor al Sarailului pe care Hexaporitul şi-l înfăţişa pentru Marea Neagră n'a avut rezultate mai fericite, pentru că la 1792 nu putem decât să constatăm că porţile Sarailului se vor deschis semeră. Vasele ruseşti navigau dela Tratatul din Kainargi prin Marea Neagră şi obţinuseră şi dreptul de trecere prin strâmtori, iar dela sinedul de comerţ încheiat cu imperiul austriac, şi pavilionul austriac avea dreptul să navigheze în această mare închisă. Cu alte cuvinte, regimul mării închise începuse să dispară.

Vă aduceţi iarăşi aminte că concluzia la perioada care se încheie cu tratatul din Iaşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ere că rivalitatea între Austria şi Rusia în ceeace priveşte pătrunderea în Marea Neagră şi preponderenţa în această privinţă se încheiase în favoarea Rusiei.

In perioada în care intrăm acum, această concluzie se desăvârşeşte oarecum pe scena pe care se vor desfăşura evenimentele ce despart tratatul dela Iaşi de cel din Bucureşti.

Austria intră cu totul pe al doilea plan. Primul rol, pe scenă, îl joacă, în afară de Turcii, deţinătorii ctrâmtorilor, Rusii. Ei continuă firească operaţiunea de pătrundere, acum aproape de dominaţiune exclusivă, şi care întâmpină cei pe rând rivalitatea Franţei şi se întrezăreşte de pe atunci,- deşi în forme eschivate, învăluită în formele unei alianţe cât mai cordiale,- şi îngrijorarea Angliei.

Dar în primii ani ai fazei pe care o studiem acum, toate aceste împrejurări sunt încă probleme ale viitorului. Turcia se găseşte complect în afară de criza europeană; pe primul plan al politicei europene sunt cu totul alte probleme: Revoluţia Franceză cu lupta ei împotriva tuturor monarhiilor, care zguduia continentul şi obliga la solidaritate monarhiile ame-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sănătate; ultimii ani ai împărătesei Ecaterina II, care şi va sfârşi viaţa la 1796, sunt plini de această chestiune a revoluţiei, în contra căreia se iau măsuri, externe şi interne, şi de problema mult mai apropiată şi imediată a împărţirii Poloniei. Împărţirea aceasta, începută la 1772, se desăvârşeşte prin cele două împărţiri succesive: la 1793 când se adeoga la stăpânirea Rusiei regiunea de nord a Transnistriei, ocol voevodat de Bratzlav care nu intrase încă în posesiunea ei, şi la 1795 s'a întâmplat un fenomen care nu şi găseşte asemănare decât în 1939: Polonia a dispărut complet de pe harta Europei. A fost împărţită total între cele trei imperii: Rusia intrând în stăpânirea tuturor provinciilor cu populaţie lituană, rusă albă şi în parte ucraineană, iar Polonia propriu zisă, de populaţie polonă, fiind împărţită între Prusia şi Austria.

Toate aceste împărţiri însă făcuseră ca chestiunea imperiului otoman şi a succesiunii lui atât de des examinată în secolul XVIII, să treacă pe al doilea plan.

De fapt, ceeace se petrece acum în imperiul otoman este un fenomen cu deosebire intern:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

imperiul otoman se găseşte în pericada unei anarhii interne şi tot procesul care domină în deceniul acesta care încheie secolul, problema Mării Negre şi a posesiunilor imperiului otoman, este lupta acestui imperiu împotriva acestui proces de descompunere.

Din acest punct de vedere paroă ne-am fi întors la vremuri mult mai vechi. Sunt acum câţiva ani, studiind o perioadă mult mai îndepărtată din istoria imperiului bizantin, am ajuns la o formulare pe care au adoptat-o de atunci şi alţii. Am crezut că pot formula un anumit fenomen în evoluţia internă a imperiului bizantin prin termenul de "autonomii periferice", adică anumite regiuni ale imperiului, din cauza împrejurărilor, a năvălirilor, a situaţiunii mai grele, a legăturilor mai rare cu scaunul central al împărăţiei, sunt obligate să-şi dea o cârmuire autonomă; sunt autonomii oarecum spontane care apar cu deosebire în regiunile de graniţă ale imperiului bizantin. De aceea acest termen de "autonomii periferice". Unele din ele s'au detaşat complect de imperiu,- ca de pildă Veneţia,- altele însă când situaţiunea împărăţiei s'a consolidat, au reintrat în cadrul ner

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sal al administraţiei bizantine.

Un asemenea fenomen de autonomie periferică însă în care periferia atacă foarte adânc regiunile de centru, se ptrece şi în istoria imperiului otoman.

În această perioadă, cârmuirea sultanului aproape că nu mai exercita nici un control. În schimb se ridică stăpâniri -independente ar fi greu să spunem- dar de fapt sunt independente cu toate că nu şi-au proclamat independenţa, sunt stăpânirile acestor foarte puternici guvernatori, "Paşalele", cari firește mai mult la marginea imperiului îşi desvoltă autonomia. De pildă, sunt aşa ziişii guvernatori locali ai cetăţilor dela Dunăre "Ajanii", dela Nicopole, Rusciuc Sistov, etc. cari aproape sunt stăpâni autonomi. La Vidin apare un stăpân local care îşi constitue o armată şi la un moment dat e aproape să ajungă el rival al Padişahului. Este celebrul Pazvan Oglu, fiul lui Pazvante,- acela din zicala noastră populară,- care însă de fapt a fost o realitate politică şi militară la sfârşitul secolului XVIII şi care la un moment dat a ajuns să prime judiască situaţia sultanului din Constantinopol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mai spre sud-est, în munţii Albaniei, în nordul Greciei, un alt stăpân îşi întinde raza de acţiune, un alt paşă, Ali de Tepeleni, care cu Arnăuţii lui ajunge să se desparţă aproape de restul imperiului şi să aibă sub influenţa lui o regiune foarte însemnată din vestul Balcanilor. El este stăpânul efectiv al acestei regiuni.

Mai departe, în Anatolia, totdeauna au fost seniori a căror situaţie era aceea de quasi-independenţă faţă de seaunul din Constantinopol.

La sud, în Siria, marele Gezar Paşa, juca acelaş rol.

Faţă de aceste împrejurări, puterea centrală din Constantinopol nu putea rămâne indiferentă. Ea a reacţionat. Sultanul Selim III, cu cu foarte frumoase intenţiuni şi în care realmente această veche dinastie a Osmanilor a dat un reprezentant care a purtat grija imperiului, se gândeşte la o reformă care să înlăture descompunerea crescândă a statului său şi să-i dea putinţa să reziste mai bine presiunilor din afară, care socoteau că n'au încetat.

Starea de lucruri pe care o găseşte însă este groaznică. Toate instituţiunile imperiului intraseră în decursul veacului XVIII , fie din

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cauza anarhiei, interne, fie din cauza presiunilor externe sau din cauza desordinei firești a acestui război prelungit, într'o stare foarte greu de descris. Ajunge să amintim că unul din fenomenele cele mai caracteristice, situațiunea corpului Ienicerilor, care fusese altădată pavăza împărăției, sprijinul și puterea sultanilor, acum acest corp continua să fie foarte numeros, dar dacă îl examinai însă mai de aproape constatai că cei mai mulți ostași ai săi erau un fel de ieniceri onorari, adică numai cu numele. Între alți ieniceri onorari aflai pe Patriarhul armean și pe consulul francezi Se vede limpede care era mecanismul: pentru o sumă luată de funcționarii care țineau catastivele corpului de ieniceri erai introdus în această listă de privilegiați, fără alt control.

Iată prin urmare un motiv foarte serios care arăta necesitatea grabnică a unor reforme. Selim III le pornește; însă întâmpină vehementa împotrivire a acestor pașalâcuri autonome care nu vroiau să lase ca puterea centrală să-și redobândească drepturile și să le impună un regim de ordine și disciplină de care deabia se desfăcuseră.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Asistăm atunci la un adevărat război civil, în care principalii actori sunt, pe de o parte sultanul în capul armatei imperiale rămasă credincioasă, - iar pe de altă parte, în capul răsculaţilor, ca fiind cel mai apropiat de Constantinopol, Pazvan Oglu dela Vidin. Dela 1796 lupta se întinde şi pe teritoriul nostru, s'au bătut trupele imperiale turceşti cu Pazvanţii, de aci şi numele care s'a păstrat apoi în tradiţia noastră populară şi în zicătoarea: "pe vremea lui Pazvante".

Paralel cu această deslănţuire de anarhie internă, putem urmări şi o altă evoluţie care merge spre criză în relaţiunile cu Franţa.

Aci nu mai suntem în legătură cu împrejurările interne al imperiului otoman, ci evenimentele decurg în directă legătură cu fenomenul revoluţiei franceze.

Revoluţia franceză izbucnind, găsise la Constantinopol ca ambasador pe contele de Choiseul-Gouffier, care îndată ce a văzut întorsătura pe care o lau împrejurările din ţara lui şi mai ales tensiunea din Constantinopol unde vedeai oameni punându-şi boneta roşie şi cântând "ça ira..." pe străzile Peirei, a socotit

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

că nu mai era în puterea lui să reprezinte noua stare de lucruri şi, cu toate insistenţele puse şi de guvernul otoman şi de guvernele celorlalte puteri, el a renunţat la calitatea lui de ambasador. In curând au început să apară trimişii cârmuirii revoluţionare; un oarecare Sémonville a trecut fără a lăsa urme. In schimb mai multă impresie a produs cetăţeanul Descorches care s'a străduit câţiva ani să reprezinte guvernul nouei republici. El era, ca de altfel mulţi revoluţioneri, "un ci-devant", era nobil, marchiz. Insă uitase aceste titluri şi nu vroia să fie decât cetăţeanul Descorches, care între alte avantagii, părea să-l fi avut şi pe acela al pitorescului: multă vreme se pare că cercurile din Constantinopol n'au uitat această figură stranie de diplomat, care umbla cu turban în cap, cu caftan imblănit şi care frecventa cafenelele unde se pare că-şi revărsa elocinţa revoluţionară ţinând discursuri. Era un mijloc de-al lui de a face propagandă.

Descorches însă avea instrucţiuni formale de a stabili relaţiuni mai strânse între Republica Franceză şi Poartă, mai ales ţinând seama de conflictul în care Franţa se găsea cu ţările ale

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cărora interese nu fusesere totdeauna favorabile Porţii. Erau deci interese comune pe terenul cărora se putea ajunge la anume rezultate.

Totuşi, prin intermediul Dragomanului care la acea vreme era Ch.Moruzi,- care a avut pe urmă un sfârşit tragic fiind asasinat în exilul său din Cipru (iar familia lui a avut o soartă şi mai tragică),- Poarta răspundea că atâta vreme cât Franţa se găsea în războiu cu toate monarhiile Europei, nici Padişahul nu putea convenii la relaţiuni normale cu această ţară.

Această primă încercare eşuase.

S'a încercat reluarea relaţiunilor pe altă cale. Se petrecuseră evenimentele din Polonia. Polonia fusese împărţită. Foarte mulţi din cei cari luaseră parte la ultimele lupte disperate ale Poloniei, nu se împăcaseră cu starea de lucruri, şi emigraseră. Primul val de emigranţi se revarsă în Moldova. Aci se stabileşte un contact,- deşi originile şi cauzele acestor două revoluţiuni erau aşa de deosebite (în Franţa începuse prin a pune piedici cârmuirii suveranului, în Polonia de fapt pornise pentru a întări autoritatea suveranului) între emigranţii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

polonă şi reprezentanţii Republicei care se găsea în războiu cu imperiile care o împărţiseră. A fost trimis la Constantinopol contele Oginski care a luat la rândul său contact cu autorităţile otomane. Se pare că a avut o convorbire îndelungată cu Gh.Moruzi şi că a constatat la Dragoman o cunoaştere foarte amănunţită a împrejurărilor din Polonia, dovedind un rar dar de prevedere, acest trimis al emigraţiei polone spusese Dragomanului Porţii că foarte curând ar fi posibilitatea ca Ruşii să ocupe Principatele, să îndemne pe Greci la răscoală şi să pătrundă victorioşi peste Marea Neagră stăpânită de ei până la Constantinopol, la care Dragomanul răspunsese pe jumătate ironic: Va mai trece multă apă până se va desăvârşi aceasta. Totuşi, profeţia Polonului s'a dovedit realizabilă într'un termen mai scurt.

Evenimentele, ca în toate perioadele acestea frământate, au evoluat repede. În Egipta, perioada "teroarei" trecuse acum la ceea ce mai liniştită a Directoratului, iar sub Directorat un general, despre care se vorbea tot mai mult, şi despre care curând se vorbească şi mai mult, un corecare Bonaparte, se ilustrase şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

constrânsese la 1797 una din principalele puteri adverse, imperiul austriac, să depună armele: intervenea pacea dela Campo Formio care scoatea Austria din luptă,- Prusia ieşise încă dela Bâle în 1795.

In aceste condiţiuni, diversiunea în Orient crearea unui front oriental în spatele Austriei care interesa altădată diplomaţia franceză, nu mai avea de loc aceeaşi importanţă. De altfel, Franţa se apropiase acum de teritoriul stăpânirii otomane. La Campo Formio s'a împărţit stăpânirea venetiană şi din această moştenire Franţa şi-a însuşit direct partea dela sudul Adriaticei şi arhipelagul Ionian. De aci influenţa franceză şi ideile revoluţionare, au început să se reverse asupra Balcanilor. Sunt anii în care Marseilleza se traduce de Rigas; este începutul influenţei acestei revoluţionare care va contribui atât de mult să schimbe starea de spirit a popoarelor din Balcani, care va duce la toată desvoltarea problemei naţionale în sud-estul Europei în secolul următor.

Anul următor, 1798, aduce însă o lovitură de teatru la care nimeni nu se aştepta. Se ştie că Francezii făceau considerabile înarmări con-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tra Angliei; se ştia că se plănueşte o expediţie care se socotea hotărâtoare în duelul acesta dintre Anglia şi Franţa. Dar care nu a fost surprinderea când s'a aflat că flota care se aduna în Mediterana, în loc să pornească în Ocean să întărească unităţile care urmau să atace Canalul Mînecii, o luase deacurmezişul Mediteranei, luase în trecere Malta şi aruncase ancora la gurile Nilului. Este faimoasa expediţie a lui Bona parte în Egipt.

Egiptul era una din acele autonomii periferice ale imperiului otoman, unde stăpâniau Mameluccii, aceia cu care se va bate Napoleon. Totuşi un drept teoretic rămăsese Sultanului, şi Sultanul s'a putut socoti îndreptăţit din punct de vedere teoretic să spună că aceasta era o încălcare a împărăţiei lui, deşi stăpânirea efectivă asupra provinciei nu o avea.

Diplomaţia franceză a încercat zadarnic să explice chestiunea. Chiar diplomaţia lui Taleyrand n'a fost deajuns. El spunea: "Poarta s'ar înşela grav dacă s'ar încăpăţâna să privească coborârea noastră în Egipt ca un act de ostilitate împotriva ei. Nu se mai putem tolera vexaţiunile şi ofensele cu cari de multă vreme baii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acopereau pe consetăţenii noştri. De mai multe ori am cerut dreptate: ,fie din lipsă de mijloace fie din lipsă de bunăvoinţă, Poarta nu ne-a dat-o. Era natural să ne-o luăm noi înşine".

Aceste explicaţii foarte diplomatice n'au rezolvat însă chestiunea şi Poartă, îndârjită, a rupt relaţiile cu Franţa şi a trecut la al doilea capitol, cel mai senzaţional al expunerii noastre de azi, capitolul prin care, de unde până acum am întrezărit în evoluţia chestiunii strâmtorilor şi a Mării Negre, un duel continuu între Rusia şi Turcia, asistăm acuma la o alianţă ruso-turcă, care de altminteri era un nou mijloc pentru Rusia de a realiza obiectivele ei, poate chiar mai sigur decât războiul de până atunci.

Apropierea turco-rusă care se produce odată cu ruperea dintre Franţa şi Turcia, se încadrează însă într'un plan ceva mai larg. In Rusia se petrecuse o schimbare de domnie. Împărăteasa Ecaterina murise şi îi urmase fiul ei, atât de multă vreme urgisit dela treburile publice, ţarul Pavel I. El nu prea inspira încredere de multă vreme pentru treburile căr-

---

Prof.Ch.[illegible] Istoria universală, Fasc.17

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

muirii. Copil născut şi crescut în condiţiuni grele, după o tinereţe furtunoasă, dovedise de timpuriu impulsiuni şi enumite apucături cari nu prea lăsau să se vadă un viitor liniştit în cârmuirea acestui imens imperiu. Unul din profesorii lui pare a-i fi dat următoarea definiţie: Pavel are un cap inteligent, dar în acest cap este o maşină care nu ţine decât de un fir; dacă se rupe firul, maşina va începe să funcţioneze şi atunci... s'au dus şi inteligenţa şi raţiunea!

Profeţia aceasta s'a confirmat cu desăvârşire. Ajungând pe tron, Pavel pare inspirat de un singur gând: a răsturna tot ceeace s'a făcut sub predecesoarea lui. Era frământat şi de un gând de răzbunare, de multă vreme nutrit: era el sau nu era în realitate fiul nenorocitului Petru III ? Cine va şti vreodată ? În orice caz însă a îmbrăţişat memoria acestui presupus tată al său cu toată vehemenţa. Înmormântarea Ecaterinei II a fost a doua înmormântare a lui Petru III.

Pavel a mai căutat să lovească în toţi supravieţuitorii cari înlăturaseră pe Petru şi înşelaseră pe Ecaterina.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pe de altă parte, acest străniu suveran era de multă vreme în legături cu unele cercuri care exerciteu de atunci o influenţă importantă în viaţa Europei, unele societăţi secrete, de care s'a vorbit foarte mult în timpurile noastre. Se desvoltase şi în Rusia o organizare a Masoneriei. Se pare că erau legături între principele moştenitor Pavel şi aceste cercuri masonice al căror personagiu principal era Noviicov. Aceasta de altfel fusese încă unul din motivele de suspiciune care îl îndepărtaseră din ochii Ecaterinei şi dela trebile imperiului.

Cred că s'ar putea interpreta tot prin aceste legături un fapt foarte curios din primii săi ani de domnie. Cum v'aţi putea explica altfel că un suveran ortodox, prin definiţie pravoslavnic, să ajungă să fie proclamat capul Ordinului de Malta, care mai stăpânea încă insula Malta, ordin care cel puţin formal era sub dependenţa Sfântului Părinte dela Roma ?

De altminteri, anumite împrejurări petrecute în vremuri mai recente mă fac să cred că şi atunci, şi la date mai apropiate, au fost oarecari legături între acest Ordin care există încă şi aceste asociaţiuni despre care s'a vor-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

bit până la abuz în anii din urmă. Fapt este că Pavel I s'a pomenit protector şi Cap al ordinului de Malta.

In drum spre Egipt, Bonaparte ocupă Malta. Deci, provocare. Pe lângă atâtea alte motive se alătură şi aceste, care pentru un om impulsiv cum era Pavel, putea ajunge un factor determinant. Pavel porneşte deci cu toată urgăa contra Franţei care l-a sfidat.

Consecinţele au fost extrem de importante. Pe de o parte, participarea efectivă a Rusiei la războiul contra Franţei în timpul cât Bonaparte era în Egipt, armata condusă de însuşi Suvorov, cel mai de seamă războinic al imperiului,- s'au dus în Italia lupte cu succes împotriva Franţei, şi chiar în Elveţia unde a trebuit aşteptata victorie a lui Massena ca să se îndepărteze primejdia,- toate aceste împrejurări pe care urmaşii contimporanilor bătăliei dela Zürich, le privesc cu atâta obiectivitate, ca să nu zicem indiferenţă, dar pe care ar putea să şi le aducă aminte şi astăzi. Au mai fost armatele ruseşti şi pe acolo.

Dar a avut consecinţe mult mai directe, şi anume s'a oferit Turciei ameninţată de contro-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pirea acestui monstru care apărea la hotarul ei, Bonaparte "hidra revoluţionară", s'a oferit Turciei protecţiunea şi alianţa sinceră a imperiului rusesc, şi nu numai alianţa teoretică, dar şi practică. In toamna acestui an, 1798, flota rusească condusă de Martinov, a apărut la gura Bosforului, a intrat în canal şi a aruncat ancora în faţa Constantinopolului, nu însă ca o amenințare, ci ca o protecţie şi ca un omagiu pentru sultan. Iar în 23 Decembrie 1798 se încheie un tratat între Rusia şi Turcia ale cărei dispoziţiuni le reproduce cartea lui Sergiu Goriainov, fost director al arhivelor imperiale ruseşti, "Bosforul şi Dardanelele" (în limba franceză, Paris 1910). Noul tratat avea de scop:

1. de a contracta cu Poarta o uniune care s'o lege tot mai mult de Rusia şi s'o împiedice de a se lega de Franţa. 2) De a contracta cu Poarte angajamente în virtutea cărora ar fi obligată a lua parte la coaliţie pe care Rusia ar putea s'o alcătuiască împotriva Franţei cu Anglia şi alte puteri. 3) Să a dă Rusiei dreptul de a-şi folosi... intervenţie

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pe lângă Poartă pentru a ușura și îmbunătăți soarta supușilor creștini ai imperiului otoman".

Aceste dispoziții erau firește continuarea celor precedente din tratatul dela Cuciuc Gainargi. Însă ceeace este interesant este că de acum se stabilește dreptul ca vasele rusești să pătrundă în Marea Neagră, lucru care de altfel peste câțiva ani a fost formal introdus în noul tratat care s'a încheiat cu ocazia cu Poarta.

Trecerea vaselor rusești avea și un scop definit: flota turcă, unită cu cea rusească, s'a îndreptat în Arhipelag și coborând în Grecia s'a dus să atace posesiunile franceze din insulele Ioniene și sudul Dalmației.

De fapt insulele Ioniene au fost cucerite și ocupate de Ruși. S'a stabilit acolo un fel de stat autonom, statul celor 7 insule,-Heptanesos și între conducătorii acestor 7 insule era un nume pe care-l vom regăsi în diplomația rusească, Capo d'Istria.

La auzul că Rusia a încheiat cu Turcia acest tratat, diplomația franceză a tras concluziunile firești:Turcia trebue să fie privită astăzi, - spune raportul- ca o provincie rusească.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Dacă Poarta nu revine Republica va fi nevoită să acţioneze.

Intr'adevăr, primejdia era mare, era poate mai mare din partea Rusiei prin prietenie şi absorbire decât fusese în deceniile precedente prin războaie şi cuceriri.

Urmează evenimente cari sunt cunoscute. Gesar Paşa din Siria a luptat împotriva lui Bonaparte care căuta să pătrundă în Siria; vechiul Akon, care văzuse luptele Cruciaţilor, a văzut acum luptele lui Bonaparte împotriva Turcilor lui Gesar Paşa susţinuţi de comandorul britanic Smith, despre care Napoleon zicea "Omul care m'a făcut să-mi pierd cariera", de oarece el zicea că dacă ar fi biruit la Akon ar fi stăpânit şi imperiul turcesc şi ar fi putut merge mai departe spre Indii. Insă rezistenţa dela Akon nu l a îngăduit să calce pe urmele lui Alexandru Macedon.

In momentul acesta se petrece unul din acele fenomene de reversiune care ne întâmpină adesea în istoria frământată a acestor ţinuturi şi care o fac uneori atât de greu de urmărit. Am văzut Rusia angajată, se pare definitiv, într'o alianţă cu Imperiul Otoman şi într'un

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

războiu de moarte cu Franța. Așa era însă natura schimbătoare a suveranului, încât în anul următor, la 1799 și mai ales la 1800, Pavel I își schimbă complect bazele politicei sale. De unde era adversar irreconciliabil al Franței, odată cu întoarcerea lui Bonaparte în Franța și stabilirea regimului din 18 Brumar, determinat de anume împrejurări în care se pare că Malta a jucat iarăși un rol important,- garnizoana franceză care provocase furia lui Pavel și determinase în parte acțiunea contra Franței fusese înlocuită acum cu o garnizoană engleză și atunci motivul de furie a izbucnit acum contra Angliei; pe de altă parte, amestecul brutal al Angliei în treburile Balticei, bombardarea Copenhagei, nemulțumirile pe cari le avusese în timpul coaliției cu conducerea armatelor, toate acestea au influențat natura aceasta impulsivă a împăratului și dela o extremă a trecut la alta. Ne pomenim cu o apropiere a Franței de Rusia, care tulbură complect toate socotelile diplomației europene. Mai mult decât atât, s'a ajuns la planuri: o armată franceză trebuia să treacă Dunărea și Marea Caspică, să meargă spre Indus, să ajungă armata rusă, care, condusă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

amiralul Knorring era să pătrundă în Turkestan, iar de acolo prin Afganistan în Indii.

Pare că planul a avut chiar un început de execuţie. Cazacii dela Orenburg s'au pus în mişcare, însă vestea unei noi răsturnări de situaţie la Petersburg a oprit cursul acestei politici şi a întors iarăşi evenimentele în altă direcţiune.

Acolo se întâmplase o criză, şi internă şi externă, care, ca adesea în împrejurările acestea, au ajuns la coincidenţă în timp şi în spaţiu. Să recităm pasajul pe care Kizevetter în Istoria Rusiei a lui Miliukov, II, p.626, îl consacră acestui sfârşit de domnie a împăratului Pavel I:

"In curând activitatea sa a ajuns atât de impulsivă şi desordonată că ea nu se mai poate lămuri decât printr'o boală mintală. D-ra Nelidov (favorită) şi Maria Feodorovna (împărăteasa) nu-i mai pot potoli poznirile. Influenţa lor binefăcătoare e anihilată de uneltirile favoriţilor, cari din egoism, încurajează patimile rele şi slăbiciunile împăratului... Desordinea în afacerile de stat e la culme. Ukasele urmează, dar adesea se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

contrazic şi zăpăcesc toată lumea. Unul opreşte folosirea unor cuvinte cu totul nevinovate, altul importul în Rusia a cărţilor şi caietelor de muzică. Un ukaz dă un avertisment unui general decedat de mult. Aproape în fiecare zi sunt destituiţi înalţi funcţionari... Exemplul amiralului Cicegov arată nestatornicia lui Pavel faţă de cei care îl servesc. Acuzat de a fi trecut în serviciul Angliei, e chemat la palat, şi fără a se putea desvinovăţi, acoperit de sudălmi de către împărat, care porunceşte să i se smulgă uniforma, condus, desbrăcat, în mijlocul generalilor, la cetatea Sf.Petru şi Pavel unde se îmbolnăveşte, dar câteva săptămâni mai târziu, însărcinat cu comanda escadrei trimise spre coastele engleze. Viaţa la Petersburg devine intolerabilă. La orele 9 seara, toate luminile trebuesc stinse (şi nu era camuflaj), circulaţia se opreşte în străzi... Oricine întâlneşte pe împărat trebue să coboare din trăsură, oricum ar fi vremea, spre a saluta pe suveran. Toată lumea tremură în faţa lui, nimeni nu se mai simte în siguranţă. Ideia unei lovituri de stat începe a-i frământa şi încolţi în spirite. Ea se desvoltă sub acţiunea evenimentelor externe".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Criza internă derivă deci din boala împăratului, dar nu ajunge la explozia finală decât sub influenţa evenimentelor din afară. Am mai cunoscut în istoria Orientului asemenea fenomene. Ceeace determină chiar faptele cari au urmat m'a fost atât nebunia vădită a împăratului, cât mai ales starea de duşmănie în care se găseşte cu Anglia, interesele engleze fiind compromise nu mai puteau fi salvate decât printr'o schimbare de suveran; şi atunci, ambasadorul englez câtă vreme a putut să rămână la Petersburg, şi apoi prin intermediul prietenei lui, a pus la cale faimosul complot care a culminat atunci când ţareviciul Alexandru, simţindu-se ameninţat, a consimţit la complotul care s'a sfârşit prin atentatul pe care desigur nu-l voia, însă faptul e că a ajuns la strangularea împăratului,- ceeace a făcut mai târziu pe Napoleon să spună atât de crud despre aliatul său dela Tilsit "Seamănă cu un înger". Un înger care şi-a sugrumat părintele."

Nu era aşa, pentru că se pare că acest rezultat fatal fusese mai mult sau mai puţin involuntar, cel puţin în mintea lui Alexandru. Şi iarăşi asistăm la o răsturnare a istoriei,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care însă este în legătură cu evenimentele dela 1801-1802, pacea generală dela Luneville şi Amiens şi care au dat o deosebită desvoltare împrejurărilor economice din bazinul Mării Negre.

Inainte de a trece la ultimul paragraf de astăzi, să menţionăm ca o paranteză o împrejurare din imediata apropiere a Mării Negre. La 1783 se proclamase protectoratul Rusiei asupra Georgiei. Acolo stăpânia un domnitor pe care diplomaţia rusească, darnică de titluri, îl proclamase ţar, cu titlul de Heraclu II. Urmaşii lui Heraclu n'au mai fost în stare să-şi ţină stăpânirea, şi la 1800 s'au adresat ţarului adevărat Pavel I, rugându-l să preia stăpânirea directă asupra ţării, iar la 1801 o decizie a împăratului Pavel a consfinţit această unire, anexarea teritoriului Georgiei la imperiul tuturor Rusiilor. Cu alte cuvinte, Rusia făcuse încă un pas mai departe şi stăpânea şi acest teritoriu al litoralului Mării Negre.

In împrejurări mai recente şi anume în trecuta conferinţă de pace dela 1919, când s'a preconizat o Georgie independentă, acest act

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a fost foarte mult discutat, patrioţii georgieni au protestat, au spus că e un act unilateral, fără valoare pentru ei. Se pare însă că ceeace a determinat pe conducătorii Georgiei din acea vreme să facă acest pas, era ameninţarea constantă exercitată de Musulmani.

Anii următori au văzut lichidarea războiului civil din imperiul otoman, lichidare înceată de oarece Pasvan Oglu nu mai avea aceeaşi putere din primii ani, deşi avea la un moment dat planuri foarte ambiţioase: Iorga ne aminteşte că la un moment dat adăpostise la Curtea lui pe un descendent al Hanilor Crimeei din care vroia să facă un fel de suveran, sultanul purta chiar numele de Genghis! Interesant este că în observaţiunile lui Pessonel dela 1777 se găseşte menţiunea acestui drept teoretic, că dacă cumva s'ar stinge dinastia Padişahilor din Constantinopol, dreptul de succesiune ar trece asupra Hanilor tătari ai Crimeiei. In orice caz însă puterea Paşei din Vidin mergea spre declin.

In noua convenţiune ruso-turcă dela 1802 se întăreşte tratatul dela 1798 şi se confirmă dreptul -până atunci secret- dela Cuciuc

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Caimargi, a amestecului Rusiei în numirea prin-
cipilor din Principatele Dunărene.

La 1805 un nou tratat ruso-turc, în care de
rândul acesta drepturile în ce privește strâm-
torile sunt absolut precis confirmate: "Cele
două înalte părți contractante au convenit să
considere Marea Neagră ca închisă și de a nu
permite apariția nici unui pavilion de război
sau bastiment înarmat al oricărei puteri."

Iar la art.IV, în legătură cu protectora-
tul comun în insulele Ioniene, "Poarta otomană
în tot timpul șederii trupelor rusești pe teri
toriul republicii celor 7 insule, va ușura tre-
cerea prin canalul Constantinopolului a vaselor
de război rusești destinate să înlocuiască
acele ce se găsesc lângă zisele insule..."

Iată deci realizat la 1805 regimul pe care
Rusia l-a considerat totdeauna ca cel mai ideal
al Mării Negre și a strâmtorilor, pentru ea.
Marea Neagră închisă pentru alții, deschisă pen-
tru ea. Libertatea de trecere cu combinele de
comerț și de război, oprirea oricăror vase
de război străine să treacă strâmtorile în
Marea Neagră. Regim ideal dar firește regim
exclusiv care nu se va putea menține în impre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

jurările pe care le determină evenimentele ce au urmat.

Deşi ora este târzie, voi încerca să termin capitolul pe care-l începusem eri. Întâmplător întreruperea pe care am făcut-o este oarecum mai logică, deoarece ne-am oprit la tratatul turco-rus dela 1805, care consfinţeşte regimul pe care Rusia îl considera ideal pentru problemele Mării Negre, adică Marea Neagră deschisă pentru ea, dar închisă pentru alţii, şi folosul exclusiv al strâmtorilor pentru vasele ei de comerţ şi război.

Acesta este oarecum apogeul în rezolvarea acestei probleme, din punctul de vedere ruseso, în relaţiunile între Europa şi ea.

Însă apogeul acesta era aproape de declin. Însăşi preponderenţa pe care o câştigase ea în acest război, trebuia să atragă neîncrederea imperiului otoman, care începuse să vadă o cumpănire în celelalte puteri, care nu puteau tolera această preponderenţă, într'o mare care se deschidea pentru comerţul maritim.

La asemenea împrejurări nu trebue să ne mire că, foarte aproape de încheerea acestui

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tratat izbucneşte noul război turco-rus, care ţine dela 1806 până la 1812 şi cu ale cărui complicaţiuni ne vom ocupa azi.

Două motive în special au determinat izbucnirea acestui conflict.

Primul este schimbarea ce intervenise în Principate, unde voevozii numiţi de curând, Alexandru Moruzi şi Ipsilanti fuseseră rechemaţi, mazilitţi de Poartă, fără ca Rusia să-şi fi dat consimţimântul. Aceasta era o încălcare a convenţiunii stabilite la 1802, în care în mod formal se consfinţea, - cesace încă dela Kuciuk-Caimargi a fost admis în articolul secret - adică nici o schimbare în Principatele române fără consimţimântul puterii ruseşti.

Dar la aceasta se adăoga o complicaţie ce intervenise în convenţiunea strâmtorilor, şi anume convenţiunile dela 1805 pentru trecerea vaselor turceşti, erau acum obiectul unor contestări neprevăzute. Franţa, care se pregătea de un nou război nu putea admite Rusiei această preponderenţă. La sfârşitul anului 1805 şi începutul lui 1806, Poarta era ţinta presiunilor diplomaţiei franceze. Aceste presiuni ajung la culme când vine la Constantinopol unul

din cei mai activi trimişi ai Franţei, generalul Sebastiani, care câştigă repede încrederea Porţii. Şi aceste dificultăţi sfârşesc prin a spori la o adevărată oprire a vaselor ruseşti de a trece spre insulele Ioniene.

Aceasta a dus la ruperea relaţiilor şi la intervenţiunea războinică a Rusiei. Degeaba Poarta, în ultimul moment, a trimis îndărăt pe Voevozii mazilişti. Trupele ruseşti intrară în Principate şi nu s'au mai întors.

Cu aceasta, o nouă criză intervine între cele două puteri, care împărţeau stăpânirea în Marea Neagră.

La toate acestea, se adaogă acum intervenţia Angliei, care manifestă pentru prima dată interesul ei direct în privinţa strâmtorilor şi a navigaţiunii Mării Negre. Şi anume, într'o formă foarte categorică şi brutală. Răspunsul ei la ruperea relaţiilor între Turcia şi Rusia, a fost trimiterea unei escadre engleze, sub conducerea amiralului Duckworth, care forţând Dardanelele, ajunge în Marea de Marmara, şi aruncă ancora în faţa Constantinopolului. Ameninţă cu tunurile ei mult superioare însuşi oraşul sultanului, şi un

---

Prof.Gh. BRATIANU, Istoria universală, Paso.18

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ultimatum foarte drastic, de a rupe relaţiile cu Franţa şi cu generalul Sebastiani.

Acesta din urmă a dovedit atunci un mare curaj Poarta se temea; se credea că escadra engleză va nimici oraşul. Pericolul părea iminent.

Amiralul englez a făcut însă greşeala de a începe discuţiuni. Dar Turcii, şi mai ales Grecii în slujba lor erau foarte tari în discuţiuni, şi în loc ca fulgerele flotei engleze să cadă pe capul sultanului, s'au pierdut zile preţioase în parlamentări, trimiteri de soli dela corăbiile engleze la Poartă, şi dela Poartă la corăbiile engleze.

În acest timp, Sebastiani, cu mare energie ridică populaţia Constantinopolului, face fortificaţii, construeşte ziduri, aşa că în momentul în care tratativele n'au ajuns la rezultate, în locul oraşului deschis care era la picioarele lui, amiralul englez s'a găsit înconjurat de întăriturile duşmane. A trebuit să ia pe bord pe reprezentantul englez la Constantinopol, care ştia că-l aşteaptă Iedicule şi a trecut apoi Dardanelele, dar acum sub focul bateriilor turceşti, pe care tot Sebastiani le aşezase pe marginea strâmtorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Nu au fost pierderile pe care flotele franceză și engleză le-au încercat un secol mai târziu aci la Dardanele, dar lovitura a fost destul de puternică, pentru ca asemenea încercări să nu se mai repete multă vreme.

In momentul acesta relațiunile turco-franceze au ajuns la apogeul lor. Se părea că Poarta se va îndrepta spre Franța. Dar intervine iar imprevizibilul, care a stăpânit acest capitol al istoriei.

De abia se terminase această alarmă și ea se ivește la Constantinopol. Au fost nemulțumiri contra sultanului Selim, care îndrăznise să facă reforme, să trimeată la datorie pe ienicери, să reformeze după sistemul occidental armata. Sultanul acesta nu s'a mai putut menține, căci a izbucnit una din obișnuitele răscoale la palat și Selim a fost înlăturat, pentru Mustafa, la 31 Mai 1807.

Această schimbare intervine însă într'un moment psihologic deosebit. Turcia fusese bătută de Rusi în toamna precedentă; războiul deciinase armata ei. Pe de altă parte, dacă pentru Napoleon, Eylau a fost o bătălie nehotărâtă, Friedland fusese o victorie. Nu se uitaseră

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

greutăţile acelei campanii a lui Napoleon; atunci s'a spus doar că nu este deajuns să ucizi pe Ruşi, ci trebue să-i răstorni la pământ.

In aceste împrejurări, o răsturnare a situaţiei la Constantinopol nu putea decât să influenţeze în mod defavorabil încrederea Franţei faţă de Poartă. Dela o zi pe alta, sultanul dispărea. Cum putea interpreta Franţa acest lucru, decât ca un semn de decadenţă a imperiului otoman, cu care nu mai era nimic de făcut în această privinţă. Vom vedea mai târziu cum se vor repercuta aceste evenimente.

Fapt este că aceasta a fost unul din factorii care au determinat hotărârea dela Tilsit, când în Iunie 1807 se închee într'o întâlnire teatrală, pe bordul unei plute pe Niemen, acordul între cei doui împăraţi ai Vestului şi Estului, Napoleon şi Alexandru. Atunci o nouă constelaţiune răsare în Europa atât de frământată dela începutul secolului.

Am recitit zilele trecute o pagină din Albert Vandal, care cred că merită să fie reprodusă pentru consideraţiunile pe care le conţine asupra epocei napoleoniene şi poate ca o experienţă şi pentru împăratul Franţei de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de atunci şi pentru alţii, care de atunci au sorbit din acest nectar periculos al alianţei ruseşti.

"La Eylau", norocul lui Napoleon şovăise: Friedland îl întărise: Tilsit părea a-l statornici. Niciodată un om nu se ridicase atât de sus. În mai puţin de doi ani, prăbuşise două din marile monarhii militare ale Europei; bătuse pe a treia şi pe urmă o câştigase pentru scopurile sale. Pentru întâia oară, dispunea de o mare alianţă, care întrerupea cursul coaliţiilor şi îi îngăduia de a se deda în întregime războiului maritim, desăvârşire a operei sale.

Acest exces de prosperitate l-a pierdut. Asigurat deocamdată din partea Rusiei, s'a crezut chemat să îndrăznească totul, să întreprindă totul, să îndeplinească totul. Urmărindu-şi scopul invariabil, micşorarea Angliei, el pierde tot mai mult sentimentul realului şi al posibilului. După ce proclamase, prin decretul său de la Berlin (21 Noembrie 1806), blocusul insulelor britanice, el se crede în măsură de a aplica în mod real acest gen de război, care va ajunge la sistemul invadării continue şi al asupririi obşteşti. El voeşte ca toate porturile europene

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

să se închidă efectiv vaselor engleze. Pe urmă, deoarece englezii nu vor lăsa pe neutri să circule decât cu voia lor, și plătindu-le tribut, va proscrie, la rendul lor, și pe neutri (decretul din Milano, 17 Dec. 1807). Va încerca astfel să interzică Europei orice negoț maritim și de a opri – vremelnic – viața economică a 100 milioane de oameni. In același timp, pretinde să stăpânească forțele vii ale tuturor statelor care se mărginesc cu marea, spre a le folosi după vederile lui. Pe acele ce se vor împotrivi poruncilor sale, le va constrânge sau le va expropria, ocupându-le teritoriul, confiscându-le provinciile, suprimându-le cârmuirile, până ce se va izbi de rezistențele naționale, împotriva cărora geniul său însuși nu va mai izbuti. Astfel se leagă de pactul Niemen-ului o țesătură continuă de evenimente, o înlănțuire de erori, progresiunea greșelilor ce trebuia să îl ducă în 5 ani, la dezastru. Tilsit l-a mânat spre prăpastie, inspirându-i dorința și dându-i mijloacele de a încerca imposibilul".

O repercusiune mai directă a acestor împrejurări dela Tilsit s'a simțit de îndată în Orient.

Până atunci puterile musulmane, şi vom vedea că nu numai Turcia ci şi mai departe de ea, Persia, socoteau că împăratul Franţei ţine pavăza în contra cotropirii ruseşti. Din momentul în care se încheie alianţa între cei doi împăraţi, ai Răsăritului şi Apusului, puterile acestea din Orientul apropiat şi mijlociu se simt părăsite.

La Tilsit este în germene şi ceeace s'a petrecut cătiva ani mai târziu în defavoarea ţării noastre, între Turcia şi imperiul rusesc: de atunci toate acestea se puteau prevedea.

Tilsit prevedea încheerea unui armistiţiu între Rusia şi Franţa prin care aceste puteri îşi luau obligaţiunea de a-şi retrage armatele din ţările ocupate: Prusia şi Principatele dunărene.

Dar împrejurările nu erau aşa de simple. Principatele de fapt erau ocupate de trupe ruseşti; anexarea lor era ţelul pe care îl urmărea politica rusească.

Armistiţiul se încheie la Dunăre, armistiţiul dela Slobozia, care prevedea, sub mediaţiunea unui general francez, treptata evacuare a ţărilor române de către armatele ruseşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Aceasta era situaţia dela 1807.

Aci încep dificultăţile, pentru că împărţind sferele de influenţă stăpânii lumei puneau în cumpănă ţări şi provincii. La Tilsit se prevăzuse retragerea armatelor ruseşti din Principate dar şi retragerea armatelor franceze din Prusia. Armatele franceze nu se retrăgeau pentru motive de securitate, aşteptau plata despăgubirilor de război impuse Prusiei şi atunci şi Rusii, văzând că Francezii nu execută imediat dispoziţiunile tratatului, credeau bine venit prilejul, să prelungească ocupaţiunea în Principate. Principatele ajung monetă de schimb contra Sileziei.

In împrejurările de acum, atunci în anul 1807 este prima dată vorba de Basarabia. Cum este vorba de Basarabia ? Este foarte caracteristic cum în documentele diplomatice ruseşti din acel timp începe să se vorbească despre această regiune.

Ce este Basarabia ? Basarabia de fapt era partea de sud a provinciei de azi. Era Ţinutul ocupat de Turci, după sporirea raielei dela Chilia şi Cetatea Albă. Partea de nord era teritoriul vechiu al Moldovei. Aceasta apa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

re foarte clar din instrucțiunile pe care la un moment dat le da diplomației imperiale chiar țarul Alexandru: "Iată ce mi-ar conveni mai bine: tot ținutul cuprins sub dehumirea de Basarabia cu cetățile Bender (Tighina), Akerman (Cetatea Albă), Chilia, Ismail; 2) Cetatea Hotinului...."

Va să zică Cetatea Hotinului era deosebită de Basarabia. Ceva mai departe, dintr'o depeșă a cancelarului Rumiențov, reprezentantul său contele Tolstoi la Paris: "Acea străină fâșie de pământ, care neașteptând o provincie, se numește Basarabia".

"Străină fâșie de pământ". Comparați cu "bagatela" pe care o reprezenta pentru diplomația austriacă teritoriul Bucovinei și găsiți-vă la acele "quelques arpents de neige" ale lui Voltaire, când era vorba de Canada.

Ceva mai mult, Basarabia ajunge în discuție, mai mult prin omisiune: "Da", se spune în reprezentantului francez în acest articol 22, al tratatului dela Tilsit, "nu este vorba de Basarabia, în care trupele noastre pot să rămâne". Era vorba numai de Valahia și Moldova. Ministrul francez Champagny obiecta însă că

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"dacă tratatul nu numeşte Basarabia, aceasta nu poate fi decât obiectul unei neînţelegeri."
Iată răspunsul lui Tolstoi: "I-am obiectat în acesta că era îngăduit să fie măcar odată şi o neînţelegere în favoarea noastră".

Iată cum apare pe scena istoriei chestiunea Basarabiei.

În realitate ambiţiile Rusiei mergeau mult mai departe. Ambiţiile Rusiei cuprindeau Moldova şi Muntenia; ambele ţări româneşti trebuiau să intre în stăpânirea ţarului. Basarabia era numai un incident.

Dealtminteri, interesant este că aceste încercări mergeau mai departe. Într'o lucrare a lui Nicolae Iorga, asupra desvoltării ideii de unitate politică a Românilor, întâlnim la un moment dat reproducerea unui raport, tot dela sfârşitul anul 1807, din 3 Noembrie 1807, al lui Sebastiani von Pilsach, trimisul Prusiei la Constantinopol, aflat atunci la Sibiu. Şi iată ce ne spune el:

"De câtva timp se răspândise aici (în Sibiu) zvonul că Transilvania era să fie cedată de Casa de Austria şi unită cu Moldova şi Ţara Românească sub numele de Regat al Dacilor (Royau-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

me deș Daces) ca să aparție Marelui Duce Constantin al Rusiei. Aceste zvonuri alarmau extraordinar pe locuitorii acestei țări, cu atât mai mult cu cât au fost acreditate de consulul rus Kiriko, care vorbise de ele public, într'o călătorie făcută dela București la Brașov. Contele de Kolovrath, guvernator al Ardealului a luat cunoștință de aceste vorbe și a informat Curtea din Viena, citând pe autor, consulul Rusiei. Este un om mediocru, dar relațiile sale cunoscute cu generalul Sebastiani, la Constantinopol, unde a fost prizonier, îi dau un relief momentan, pe care l-ar putea plăti scump, dacă numai Cabinetul din Viena ar face să se ceară Cabinetului din Petersburg o explicație a vorbelor lui Kiriko".

"Să însemnăm această dată -adaogă Nicolae Iorga- Noembrie 1807. Atunci pentru întâia oară în afirmația unui ambasador străin și din motive politice străine, s'a rostit ideea că, din cauza existenței unui element românesc preponderent în Ardeal, se poate ca Transilvania să fie cedată de Casa de Austria și unită cu Moldova și Țara Românească, sub numele de Regat al Dacilor".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Am mai folosit aiurea acest pasaj, într'o lucrare asupra desvoltării unității românești. Aci ne interesează desvoltarea ambițiilor ruseşt: care erau departe de a se mărgini la Basarabia, doar prin omisiune ajunsă în discuția dintre cele două puteri. In realitate, ambițiile ei erau mult mai mari.

In momentul acesta de altfel, împărații erau ocupați de un proect colosal, era vorba de nimic mai puțin decât de împărțirea lumii. Este proiectul lui Napoleon, care într'o scrisoare adresată lui Alexandru deschidea perspective imense. Iată câteva pasagii ale acestui text:

"O armată de 50.000 oameni, rusă, franceză, poate chiar şi puțin austriacă, care s'ar îndrepta prin Constantinopol spre Asia, înainte de a ajunge la Eufrat, ar face să tremure Anglia şi ar îngenunchia-o în fața Continentului. Eu domin Dalmația, Majestatea Voastră Dunărea. O lună după ce ne vom înțelege, armata ar putea fi în Bosfor. Lovitura ar răsuna în Indii şi Anglia ar fi supusă. Eu nu refuz nici una din condițiile prealabile necesare pentru a ajunge la un scop atât de înalt. Dar interesul reciproc al celor două state ale noastre trebue să

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fie bine combinat şi cumpănit... Totul poate fi semnat şi decis înainte de 15 Martie. La 1 Mai trupele noastre pot fi în Asia, şi în acelaş timp trupele Majestăţii Voastre la Stockholm. Atunci Englezii, ameninţaţi în Indii, goniţi din Levant, vor fi zdrobiţi sub greutatea evenimentelor cu care atmosfera va fi încărcată.

Majestatea voastră şi cu mine am fi preferat blândeţea păcii şi să ne ducem viaţa în mijlocul vastelor noastre imperii, ocupaţi să le înviorăm şi să le facem fericite prin arta şi binefacerile administraţiei; dar omenii lumii nu o vor. Trebue să fim mai mari, în ciuda noastră. Insemnă înţelepciune şi iscusinţă de a face ceeace destinul ordonă şi de a ne îndrepta acolo unde mersul irezistibil al evenimentelor ne conduce....

In aceste puţine rânduri, exprim Majestăţii Voastre întregul meu suflet. Opera dela Tilsit va aranja destinele lumii. Poate, din partea Majestăţii Voastre şi a mea, o carecare teamă ne-ar face să preferăm un bun sigur şi actual unei stări mai bune şi mai perfecte: dar la urma urmei dacă Anglia nu vrea, să recunoaştem că a venit epoca marilor evenimente şi a marilor schimbări."

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Iată perspective care într'adevăr păreau a fi nemărginite. Când însă s'a ajuns la examinarea pe hartă a chestiunii, problema s'a complicat.

Erau se pare două proecte: proectul mic şi proectul mare.

Proectul mic se mulţumea cu împărţirea imperiului otoman, lăsând Constantinopolul, Tracia, Asia mică, în stăpânirea unui teritoriu redus a sultanului. Principatele noastre şi Bulgaria, unuia să treacă asupra Rusiei. Partea de nord-vest a peninsulei Balcanice urma să fie atribuită Austriei. Franţa intra în stăpânirea restului peninsulei.

Dar era şi un proect mare, radical, care împărţea totul imperiul otoman şi aci dificultăţile au fost mari. Toată greutatea a fost cine să stăpânească la Constantinopol. Ruşii îl cer fireşte pentru ei.

Dar Constantinopolul singur, numai cu Bosforul nu reprezintă nimic, ei trebue să aibă Marea de Marmora, căr Marmara fără Dardanele nu are valoare; căr Dardanelele fără teritoriul de lângă ele erau inoperante.

Dar şi Francezii revendicau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

această bucată de pământ, şi nu vroiam să o lase. In privinţa acestei peninsule, care închide Dardanelele, discuţiunile au fost grele.. Rumiantov a găsit în limbajul elegant, un termen nou pentru a o desemna: "langue de chat", care însă de data aceasta nu mai era de ciocolată !

In jurul acestei "langue de chat" geografice, discuţiunile s'au oprit. Nu s'a putut ajunge la nici o decisiune, aşa că la Erfurt, în 1808, împărţirea imperiului otoman, deci a lumii, a fost amânată.

Tratativele nu duseseră la resultate, şi a început atunci o criză surdă în relaţiunile franco-ruse, a cărei izbucnire trebuia să mai întârzie câţiva ani.

Foarte interesant de urmărit aceste convorbiri ale puterilor amice. Astfel. In discursul pe care în anul 1809 îl ţine Napoleon în faţa Corpului legislativ dela Paris, spune despre amicul său, împăratul din Răsărit: "Aliatul şi amicul meu împăratul Rusiei a unit cu vastul său imperiu Finlanda, Moldova, Valahia şi un judeţ al Galiţiei. Nu sunt gelos de nici un bine ce se poate întâmpla acestui îm-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

periu. Sentimentele mele pentru ilustrul său suveran sunt de acord cu politica mea".

Curioasă coincidenţă. In momentul în care citeam aceste rânduri pentru a-le reproduce azi, aparatul de radio de alături emitea sunete stridente şi apropiindu-mă am constatat că aparatul rămăsese deschis şi că se auzia sărbătorirea zgomotoasă a zilei armatei roşii în Anglia. Am întors foaia şi am putut constata că în acelaş an, acelaş împărat Napoleon, încheind armistiţiul după Wagram, cu Austriecii, spunea contelui Zinzendorf, care venise ca parlamentar din partea armatei austriace:

"Dacă eu aş fi voit să mă unesc cu Ruşii, ce aţi deveni voi Austriecii şi Prusienii ? Din fericire, nu vreau să scot pe barbari din bârlogul lor...".

Eternă criză în relaţiile acelor puteri care sunt în alianţă cu Rusia ?

In timpul acesta însă, ruptându-se tratativele între Turci şi Ruşi, operaţiunile militare începuseră. Operaţiunile însă întâmpinau dificultăţi. Întâi din cauza schimbării dese de comandanţi. Unul după altul, comandanţii ruşi fie din incompetenţă, fie din cauză de boală,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sau din alte motive se schimbau. Lui Prozorovschi îi urmează Bagravian. Lui Bagravian îi urmează Kamenski. Acestuia îi urmează Kutuzov, singurul care va putea să ducă războiul la capăt, nu fără a fi înlocuit şi el în ultima clipă de amiralul Ciceagov.

Pe de altă parte, situaţia armatelor ruseşti pe teritoriul nostru era grea. Se pare că amintirile pe care armatele ruseşti le lasă pe teritoriul nostru sunt din ce în ce mai grele. Amintiţi-vă ce urme a lăsat armata rusească cu care a plecat şi Cantemir. Apoi în timpul ocupaţiei lui Munich, după spusa lui Neculce, vinul cel dulce s'a făcut otravă. A urmat ocupaţia prelungită înainte de Kuciuk-Gainargi. Se pare însă că în 1806-1812 a ajuns la culme. Armatele ruseşti au strâns atâta de aci, încât acuma ele trebuiau să-şi aducă alimentele, nu din regiunile noastre, care erau totuşi foarte bogate, ci din Transnistria de astăzi. Aşa de aspru se purtaseră armatele ruseşti cu ţările noastre, aşa de secătuite fuseseră ele.

Este cunoscut cuvântul atribuit generalului Kutuzov "nu le voi lăsa decât ochii să plângă".

Totuşi, în vara anului 1809 operaţiunile

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Fasc.19

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

s'au desfăşurat foarte favorabil pentru ruşi. Prinţul Bogratin se ilustrează şi în luptele acestea de la Dunăre. Căzuseră toate cetăţile dunărene dela Silistra până la Nicopole şi Siştov. Numai Vidinul se mai ţinea. Ba încă, un detaşament ocupase Lovcea şi Plevna. Nu ştiau atunci armatele ruseşti ce se va întâmpla peste trei sferturi de secol în acelaş loc. Dar armatele ruseşti victorioase au trebuit să se retragă pentru iernat în Muntenia şi Moldova, afară de 3 divizii, care au rămas pe ţărmul celălalt al Dunării.

Această situaţie combinată cu acţiunea diplomatică engleză, care se exercita atunci, aduce din nou pe plan tratativele de pace.

Anglia adusese atunci la Constantinopol pe un reprezentant tânăr, care de acum înainte va rămâne încă 40 de ani pe planul diplomaţiei europene, Straford Camming. Curioasă întoarcere a lucrurilor, când ne gândim că acum Straford Camming sfătuia Turcia să iasă din războiul cu Rusia, actuala duşmană a Franţei, şi că peste 40 de ani acelaş Straford Camming va aduce Poarta să încheie alianţă cu Franţa celui de al doilea imperiu.

Straford Camming ţine atunci următorul lim-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

baj care este important pentru ceeace va urma: "Dacă va birui Alexandru, spunea el, făcând aluzie la un eventual război ruso-francez, el va continua lupta cu Turcia şi va anexa Principatele complect. Dacă dimpotrivă, va fi scris să câştige Napoleon, atunci el va lăsa Rusia să-şi caute în posesiunile turceşti despăgubiri pentru teritoriile cedate Franţei".

Deci pe o faţă şi pe alta, biruia Alexandru sau Napoleon, partida era pierdută pentru imperiul otoman, care ar fi făcut bine să iasă din această luptă cât mai degrabă.

Observatorii dela Petersburg confirmau tot mai mult aceste vederi. Victoriile ruseşti ruseseră frumoase dar toate aceste evenimente nu duseseră la nici un rezultat pozitiv şi un observator foarte atent, scriitorul Joseph de Maistre care reprezenta pe vremea aceea Sevoia la Petersburg, scrie atunci următoarele:

"Se va încheia sau nu se va încheia pacea? Rușii sunt foarte însufleţiţi. Ei sunt bătuţi dar de loc învinşi... Unde vor duce aceste oştiri concentrate la Dunăre ? Sunt ispitit a crede că totul se va isprăvi printr'o întâmpinare a Moldovei, pentru a satisface onoarea sau a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ruina o provincie". ... Satisfaire l'honneur ou ruiner la province: sfârşit de frază care are o cadenţă de vers al unei tragedii clasice.

Tratativele începuseră, dar mergeau greoiu. Ele au fost accelerate de acţiunea noului general rus la Dunăre, Kutusov. Acesta, în faţa marelui vizir, a poruncit retragerea trupelor ruseşti peste Dunăre. Trupele turceşti, înflăcărate de victorie, le-au urmat, dar au rămas izolate pe o insulă în mijlocul Dunării, şi cu toată artileria care bătea pe mal, încercuite de oastea rusească. Aceasta a fost considerat de Turci ca un mare dezastru. Câtva timp aceste trupe încercuite au fost considerate ca "musafiri", apoi înăsprindu-se tratativele, li s'au înăsprit condiţiunile de aprovizionare şi au fost trimise în lagăre.

La un moment dat, Turcii văzând cât de grele sunt împrejurările, erau gata să cedeze Ţarului graniţa Siretului.

Atunci au intervenit interesele Fanarioţilor. Printre aceştia, mai reprezentativ era Dragomanul Porţii, Dumitrache Moruzzi. Şi el şi fratele său, Panaioti, care rămăsese la Constantinopol, au avut o soartă tragică, asupra căreia vom reveni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Fapt este că acești reprezentanți, Fanarioții, trebuiau să țină la menținerea Principatelor. Imbucătățirea totală a unui Principat, era în detrimentul lor; dispărând capitala unui Principat dispărea un tron, pe care oricând familiile lor îl puteau revendica. Interesul lor era de a menține oricând capitala Principatelor și cel puțin o bucată mai importantă din țară. Așa și în scrisoarea lui Moruzi: "Iașii rămân ai noștri". Iașii pe care îi puteau râvni drept scaun de domnie, dar prin aceasta apărau și interesele Turciei.

Nici Congresul dela Giurgiu n'a dus la rezultate mai favorabile - aci s'a luat în discuție și chestiunea gurilor Dunării - pentru că, văzând că Rușii nu-și exploatează succesul, Turcii au formulat noui pretențiuni. Au cerut să rămână în posesiunea lor Gurile Dunării și regiunea dela nord de Gurile Dunării, dela Fălciu și până la Marea Neagră.

Această parte a Basarabiei era indicată ca o fâșie de pământ care oprește accesul Rusiei la Marea Neagră. E soluția la care se va opri peste jumătate de secol Congresul din Paris

Tratativele au fost întrerupte pentru că

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

au s'au admis aceste condiţiuni. Ele vor fi continuate la Bucureşti şi apoi intervine discuţia în jurul trădării dragomanilor Dimitrie şi Panaioti Moruzi.

Problema aceasta a fost mult discutată de aproape un secol.

In afară de împrejurări de ordin pareeum personal, este un interes mai general care mă călăuzeşte în examinarea acestei probleme, deoarece am impresia că, aşa cum au fost înfăţişate lucrurile, este oricum o nedreptate care apasă asupra unei familii, dar şi o prezentare greşită a problemei Basarabiei, aşa cum s'a pus la 1812.

Vă este cunoscută tradiţia care de aproape trei sferturi de secol o reproduc istoriografii noştri. Se găseşte la Manolache Drăghici, în cartea sa Istoria Moldovei pe 500 de ani (1857) şi în care se vorbeşte de scrisoarea lui Napoleon către Sultan, vestindu-l de propiatul război cu Rusia, pe care Moruzi ar fi trimis-o fratelui său Panaioti, pentru ca acesta să o descifreze şi să nu o arate Turcilor.

Aceeaşi idee că fusesse la început o trădare şi că Basarabia a fost pierdută prin această

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

trădare a boerilor Moruzi, o găsim în istoria lui Xenopol şi în cartea sa franceză: "Studii istorice asupra poporului român", ca şi în lucrări mult mai recente, de pildă în cartea d-lui Giurescu, Istoria Românilor, vol.III.

Există în special un raport al lui Andreossy ambasadorul francez în Turcia, unde e vorba de un document găsit printre hârtiile lui Dumitrache Moruzi, un hrisov de danie al Ţarului, prin care îi se dăruia în Basarabia o moşie, în valoare de 100.000 lei şi de un inel găsit printre lucrurile sale, în valoare de 15.000 piaştri care ar fi fost motivele determinante pentru acest act de trădare, pentru tăierea dragomanilor şi pentru trimiterea celuilalt frate, acesta nevinovat, Alexandru Moruzi, la galere.

Am avut ocaziunea să examinez această chestiune după o comunicare a lui Nicolae Iorga din 1910, pe care el a citit-o la Academia Română, în care ne vorbeşte despre "Luarea Basarabiei şi Moruzeştii" şi după o lucrare mai recentă, şi care nu se găseşte citată în istoria eruditului nostru coleg de Istoria Românilor, este cartea unui basarabean Leon Casso, fost ministru de instrucţie în Rusia ţaristă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi basinul dunărean, apărută în limba rusă însă în 1913.

Vă este accesibilă prin traducerea profesorului Berechet, care de altfel nu e cu totul perfectă. Dar oricum ar fi, avem o traducere românească a acestei lucrări şi împrejurările ne ușurează sarcina, Cesso ne spune în această privință, vorbind de aceste împrejurări şi de acțiunile care s'au dus, că trebue să considerăm lucrurile în lumina împrejurărilor vremii. Iată ce ne spune el:

"Istoricii români spun că Turcia a semnat pacea dela București cu pierderea Basarabiei numai pentru că Fanariotii Moruzi din Constantinopol a tăinuit divanului ruptura dintre Rusia şi Franța. Această poveste fanariotă cade dela sine, dacă ne amintim că ruptura se sublinia ză în decurs de luni în relațiunile lui Intour-Faubourg cu Poarta şi că sosirea momentului fatal nu a fost o surpriză şi deci nu a putut fi o taină la Bosfor."

Mai departe ne vorbeşte de împrejurările generale care au determinat această acțiune a politicii turceşti:

"Că ne închipuim că pacea dela Bucureşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nu s'ar fi încheiat şi odată cu aceasta şi războiul nostru naţional (al Rusiei) s'ar fi terminat deasemenea cu bine pentru noi. Noi am fi fost siliţi atunci să orânduim imediat chestia ruso-turcă şi posesiunea Principatelor s'ar fi hotărât în favoarea noastră. Probabil că Alexandru n'ar fi urmărit pr Napoleon până la Paris preferând să se folosească de forţele armatei noastre pentru terminarea planurilor lui la Dunăre. Rusia n'ar fi primit regatul polon la congresul din Viena, dar trupele noastre ar fi ocupat Iaşii şi Bucureşti pentru totdeauna".

Această ameninţare desigur a fost mai mult decât alte împrejurări, în mintea diplomaţilor care reprezentau imperiul otoman, când au grăbit încheerea păcii dela Bucureşti, în Mai 1812.

Pe de altă parte, în chestiunea cu hrisovul şi cu inelul, ne spune mai departe Casso: "Ce putea să însemne o moşie pentru omul cu o colosală avere de 60.000 de deseatine, numai la Hotărnicei (azi în judeţul Tighinei) ? Si dacă e vorba de mituire, atunci trebue să ne gândim cu ce anume se putea atrage Dumitrachi Moruzi ? Fireşte că numai cu principatul Valahiei. Rusia nu putea să-i ofere atunci acest princi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pat, cum cu dreptate observă Langeron, care respinge ideia de mituire."

Aceleaşi concluziuni de altfel fuseseră cu 30 de ani în urmă acele ale lui Nicolae Iorga:

"Am arătat aiurea cum Scarlat Calimachi şi Iancu Caragea îşi căpătaseră scaunele domneşti... Ei aduseseră căderea şi nimicirea Moruzeştilor. Iar pacea dela Bucureşti, deci pierderea Basarabiei, a rezultat din zăbava politicei franceze, care reflecta egoismul şi nestatornicia lui Napoleon I şi din neîncrederea Turcilor în astfel de planuri geniale, cari se puteau rezolva lesne în pieirea lor." La aceste concluziuni duce studiul de faţă.

Făcând o sinteză între aceste două studii, unul mai vechi şi unul mai nou, la ce rezultate se poate ajunge ? La acela că este o uşurinţă de a prezenta această chestiune a Basarabiei numai ca rezultatul trădării dragomanilor imperiului otoman. El rezultă din neîncrederea generală care exista în Orient în privinţa lui Napoleon şi din jocul ce reprezenta sfârşitul războiului pentru Turcia ca o lovitură de moment, pentru Rusia ca o concesiune faţă de ambiţii mult mai întinse.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Este foarte caracteristic să examinăm ce spun instrucţiunile date de Alexandru lui Kutusov puţin înainte de încheierea păcii:

"In caz de urgenţă puteţi face Turcilor cele mai mari concesiuni şi statornici Prutul drept graniţă, dar nu vă autoriz a face această gravă concesiune decât cu condiţia de a încheia cu Poarta un tratat de alianţă".

Această chestiune a tratatului de alianţă a fost reluată pe urmă de cel care trebuia să înlocuiască pe Kutusov. Kutusov în momentul în care încheia pacea era înlocuit din funcţia lui prin amiralul Ciceagov, care avea instrucţiuni să încheie în orice chip alianţa cu Poarta. Si aceasta, întrebând dacă cumva pentru această alianţă nu ar fi bine să se renunţe la acea parte a Moldovei pe care Turcii o cedaseră, împăratul îi răspunde că nu este bine ca o regiune odată luată să fie dată îndărăt, "ceeace ar fi cu totul neconvenabil".

Iată prin ce joc de hazard, de moment, s'a încheiat chestiunea Basarabiei. Comparaţi această "étroite lisière de terrein" care nu este nici măcar o provincie, comparaţi acest mod de a privi pământul şi oamenii cu protestul atât de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

elocvent al boerimii noastre, în 1812, care vorbea de Basarabia ca de un grânar, ca o provincie de unde Poarta își trăgea toate alimentele, "mai mult decât jumătate de țară", comparați cu accentele duioase ale lui Manolache Drăghici, ruperea jalnică a țării Moldovei prin râul blestemat de acum înainte, Prutul, și vom avea o imagine exactă a ceace înseamnă pentru Rusia și ce înseamnă pentru noi chestiunea Basarabiei.

N'aș vrea să dau proporțiuni exagerate problemei pe care am atins-o la sfârșitul prelegerii trecute, mai ales că de atunci am mai avut ocazia s'o ating într'o conferință la Radio. Dar cum se întâmplă totdeauna că nu se prea poate desvolta tot materialul adunat într'o conferință la Radio și cum pe de altă parte e vorba de o problemă care prin prelungirea ei are un răsunet oarecare în actualitate, ca constitue o discuție a unei păreri oarecum tradiționale,- sunt unele păreri care se consideră la un moment dat ca tradiționale și nu se mai revizuiesc,- foarte periculoasă situație, căci adesea se perpetuează astfel greșeli în interpretarea unor fapte istorice. Îmi veți da voe să revin în câteva scurte cuvinte asupra problemei Basarabiei în complexul chestiu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nii Mării Negre, așa cum s'a pus la 1812. Voiu adăoga doar două date pe care n'am putut să le amînteso.

Me-am izbit de o teză, oarecum consacrată în istoriografia noastră și mai veche și mai nouă, teza că în 1812 la sfîrșitul războiului între Ruși și Turci, Rusia a urmărit cu tot dinadinsul să anexeze Basarabia asupra căreia își pusese ochii și că acest fapt s'a datorat unei împrejurări speciale, unei complicități, unei trădări a dragomanului Porții și înlocuitorului său, care fiind cumpărați de diplomația rusă, au neglijat să avizeze Poarta asupra unui apropiat război între Ruși și Napoleon, iar Poarta ar fi fost determinată să încheie astfel pacea și să cedeze Basarabia.

Această părere o găsim în Manolache Drăghici, în Xenopol și, în ultima ei formulare în recentul volum III din Istoria Românilor al profesorului Giurescu.

In contra acestor autorități mai este doar o lucrare mai veche a lui Iorga, o comunicare făcută la Academie acum 33 de ani, la 1910, în care ridicase îndoeli, pe bază de anumite rapoarte publicate, asupra acestei păreri consacrate

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi o lucrare mai recentă, cel puţin în traducere, a lui Leon Casso, ajuns profesor universitar de drept în Rusia şi chiar ministru al instrucţiunii, lucrarea "Rusia şi basinul dunărean", care a apărut în traducere românească acum trei ani.

Pe baza acestor elemente carecum noui am căutat să prezint faptele aşa cum rezultă din aceste cercetări apropiate de noi. Anume, de aci apar următoarele:

Intâiu, ca obiectiv al Rusiei în războiul din 1806-12 nu era Basarabia, care apare ca ceva cu totul nedefinit la această dată. Vă aduceţi aminte definiţiunea pe care o dă scrisoarea cancelarului Rumianţov: "O fâşie de pământ ce nu constitue măcar o provincie şi care este denumită Basarabia".

Al doilea că Rusia urmărea ceva mult mai mare, urmărea desăvârşirea expansiunii începute în războiul terminat la Cuciuc Cainargi şi a celui încheiat prin pacea dela Iaşi, adică anexarea totală a Principatelor Româneşti. Ba încă v'am amintit un raport prusian care aminteşte de un plan al unirii şi a Ardealului sub conducerea unui mare Principe rus, o realizare

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a Daciei care era în faza de tranziţie, pentru a fi încorporată în rândul guberniilor ruseşti.

La această tendinţă de anexare totală, Turcii au opus împotriviri până în momentul când împrejurările războiului s'au întors în defavoarea lor. Atunci a început între cele două părţi beligerante un fel de târguială şi am constatat la un moment dat că marele vizir oferise graniţa Siretului, că dragomanii cei cu vina s'au opus la graniţa Siretului, nu că ar fi avut aspiraţiuni naţionale de apărat, dar îşi apărau interesele proprii cari cereau ca să păstreze un scaun de domnie şi dacă se aducea graniţa până la Siret scaunul se pierdea; că ulterior Turcii au mai căutat să obţină Ismailul şi Chilia, să tragă o linie asemănătoare cu cea dela 1856 şi că în sfârşit, în disperare de cauză, au ajuns să admită graniţa Prutului,

Pe de altă parte şi Ruşii, cari simţeau venind războiul cu Napoleon, au admis ca o concesie ultimă Prutul şi din acel moment,- cum spunea Iorga,- pacea era gata.

In ceeace priveşte vina că nu s'ar fi adus la cunoştinţă apropierea războiului franco-rus, ceeace ar fi determinat Poarta să

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

încheie pacea cu Rusia, aci răspunde întâiu un fapt material: este adevărat că a fost tratatul încheiat încă înainte de războiu, dar el a fost ratificat după izbucnirea războiului. Încât, dacă sultanul ar fi simţit nevoia să nu facă pacea cu Rușii, putea încă să n'o facă, putea să respingă tratatul iscălit de plenipotenţiari. Dacă n'a respins tratatul a fost din cauza neîncrederii, oarecum organice, pe care o aveau nu numai Turcii, ci toate ţările Orientului, faţă de Napoleon, în urma șovăelilor ce le avusese faţă de Rusia şi în special în urma încheerii tratatului dela Tilsit.

Este de tras o paralelă care nu e lipsită de interes între acest sentiment de neîncredere al Turcilor faţă de Napoleon, de alianţa lui cu împăratul Rusiei şi între aceea a altui stat din Orientul mijlociu, anume Persia.

Si Persia s'a găsit exact în acelaş an în aceleaşi împrejurări şi cu aceleaşi reacţiuni. Iată într'adevăr un paragraf pe care l-am extras, în lipsa altor cărţi pe care nu le puteam avea la îndemână, din capitolul din tomul IX al istoriei lui Lavisse şi Rambaud, asupra Persiei din epoca napoleoniană,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în care se arată situaţiunea Persiei,care în-
întâmplător în acelaş an lucra cu aceşti trei
factori, cu aceste trei elemente cari inter-
veneau ca puteri hotărâtoare în toată politica
Orientului: Rusia, Anglia, Franţa. Se constată
imediat că faţă de tendinţele de încălcare ale
Rusiei la Nord şi ale Angliei la Sud, şahul
Persiei căuta sprijinul unei a treia puteri ca-
re să-l pună în stare să reziste şi să-i apere
independenţa faţă de această dublă încălcare,
mai ales cea rusească care de atunci se arăta
foarte ameninţătoare. Fusese o expediţie intre-
prinsă de Ecaterina la 1796, apoi mai fusese
plănuită încă una a lui Pavel I, a cărui moarte
însă i-a pus capăt,- încât primejdia era con-
stantă. Iată ce scrie Rambaud în această privin-
ţă:

"Feth-Ali Khan avea plângeri mult mai se-
rioase contra Ruşilor decât contra Angliei. Im-
potriva lor, mai ales, ceruse sprijinul Fran-
ţei. Dar în Iulie 1807, Napoleon semnase trata-
tele dela Tilsit, şi în aceste tratate nici
nu era vorba de Persia. Ruşii, având mâinile li-
bere împotriva ei, reîncepeau campania. Feldma-

Prof.Gh.BRĂTIANU, Istoria universală, Fasc.20

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

reşalul Gerdovici îi adresa un ultimatum. Gardane încercă să-şi interpună mediaţiunea, ea fu refuzată de Ruşi. Aceştia bătură pe Abbas-Mirza lângă Nakhicevan (9 Noembrie 1803) şi luară această cetate. Cu aceasta, prestigiul alianţei şi misiunii noastre în Persia se risipiseră. Englezii erau la pândă. Mai întâi foarte neliniştiţi de misiunea Gardane, începuseră din nou să negocieze cu şahul... Englezii aveau un puternic partid la curte, răspândeau bani în jurul şahului, oferindu-i acestuia un dar de 10 milioane, tunuri şi puşti gratuit (pe când Napoleon voia să i le vândă). Se ofereau, fiind adevăraţii prieteni ai Rusiei, să aducă evacuarea Georgiei. In schimb, nu cereau nimic, sau mai nimic: numai expulsarea Francezilor. Curtea Persiei se străduia să obţină dela Gardane să o învoiască să primească pe Malcolm la Teheran. Gardane răspundea că de la Englezul, pleacă. Dealtfel, situaţia sa devenise foarte grea. Poporul ca şi curtea se întorseseră împotriva lui, din ură împotriva "trădării" dela Tilsit. Primul ministru îi spunea: "Aflaţi, generale, că în Teheran, toţi, afară de rege şi de mine, sunt însetaţi de sânge francez". Gardane, încer-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ca să pună în valoare o nouă scrisoare primită dela Napoleon (din 18 Ian.1808) şi asigura că împăratul, îndată ce va afla de purtarea Ruşilor, "asemănător trăznetului va cădea pe vrăjmaşi şi-i va nimici". Şahul răspunde: "Pentru ce acest trăznet n'a lovit de zece luni?" Cu multă dreptate refuza să creadă că Rusia ar fi o adevărată aliată a Franţei: purtarea ei în Georgia ajungea să-i dovedească dispreţul ce-l arăta lui Napoleon (audienţe din 23 Noembrie 1808). Fiecare nou progres al Ruşilor dădea Englezilor un argument mai mult. La 12 Februarie 1809, după ce curtea se hotărâse să primească pe solii britanici, Gardane căpătă audienţa de plecare. La 16 părăsi capitala. Astfel Napoleon, la Tilsit, jertfise Persia, ca şi Turcia, ca şi Suedia. Iar în 1812 trebuie să regrete şi părăsirea Persiei".

Ca să încheiem acest paragraf persan, care aparţine în mod cam lăturalnic preocupărilor noastre, mai adăogăm că la 1810 cele două puteri orientale, precedând cu mult politica mai recentă dela Saadabad, au făcut o alianţă turco-persană contra Rusiei şi la sfârşitul războiului dela 1812 a fost şi un teatru de războiu persan

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pe lângă cel turcesc. Însă, nici Perşii nu ajunseseră să fie organizaţi mai temeinic, n'au fost în stare să reziste forţelor ruseşti din Caucaz, armatele lor au fost bătute ca şi cele turceşti. Încât, n'a mai rămas altă ieşire decât tratatul dela Gulistan din 24 Octombrie 1813, prin care se recunoşteau Rusiei posesiunea unei foarte mari părţi a Trans-Caucaziei. În fine se impunea o alianţă cu Rusia.

Rusia reuşise deci mai bine ca. Cu Turcia n'a reuşit să impună nici alianţa. Aci a impus şi libertatea de navigaţie pe marea Caspică.

Este de însemnat acest paralelism, pentru că îl vom regăsi cu un deceniu mai târziu. Să notăm aci aceste date care vor arăta dublele antene ale expansiunii ruseşti spre Dunăre şi spre Caucaz, paralele şi simultane. Le însemnă Bucureşti 1812, Gulistan 1813 şi dacă sărim cu câţiva ani mai târziu, vom vedea Adrianopol 1829, Turkmanciai 1828, în care vom vedea că aceleaşi avantagii pe care le obţine într'o parte asupra Turcilor, caută imediat şi paralel să le obţină dincolo, asupra Persiei. Este pătrunderea pe amândouă ţărmuri ale Mării Negre, care va tinde în prima jumătate a veacului XIX să prefacă fostul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

las turcesc într'un lac rusesc.

Ce ar mai fi de adăogat?

Ar mai fi de adăogat faptul că Rușii au speculat la 1812 în tratativele cu Turcia și o caracare confuzie geografică. De altfel, ei au fost totdeauna meșteri în a face asemenea speculațiuni. Vom arăta cum au lucrat la 1856 cu harta celor două localități "Bolgrad" căutând să obțină avantagii, - acum însă am impresia că tot așa au procedat și la 1812 cu Basarabia. Ceeace se știe mai puțin este că numele de "Basarabia" se întindea de o parte mai puțin decât astăzi, cuprindea numai Bugeacul, dar prin analogie, prin faptul că și Bugeacul era ocupat de Tătari și partea de sud a Transnistriei era tot în mâna Tătarilor (hoarda Iedișan) - sunt hărți din veacul al XVIII-lea, în care numele Basarabia se întinde pe ambele maluri ale Nistrului până la gura Bugului; lucrul a fost relevat în recenta lucrare a d-lui conferențiar Diaconescu dela Iași asupra Transnistriei și în care reproducând una din aceste hărți el însemnă că prezintă un interes deosebit întrucât Transnistria sudică este cuprinsă în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

hotarul Basarabiei? Dacă n'ar fi existat decât această hartă, vă mărturisesc că aş fi pus un punct de întrebare.

Uneori chartigrafii sunt destul de fantezişti. Insă avem atestarea unui contimporan care a fost la faţa locului şi este poate unul dintre cei mai buni cunoscători ai regiunii, este un autor asupra căruia vom reveni în prelegerea următoare, anume Antoine, negustor din Marsilia, ajuns sub Impresiu "Baron de Saint Joseph" şi care ne-a lăsat un "Essai historique sur le commerce et la navigation de la Mer Noire". Vom vedea rolul acestui personagiu, care a fost un adevărat pionier al legăturilor comerciale în Marea Neagră, dela sfârşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX.

El ne dă aci consideraţiuni de ordin geografic asupra unei regiuni pe care o cunoştea foarte bine pentru că o vizitase şi găsim la capitolul asupra Odesei, care de abia se născuse ca atare,- până atunci era doar un biet Hagibei, un fel de sat de pescari. Iată ce spune el:

"Căpitanul unei corăbii pe care o expediasem la Cherson... Oprindu-se în rada sau baia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dela Kogeabei, astăzi Odesa, aşezată pe drumul său, a socotit că ea putea fi de folos negoţului acestor ţinuturi... După darea de seamă ce a făcut-o, s'a hotărât în 1796 de a face din satul Kogeabei (în realitatea Hagibei) un târg de negoţ denumit Odesa.

Vederile şi atenţia Ecaterinei a II-a s'au oprit asupra acestui oraş maritim al Basarabiei, ajuns în stăpânirea sa în urma cuceririlor din ultimul război cu Turcii". (ed.1820,p.50-51).

Prin urmare iată o atestare precisă că termenul "Basarabia" printr'o confuzie geografică, se întinderea şi la regiunea de sud a Transnistriei actuale; cred că aceasta se explică prin faptul că ambele regiuni, atât Bugeacul cât şi regiunea dintre Nistru şi Bug, erau ocupate amândouă de Tătari. Această ocupaţiune tătărească comună creia confuziuni şi atunci numele de "Basarabia", probabil prin asimilare, fiind aceeaşi populaţie tătărească de o parte şi de alta a Nistrului s'a întins şi asupra regiunii de sud a Transnistriei.

Vedeţi ce avantagii puteau fi pentru diplomaţii ruşi care scoteau din cutie surpriza Basarabiei. Ei puteau argumenta că de vreme ce

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

stăpâneau o parte din această regiune, firesc ar fi să stăpânească şi restul. Cam aceasta se poate întrevedea în negocierile dintre Ruşi şi Turci care au dus la pierderea acestei provincii. În sfârşit, nu voiu reveni asupra chestiunii cu complicităţile din jurul pierderii Basarabiei cu trădarea dragomanilor, decât doar pentru a aminti un lucru pe care n'am avut posibilitatea să-l mai amintesc aci şi care cred că incontestabil a sporit confuziunea; întâmplarea a făcut ca unul din descendenţii lui Dumitru Moruzi să ajungă în serviciul Rusiei, - mi se pare că era consul la 1912 când s'a sărbătorit centenarul anexării Basarabiei la Rusia, şi acest slujbaş imperial a găsit cu cale să pomenească într'o telegramă de bunicul său, care fusese ucis la Şumla de Ieniceri "ca iniţiator al anexării Basarabiei la marea Rusie". Din datele pe cari le-am putut aduna, din modul cum s'a desfăşurat problema, văzându-se limpede că Turcii neavând încredere în politica lui Napoleon, din rezistenţa pe care ei au opus-o când a fost vorba de graniţa Siretului, se poate constata că ei au meritau nici acest exces de onoare, nici această indemnitate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

De altminteri, asupra acestui lucru s'a procedat în trecut poate cu uşurinţă. Am găsit în Xenopol, între alte argumente ale lui, următorul fapt: el citează acolo un pasaj din memoriile contelui de Langeron care era atunci general în armata imperială şi citează un pasaj pe care îşi sprijină de altfel în oarecare măsură părerea. Iată ce ne spune în acest studiu mai vechi:

"Generalul de Langeron, general în serviciul Rusiei, declară în memoriile lui că această pace va fi totdeauna o enigmă pentru el".

Astfel reprodusă, fraza pare a încărca cu vină pe negociatorii Turci şi pe dragomanii cari au încheiat pacea. Însă în articolele lui Iorga am găsit aceeaşi frază complectată cu un alt pasaj, şi atunci lucrurile sună cam astfel:

"N'am putut înţelege niciodată ce a îndemnat pe Turci a ne acorda o pace care se făcuse indispensabilă pentru noi. Am siguranţa că nici un membru al congresului turc n'a fost nici cumpărat, nici câştigat prin speranţe. Galib, cel mai însemnat, era sărac, şi sărac a rămas. Prinţul Moruzi n'avea nevoe de protecţia noastră ca să aibă locul de Domn şi nu l-a avut". Am spus oare mai sus altceva ? întreabă cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

drept cuvânt Nicolae Iorga.

Iată dar că formula următoare dă altă ideie decât aceea din singurul fragment reprodus de Xenopol. Va fi fost o uşurinţă de lectură a venératului nostru istoric ? Va fi fost de vină faptul -cum spunea el însuşi- că a putut să consulte decât în ultimul moment memoriile lui Langeron ? In orice caz, o lectură mai atentă l-ar fi dus spre alte concluziuni, pe cari le-ar fi putut îndrepta în lucrările apărute mai târziu.

Inchidem deci acest capitol şi rămâne numai ca să accentuez asupra contractului pe care încercam să-l relev şi la sfârşitul expunerii făcută la postul de Radio, contrastul între punctul de vedere rusesc şi punctul de vedere moldovenesc, deci românesc, în momentul când a intervenit această întorsătură hotărâtoare în desvoltarea chestiunii Mării Negre.

Pentru Ruşi, Basarabia era un accident, o concesie impusă de întorsăturile neprevăzute ale războiului, faţă de ambiţiunea lor mult mai mare de expansiune teritorială. Era o "străntă faşie de pământ" care nu alcătueşte nici măcar o provincie. Pentru noi, dacă recitim protestul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

boerimei moldovenești dela 1812 și vedem enumerarea bogățiilor dintre Prut și Nistru, era "inima țării", mai mult decât "jumătate de țară" Vom avea atunci o imagine destul de exactă a celor două puncte de vedere cari se opun asupra acestei regiuni atât de des contestată, la marginea noastră de răsărit.

Incheiem aci capitolul care se termină cu data de 1812 și este momentul să ne întoarcem în urmă și să examinăm laturea economică pe care noi am lăsat-o de câtva timp de o parte pentru a nu strica unitatea ce am voit să rămână în mintea dvs., asupra acestei expansiuni politice și militare rusești pe care am văzut-o desvoltându-se dela începutul veacului XVIII până în pragul veacului XIX.

Dar în ultimii ani ai acestei expansiuni este în curs un mare proces de desvoltare și transformare economică în jurul Mării Negre și asupra acestei chestiuni vom stărui acum.

De fapt putem zice că sunt două etape bine distincte în expansiunea rusească pe care o analizăm. Cea dintâiu este de natură politică și militară, strategică, ea începe cu Petru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cel Mare şi culminează cu primul război turcesc al Ecaterinei II. Dela acest prim război, dela Cuciuc Cainargi înainte, începe latura economică a acestei expansiuni. De atunci, interesele economice sunt pe primul sau în orice caz pe acelaş plan cu acelea politice şi militare.

Cine ar putea pune în valoare acest factor economic mai bine decât partizanii materialismului istoric, istoricii marxişti ?! Şi întâmplător avem în această privinţă un studiu puţin mai vechi dar publicat într'o formă mai nouă, un studiu al unui istoric sovietic care a avut timpurile sale de glorie în Uniunea vecină. E vorba de Mihail Nicolaevici Pokrowski care a publicat şi o istorie a Rusiei în înţelesul cel nou, dar se constată că această lucrare relativ recentă şi-a pierdut brevetul de ortodoxie comunistă, pentru că din toate exemplarele ce le-am văzut prefaţa era ruptă, deoarece pomenirea de nume sau împrejurări cari nu mai erau potrivite pentru învăţământul strict stalinian din ultimii ani. Pokrowski a fost preşedintele Academiei comuniste a Uniunii Sovietice, preşedinte al comitetului marxist, şi a publicat acum câţiva ani o lucrare sub titlul "pagini de is-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

torie", o serie de articole dintre cari unele mai vechi şi cărora le-a pus subtitlul foarte potrivit de altfel "metoda materialismului istoric aplicată la câteva probleme istorice concrete". Unul din aceste articole se numeşte "Constantinopol", publicat încă din 1916/17 şi în care, amintind la început de un pasaj din operele lui Doştoiewski în care acesta justifică râvna Rusiei supra Constantinopolului şi în care spune că "Constantinopolul trebue să fie al nostru, trebue să fie cucerit de noi, Ruşii, asupra Turcilor şi să rămână al nostru pentru vecie, Numai nouă trebue să ne aparţină, căci ce este, la urma urmei, chestiunea Orientului ? Chestiunea Orientului e acea a destinelor ortodoxiei. Destinele ortodoxiei sunt nedespărţite de chemarea Rusiei..."

Aceasta era părerea lui Dostoiewski. Impotriva acestei păreri a lui Dostoiewski care pune în primul plan factorul religios spiritual, Pokrowski caută reazim în doctrina materialismului şi încearcă să arate că motivele economice sunt acelea cari au împins Rusia înspre Marea Neagră. In această privinţă se întâlnesc în acest articol date cari nu sunt lipsite de interes şi cari

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ne permit, completându-le cu unele pe cari ni le arată Kizewetter autorul capitolului respectiv din Istoria Rusiei a lui Miliukow, tomul II, examinarea desvoltării generale în această perioadă.

Că a fost o desvoltare economică, chiar foarte considerabilă, o putem deduce din următoarele date statistice cari sunt într'adevăr, din acest punct de vedere, elocvente. Iată ce ne spune de pildă Pokrowski:

"Cifrele exportului rusesc din porturile Mării Negre:

"La 1724: 59097 ruble

"La 1776 (după KucIuk Kainargi) 369823 r.

"La 1793 (după pacea dela Iaşi) 1295563 r.

In istoria lui Miliukow găsim de asemenea următoarele date comparative, aci însă avem totalul comerţului exterior rusesc, nu numai al Mării Negre care joacă un rol destul de redus în secolul XVIII şi începe să apară ca factor decisiv abia în pragul veacului trecut:

./.

	Export	Import
	(în milioane de ruble)	
1769-1773	16	12
1774-1778	19	13
1779-1783	21	17
1784-1788	26	19
1789-1793	36	30
1794-1798	57	39
1799-1804	68-	50

Prin urmare în acest interval de aproximativ 35 de ani, exportul s'a ridicat dela 16 milioane la 68 milioane şi importul dela 12 milioane la 50 milioane. Constataţi că bilanţul este net favorabil: importul este mai micdecât exportul. Aceasta vă arată în orice caz o mişcare comercială economică în plină desvoltare. Dar la aceasta se mai adaogă şi o problemă de ordin social şi demografic. Aceste elemente sunt necesare pentru ca să le putem folosi pentru desvoltarea mai complectă a chestiunii. O problemă demografică: în 1767 împărăteasa Ecaterina II care era prietena filosofilor şi a enciclopediştilor (se bucura de o reputaţie deosebită în Apus în acest secol al luminilor, trecând drept una din cele mai luminate suverane care stăpâ-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

neau în Europa) s'a hotărît să adune o comisiune
un fel de parlament, pentru care s'au făcut efec-
tiv şi alegeri, cercuri pe categorii sau state:
alegeri ale nobililor, ţăranilor, negustorilor
etc. şi această comisiune a deliberat doi ani,
până a izbucnit războiul cu Turcii asupra refor-
melor de adus în gospodăria imperiului. Din aces-
te adunări au rezultat unele caiete interesante
de revendicări asemănătoare cu caietele statelor
generale ale revoluţiei franceze de mai târziu.
Acest sistem a existat deci cu 20 ani înainte
în Rusia; au fost foarte multe scrieri, o ade-
vărată ploaie de memorii, în care s'au manifes-
tat tendinţele cele mai deosebite. În mod prac-
tic nu s'a realizat mare lucru, deoarece răz-
boiul cu Turcia a fost un foarte temeinic motiv de
a întrerupe această încercare parlamentară în
istoria autocraţiei ruseşti. De atunci nu s'a
mai auzit de asemenea reprezentări ale opiniei
publice până la Dumele lui Nicolae al II-lea.
Însă discuţiile au fost foarte utile şi după cle
se pare că s'au înfăptuit şi o parte din refor-
mele aplicate de Împărăteasa Ecaterina în dom-
nia ei; şi una din problemele care au fost dis-
cutate cu mai multă vehemenţă a fost problema

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

agrară, problemă mare şi permanentă în istoria ţărilor ruseşti ca şi în istoria noastră.

In legătură cu această problemă, o chestiune esenţială era problema iobăgiei, a tratamentului care era aplicat ţăranilor cari erau legaţi de moşie, a unor reforme ce s'ar fi putut aduce şi a opunerilor ce se făceau la aceste reforme.

Unul din argumentele cari apar foarte des este suprapopularea Rusiei centrale: e prea puţin pământ, sunt prea multe braţe! - aceasta rezultă din lucrările comisiunii din 1767. Iată desigur o constatare cam paradoxală când ne gândim că pe imensitatea Rusiei numărul populaţiei la suprafaţa kilometrilor pătraţi era încă foarte redus. Era însă într'o oarecare măsură o suprapopulare în unele regiuni faţă de împărţirea de atunci a pământului şi de metodele de lucru folosite. Ce să se facă cu aceste braţe de lucru ?

Unii propuneau o reformă de eliberare din şerbie: ideile de mai târziu ale lui Alexandru II au apărut de atunci. Dar li s'au opus interesele marei proprietăţi pe motiv că puteau foarte bine să folosească aceşti şerbi în regiunile din sud cari se deschideau expansiunii economice

---

Prof.Gh.BRĂTIANU, Istoria universală, Fasc.21

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ţuneşti, însă unde înţelegeau să-i folosească tot ca şerbi.

Fapt este însă că există şi un proces de creştere demografică incontestabilă. Iată câteva date de asemenea cari ne vor lămuri asupra acestei probleme:

"Se pare că în Rusia Centrală, în regiunea dela Harcov şi până la Moscova, populaţia trecuse între 1762 şi 1796 dela 19 milioane la 29 milioane, deci o sporire de peste 50%... Densitatea generală a populaţiei trece dela pe km.2 cât era sub Petru cel Mare, la 8, dar în guvernământul Moscovei e de 50, în cele din Kaluga, Tula, Cernigov, 30 la 40..."

In orice caz, toţi autorii vremii insistă asupra acestui fenomen de sporire a populaţiei, de surplus de braţe, de imposibilitatea de a le găsi de lucru, de nevoia de a le deschide alte posibilităţi. Si acest fenomen, asupra căruia îmi opresc deocamdată constatările, ne duce la concluzia că incontestabil de acum înainte, pe lângă motivele de ordin politic şi militar cari au îndemnat pe Petru cel Mare să caute şi spre sud şi spre vest porţi sau ferestre cari să deschidă Rusiei noui orizonturi, lucrează de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acum înainte şi factorul de creştere demografică şi expansiune economică pe care îl vom vedea ceva mai deaproape analizând desvoltarea industrială şi comercială a Rusiei.

Începupem să vă dau câteva noţiuni asupra desvoltării generale a Rusiei din punct de vedere economic în această perioadă, pe care este bine să o aveţi în vedere, pentru a vă lămuri mai bine condiţiunile evoluţiei economice în Marea Neagră.

V'am amintit în câteva date de ordin demografic, care ne permit să vedem sporirea populaţiei în proporţie de 25% numai în timpul Ecaterinei a II-a; această sporire de populaţie aduce chiar o criză din cauza surplusului de braţe în munca agricolă şi deschide perspective noui în regiunile sudului, pe care condiţiile vitregi ale secolelor precedente le lăsaseră pustii.

In timpul Tătarilor fugiseră foarte mulţi dintre locuitori. Tratatul dela Bacea Sarai în 1681, stabilea o zonă pustie între regiunile recunoscute ca ale Rusiei şi Tătarii supuşi ai Turcilor. Acum asistăm la un fenomen de repopulare a acestor regiuni. Aceasta duce însă şi la anumite fenomene de ordin social, asupra cărora vom stărui

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pentru că ele sunt legate de transformarea în sens demografic a acestor ţinuturi.

Este interesant de urmărit în această privinţă procesul care se petrece, mai întâi în ceeace priveşte cultura agricolă. Este epoca în care se formează, mai mult poate decât în alte vremuri, latifundiile ruseşti, acest fenomen care este la baza crizelor agrare ce au înrâurit istoria Rusiei în secolul următor.

Cele mai multe din aceste latifundii se formează acum, prin diferitele danii pe care ţarii sau ţarinele le fac, în special din pământul Statului, pentru a răsplăti slujbe, de natură foarte deosebită, după suverani şi împrejurări.

Foarte multe sunt din timpul Ecaterinei a II-a şi nu insist asupra slujbelor pe care aceste danii le au în vedere. Prinţii Orlov au primit în 20 de ani, dela 1762 la 1783, 40.000 şerbi şi 17 milioane de ruble. Interesant este că un alt favorit al împărătesei, care a stat numai două luni în această calitate, Vasilcicov, s'a ales cu 7000 şerbi, reprezentând un venit anual de 55.000 de ruble şi încă 100.000 de ruble în numerar, 50.000 în bijuterii şi 20.000 pensiune anuală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Dar şi întinderile de moşii sunt considerabile. Iată de pildă câteva date în timpul urmaşului Ecaterinei, Pavel I, cu ocazia încoronării. La daniile în şerbi, de "suflet", cum se spunea atunci, se adaogă cele de pământ: 30.000 desiatine din guvernământul Voronej lui Bezborodko, 20.000 din guvernământul Tambev prinţului Kurakin.

Nota care însoţeşte aceste date ne arată că cele mai mari proprietăţi din ţară din secolul XIX îşi au originea în aceste danii din secolul XVIII.

Însă aceste domenii cer muncă, care se poate realiza în cele mai bune condiţiuni prin extinderea sistemului iobăgiei. Acest sistem care a fost practicat în statul rusesc vechiu, se întinde acum şi asupra noilor regiuni ale Rusiei. In 1785 se întinde această măsură la Ucraina, Slobodskaia(Izium-Harkov), iar în 1783, odată cu anexarea Crimeei, se întinde printr'un ucaz regimul şerbiei la toată Rusia de miazăzi, care până acum nu-l cunoscuse, pentru că aci aşezările erau mai libere.

Sunt interesante de urmărit diferitele metode practicate în această regiune. Din acest

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

punct de vedere ajungem repede la concluzia că cinic nu este nou sub soare.

In primul rând erau două sisteme de relaţiuni între proprietari şi şerbi, pe care le-am putea denumi "sistemul dijmei" şi "sistemul clăcii", redevenţa şi munca în natură.

Regiunile unde precumpăneşte redevenţa sunt mai puţin fertile, acele unde proprietarul are interes să-şi asigure atâta la sută din recoltă. In domeniile cu pământ mai bogat, cu cernoziom, precumpăneşte regimul clăcii, al zilelor de lucru, care merg sporind cu cât ne apropiem de sfârşitul secolului, deoarece cu cât se înmulţesc condiţiunile de export, munca trebue intensificată.

Si atunci se ajunge la următorul rezultat: constatăm că în regiunile din mijlocul Rusiei 45% din domenii au sistemul clăcii, iar 55% dijmă; în sudul Rusiei, 75% au clacă şi 25% numai dijmă. Aceasta arată limpede încotro merge întregul şi în ce direcţiune tinde dezvoltarea economică.

Dar anumite studii, făcute de societatea liberă de studii economice, al cărei preşedinte era Grigore Orlov, ne fac să întrevedem sistemul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care într'adevăr ne arată că împrejurările actuale din Rusia nu sunt o invenţie a regimului ce o stăpâneşte astăzi, ci numai o transpunere în alte vremuri a unor forme mai vechi. După oamenii cu experienţă agricolă din timpul Ecaterinei, fiecare moşie trebue să ajungă o "fabrică de grâu", iar cantitatea de muncă cerută dela lucrători sporeşte tot mai mult: la început au fost 4, pe urmă 5 zile, iar până la urmă toată săptămâna, aşa încât muncitorii nu mai pot reţine nimic din recolta pe care o produc, şi nu mai pot avea nimic propriu. primind hrana dela proprietar. Ce diferenţă este între acest sistem şi între regimul sovietic ? Numai că Statul înlocueşte acum pe proprietarul de latifundii de odinioară.

Aceasta ne arată ce se găseşte în spatele expansiunii ruseşti, din punctul de vedere al factorilor economici ce lucrau în dosul acelor politici.

Desigur trebue să socotim că în tablcul de import şi export al Rusiei, Marea Neagră intră într'o proporţie foarte redusă în veacul al XVIII-lea, totuşi a doua zi după tratatul dela Iaşi din 1792, se poate constata că o cincime

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din recolta Rusiei pleacă prin trei porturi: Taganrog, Cherson şi Feodosia, adică 20% din întregul comerţ al Rusiei este îndrumat spre Marea Neagră.

Ulterior se va produce creşterea Odesei, care va întuneca cu totul celelalte trei porturi dela sfârşitul veacului al XVIII-lea. Această creştere a Odesei între altele se poate considera şi ca unul din motivele care a îndemnat împărăţia ţaristă la 1812 să stărue în anexarea regiunii de dincolo de Nistru, deoarece creşterea Odesei, port mare în viitor, i se părea ameninţată atâta timp cât graniţa era aşa de aproape şi cât Tătarii din Bugeac nu fuseseră încă supuşi. Tătarii puteau în 24 de ore să vină să prade Odesa şi aceasta i-a determinat să mute graniţa de apus.

Alt capitol este desigur desvoltarea industriei. Şi ea este în creştere. O constatăm însăşi în numărul întreprinderilor şi al uzinelor: la anul 1762, la urcarea pe tron a împărătesei Ecaterina, Rusia număra în afară de metalurgii, 984 uzine; la sfârşitul domniei ei sunt 3161 deci o creştere de peste 200%.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Adevărata desvoltare a industriei va fi însă în zilele lui Alexandru I. Acolo desvoltarea industrială înseamnă un adevărat salt, care se explică prin împrejurări comune întregei Europe în acea vreme, care derivă din blocusul continental, care obligă toate ţările Europei să desvolte industrii proprii. Si în Rusia din acest punct de vedere se poate urmări creşterea armaturei industriale.

Uzinele Rusiei ajung la 1804 la 2454 de întreprinderi. In 1804 erau 95.202 lucrători, în 1815 172.882 în 4180 de fabrici. Iată saltul pe care îl reprezintă din acest punct de vedere domnia Ecaterinei a II-a şi blocusul continental.

S'ar putea adăoga şi datele pe care le putem culege dintr'o apariţie destul de ciudată şi specifică istoriei Rusiei. Legăturile de iobăgie n'au fost practicate numai pentru agricultură în Rusia, ci şi pentru industrie. Si aci statisticile ne dau rezultate importante. După 1760 ar fi 190.000 muncitori legaţi de uzine, cum erau iobagii legaţi de moşii. La 1790 cifra trece de 300.000, deci din toate aceste

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

punete de vedere se poate constata o desvoltare crescândă.

Insfârşit, un al treilea capitol, pe care îl atingem în treacăt, este acel al colonizării, care se practica în tot spaţiul pe care cuceririle ruseşti l-au anexat în secolul al XVIII-lea. Vă spuneam că trebue să considerăm acest spaţiu ca o nouă Americă, pentru că această regiune pustie a fost umplută cu elemente aduse de pretutindeni, la care şi noi, în special elemente din Moldova, am avut o parte destul de importantă.

In lucrarea colegului meu dela Iaşi, d-l Boldur, scurta istorie a Transnistriei, ni se dau câteva date în această direcţiune. De exemplu după războiul din 1735-1739, în timpul împărătesei Ivanovna, mareşalul Munich ocupând principatul Moldovei, a ridicat de acolo aproape 100.000 oameni în urma armatelor ruseşti, mai mult de silă decât de voe, şi au fost stabiliţi în regiunile din centrul Rusiei, care cereau multe braţe. Mai târziu s'a făcut apel la emigranţi din Bucovina.

Se iau de către guvernul Rusiei măsuri cu privire la utilizarea colonizării. In Ucraina

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

au fost hotărâte două regiuni Slaviano-Serbia şi Novaia-Serbia, în care au fost aduse elemente sârbeşti din Banat.

Către sfârşitul secolului începe colonizarea cu elemente din Germania, paralel cu colonizarea din Banat, şi în Rusia se aduce în sudul Basarabiei; până în 1940 au rămas aci, când au fost ridicaţi de statul german şi readuşi în Germania. Aceste colonii au păstrat de altfel în însăşi denumirea lor, pecetea vremii în care au fost făcute.

Iată, după d-l Boldur, ce s'a întâmplat în acea vreme:

"Iată măsurile principale realizate în timpul acestor domnii: între 1735 şi 1750 încercarea de a organiza Serbia Nouă; în 1752 activitatea colonizatoare a generalului-maior Horvat, a maiorului Filipovici şi a altora; 1763-1755 activitatea polcovnicului Vasile Lupu, numit Zverev; în 1762 aşezări româneşti organizate de polcovnicul Filipovici şi colaboratorii lui, Cuc şi Tebuţ; la 1765 înfiinţarea unei agenţii de colonişti şi anunţarea unei ere noui la sudul Rusiei; între 1764-65, contractele încheiate de guvernele ruseşti cu 3 companii de con-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cesionari, conduse de Précourt, Pitet şi Derois şi de Baronul Canot de Beauregard, toţi aventurieri; la 1779 etatizarea acţiunii de colonizare prin crearea organelor speciale; la 1780, colonizarea guvernămintelor Ecaterinoslav şi Taurida, iar după 1783 şi a Crimeei".

In ceeace ne priveşte pe noi, mai ales după pacea dela Iaşi, un ukaz dela 27 Ianuarie 1792, imediat după încheerea păcii, a apreciat nevoia de colonizare a regiunii anexate şi s'au făcut oferte unor boeri moldoveni, care s'au aşezat acolo, nu singuri, ci cu un oarecare aport de oameni, de braţe de muncă. Numele lor persistă şi azi: este o localitate Catargi, alta Cantacuzinovka pe Bug; toţi aceştia s'au aşezat, în urma ofertelor făcute de împărăteasă, în această regiune unde căpătau întinse domenii.

"Impărăteasa Ecaterina, cu ordinul din 27 Ianuarie 1792, a dispus ca regiunea anexată să fie populată cât mai curând. In scopul acesta tot pământul liber a fost împărţit în loturi, din care unele trebuiau să fie ale Statului, altele destinate pentru colonizări şi cele din urmă ale moşierilor. Si moşierii moldoveni ar fi putut să capete pământ, dar numai acei care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ar fi acceptat supuşenia ruseasoă ca voluntari în armata rusă. Cincizecişişase (56) moşieri moldoveni, printre care erau Rosetti, Cantacuzino, Catargi, Sturdza, Cananău, Nicoriţa, Secară, Măcărăscu, Filodor, Balş, au căpătat aceste terenuri şi desigur căutau să atragă ţărani din Moldova, de care aveau nevoe. Terenurile au fost între 1500 şi 24.000 desiatine şi în total cuprindeau o suprafaţă de 577.445 desiatine.

Acesta este numai o mică parte a procesului de colonizare din sudul Basarabiei. Cele mai multe elemente le-au furnisat nemţii.

Se pare că la un moment dat era intenţiunea să se creeze aci o Moldovă nouă, pentru care se găsise un guvernator, în persoana lui Alexandru Mavrocordat, care fugise în Rusia. Aceasta a fost ideea lui Panin, născută prin analogie cu "Noua Serbie", cu scopul de a crea la graniţele Moldovei un punct de atracţie pentru populaţia ei, însă ţintea şi mai departe, având în vedere în viitor anexarea principatelor româneşti. Dar aceasta nu s'a făcut, pentru că emigraţia, deşi numeroasă, n'a fost în măsură să corespundă cu acest scop.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Insă cum vă spuneam, cele mai multe elemente au fost alcătuite din familii germane, care se regăsesc şi în timpul războiului nostru dela 1941-42.

Cine nu-şi aminteşte de topografia regiunii din jurul Odessei, care are atât de multe nume germane. Un grup compus din Germani s'a aşezat în stepa Nogai şi acum câţiva ani exista în nomenclatura republicei sovietice o republică a Germanilor de pe Volga. Ce s'a făcut cu aceste colonii ? După ultimele împrejurări este greu de ştiut. Cel puţin starea în care am aflat coloniile dela est de stepa Nogai (stare jalnică, bărbaţii fiind ridicaţi, rămăseseră numai femeile şi copiii), nu este o indicaţie favorabilă pentru celelalte colonii germane ale Rusiei. Adaog că până în ultimii ani fusese un regim de oarecare îngăduinţă în păstrarea limbei, însă înăsprindu-se relaţiunile cu Germania, s'a trecut la o politică acută de rusificare a vechilor colonii. Toate acestea sunt rămăşiţe ale colonizării cu elemente străine, pornită din veacul al XVIII-lea. Unele colonii constituie un fel de miracol geografic; în Basarabia de ex., Paris se afla la 20 km. de Leipzig

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dar nu prea departe de Borodino. Această confuzie geografică ar fi de nelămurit, dacă nu ne-am aminti că au fost constituite coloniile după bătăliile lui Alexandru I din 1812, 1813 şi 1814, de aci numele de Borodino; Parisul, cucerit la 1814 de armatele ruseşti; Fère Champenoise loc unde Napoleon a fost înfrânt de armatele aliate.

Deci aceste colonii erau un fel de mărturii, de monumente rămase din acea operă de colonizare în sudul Rusiei, începută în secolul al XVIII-lea şi continuată în timpul domniei lui Alexandru I.

In sfârşit de ce am nesocoti în această împrejurare elementul francez ? Elementul francez n'a dat un aport de masă. Câteva colonii elveţiene rătăcite şi prin Basarabia de miazăzi, nu înseamnă mai nimic faţă de masa elementului german. Dar elementele de conducere, care au îndrumat desvoltarea noului spaţiu rusesc, au fost în mare parte franceze. Intemeietorul şi guvernatorul Odesei a fost emigrantul maltez general-maior de Ribas, dar activitatea lui a fost continuată de Ducele de Richelieu, care ajuns în Franţa, a fost primministru sub Ludovic al XVIII-lea. I-a urmat contele de Lan-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

geron, alt emigrat francez.

La Cherson, guvernator din această perioadă este contele de Saint-Priest, fiul fostului ambasador francez la Constantinopol.

Am impresia că cuvântul America, pe care l-am folosit pentru a denumi fenomenul de colonizare, este foarte indicat pentru că se întruneşo aci atâtea naţii câte erau şi în America de dincolo de Ocean.

Aceste consideraţiuni generale, odată stabilite, să trecem la examinarea evoluţiei negoţului în Marea Neagră, în anii aceştia decisivi, pe care i-am examinat din punct de vedere politic, 1771-1812, şi care despart pacea dela Caînargi de pacea dela Bucureşti.

O putem face întemeiaţi pe lucrările unor oameni care au trăit această epocă, care au lucrat în acest timp, ceeace prezintă şi valoarea principală a operei lor.

Sunt doi aceşti martori. Unul este vestitul domn de Peyssonnel, pe care vi l-am mai amintit şi care a publicat la 1787 acel "Tratat al comerţului Mării Negre", adevărat inventar la acea dată, făcut de un om priceput în materie de comerţ, al datelor şi tuturor mărfurilor schimbate în Marea Neagră în acea vreme.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In această privinţă, avem un tablou al stărilor de lucruri după Cainargi.

Câţiva ani mai târziu, avem mărturia unui alt contimporan, Anthoine, ajuns mai târziu baron de Saint-Joseph, şi care ne-a dat un "Essai historique du commerce et de la navigation de la Mer Noire", care a apărut întâi fără nume, iar la anul 1820 sub numele autorului, dintr'o ediţie sporită cu datele pe care le-au adus împrejurările.

Aceste lucrări sunt foarte interesante, pentru că ne fac să simţim pulsul însuşi al vieţii. Acesta este şi avantagiul izvoarelor economice. Când cercetăm împrejurări militare sau diplomatice, acestea sunt mai grele de lămurit, pentru că acei care descriu aceste împrejurări, au totdeauna grija să-şi facă partea în relatare. Contimporanii au grija să-şi ridice singuri piedestalul pentru mai târziu şi însală astfel pe istoricul obiectiv.

Documentele economice nu sunt deobicei obiectul unor asemenea răstălmăciri. Ele sunt luate deadreptul din viaţă şi trebue să le dăm mai multă crezare. Aceasta nu înseamnă că trebue să le dăm totdeauna absolută încredere. Nu

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria Universală, Fasc.22

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ştiu dacă cunoaşteţi gluma referitoare la cuvântul bilanţ. Se întreabă care este genul bilanţului în limba germană, der, die sau das? Se răspunde die, pentru că este totdeauna falşă! Nu trebue să credem totdeauna sută în sută izvoarele economice; dar trebue să le considerăm, pentru că sunt mai puţin susceptibile de a stârni interesul unor răstălmăciri, ca datele politice şi militare.

Dacă luăm cartea lui Peyssonnel, şi dacă începem dela sfârşit, unde sunt observaţiuni generale asupra comerţului Mării Negre, vom constata o stare de lucruri foarte puţin favorabilă unei desvoltări a negoţului. Este desigur starea de lucruri în care se găsea Marea Neagră la sfârşitul unei lungi perioade de regim închis turcesc.

Imediat ne apar dificultăţile pe care le întâmpină negoţul şi navigaţiunea în această regiune. Acesta este capitolul "Observaţiuni generale asupra comerţului şi navigaţiunii Mării Negre". El spune că ar fi foarte interesant de a putea pune în valoare acest negoţ, deoarece el procură avantagii considerabile.

"Acest comerţ, bine făcut, trebue să dea câştiguri imense, deoarece Turcii şi Grecii, ca-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

re îl fac foarte prost, câştigă încă foarte mult, cu toată dobânda extraordinar de mare pe care o plătesc pentru banii împrumutaţi, deobiceiu cu mari riscuri, pentru a-şi procura fonduri".

El arată că comerţul trebue dus prin negustori indigeni, Greci, Armeni Evrei, care sunt introduşi în porturile Mării Negre, cunosc obiceiurile, împrejurările. Arată pe de altă parte defectele navigaţiei şi ne redă o experienţă proprie, dintr'o călătorie a sa, dela Constantinopol:

"Când am plecat din această capitală, pe un vas turcesc, pentru a merge în Tartaria, am pornit pe un vânt foarte favorabil. De abia am ajuns la câteva mile în largul mării şi vântul de vest ne surprinse. Oamenii noştri o luară în bătaia vântului (după lăudabilul lor obicei) şi ne-am îndreptat spre Sinope şi Trebizonda. Vântul începu să bată la răsărit şi ne întoarserăm pe drumul urmat de noi. Când am pierdut pământul din vedere, îmi dădui seama că patronul nu mai ştia unde se află şi începui să-mi alcătuesc singur drumul. A patra zi am zărit pământul şi cel care îl descoperise susţinea că

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

este Crimeea. Eu susţinui în mod hotărât, în faţa patronului şi a întregului echipaj, că lucrul era imposibil şi că, urmând drumul pe care îl ţinusem, nu am putea vedea decât pământul dela gurile Dunării. Ei se convinseră în curând, deoarece câteva ceasuri după aceea, eram pe insula Serpilor, în faţa gurilor acestui fluviu şi eu trecui drept un vrăjitor, pentru că ştiusem să ghicesc pământul Dunării fără să fi fost vreodată în Marea Neagră".

Aceasta ne lămureşte ignoranţa totală a navigatorilor turci şi greutatea de a merge cu corabia lor pe Marea Neagră. Vedem detalii foarte caracteristice.

"Stăpânii vaselor nu posedă hărţi şi n'au decât busole foarte proaste. Ei nu ştiu nici să ocolească obstacole şi nici să folosească pânzele: din orice parte ar sufla vântul, ei se îndreaptă într'acolo".

Iată condiţiuni de navigaţie puţin favorabile unei intense mişcări comerciale. El preconiza că s'ar putea da acestor patroni de corăbii turci măcar piloţi francezi mai încercaţi în materie de navigaţiune şi care să supravegheze încărcătura corăbiilor, pentru că iată ce se mai întâmpla:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"Când se încarcă corabia, cum nu se face o evaluare a volumului mărfurilor, se acumulează fără ordine şi fără aranjament, tot ceeace încărcătorii aduc. Pentru a realiza un câştig mai bun, se încarcă deseori peste măsură şi până la mijlocul catargului, aşa încât vasul supraîncărcat şi rău potrivit pierde echilibrul şi în consecinţă este deseori expus să se răstoarne, să dispară în mijlocul mării şi mai mult încă, deseori să arunce în mare o parte din încărcătură".

In aceste împrejurări nu se socoteşte procentul de pierdere generală, ci se socoteşte pierderea celui a cărui marfă a trebuit să fie aruncată în mare. Iată condiţiuni specifice turceşti, la care se mai adaogă şi altele.

De altfel, la sfârşitul acestui capitol, Peyssonnel mai adaogă o notă:

"Se înţelege lesne că revoluţiile survenite de când am compus această lucrare şi împrejurările actuale, anulează ceeace am zâs în aceste ultime observaţii asupra avantagiilor care ar fi existat atunci în a se mulţumi cu foloasele comerţului Mării Negre şi a renunţa la acele ale navigaţiei".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cu alte cuvinte, condiţiunile schimbate permit o mai bună folosire a vaselor de comerţ.

Sunt alte condiţiuni, care sunt bine de amintit, de pildă acelea care aminteso de ţările noastre:

Vol.I. pag.206

E vorba de fraţii Linchou, negustori francezi care operau atunci în ţările noastre şi ale căror nenorociri ni se povestesc cu amănuntul: cum au intrat în ţară în timpul lui Racoviţă, cum au urmat pe Domn în disgraţia lui şi au fost supuşi la mari încercări de noul Domn, Alexandru Ghica, aşa încât au trebuit să-şi desfacă întreprinderile instalate acolo, cu pierderi de peste 15.000 piaştri. Ba încă, unul din fraţii Linchou, încercând să se răzbune, a suferit alte nenorociri, deoarece Turcii au tăiat capul unui alt frate al lor, dela Constantinopol.

Iată pe negustorii care sunt încă în sfera de influenţă a regimului otoman şi unde riscul este încă foarte mare.

O altă împrejurare interesantă, care ar fi bine de urmărit din punct de vedere intern: Peyssonnel aminteşte aci că în Moldova şi Muntenia, dar mai ales în Moldova, joacă un mare

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rol în acea vreme "Lazii", o populaţie de pe coasta opusă a Asiei mici, lângă Trapezunt, şi Moldova ar fi stăpânită din punct de vedere economic de aceşti Lazi, care ar fi ajuns foarte numeroşi, încât să-şi permită, prin strângerea de dobinzi uzurare, prin condiţiunile în care fac negoţ, fel de fel de încălcări. Că Constantin Mavrocordat ar fi pus capăt unei adevărate robii, pe care aceşti Lazi o impuseseră - superiori cu mult evreilor din veacul al XIX-lea şi că această activitate a Lazilor s'a sfârşit cu un fel de măcel, un "pogrom" al acestei populaţii făcut de acord cu guvernul turcesc, care era supărat şi el din cauza ahumitor foloase de care aceşti lazi îl lipseau.

Ar fi deci interesant de verificat din punct de vedere al izvoarelor interne existenţa acestor Lazi în Moldova din secolul XVIII.

In alte părţi ale litoralului Mării Negre este interesant de văzut ce se întâmpla atunci. In Trapezunt, Peyssonnel ne spune că nu se poate pătrunde din cauza luptelor civile. In marginea Caucazului se face un comerţ ca în Evul Mediu, de schimb sau troc, care poate aduce mari câştiguri, deoarece se cumpără cantităţi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

considerabile de materii prime de acolo care se plătesc cu sare, comerţ care este însă greu de dus cu indigenii sălbateci ai acestei regiuni.

Insfârşit cartea lui Peyssonnel cuprinde oarecari relaţiuni asupra regiunilor din părţile noastre, indicaţii foarte precise asupra Crimeei, unde se indică toate mărfurile cerute de Crimeea şi cele care se pot exporta din Crimeea.

De interes mai mare sunt aceste două paragrafe, care privesc regiunile din ţările noastre: avem astfel o definiţie care priveşte Bugeacul:

"Basarabia, azi Bugeacul, este o mare provincie a statelor Kanului, mărginită la nord de Nistru, la răsărit de Marea Neagră, la sud de Dunăre, la apus de Moldova".

Puţin cam fanteziste punctele cardinale, dar aceasta rămâne:

"Pieţele principale de comerţ pe care le cuprinde sunt: Tighina, Căuşani, Cetatea Albă, Chilia, Ismail şi Chişla".

Iată Căuşani la sud de Tighina, care fusese câtăva vreme reşedinţa oardei tătăreşti:

"Căuşani este un oraş aşezat la 6 leghe în sudul Tighinei, într'o vale; el este locuit de tătari, de Moldoveni, de Armeni născuţi aci, de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Persani şi de Evrei. Sunt moschee construite de puţin timp, biserici greceşti şi armene şi Sinagogi. Oraşul nu este nici întărit, nici înconjurat de ziduri; numără circa 25-30.000 locuitori; este comandat de uh Sub-Başi tătar, numit de Han, care plăteşte acestui prinţ un venit de 750 piaştri pe lună. Comerţul de import şi de export este de asemeni înfloritor".

Chişla este descris ca un târguşor:

"Chişla este un târg mare sau un oraş mic, la 4 leghe la est de Cetatea Albă şi la o leghe de mijlocul fluviului Nistru; nu are nici o întăritură, nu este nici măcar împrejmuit de ziduri. Guvernatorul Bugeacului îşi are reşedinţa, cu toată curtea sa şi prezenţa acestui prinţ dă viaţă acestui oraş. Are o piaţă bine asortată cu toate lucrurile necesare vieţii".

Se vedere că sub numele de Basarabia se cuprindea numai partea de sud a acestei regiuni, aceea pe care noi o denumim astăzi tot Bugeac.

Interesant este însă că acestui capitol îi urmează un altul care se intitulează "Comerţul provinciei Dubossar", care nu poate fi altceva decât Dubăsarii de pe ţărmul stâng al Nistrului:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"Această provincie este mărginită la nord şi vest de graniţele Poloniei şi un afluent al Nistrului; la sud de Nistru însuşi, şi la răsărit de teritoriul Benderului".

Aceste indicaţii ne desorientează complect, deoarece la vest se găseşte Benderul. Se găsea astfel dincolo de Nistru o regiune numită Dubossar, colonizată de Moldoveni şi care corespunde cu republica sovietică care se întindea până la 1940 în partea cealaltă a Nistrului.

Ne oprim aci deocamdată. Puteţi constata dela 1787, când Peyssonnel îşi publică lucrarea, după ce interveniseră o parte din schimbările politice, că această regiune se găsea în condiţiuni foarte proaste din punct de vedere economic.

Tabloul lui Anthoine vă va arăta transformarea care s'a desăvârşit în sfertul de secol care a urmat.

Am început să examinăm, pe baza unor scrieri mai vechi care constitue şi mărturii contimporane, desvoltarea negoţului în Marea Neagră în perioada ce am examinat până acum din punct de vedere politic. V'am vorbit până acum despre cartea lui Peyssonnel "Traité de commerce de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

la Mer Noire" şi concluziunile ce putem scoate din datele ce aflăm în ea, date destul de precise pentru a constitui un adevărat inventar comercial al împrejurărilor economice din Marea Neagră la data la care autorul îşi încheie cercetările.

Astăzi vom face un pas înainte şi vom examina în epoca următoare,- cartea lui Peyssonnel a apărut în 1787,- după cartea lui Anthoine de St.Joseph evoluţia comerţului Mării Negre. Vom găsi condiţiuni mult schimbate, ni le arată chiar în prefaţa sa autorul acestui "Essai historique":

"Inainte de tratatul din Kuciuk-Kainargi -spune el- încheiat la 21 Iulie 1774, între Turcia şi Rusia, porturile Mării Negre n'aveau legături de negoţ decât cu Constantinopolul şi arhipelagul. Cele mai multe din ţărmurile acestei mări aparţineau Marelui Senior (Sultanul), iar celelalte hanului Crimeii. Vasele otomane puteau singure să o străbată şi să plutească în Marea Neagră şi Marea de Azov. Negoţul acestor porturi se alcătuia din provizii de tot felul necesare aprovizionării Constantinopolului. Această capitală

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

le dădea în schimb diferite mărfuri pentru folosinţa lor, dar cum valoarea acestor obiecte era mult inferioară aceleia a importului, excedentul se plătea în numerar.

Acest negoţ mai există încă; un altul mai însemnat s'a deschis pentru aceste ţinuturi dela tratatul din Kainargi. Rusia obţinând dela Poartă, prin acest tratat, libertatea de navigaţie în Marea Neagră, concesiune de care au avut parte în urmă Austria, apoi Franţa şi alte puteri, legături comerciale şi maritime s'au stabilit între porturile Mării Negre şi ale ale Mediterânei: ele fac astăzi un schimb al produselor respective, naturale cu alte industriei. Acele ale Rusiei şi Poloniei se exportă deadreptul din Marea Neagră în Mediterană prin canalul Constantinopolului şi află o scurgere uşoară şi avantajoasă pe această cale nouă. Am avut fericirea de a o deschide activităţii compatrioţilor mei..."

El începuse astfel printr'o descriere a misiunii cu care a fost însărcinat, a călătoriilor făcute şi a rezultatelor pe care le-a obţinut, în care îl vom urmări foarte pe scurt ca să

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ne facem o ideie măcar aproximativă a schimbărilor intervenite în condiţiunile economiei Mării Negre în urma acestor împrejurări. Sunt oarecari date statistice elocvente din acest punct de vedere şi prin comparaţie ne permit a stabili foarte uşor etapele de desvoltare a acestui proces.

Plecarea în Crimeia are loc în anul 1781. După descrierea mai amănunţită a Crimeei care însă era independentă la această dată, se găseşte şi aci un portret pitoresc al lui Şahin Gherai, ultimul han al Crimeei, care se pare că era un spirit modern, doritor de a introduce obiceiuri occidentale în statul său, iar când mergea în trăsură îşi ascundea barba într'o bastistă,- exteriorizare a spiritului său modernist care desigur pare cam superficial. Planul călătoriei a fost de altfel întocmit de ambasadorul francez la Constantinopol: din Crimeia pleacă la gura Niprului unde tocmai se deschidea un nou oraş care îşi dăduse numele de Cherson,- aci vedeţi încă un exemplu al spiritului clasic care stăpânea în aceste timpuri la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi care făcea ca şi în Rusia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ca şi în alte ţări să se caute peste tot urmele antichităţii. Vechiul Cherson, Chersonezul, se găseşte lângă Sevastopol; acest oraş dispăruse de mult; totuşi, tradiţia sa trebuia înviată şi de aceea noului oraş dela gura Nirpului împărăteasa îi dă acest nume. Tot aşa Gözleve de pe coasta de vest a Crimeei, pronunţat de Ruşi Koslof, va deveni atunci "Eupatoria", iar Caffa timpurilor medievale, tătăreşti şi turceşti se întoarce la Theodosia antică, sub forma rusească a Feodosiei.

Cherson are atunci un rol deosebit de însemnat. Trebue să ne amintim că la data la care călătorul nostru care atunci este numai d-l Antoine, soseşte acolo, graniţa Rusiei este încă la Bug. De abia tratatul din Iaşi o va face să treacă dincolo până la Nistru; încât să nu vă miraţi de desvoltarea care se dă acestui port, pentru că în afară de Crimeia a cărei situaţie era încă nestabilă la acea dată, celelalte porturi din Marea de Azov erau foarte greu accesibile; chiar Antoine spune în cartea lui că corăbiile pătrund foarte greu la Marea de Azov, care este o mare puţin adâncă; au trebuit să se facă amenajări moderne pentru ca vasele de mare

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tonaj să ajungă de pildă până la Taganrog. Incât noul Cherson la gura Niprului este într'adevăr un loc parcă anume indicat de natură pentru relaţiunile comerciale ce urmează a se desvolta în urma tratatului dela Kainargi.

La gura Niprului se pot face fortificaţiuni de pază împotriva eventualelor încercări de a împiedica accesul în liman, Aşa că şi din acest punct de vedere Chersonul era debuşeul cel mai indicat pentru comerţul Rusiei spre Sud.

Asupra acestui port îşi opreşte imediat ochiul încercat de negustor Antoine şi hotărăşte că acolo îşi va stabili baza pentru întreprinderile comerciale. Vizitează Ociakofui, Nicolaevul, însă toate aceste locuri nu i se par destul de chemate la un viitor mai mare, aşa cum i se părea Chersonul. Apoi, întreprinde o călătorie în interiorul Rusiei, vizitează şi Taganrogul asupra căruia se pronunţă arătând dificultăţile de navigaţie şi urmându-şi călătoria, ajunge la Petersburg unde supune un memoriu întins consilierilor împărătesei. Totuşi, atenţiunea lui rămâne concentrată asupra Chersonului. El se opreşte mai multă vreme la Petersburg şi a întocmit un memoriu pe care-l rezumă în câteva

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pagini în care arată că e bine să se lase negustorilor străini pe care Rusia vrea să-i atragă în noile ei teritorii, facultatea de a folosi pavilionul rusesc pentru corăbiile pe care le comanditează. Explicaţia e uşor de găsit: la această dată numai Rusia a obţinut prin tratatul dela Kainargi dreptul de a naviga în Marea Neagră; alte corăbii, nici cele austriace, n'au pătruns încă aci.

In general, memoriul conţine o serie de sugestiuni asupra regimului dela Cherson, asupra uşurinţelor de făcut acestor negustori, etc.

După ce cneazul Potemkin citeşte aceste note, le supune împărătesei şi le acceptă în principiu, călătorul nostru pleacă în Polonia care se găsea la această dată între primele ei două împărţiri, situaţiune destul de grea,- se pregăteau evenimentele dela sfârşitul secolului care aveau s'o steargă complect de pe harta politică, sub cârmuirea blândă a regelui Poniatowski, care este interesat de acest proect de comerţ şi socoteşte că Chersonul nou poate deveni un debuşeu foarte interesant pentru toată partea orientală a Poloniei.,

La această dată Polonia mai stăpâneşte încă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

voevodatul de Bratslav, este deci nu prea departe de Marea Neagră şi gurile Niprului. De altfel, Antoine mărturiseşte că împărţirea Poloniei care a urmat, în timpul revoluţiei franceze, a adus un mare prejudiciu comerţului Mării Negre, pentru că o mare parte din teritoriul Poloniei trecând în posesia Prusiei şi Austriei, desigur că aceste puteri au avut interesul să nu permită debuşee spre marea Neagră rusească, ci să îndrumeze acest comerţ spre porturile austriace, iar partea occidentală şi nordică a Poloniei era îndrumată spre Baltica. N'a rămas pentru Marea Neagră decât partea orientală ocupă de Rusia.

Ne descrie apoi amănunţit tratatele care intervin în acest timp, la 1783 tratatul turco-rus, la 1784 tratatul austro-rus şi între timp Antoine a ajuns la Paris şi acolo supune un nou memoriu demnitarilor regatului Franţei, cari sunt la această dată contele de Vergennes - vestitul ministru de externe,- marchizul de Castries şi contele d'Ormesson, mare controlor al finanţelor, poate un strămoş al ministrului Franţei care a fost aci acum câţiva ani, dar care cu siguranţă era mai puţin interesat pentru ches-

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universalţ, Fasc.25

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tiunile economice şi financiare. Toţi aceşti miniştri francezi sunt favorabili proectului lui Antoine şi la 1784 în Ianuarie primul vas francez pleacă spre Cherson dela Marsilia sub pavilion rusesc.

Trec asupra altor vicisitudini: izbucneşte ciuma la Cherson, chiar unul din fraţii lui Antoine este victima acestei molime, însărcinatul său de afaceri de asemeni; stabilimentul întemeiat de el trece prin greutăţi mari, totuşi rezistă. Un Ukas al împărătesei Ectaerina, la 22 Februarie 1784, invită pe negustorii străini să vină în porturile ruseşti. Tot atunci dispoziţia asemănătoare a regelui Poloniei deschide drumul comerţului polon spre Cherson.

La 1787 la 11 Ianuarie, contele de Ségur, ambasadorul francez la Petersburg încheie tratatul de comerţ franco-rus în 67 de articole şi care stabileşte aci o bază sigură pentru relaţiunile comerciale.

Drumul este astfel deschis şi comerţul Mării Negre începe să capete proporţii. La a doua călătorie a lui Antoine, 200 corăbii ruseşti şi austriace străbat Marea Neagră şi aruncă ancora în porturile ei,- ce diferenţă faţă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

regimul unui deceniu în urmă când numai vasele sub pavilionul sultanului puteau parcurge această mare.

Acum intervine însă prima dificultate, prima stânjenire. Interesant este că originea conflictului care a dus atunci la începutul noului război turco-rus, este provocat chiar de unul din vasele lui Antoine care este oprit la strâmtori de autoritățile turcești care îi refuză accesul la Marea Neagră. Când se cere motivul, răspunsul stereotip este: "Ce navire est trop gros!", - în dosul acestui răspuns evident cam sumar, cam turcesc, se ascundeau cu totul alte interese, și Antoine ni le înșiră, ele fiind foarte interesante de amintit: se constată că intrigile veneau din partea Angliei și Prusiei, care vedeau cu ochi foarte răi desvoltându-se un negoț mare internațional într'o regiune în care participau pavilioanele rusești, austriace și franceze, pentru că tot la 1787 primul vas sub pavilion francez în serviciul Turciei pătrunde în Marea Neagră (pavilionul francez este încă acela al monarhiei, alb cu flăcările de crin).

Însă la 1788 izbucnește războiul austro-turco-rus, intriga puterilor adverse a reușit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Comptoarul lui Antoine este paralizat; el ne descrie aceste împrejurări cu o deosebită amărăciune. Cu aceasta începe o lungă criză în comerţul Mării Negre, care va dura ani de zile, pentru că de abia se încheie pacea la Sistov şi Iaşi în 1792 şi izbucneşte celălalt conflict între Franţa şi Europa.

E de prisos să amintim atitudinea luată de imperiul otoman: Francezii nu mai au acces şi comerţul este iarăşi paralizat, Urmează expediţia lui Bonaparte în Egipt; nici vorbă de a mai relua legături de negoţ în asemenea împrejurări. Numai vasele ruseşti şi cele austriace continuă a practica navigaţia în Marea Neagră. Asupra lor însă nu avem dela Antoine nici o dată mai nouă. Toomai la 1801 când răsare soarele unei noi perioade de pace pentru Europa,- o iluzie mai degrabă, s'a încheiat atunci pacea dela Lunéville, căreia i-a urmat tratatul dela Amiens care a durat doar un an ! Comerţul s'a simţit încurajat şi negoţul a reînceput între Mediterana şi Marea Neagră.

Printre cei care se disting în reluarea legăturilor comerciale, este un personaj cunoscut şi ca orientalist, Ruffin, pe care Antoine îl cali-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fică de Nestor al Levantului. El este acela care reînnoadă legăturile Franţei cu regiunile Mării Negre, fusese de altfel foarte multă vreme rezident la Tătari, iar la 1802 statisticile înseamnă aproape 900 corăbii navigând în Marea Neagră.

La pagina 264 a manualului său, Anthoine dă un tablou interesant al vaselor care la 1802 navighează în Marea Neagră:

552 la Odessa
210 la Taganrog
23 la Caffa
19 la Cosolov (Eupatoria)
7 la Sevastopol şi
4 la Cherson.

Se vede numai decât cum a căzut Chersonul. Locul i-a fost luat de Odessa.

In ceeace priveşte naţionalitatea vaselor sunt:

421 austriace
329 ruseşti
18 din Ragusa
10 ioniene
15 franceze
7 engleze
5 spaniole

iar restul pavilioane mai puţin importante. Totalul ar fi 815, însă Anthoine ne spune că

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

au fost mai multe. După această statistică constatăm că Austriacii sunt în fruntea numărului vaselor, urmaţi de Ruşi şi că ceilalţi sunt mult mai puţini la număr, în ce priveşte vasele de comerţ ce navighează în Marea Neagră.

La această dată Anthoine îşi reia întreprinderile însă cu toate că recunoaşte că Odessa este acum centrul principal al negoţului, el rămâne tot la Cherson, pentru că îl lega de acest oraş perioada primelui lui întreprinderi, amintirile tinereţii, poate şi speranţa că va reuşi să redea oarecare activitate negoţului de acolo. Aceste speranţe s'au dovedit însă iluzorii, pentru că o statistică tot de el dată cu 15 ani mai târziu, ne arată o mişcare mult sporită şi care faţă de tabloul acesta are şi particularitatea de a cuprinde mişcarea unui singur port, anume mişcarea portului Odessa la 1817, din care resultă că peste 1000 de vase au intrat şi eşit numai din şi în Odessa în acel an. Iată cifrele:

480 vase ruseşti
188 austriace
154 engleze
43 franceze
18 spaniole

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

7 daneze
31 sardiniene, adică ale Regatului de Piemont
7 napolitane
49 suedeze
2 siciliene
65 turceşti

Iată cum în 15 ani a evoluat desvoltându-se la maximum negoţul din Marea Neagră. In capul listei se găseşte Rusia de rândul acesta, Austriecii urmează dela o bună distanţă şi Englezii se apropie de Austriaci. Nu e lipsită de interes căci este o pagină de viaţă a timpului, aceea în care autorul nostru ne reproduce la sfârşitul volumului şi încărcătura unuí vas din cele trimise dela Marsilia la Odessa. Iată ce cuprinde vasul Alexandru I, comandat de căpitanul Francisc Rustani: 255 lăzi de vin roşu, 384 lăzi vinuri diverse calităţi, 47 vase unt de lemn de măsline, 200 lăzi unt de lemn de măsline supra-fin, 250 lăzi săpun, 30 lăzi sirop, 15.000 cărămizi, 150 buoăţi lemn de marchetărie, 1 ladă de ciocolată, 8 panere cu pastă de Italia, 1 ladă de fier, apoi, foarte curios: una ladă conţinând o maşină electrică! (poate pentru experienţele care se făceau atunci), 2 panere cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vin, 10 panere cu sticle goale, 2 lăzi cu cărţi, una ladă cu umbrele, 4 lăzi cu ceasornice, 3 saci cu migdale, una ladă cu porţelan, o ladă cu tutun, una cu arme, o ladă cu oglinzi, o casetă de pămătufuri, o casetă de parfumuri şi o ladă cu obiecte de bucătărie.

Iată o pagină care ne ilustrează în oarecare măsură condiţiunile negoţului de import în Rusia de miazăzi. Dacă vom cerceta exportul vom vedea că el cuprinde tradiţionalul export al regiunii: grâu, mei, miere, ceară, etc., toate produsele care vin spre porturi din interiorul Rusiei. In liniile sale mari, făcând abstracţie de unele lucruri, constatăm că comerţul acesta de import-export la începutul veacului al XIX-lea nu s'a modificat prea mult faţă de acela care se ducea în aceste regiuni în cele mai îndepărtate timpuri ale antichităţii. Firește coloniile greceşti nu aduceau nici lăzi cu maşini electrice, nici ciocolată, dar vinul de pildă era un obiect principal al importului lor; iar produsele pe care acum Ruşii le trimit în Mediterana, atunci le trimeteau Scoţii şi alţi locuitori ai ţinuturilor Rusiei de miazăzi din Antichitate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In Evul Mediu comerţul de import cu fabricate din Apus face deasemenea schimbul cu aceleaşi produse naturale pe care atunci le luau Genovezii. Mutatis-mutandis, liniile esenţiale şi permanente ale condiţiilor economice nu se modifică prea mult.

Sunt interesante şi consideraţiunile dela sfârşit ale lui Anthoine, în care ne arată efectul acestui comerţ pentru Rusia, pe care ni-l descrie în culori foarte optimiste, că agricultura se va desvolte, că şi cursul schimbului se va ameliora, că drepturile de vamă vor aduce un important venit, că din concurenţă se va ajunge la eftinirea vieţii, împrejurări care de altminteri s'au realizat în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

El mai aduce şi oarecari consideraţiuni asupra utilităţii acestui negoţ pentru Turcia şi -lucru demn de remarcat- arată unele practici ale administraţiei turceşti, care chiar în această vreme fiind silită să deschidă porţile străm torilor diferitelor puteri, nu s'a lepădat de vechea ei regulă - mai veche decât ea pentru că este bizantină şi mai veche decât Bizantinii pentru că este romană - care aşează pe primul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

plan aprovizionarea capitalei. Anthoine se plânge că una din încărcăturile sale cu grăsimi a fost oprită la Constantinopol, unde urma să fie vândută la preţurile stabilite acolo de autorităţi. Numai intervenţia diplomatică a reuşit să dea acestui produs nu preţul fixat la Constantinopol, ci preţul comercial internaţional.

Cu aceasta încheiem consideraţiunile noastre comparative cu privire la comerţul Mării Negre. Putem vedea, comparând concluziunile lui Peyssonnel cu acelea ale lui Anteine, cât de mult s'au schimbat împrejurările în perioada dela 1774 la 1812.

Ne întoarcem acum la evoluţia împrejurărilor politice în deceniul următor, pentru că faza care se deschide acum se însemnă de asemenea prin limitele a două tratate: tratatul dela Bucureşti este punctul de plecare, cel dela Adrianopol (1829) va fi primul punct de oprire.

Problema Mării Negre după tratatul dela 1812 rămâne în afară de ceeace se petrece în acele vremuri, pentru că Europa a fost ocupată cu totul de alte chestiuni decât problemele Orientului şi Mării Negre.

La 1812-1815 suntem în plină criză napo-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

leonienă. Este războiul coaliţiilor care au pus capăt imperiului lui Napoleon. Rusia, terminând războiul dela 1812 se angajează în campaniile europene şi armatele ei luptă alături de Prusieni, cu coaliţia europeană, până la Paris unde intră în 1814, încât după această victorie începe o perioadă care seamănă -destul de ciudat- cu perioada care a încheiat războiul mondial dela 1914-1918. După perioada bătăliilor a urmat şi atunci perioada congreselor. Suveranii Europei s'au constituit în Sfânta Alianţă care înlocuia la acea dată Societatea Naţiunilor, iar -de asemenea o potrivire- misticismul preşedintelui Wilson este reprezentat cu un secol mai devreme de acela al lui Alexandru I, desigur cu toate deosebirile dintre acest autocrat şi preşedintele democrat al Statelor Unite.

Cuprins de aceste mari idealuri de refacere a relaţiunilor între state, de construire a unei noui societăţi în care ordinea monarhică să fie definitiv întărită, desigur că împăratul Alexandru I nu se mai interesează atât de aproape de interesele Rusiei în Marea Neagră.

Totuşi, diplomaţia rusă a încercat să aducă în discuţie şi aceste probleme. S'au căutat

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de pildă la un moment dat, în tratativele ce aveau loc, să se introducă o clauză cu privire la regimul creştinilor din imperiul otoman. La aceasta însă Anglia şi Austria, foarte atente după experienţa făcută în primul deceniu al secolului, au ripostat oerând să se proclame integritatea definitivă a acestui imperiu. Rusia a cerut atunci să se proclame integritatea imperiului spaniol, care nu convenea Angliei şi întreaga chestiune a "răma baltă". Diplomaţii bevrând să se încurce reciproc în aceste tratative, au lăsat chestiunea nediscutată. Congresul dela Viena nici n'a pomenit de chestiunea Orientului şi a Turciei.

Pe de altă parte, o consecinţă imediată a încheerii tratatului dela Bucureşti s'a văzut în anul următor. Istoricul englez W.Miller căruia îi datorăm "Istoria imperiului otoman"şi a succesorilor săi dela 1801-1927" spune că 1813 anul care a văzut eliberarea Germaniei, a văzut şi cotropirea Serbiei.

Serbia, pe care nu v'am amintit-o pentruoă lase din cadrul subiectului nostru,- se răsculase sub Karagheorghevici şi ajunsese să capete recunoaşterea unei autonomii. Fusese susţinută

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de Ruşi în timpul războiului dela 1806-1812, însă una din consecinţele tratatului din Bucureşti a fost părăsirea Serbiei de către Ruşi. S'a stabilit acolo o autonomie mult mai redusă al cărei factor principal a fost Miloş Obrenovici. De atunci începe rivalitatea tragică între cele două case care îşi împart destinele Serbiei în cursul secolului al XIX-lea.

Se vede de aci un oarecare avantaj pe care totuşi Poarta l-a obţinut la 1812, oarecum contravaloarea cedării Basarabiei, a fost această părăsire a Serbiei din partea politicei turceşti. Insă fapt este că în 1812 şi 1815 până spre 1821 nu avem nimic de înregistrat din punct de vedere politic în chestiunile care ne preocupă, chestiunea Orientului şi a Mării Negre. Dela 1821 chestiunea se redeschide şi este poate inutil să o amintim anume: prin revoluţia greceasoă.

Etapele acestei mişcări nu aparţin decât foarte lăturalnic subiectului nostru; vi le voiu aminti numai în treacăt. Mişcarea a început prin incursiunea lui Alexandru Ipsilanti la 1821 în Principatele noastre, după ce câţiva ani fusese pregătită activitatea Eteriei, care agita

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

spiritele revoluţionare ale Greciei şi al cărui centru se află la Odessa în anii care au precedat revoluţia, acolo s'a pregătit mişcarea. Cu o trupă a sa, Ipsilanti,- care era general rus şi îşi pierduse o mână în luptele contra lui Napoleon,- a pătruns în Moldova. Dar această mişcare n'a prea întâlnit răsunet la noi; în Muntenia s'a produs chiar reacţiunea lui Tudor Vladimirescu. De fapt toată această întreprindere făcută în Principate s'a dovedit iluzorie fiindcă Principatele nu mai puteau constitui teren proelnic la acea dată pentru o mişcare care se afirma nu ortodoxă ca altă dată, ci grecească, Anul 1821 este din acest punct de vedere foarte important: el desparte faza de eliberare a tuturor creştinilor din Balcani cari se aflau sub scutul protector al imperiului rusesc, de noua fază a mişcării naţionale în care Grecia dă semnalul; însă prin aceasta chiar, se restrânge sfera de naţionalitate şi anume asupra oamenilor de limbă şi naţionalitate greacă.

Restul că este cunoscut; ştim cum legiunile greceşti n'au putut rezista contraofensivei armatelor turceşti; au dat lupte, este adevărat eroice, la Drăgăşani şi Sculeni; ştim de asemenea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cum Iordache, unul din căpitanii lui Ipsilanti s'a retras la mănăstirea Secul şi a preferat să arunce în aer lăcaşul decât să se predea; ştim în fine cum mişcarea a stârnit din partea noastră o reacţiune naţională care duce la înlocuirea domniilor fanariote şi instaurarea domniilor pământene.

Insă în timpul acesta mişcarea începuse în Grecia proprie şi aci ea se desfăşoară în trei faze pe care Miller le caracterizează astfel: prima fază, dela 1821-1825, în care mişcarea se desvoltă în Grecia şi se constituesc diferite cârmuiri nu totdeauna de acord între ele însă care duc lupta cu succes împotriva Turciei; a doua fază, dela 1825-1827, caracterizată prin influenţa unui nou factor: apariţia în Grecia a lui Ibrahim Paşa, fiul lui Mehmed Ali, care aproape reduce întreaga provincie sub stăpânire musulmană; iar dela 1827 se produce influenţa puterilor occidentale: Franţa şi Anglia de acord cu Rusia, care culminează în bătălia dela Navarin, care duce la un nou război ruso-turc şi apoi la Pacea dela 1829.

De fapt în Rusia a intervenit o schimbare radicală: moartea lui Alexandru I care s'a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

produs în cursul unei călătorii la Taganrog. Criza care s'a produs atunci în Rusia este într'adevăr extraordinară. Până atunci fuseseră sângeroase rivalităţi între candidaţii la tron. La 1825 s'a produs acest fapt nemaipomenit, ca ambii candidaţi la tron să renunţe unul în favoarea celuilalt. Succesiunea într'adevăr rămăsese încurcată: Alexandru avea ca frate din aceeaşi generaţie cu el pe Constantin, care era guvernator în Polonia la Varşovia; doi fraţi mai mici, mult mai tineri, erau Nicolae şi Mihail. De multă vreme Constantin manifestase intenţia de a nu succede la tron; mersese chiar până acolo încât a divorţat de soţia sa şi s'a căsătorit cu o nobilă polonezâ pe care protocolul curţii o făcuse principesă, dar nu avea nici un drept la prerogativele familiei imperiale. Un prescrip secret al împăratului Alexandru desemnase ca succesor în locul lui Constantin pe Nicolae. Dar secretul a fost aşa de bine păstrat încât nici Nicolae n'a avut cunoştinţă de el. Moartea neaşteptată a lui Alexandru I - pe care unii o numesc dispariţia neaşteptată, în sensul că ar fi devenit călugăr, pustnic, retras din lume,- în orice caz dispariţia lui a deschis o

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

criză fără seamăn în succesiunea la tron. Marele Duce Nicolae a întrunit pe generali şi i-a pus să presteze jurământ noului ţar Constantin, ceeace s'a şi făcut; în acelaş timp Constantin la Varşovia îndemna pe generalii şi sfetnicii săi să presteze jurământ ţarului Nicolae. Rusia se pomenea deodată cu doi ţari. Care era cel legitim ?

Până să se facă schimbul de scrisori, până să se vadă că Constantin în realitate renunţase de mult, s'a produs un gol în care s'a intercalat prima mişcare revoluţionară, pe care, în special istoriografia sovietică o înseamnă cu foarte mult interes, aceea a faimoşilor <u>decabrişti</u>, care au căutat să profite de aceste împrejurări tulburi pentru a pune stăpânire pe imperiu. Ei erau în cea mai mare parte ofiţeri, cari luptaseră contra lui Napoleon, cari apucaseră să vadă în Europa alte regimuri, asistaseră la Paris la deschiderea Camerei. Aceste societăţi -ere una a nordului la Petersburg, alta a sudului lângă Bug-, pregăteau în secret o mişcare, care să ducă la instaurarea unui nou regim. Niciodată se părea că n'a fost un prilej mai bun. Mişcarea s'a produs în Decembrie 1825. Ea a

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Fasc.24

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fost însă repede înăbuşită. Spiritele erau atât de lămurite, încât soldaţii la strigătul de "trăiască Constantin", "trăiască Constituţia", îşi închipuiau că "Constituţia" nu este decât nevasta lui [illegible]

[illegible] se ştiau mai bine care era scopul urmărit. Dar mişcarea a fost repede înăbuşită, ţarul Nicolae a manifestat foarte mare energie în represiunea ei. El s'a văzut desemnat de destin pentru a face faţă conspiraţiunilor şi mişcărilor revoluţionare nu numai în Rusia, dar şi în Europa. Şi-a îndeplinit cu deosebită stăruinţă şi energie această misiune până la sfârşitul zilelor lui.

Pe de altă parte, mişcarea aceasta a decabriştilor, acest ecas de anarhie al imperiului rusesc, făcuse o profundă impresie şi în Rusia şi în străinătate. Prestigiul imperiului era zdruncinat; el trebuia restabilit printr'o acţiune mai energică în afară. Aceasta este acţiunea pe care o va întreprinde împăratul Nicolae şi care va duce la tratatul dela Adrianopol şi la noile împrejurări ce au urmat apoi în chestiunea strâmtorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

V'am arătat principiile care i s'au impus lui Nicolae I dela începutul domniei, prin faimoasa mişcare a decabriştilor şi nevoia de a restabili prestigiul imperiului printr'o acţiune în afară, prin reluarea politicei tradiţionale a Ecaterinei a II-a, chiar a lui Alexandru în primii ani ai domniei, pe care în ultimul timp, din consideraţiuni generale ale politicei europene, o lăsase pe planul al doilea.

Am găsit într'un articol, pe care l-am tradus acum doi ani, în Istorik Marksist al lui Nartzof, care vorbeşte de destinele istorice ale Moldovei şi Basarabiei, menţiunea că şi decabriştii aveau planuri de expansiune şi că unul din obiectivele urmărite de ei era să anexeze toată Moldova; nu se mulţumeau cu graniţele Prutului.

Deci împăratul se găsea oarecum în faţa unui curent care se manifesta şi prin opinia publică, în afară de sferele guvernamentale. Aceasta vă explică de ce dela început a primit propunerea pe care a făcut-o Anglia lui Nicolae, prin ducele de Wellington, care venise să aducă omagiile regelui Angliei şi propunerea de a interveni în chestiunea Greciei, care ajunsese la o criză gravă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Criza amintită era datorită faptului debarcării forţelor egiptene conduse de Ibrahim Paşa, fiul lui Mahomet Ali în Moreea. Vom reveni asupra acestei intervenţiuni şi a consevinţelor ei şi asupra acestui factor nou, care joacă un rol important la sfârşitul veacului al XVIII-lea în chestiunea Orientului şi indirect a Mării Negre. Fapt este că Grecii ajunseseră la disperare; armatele lui Ibrahim Paşa debarcaseră în Moreea şi ocupaseră toată peninsula.

In această privinţă avem în cartea lui Miller o pagină (99) în care incontestabilul humor britanic al autorului a pătruns mai mult decât în alte pasagii. El ne descrie aci sosirea lui Capo d'Istria, ales preşedinte al nouii comunităţi greceşti, în Ianuarie 1828, la Nauplia şi convorbirea avută cu cei care reprezentau guvernul Greciei:

"De aci el merse la Aegina, unde se retrăsese guvernul provizoriu...Ministrul de Interne îl informă că teritoriul ce îi recunoştea autoritatea nu cuprindea mai mult decât Aegina, Poros, Salamina, Eleusis, Megara şi câteva insule din Marea Egee... Agricultura era sprită şi singurul negoţ profitabil era pira-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

teria. Ministrul de finanţe nu era mai mulţumit. El nu avea, aşa spunea el, nici tezaur, nici casă. Unele venituri fuseseră chezăşuite pe un an spre a plăti legislatura. Până şi facturile lemnarilor cari lucraseră la reşedinţa preşedintelui nu putuseră fi achitate. Ministrul de război regreta lipsa unei armate, dar colegul său dela Marină era mai optimist. Cât priveşte justiţia, capul acestui departament îşi aduse aminte că "legile tac în timp de război" şi tăcu la fel. Aceasta era situaţia Greciei după aproape şapte ani de război".

Este adevărat că situaţia arăta disperată, dar este încă unul din acele exemple din istorie care pot fi reţinute în care, un popor mic ajungând într'o asemenea situaţie, încercuit de toţi vrăjmaşii şi totuşi continuând lupta, poate întoarce roata destinului. Aceasta s'a verificat acum în cazul Finlandei şi în orice caz atunci în cazul Greciei, pentru că această situaţie a sfârşit prin a răscoli opinia publică în Europa şi a pune în mişcare guvernele. Primul demers a fost o luare de atitudine destul de ameninţătoare din partea Rusiei, în primele luni ale anului 1826, chiar dela în-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ceputul domniei lui Nicolae I, în care amintea Porţii că o serie de dispoziţiuni ale tratatului din 1812 nu fuseseră aplicate.

Poarta se afla iar într'o criză gravă. In anul 1826 sultanul Mahmud care domnea atunci, şi care realiza planul predecesorului său, se gândea să introducă reforme, mai ales în armată. Se ciocnise aci de rezistenţele tradiţionale şi în special de aceea a ienicerilor, care erau sprijiniţi de ofiţeri. A[illegible]ia n'au mai găsit sprijinul factorilor conservatori; muftiul a fost de data aceasta de partea sultanului, iar celelalte corpuri din Constantinopol au fost de partea Padişahului.

Răsculaţii s'au adunat în faţa Al-Meidanului şi au dat semnalul alarmei. Toate străzile au fost închise şi Stambulul a văzut un nou măcel. Capii au fost executaţi după ce au fost prinşi, şi reforma hotărâtă de sultan impusă. S'a constituit atunci o armată nouă: sâmburele armatei turceşti moderne este acolo. De atunci s'a format "Nizami", acele trupe regulate, cu uniforme albastre, cu fesuri roşii, cu organizare europeană, armate contra cărora noi am luptat în războiul Independenţei, cu jumătate de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vece mai târziu. Acum însă această armată era la începutul organizării şi Turcia neavând timp să creeze armată nouă se găsea în plină criză şi nu putea înfrânge armata rusească.

Aceasta explică de ce s'a ajuns aci la un acord mai mult impus de Rusia, convenţia dela Cetatea Albă (Ackerman) la 25 Septembrie 1826, prin care s'au făcut diferite rectificări şi completări la tratatul din Bucureşti, pe care Poarta vrând nevrând a trebuit să le admită.

Aceste completări erau următoarele:

Rusia păstra anumite regiuni contestate din părţile orientale ale Mării Negre, unde depăşise liniile Kubanului. Rusia tindea şi aci să pătrundă la ţărmul Mării Negre.

Pe de altă parte s'a modificat demarcaţiunea frontierei la Gurile Dunării. Această demarcaţiune a constat atunci în faptul că graniţa ruso-turcă a fost împinsă dela braţul Chiliei, unde o stabilise tratatul din Bucureşti, la braţul Sulinei, un pas mai mult în deltă, un pas spre cotropirea ei.

S'au mai luat dispoziţiuni privitoare la statele noastre. S'a stabilit ca hospodarul să fie nobil ales pe 7 ani; s'a consfinţit înţe-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

legerea ambelor puteri la mazilirea şi la proclamarea lui.

S'a stabilit dreptul de liberă navigaţiune pentru vasele de comerţ şi dreptul de navigaţiune pe Marea Neagră pentru toate vasele.

De altă parte, s'a recunoscut un drept de protectorat asupra Serbiei. Era o concesiune dureroasă pentru Poartă, echivalentă aproape cu un război pierdut, dar inevitabilă în situaţia în care se găsea imperiul otoman. Totuşi aceasta nu satisfăcea nici pe împăratul Nicolae care, dacă s'a dat urmare imediată acestor imprejurări şi s'a continuat presiuni asupra Turciei, este numai pentru că atunci s'a întâmplat să izbucnească un conflict cu Persia, care se desfăşura în regiunile orientale ale Caucazului, unde comanda generalul Ermolov care, după părerea ţarului, ducea prea încet operaţiile şi a fost înlocuit cu Paskievici, a cărui primă campanie este aceasta din Persia şi care lichidează într'o singură expediţie acest război.

El înfrânge armatele Persiei în mai multe lupte şi ocupă Erivanul. Ajunge deci în inima Transcaucaziei. Persia este constrânsă să încheie pace, prin tratatul din Turkmanciai, care consemnează progresele Rusiei în această parte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Această campanie lichidată, forţele Rusiei rămân libere pentru Turcia. Inainte de a se încheia acest război, se luaseră dispoziţiuni comune ale puterilor, faţă de situaţia disperată a Greciei. Atunci intervine flota engleză, sub amiralul Codrington, cea franceză, sub amiralul de Rigny şi cea rusă, care s'au unit şi au vrut să pătrundă în apele teritoriale ale Moreei, şi au ajuns la Navarin extremitatea de sud, unde s'au întâlnit cu flota turco-egipteană. Un incident s'a produs, cum se întâmplă când se găsesc în contact forţe ale puterilor; s'a deschis focul şi în câteva ceasuri toată flota turco-egipteană a fost distrusă. De abia dacă au scăpat câteva vase şi marinari. Cu aceasta toată puterea turcească, care pornise la sfărâmarea revoluţiei greceşti, era distrusă.

Au reacţionat foarte deosebit cei interesaţi la această ispravă. Anglia s'a supărat aproape şi de izbânda ei, căci a văzut că rezultatul poate fi sfărâmarea imperiului otoman. Rusia a considerat victoria dela Navarin ca o deschidere a unor noui operaţiuni împotriva vechilor duşmani. Turcia şi-a manifestat indignarea şi rezultatul a fost o notă a Vizirului care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

consideră Rusia ca dușmană și îi declară război.

Impăratul Nicolae s'a pus în mișcare și campaniile s'au desfășurat pe cele două laturi ale țărmului care împresoară Marea Neagră. Am avut deci o campania balcanică și una asiatică a armatelor Rusiei. La una din ele, comandantul suprem a fost țarul, care a apțrut în persoană la Varna; pe urmă operațiunile au fost încredințate generalului Diebici, care și-a câștigat titlul de învingător al Balcanilor, Zabalkanski.

Dar aceste operațiuni nu s'au desfășurat nu mai în Europa; în Asia au mers chiar mai bine. Totuși n'au fost atât de fulgerătoare cum credea împăratul Nicolae. S'au cucerit porturile foarte greu. Din laturea de vest care mărginește această parte a Caucazului, a fost cucerită Anapa, care și acum se află în mâinile noastre, Poti și s'a luat pe urmă Karsul, cetate foarte puternică în inima Caucazului și unele cuiburi din munții Transcaucaziei, precum și regiunile Armeniei până la Erzerum. Aci înaintarea a fost destul de sensibilă sub comanda lui Paskievici.

In Europa, înaintarea întâmpină greutăți. Armata a ajuns la Dunăre, dar aci Brăila a opus o rezistență foarte înverșunată și a tre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

buit un asediu destul de crâncen pentru a o lua. Deasemeni Varna a sfârşit prin a se preda - ţarul a condus această campanie - doar mulţumită unei neînţelegeri înăuntrul cetăţii şi unei semitrădări a unui comandant. Dar Şumla şi Vidin s'au arătat ca fortăreţe neînfrânte.

Metternich, considerând rezultatele campaniei din Europa, a comparat retragerea Ruşilor cu aceea din 1812; nu era cazul, dar lupta era încă nehotărâtă, Armata turcească se ţinea mai bine decât îşi puteau închipui Europenii.

Reluându-se la 1829 campania, a avut rezultate mai însemnate. Turcia începuse să slăbească. In Asia Paskievici pătrunzând în Armenia, ocupase Erzerumul, iar în Europa a căzut succesiv în manevre îndrăzneţe Silistra, care rămăsese izolată şi între Varna şi Şumla o manevră îndrăzneaţă a lui Debici a făcut ca armatele Rusiei să treacă munţii, pe care i-a trecut pe la Pravadi, ocupând chiar Burgas, port la mare. Adrianopolul a căzut aproape fără luptă.

Situaţia în acel moment era destul de curioasă: avangărzile ruseşti pătrunseseră până aproape de Constantinopol, lângă Marea de Marmara, dar situaţia lor era foarte periclitată.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In vest era în marş armata lui Skutari, a paşei Mustafa, armată de 40.000 de oameni, aşa că intervenţia acestei armate putea tăia comunicaţiile trupelor lui Diebici.

Pe de altă parte însă, faptul că se ocupase Adrianopolul îngrozise pe sultan, aşa încât s'au trimis delegaţi la Adrianopol, să vadă ce condiţiuni se pot obţine şi s'a petrecut acolo ceeace Miller numeşte un exemplu clasic de bluff. Turcii crezând că Ruşii au efective mai mari decât cele ceale, au consimţit la încheerea păcii la Adrianopol în toamna lui 1829, în 14 Septembrie.

Această pace a avut pentru chestiunea Mării Negre foarte mare importanţă. In general dispoziţiunile ei sunt cunoscute. Nu revenim asupra lor decât pentru a le aminti în treacăt:

Poarta se obliga să deschidă Dardanelele şi Bosforul tuturor vaselor comerciale. Rusia anexa gurile Dunării până la braţul Sf.Gheorghe. Coasta de nord-vest a Caucazului, cu porturile cucerite, cade acum de abia în stăpânirea definitivă a imperiului rusesc şi anumite posesiuni în Transcaucazia, unde cuceririle ruseşti începeau să se întindă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Imperiul rusesc va avea de luptat aci cu popoarele caucaziene răsculate în munţi şi conduse de vestitul Şamil.

Pe de altă parte se confirmă autonomia Serbiei a Principatelor noastre,se recunosc Greciei noui, prerogativele unui atat vesal şi se mai stipulează despăgubiri de război.

De această dată condiţiunile sunt în aparenţă destul de moderate, dat fiind succesele armatelor ruseşti, dar ele asigurau Rusiei avantagii mari. Moldova şi Tara Românească încetau de a mai aparţine Turciei. Ele intrau prin pr protectorat în sfera de influenţă a Rusiei, şi din punctul de vedere al negoţului Rusia căpăta importante avantagii. Cele mai importante rezultau pentru ţările noastre, pentru că Turcia a restituit raialele Brăila şi Giurgiu, care au intrat în stăpânirea Tării Româneşti, şi în momentul acela s'a produs o adevărată revoluţie economică în ţările noastre asupra căreia vom stărui în prelegerea viitoare. Este un moment în care negoţul trece prin schimbări fundamentale ale căror efecte se vor vedea în deceniile viitoare.

Trebue să amintim pe scurt împrejurările

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ce au urmat, deoarece ne apropiem tocmai de apogeul influenţei ruseşti în Marea Neagră, care a fost atins câţiva ani mai târziu. In cei doi ani ce au urmat păcii dela Adrianopol, a intervenit din acest punct de vedere o fază de aşteptare provocată de turburările generale în Europa în 1830-1831, revoluţia din Franţa şi ouiburi,- s'ar zice de mişcări revoluţionare, care au atins direct marginile Rusiei. Răscoala Poloniei, acea nenorocită răscoală a Poloniei din 1831, când Paskievici a dat faimoasa depeşă "Ordinea domneşte la Varşovia", după ce oraşul fusese aproape distrus. Incă un episod dureros din istoria ţării vecine.

Nicolae îşi îndrepta iarăşi atenţia spre sud, când a izbucnit o nouă furtună, care a pus în discuţie un factor important în această direcţie, Egiptul, suprimarea regimului mamelucilor, care stăpâniseră în secolele anterioare. Se instalase acolo una din acele stăpâniri de margine a imperiului otoman în descompunere, stăpânirea lui Mehmet Ali, Albanez originar din Kavala. Mehmet Ali ajunsese stăpânul absolut al Egiptului. Era ajutat în cârmuirea acestei ţări de fiii lui, din care vestitul Ibrahim

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dovedise un adevărat talent militar şi pornise o temeinică organizare militară.

Este încă un exemplu foarte curios al permanenţelor care apar la diferite intervale în istoria unui popor. Se vede acum cea mai curioasă asemănare [illegible] istorie a Egiptului. Mehmet Ali însărcinase pe colonelul francez Selves cu organizarea armatei. Organizatorul flotei era un alt francez, Cerisy. Acestea erau urmele lui Bonaparte. Dar în organizarea şi în exploatarea ţării Mehmet Ali pleca în totul pe urmele Faraonilor. El organizează un regim de stăpânire a pământului, prin care se instituia el ca proprietar. Organizează un fel de monopol al agriculturii, aşa cum fusese sub Faraoni, fără a avea o cunoştinţă a acestui fapt, dar condiţiunile erau aşa încât îl aduceau să înfiinţeze un monopol al comerţului, unul al industriei, pe lângă acel al agriculturii.

După ce organizează armata, cucereşte Nubia şi de atunci puterea egipteană s'a aşezat pe cursul superior al Nilului. Imediat apare însă dorinţa de expansiune în Siria, unde se întinsese şi puterea Faraonilor, când aceştia avuseseră stăpânirea în vremurile depărtate ale

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Antiohităţii. Mehmet Ali a pretins dela sultan ca recompensă să i se atribue şi paşalâcul Siriei, ca răsplată a serviciilor făcute în războiul contra Grecilor. Sultanul, care el însuşi îşi reconstituia armata, a socotit că din partea acestui vasal asemenea pretenţiuni erau o obrăznicie şi i-a respins pretenţia.

Fără ezitare, Ibrahim trece atunci prin Suez şi începe să atace cetăţile dela marginea Siriei. Curând a căzut Aconul, acolo unde nu izbutise Napoleon. A cucerit apoi Antiohia şi s'a îndreptat spre Adana, încercând să forţeze trecerea munţilor Taurus.

Armata turcă s'a adunat în Anatolia şi s'a îndreptat spre Konieh unde s'a dat marea bătălie în care armata turcească a lui Resid a fost înfrântă. Se aflau faţă în faţă cei doi învingători dela Missolonghi. Nimic nu s'a mai opus înaintării lui Ibrahim. Ordinul de marş era spre Skutari şi Constantinopol. Se părea că sultanul se preăbuşeşte.

Reformele lui Mahmud erau de altfel rău privite. Un sultan care se îmbrăcase europeneşte, care introdusese reforme era rău văzut şi în locul lui mulţi ar fi preferat pe fiul lui Mehmet Ali, pe Ibrahim.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mahmud a chemat atunci în ajutor pe ţarul Rusiei, iar flota rusă a apărut din nou în Bosfor şi sultanul nesimţindu-se destul de sigur, un corp îmbarcat dela Odessa a debarcat la Constantinopol şi s'a aşezat în tabără, ca să apere pe Sultan.

Cu alte cuvinte, Turcia devenea un fel de vasală a Rusiei. S'a încheiat un tratat la Unkiar-Iskelesi, adică Scara Gâdelui, locul de debarcare al Gâdelui aluzie destul de macabră. Aci s'a încheiat la 26 Iunie 1833 un tratat prin care Rusia a capătă însfârşit ceeace dorise atât de multă vreme adică ceeace am numi azi un pact de asistenţă mutuală, între Rusia şi Turcia. Mutuală erau numai de formă, deoarece Turcii erau incapabili de a da un sprijin şi atunci ei ofereau drept avantaj, acela de a închide strâmtorile oricărei puteri în conflict cu Rusia. Deci un regim exclusiv în avantajul Rusiei, stabilit la Unkiar Iskelesi. In cartea lui "Bosforul şi Dardanelele" se produc câteva instrucţiuni asupra tratatului ce urma să fie încheiat, trimise dela Petersburg contelui Orlov

"Acest act ar da lui Mehmet Ali certitudi-

Prof. GH. BRATIANU. Istoria Universală. Fasc. 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nea că Turcia a hotărât să recurgă de acum înainte la protecţia Rusiei... 2) Principiul de conservare, care va fi la temelia tratatului, va linişti puterile străine.. 3) In fine, în propriul nostru interes (al Rusiei) existenţa unui tratat de alianţă şi prezenţa forţelor noastre ne va permite să ne aşezăm din nou, cei dintâi şi cei mai tari pe teatrul evenimentelor, fie admiţând conservarea imperiului otoman ca posibilă, fie admiţând până la urmă dizoluţiunea sa ca inevitabilă.

Cu alte cuvinte, în aceste instrucţiuni se reînoia zicătoarea care circula în caricaturile vremii cu privire la un personaj pe care îl inventase ziaristica timpului, Joseph Prudhomme, tipul caricatural al burghezului care făcea exerciţii militare şi căruia i se atribuesc diferite metafore ridicole. Una din acestea era: "Primeşte această sabie pentru a apăra statul şi la nevoe pentru a-l ataca". Tot aşa se arăta dorinţa de apărare a Porţii din partea Rusiei, spre a o conserva sau la nevoe, a o împărţi!

E adevărat, cu multă prudenţă în acelaş an Rusia a încheiat o convenţie cu Austria la Münchengrätz, unde Rusia şi Austria se obligau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

să procedeze solidar în tot ceeace priveşte strâmtorile.

Celelalte puteri erau în rezervă. Bătrânul Wellington, întrebat de Palmerston, succesorul său, asupra regimului strâmtorilor, a dat următorul răspuns care arată cât de bine considera omul de stat britanic această situaţie: "Pentru regimul strâmtorilor este de preferat închiderea, pentru că Rusia este aproape de bazele ei şi noi suntem departe". Aceasta s'a inversat însă câţiva ani mai târziu.

Mehmet Ali îşi oprise înaintarea şi a obţinut oarecari avantagii. Viager i s'a consfinţit paşalâcul din nordul Siriei. Aceasta nu l-a mulţumit şi nici pe sultan, şi câţiva ani mai târziu s'au găsit iarăşi în război. Mahmud chemase ofiţeri din Apus, printre care şi pe Moltke. Cu aceşti instructori îşi construise o armată de nizami, soldaţi regulaţi, oameni cu care să-şi reia provinciile pierdute.

Războiul a izbucnit la 1839 şi s'a desfăşurat ca şi înainte. Ibrahim a dat peste cap armatele otomane. La Negib a fost bătălia decisivă şi, în urma unei trădări a amiralului dela Alexandria, care a predat flota turcă lui

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ibrahim, Turcia s'a găsit dezarmată.

Sultanul Mahmud, înainte de a afla de această înfrângere, muri şi lăsă tronul unui băiat de 15 ani.

Rusia nu s'a mai socotit însă în stare să acţioneze izolat. Puterile s'au adunat şi s'a încheiat la 1840 o primă convenţie între Rusia, Prusia, Austria şi Anglia. Franţa a rămas izolată, pentru că susţinuse pe Mehmet Ali în urma politicei războinice a lui Thiers.

Era aproape să izbucnească un conflict între Franţa şi Europa. S'a dezvoltat sentimentul naţional contra Germaniei şi a început să se cânte "Die Wcht am Rhein", căruia i s'a răspuns cu poezia franceză a lui Musset "Nous l'avons en, votre Rhin allemand...".

A intervenit însă moderaţiunea lui Ludovic-Filip, care voia să fie un rege al păcii şi Franţa a părăsit pe Mehmet Ali şi pe Thiers.

A venit astfel la guvern Quizot care fusese ambasador la Londra şi în anul următor s'a încheiat la 13 Iulie 1841 o nouă convenţie a strămtorilor la care a participat atunci şi Franţa şi care a rezolvat conflictul în detrimentul lui Mehmet Ali, care a rămas numai cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Egiptul, însă cu posesiune ereditară. Se da deci satisfacţie într'o oarecare măsură şi Sultanului.

Mai ales se stabilea un lucru foarte important : protectoratul exclusiv al Rusiei era înlocuit printr'un protectorat al celor 5 puteri şi se realiza dorinţa lui Wellington: strâmtorile erau închise, ori cărei puteri nu numai celei ruseşti. Făceau excepţie doar câteva vase ruseşti staţionale în Grecia.

Am ajuns astfel cu subiectul nostru până la convenţia din 1841, care conţine în germene războiul Crimeei, despre care ne vom ocupa în prelegerea viitoare.

Inainte de a confirma studiul problemelor Mării Negre, este bine să aruncăm o privire retrospectivă asupra rezultatelor politice ruseşti în perioada în care am ajuns în bazinul acestei mări şi să comparăm în oarecari privinţe intenţiunile şi scopurile acestei politice cu rezultatele ei, rezultate aşa cum se pot întrevedea în anul convenţiunei dela Londra 1842 la care neam oprit.

Este interesant de relevat că şi din acest

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

s'a voit una, s'a ajuns la alta.

Să luăm de pildă laturea politică a proble-
mei. La ce promise Rusia după tratatul din Adria
nopol şi la ce a ajuns de fapt în momentul cul-
minant al politicei sale în Marea Neagră, trata-
tul dela Unkiar Skelessi ? A ajuns la o stăpâni-
re exclusivă în aceastţ mare, intrarea şi eşirea
numai în mână ei; numai flota ei putea intra din
Marea Neagră în Mediterană; prin aceasta Marea
Neagră devenea cu adevărat un lac rusesc; şi,
mai mult decât atât, se zdruncina grav echili-
brul de puteri între Rusia şi celelalte puteri
europene. Rusia putea oricând cu flotele ei să
pătrundă în Mediterana, să stânjenească negoţul
al r puteri, să-şi ducă acţiunea ofensivă până
spre ţărmurile altor ţări; celelalte puteri,
printr'o adevărată suzeranitate pe care ţarul
o căpătase asupra sultanului, nu puteau pătrunde
în Marea Neagră. Prin urmare, Rusia putea face
planurile cele mai îndrăzneţe de expansiune
asupra Orientului mai apropiat şi mai îndepăr-
tat. Iată cum se întrevăd tendinţele politicei
ruseşti la Unkiar Skelessi.

La ce s'a ajuns la 1841 ?

La garanţia colectivă a puterilor asupra

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

strâmtorilor. Se restabileşte un echilibru şi se restabileşte prin simplul fapt că doctrina strâmtorilor închise practicată de Rusia, a fost însuşită în detrimentul ei de către toate celelalte puteri asociate dela Londra care semnează alături de ea convenţiunea prin care se stabileşte regimul strâmtorilor. Cu alte cuvinte, una din tendinţele principale ale lui Nicolae I n'a ajuns la rezultatele dorite sau cel puţin s'a oprit la jumătatea drumului.

Pe de altă parte să examinăm chestiunea din punct de vedere economic.

Tratatul dela Adrianopol anexase Rusiei întreaga regiune a gurilor Dunării. Prin aceasta, firește, punând stăpânire pe ieşirea acestei mari căi de comunicaţie a centrului Europei, ea urmărea să pună şi mai mult în valoare comerţul ei propriu, Stăpânind comerţul Dunării putea îngriji mai bine de negoţul porturilor ei.

Dar şi aci evenimentele s'au întors împotriva prevederilor, pentru că vom vedea desvoltarea enormă pe care au luat-o porturile dunărene, în special Galaţi şi Brăila, legată de desvoltarea economică în principatele dunărene şi aceasta în ultimă analiză va fi în detrimentul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

scopurilor urmărite din punct de vedere economic în Rusia. Că aceste scopuri existau, aceasta ne-o dovedesc foarte limpede documentele vremii. În aceste documente cu privire la legăturile economice dintre Principatele Române şi Regatul Sadiniei, publicate de Dl. Boc[illegible] acum doi ani, se poate citi următoarele în raportul unui consul al Sadiniei tocmai din anii aceştia, - un raport din 24 Mai 1838 a primului consul dela Galaţi, care însemnă cu privire la navigaţia la gurile Dunării şi la politica Austriei şi a Rusiei :

" Austria care găseşte în navigaţia Dunării şi în cele două principate un debuşeu foarte important al negoţului său, a observat prea târziu clauza de mai sus (stăpânirea Sulinei de către Ruşi) a tratatului din Adrianopol. Ea ştie că negoţul său e în mare parte la discreţiunea Rusiei, ea proiectează deschiderea unui canal, aleătuind o derivaţie a Dunării, care ar avea deschidere în Marea Neagră la oarecare distanţă de Sulina, spre Constantinopol; dar acest proiect pare ar fi fost cu totul părăsit,..Deocamdată Rusia nu e deloc dispusă să favorizeze negoţul celor două principate şi în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

consecinţă Navigaţia Dunării. Ea vede cu sentimente de invidie creşterea negoţului ce se face în porturile Calaţi şi Brăila. Crimeea şi mai ales Odesa suferă din această cauză. Austria din partea ei a dat o nouă navigaţie spre Dunăre, pri construirea mai multor vase cu aburi. Din ciocnirea acestor mai multor interese se vor naşte mai curând sau mai târziu neînţelegeri între aceste două puteri".

Iată deci unde se vede decepţia provocată din acest punct de vedere politicei ruseşti. Că Rusia ar fi avut alte vederi, aceasta ne-o arată scrisoarea dela 1832 a omului căr uia îi încredinţase organizarea Principatelor Române, Generalul Kiseleff,- acest general asupra căruia nu vom reveni decât în treacăt. Asupra lui ar fi de dorit ca un cercetător al nostru să se oprească mai mult. Intre sarcinile acestui curs este şi aceia de a da sugestii şi indicaţiuni de subiecte; printre acelea care pot rezulta dintr'o examinare mai atentă a acestor prelegeri sunt şi aceste figuri ale istoriei ruseşti care sunt legate mai strâns de Istoria ţărilor noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acum nu s'a făcut din partea noastră o monografie destul de amplă asupra vreuneia din ei. Una din aceste figuri ar fi de pildă cneazul Potemkin care a avut un rol foarte important şi în iatoria rusească şi în istoria noastră. O figură mai puţin importantă este generalul Kiselef care a fost unul din sfetnicii importanţi ai domniei lui Nicolae I, a fost şi diplomat, ambasador la Paris. O privire generală asupra lui ar constitui un subiect interesant.

In această scrisoare Kiselef arată însă şi aceasta interesează aci- adevăratele scopuri ale politicei ruseşti, a doua zi după tratatul din Adrianopol cu privire la ţările noastre, pe care tocmai el era chemat să le reorganizeze şi să le îndrumeze spre o viaţă modernă. Scrisoarea a fost reprodusă de S.Watson în a sa Istorie a Românilor, Iată textul ei:

"S'ar afla în posesiunea acestor provincii o compensaţie care, după zece ani de ocupaţie, n'ar mai fi contestată de o Europă ce ar fi obişnuită a vedea acolo Rusia... Iar dacă se obiectează că scopul politicii ruseşti nu este întinderea teritorială, aş răspunde că desfăşurarea evenimentelor e mai puternică decât orice

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

prevedere şi că Rusia nu s'a pus în mişcare de pe malurile Niprului numai pentru a se opri pe acele ale Prutului..."

Iată mărturisirea scopurilor politicei ruseşti, care nu vor trebui uitate. Insă şi aci acest curs al evenimentelor la care se referea Kiselef nu s'a întors în favoarea tezei pe care o susţinea şi a scopurilor pe care le urmărea. Unde apare însă mai limpede această nepotrivire între intenţii şi rezultate, este în domeniul acesta economic asupra căruia ne vom opri acum ceva mai mult.

In primul rând este o problemă care nu se poate s'o lăsăm de o parte: pentrucce această desvoltare extraordinar de puternică, aşa cum o arată şi consulul Sardiniei la 1838, a negoţului Principatelor dunărene ? Pentru ce acest aflux de corăbii spre porturile noastre ? Pentru ce acest import masiv de mărfuri manufacturate în regiunea dunăreană ?

Aceasta se explică în bună parte prin deschiderea unui târg până atunci închis de vestitele dispoziţiuni ale regimului de monopol otoman, dar se explică pe de altă parte şi prin regimul deosebit care se aplică în această

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vreme în porturile ruseşti.

Rusia favorizase foarte mult desvoltarea negoţului său în porturile Mării Negre ; dar uemărea scopul de a spori exportul produselor ruseşti pentru a folosi cât mai mult puterea de achiziţie a acelor produse ce le erau necesare dar de a restrânge în acelaş timp importul produselor pe care socotea că le va putea fabrica ea însăşi; ţără a ajunge desigur la economia de stat pe care a dus-o la un grad atât de desvoltat regimul sovietic. Aceste cerinţe se pot întrevedea încă de pe timpul regimului ţărilor. În special se poate vedea această îndrumare pe timpul lui Nicolae I care dă acestui regim un caracter pronunţat de protecţionism, mai ales în ceiace priveşte produsele industriale. De altminteri v'am citit cu titlul de document lista mărfurilor încărcate pe anul din vasele care plecau din porturile franceză spre sudul Rusiei şi am observat că cea mai mare parte a acestei încărcături constă în vinuri şi foarte puţine produse propriu zis industriale, textile, metalurgice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Şi aci ne vom lămuri mai bine câteva cifre. Iată cum ne indică istoricul rus Miakotin, în Istoria Rusiei publicată sub numele lui Miliukov această desvoltare.

In anul 1825 era 5860 fabrici cu 210.000 lucrători, o cifră de afaceri de 95.500.000 ruble la 1850: 9843 fabrici, cu 517.000 lucrători, iar cifre de afaceri sporite la 166.000.000 ruble.

Aceste cifre credeă spun mai mult decât orice explicaţiuni mai lungi.

Este foarte interesant de constatat că Rusia urmărea încă din timpul vechi o politică nu numai de perfecţionism industrial, dar o politică de asigurare a unui anumit material industrial. Cari să servească în baza pregătirii militare înalte cu vinde în politica pe care sovietele au inaugurat-o dela stabilirea regimului lor acea de a concentra uriaşei industrii care să lucreze numai pentru pregătirea războiului, principiul acestui regim nu le aparţine loc, şi el se regăseşte, desigur în forme mai puţin ample şi accentuate, în politica ţărilor

Intr'o carte foarte recentă apărută în Elveţia, care ne-a ajuns zilele trecute carte, intitulată "Armata Necunoscută", un fel de pri-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vire generală a armatei ruseşti din vremea ţarilor şi până astăzi, se precizează această latură şi se arată că încă din timpul lui Petru cel Mare exista o politică industrială de pregătire militară.

Petru cel Mare este acela care a întemeiat bazinul industrial din Urali, aducând acolo sate întregi pentru a servi ca lucrători în aceste uzine metalurgice şi siderurgice. Rusia este cea mai mare producătoare de fier din secolul XVIII. Armele sunt fabricate la Tula, la Petersburg, etc. In mare măsură armata imensă a Rusiei în vremea lui Nicolae I este îmbrăcată cu stofele fabricate în Rusia. Toate industriile textile sunt în plină desvoltare.

Trebuesc amintite aceste împrejurări pentru că ele evidenţiază că în ceeace priveşte posibilităţile de export ale industriei mult mai puternice încă ale ţărilor apusene şi în special a Angliei până la jumătatea secolului XIX, condiţiunile din Rusia prezintă dificultăţi. Barierele protecţioniste ale politicei vamale împiedică intrarea produselor manufacturate, în porturile ruseşti. Aci poate să fie motivul pentru care acest export se îndrumează spre porturile dunărene.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Este în orice caz foarte interesant de relevat acest contrast, cum Rusia, protectoarea ţărilor noastre, care a impus o politică protecţionistă mergând aproape la extrem în porturile ei şi a ridicat bariere în faţa importului industrial din Apus, a tolerat totuşi în aceste Principate un regim de liberalism economic, de pătrundere tocmai a acestor mărfuri şi materiale pe cari le oprea în porturile ei. Probabil că această se făcea de acord cu una din vederile ascunse pe cari ni le-au relevat scrisoarea lui Kiselef, că aceste ţări vor ajunge tot sub stăpânirea ei şi interesul este să fie într'o cât mai mare prosperitate economică.

In ceeace priveşte efectele păcii dela Adrianopol şi a Regulamentelor Organice asupra ţărilor noastre, voiu insista mai mult în treacăt asupra lor deoarece presuoun că aceste chestiuni sunt desbătute la cursul respectiv de Istorie a Românilor. Totuşi, unele indicaţiuni completează subiectul nostru şi apar deci necesare.

In ce priveşte efectele păcii dela Adrianopol, să ascultăm întâi pe contimporani, în special doi dintre cei dintâi economişti ai noştri din veacul XIX: Nicolae Şuţu şi Alexandru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Moruzi, ale căror opere au fost readitate de curând de către Dl. Victor Slăvescu. Sunt extrem de categorici în afirmare liberalismului economic şi materialul lor este foarte interesant pentrucă este acel al unor oameni care au trăit acele împrejurări. Iată ce ne spune în memoriile sale redactate în ultimă lor formă la 1833 N.Suţu: Pentru el intrarea în vigoare a Regulamentului Organic, a fost o lovitură de baghetă magică care a schimbat dela o zi la alta întregul aspect al principatelor noastre:

Intâiu Ianuarie 1832 este ziua în care începe aplicarea Regulamentului Organic. A fost o schimbare completă de decor, care a minunat în general publicul, dar care a făcut necesară o muncă laborioasă proprie şi întregeaască legislaţia începută şi să reglementeze cele mai mici amănunte ale aplicării ei ...Să descris în culori negre abuzurile şi neajunsurile de tot felul ale vechiului regim starea înapoiată a ţărilor noastre şi a sărăcia ţărănimii. "Regulamentul a schimbat ca printr'o lovitură de baghetă acest regim păgubitor; agricultura a luat de odată un avânt progresiv, iar negoţul de export s'a desvoltat în proporţie...Cultivatorul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a putut de atunci respira şi lucra pentru folosul său; veniturile statului s'au îndoit în mai puţin de 15 ani şi acele ale particularilor au sporit şi mai mult..."

Poate e prezentat în termeni prea absoluţi acest contrast de umbră şi lumină între 31 Ianuarie 1832. Totuşi, în liniile sale generale, progresul văzut de acest contimporan foarte bine informat nu se poate tăgădui.

Trecem la celălalt observator al acestor fapte, economistul Alexandru Moruzi. Lucrarea lui publicată la 1860 intitulată "L'abolition de monopole, Galaţi 1860 priveşte desvoltarea generală din punct de vedere economic a principatelor şi în special a Moldovei în care trăia:

"Considerând noua ordine de lucruri rezultând din principiile de drept civil, conţinută în articolul Convenţiunii (din 1858) pe care l-am amintit, eşti izbit de uriaşa desvoltare ce au luat-o instituţiile în scurtul timp ce desparte tratatul din Paris de acel din Adrianopol. Această desvoltare, orice s'ar spune, o

---

Prof. N. DRĂGHICEANU, Istoria universală, Fasc. 26

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

datorim rezultatelor dispoziţiilor Regulamentului Organic din 1832. Cu toate concesiunile făcute spiritului vremii, obiceiurile şi stării din ţară, Regulamentul nu a fost mai puţin binefăcător pentru noi. El punea capăt cârmuirii bunului plac, aşeza o administraţie regulată, stabilea invariabil contribuţiile, garanta egalitatea în faţa legii, în materie civilă. Dar cea mai mare binefacere a sa, aceea care ne-a făcut să atingem după 30 de ani, un grad de prosperitate aşa ca să fim sovotiţi vrednici de a primi o constituţie întemeiată pe principii de perfectă egalitate, cuprinzând aceiaşi sumă de libertate ca şi statele cele mai înaintate, este libertatea comerţului".

Acesta este deci elementul principal care rezultă pentru dânsul din tratatul dela Adrianopol şi din Regulamentul Organic.

Regulamentul organic pe care revoluţionarii noştri dela 1848 l-au ars cu mult entuziasm, era desigur un simbol al stării de supunere în care se găseau ţările noastre faţă de suzeranitatea otomană şi mai ales de protecţia apăsătoare a Rusiei; gestul lor era legitim

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din punct de vedere național și politic. Dar din punctul de vedere al progresului economic nu se pot tăgădui efectele de care contimporanii vorbesc și pe cari le constată și de altminteri nu numai contimporanii, ci și istoricii mai recenți au accentuat această latură. Mă gândesc cu deosebire la o carte care acum câțiva ani era destul de citită și comentată, e vorba de lucrarea regretatului profesor dela Iași Stefan Zeletin "Burghezia română, originea și rolul ei istoric", care în orice caz merită să fie și acum citită și meditată.

Multe din concluziile ei sunt desigur contestabile, ca de altminteri tendința generală a acestui autor la care domină o concepție marxistă, adică materialismul istoric,- dar rezultatul la care ajunge în ce privește această perioadă. nu e de neocolit. Pentru el, actul de naștere al burgheziei românești este tocmai tratatul dela Adrianopol din 1829, deși poate la prima vedere această alăturare poate părea paradoxală; în acest tratat se găsește într'adevăr originea desvoltării clasei mijlocii, care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

se îndeletnicește cu negoțul și constitue primul nucleu al burgheziei care până atunci lipsise din istoria desvoltării țărilor noastre. Unele din considerentele lui Zeletin nu sunt fără interes în legătură cu materia însăși a cursu lui nostru. Iată câteva:

"Dacă regiunea dintre Dunăre și Nistru ar fi păstrat înainte aceiași însemnătate în schimbul internațional pe care începea s'o aibă de prin veacul al XIV-lea, fața României de sigur că n'ar semăna nici pe departe cu ceeace ea este astăzi... era burgheziei române ar fi început dela anul 1300, adică numai cu vreun veac și jumătate mai târziu decât aceea a Angliei, nu cu opt veacuri, ca acum. Decât soarta a îndrumat mersul lucrurilor altfel: ea ne-a scos curând din vâltoarea vieții internaționale, alungând departe de noi căile schimbului mondial, și înăbușind prea de timpuriu revoluția începută. Cauzele ce au produs această schimbare hotărâtoare sunt de mai multe feluri..."

Amintind efectele marilor descoperiri care îndrumează peste oceane navigația și negoțul Europei Apusene, iar de altă parte acele

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ale cuceririi otomane, el ajunge la următoarea concluzie: "In vreme ce în ţinuturile nordice se îndeplinea cea mai mare revoluţie în desvoltarea burgheză: trecerea dela industria mică a breslelor de meseriaşi la producţia capitalistă, peste răsăritul european dintre Dunăre şi Nistru se lăsa întunerecul morţii. Apăsarea turcă devenise tot mai aspră: grânele fiind monopolizate pentru satisfacerea trebuinţelor imperiului otoman, adică pe un preţ fix, negoţul ce mai putea face principatele române cu ţinuturile învecinate consta mai cu seamă în exportul de vite".

Cu alte cuvinte, şi el înseamnă ceeace a făcut materia expunerii acestor prelegeri, acel interval de stagnare, această moarte am putea zice, din punctul de vedere al desvoltării comerciale şi economice, pe care o înseamnă pe ţărmurile Mării Negre stăpânirea turcească.

Constatând apoi faptul că comerţul englez în urma tratatului dela Adrianopol este cel dintâi şi mai de seamă care înviorează relaţiunile comerciale, Zeletin adaogă: "Trebue să stabilim dela început faptul istoric - care nu a rămas fără urmări politice la începutul vieţii noa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

stre moderne - că burghezia engleză a aceea care a sfărâmat zidurile dintre Principatele române şi Apusul european. Anglia avea nevoe de cerealele noastre, căci grâul american şi australian nu avea în întâia jumătate a veacului al XIX-lea importanţa pe care a câştigat-o mai târziu. De pe la 1820 comerţul englez pătrunde în mod riguros spre Orient, anume către Odessa, iar de aci agenţii săi se răspândesc în toate ţinuturile învecinate. Pe la 1830 şi 1840 experţi englezi sunt trimişi în regiunea dintre Dunăre şi Marea Neagră, spre a-i cerceta capacitatea de producţie. Rapoartele lor sunt entuziaste. Se naşte astfel o întreagă literatură despre "Black Sea and Danubian Provinces", arătând minunata fertilitate a acestor ţinuturi. Guvernul englez începe atunci tratative diplomatice la Constantinopol spre a primi autorizarea de a săpa un canal dela Cernavoda la Constanţa, în urmă de a întemeia o cale ferată..."

Ce rost avea acest straniu proect de canal dela Cernavodă la Constanţa, care de altminteri n'a fost cu totul părăsit până în zilele noastre ?

Atunci avea un scop cu totul precis- Rusia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

stăpânind Gurile Dunării prin tratatul din Adrianopol şi împiedicând lucrările care ar fi făcut accesibile porturile noastre unor vase de mare tonaj, nepermiţând intrarea în Dunăre decât a vaselor de tonaj mijlociu, era firesc ca navigaţia engleză să se gândească la deschiderea acestei căi directe, pentru a pătrunde în aceste regiuni dunărene. Însă proiectul acesta a rămas o utopie. Faptul importanăei negoţului englez în aceste regiuni este însă de netăgăduit. Vom vedea imediat ce constată în această privinţă marele contimporan M. Çuţu. Zeletin ne mai arată că concurenţa Angliei făcuse destule dificultăţi comerţului Austriei care, până la Adrianopol era singura putere al cărei negoţ pătrundea până în ţările noastre. Iată ce ne spune el în această privinţă: "Importul englez începe a face o concurenţă din ce în ce mai hotărâtoare celui austriac. La 1840 soseso în apele portului Galaţi zece vase engleze, la 1847 numărul lor se ridică la 219: în acest an vasele britanice ajung a fi cele mai numeroase... Al doilea stat apusean care ocaroă alăturea de Anglia să cucerească pieţele române e Franţa. Sora noastră latină s'a bucurat în era burgheză română de cele mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mari simpatii în ţara noastră... Dar răspunsul c
omenilor de afaceri n'a fost niciodată din
cale afară de energic. Ce-i drept importul fran
cez creşte alături de cel englez, ajunge chiar
să ocupe în această perioadă locul întâi în ce
priveşte zahărul, dar nu s'a putut apropia de
importanţa comerţului englez în Principatele
dunărene".

Din acest punct de vedere, constatările lui
Zeletin trebuesc corectate. Locul al doilea du-
pă comerţul englez în perioada de decădere în
care se găsea comerţul austriac în ţările noa-
stre, îl ocupa o altă ţară şi anume Sardinia,
Piemontul, ceeace reese limpede acum în urmă
din documentele publicate de d-l Bodin.

Dar încă odată să examinăm faptele. Ele
sunt amintite în documentele diplomatice şi
consulare din acea vreme şi în unele lucrări co
timporane printre care cea mai de seamă, cea
mai importantă, izvorul la care se referă toţi
cei care cercetează aceste timpuri, se dato-
reşte lui Nicolae Şuţu. Sunt aşa zisele "No-
ţiuni statistice asupra Moldovei", publicate în
1849 la Iaşi şi care cuprind o bogăţie de ci-
fre extraordinar de mare, dându-ne o ideie foar
te favorabilă asupra cunoştinţelor autorului

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care într'adevăr sunt vaste.

Mai adaog un fapt care nu e de nesocotit pentru importanţa pe care o ia în această vreme comerţul englez.

Comerţul englez este, firește, în mare parte, un comerţ de export în aceste ţări, de produse manufacturate în Anglia. Prin urmare comerţul englez are nevoe de libertate comercială în ţările cu care se află în contact. Cele ce instituc monopoluri sau bariere protecţioniste se află în direct conflict cu Anglia. In aceste împrejurări puteţi vedea una din cauzele împrejurărilor amintite în prelegerea trecută cu privire la apogeul şi decăderea lui Mehemet Ali în Egipt. Se poate spune că motivul principal pentru care Mehemed Ali s'a găsit în faţa coaliţiei puterilor apusene în afară de Franţa, a fost şi faptul că instituise monopoluri în ţările supuse stăpânirii lui, în Egipt, Siria; pentru a afirma hotărârea ei împotriva acestui sistem Anglia încheiază un tratat cu Turcia în care se interzicea menţinerea monopolurilor şi se promitea desfiinţarea lor oriunde se vor afla. Deci existenţa acestor pieţe în ţările noastre, lipsite de monopoluri, era un punct

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

le atracţie cu atât mai important pentru corăbiile şi negustorii englezi. Aceasta se vede imediat din datele amintite de Niculae Şuţu, în special pentru Galaţi la 1837 sub domnia lui Mihail Sturza, care de altfel a dat o deosebită atenţiune desvoltării acestui port. Iată datele lui Şuţu:

Nu este indiferent de constatat că Galaţii aveau 1450 case la 1836, şi 5 ani mai târziu 2882, că firmele de negoţ sporiseră dela 43 la 70 în 1838, că populaţia număra în 1836 9908 familii, iar în 1841 un număr aproape îndoit, 16096, în fine că veniturile municipale creşcuseră dela 65021 (probabil piaştri) la 203.764.

Ere deci un oraş în plină desvoltare. Si lucrul nu e greu de explicat dacă vedem kilogramele de grâu încărcate dela 1837 - 47, care au sporit dela 123.564 la 332.976, iar vasele în care erau încărcate dela 431 la 662. Naţionalităţile acestor vase iarăşi sunt interesante: la 1840 navigau în portul Galaţi 907 vase din care 355 greceşti, 146 turceşti, 118 piemonteze, 113 ruseşti, 97 austriace, 40 ioniene, 17 din Samos, 11 din ţara românească, 10 engleze, 5 napolitane, 2 belgiene, 2 meklenburgheze, 2 din statele pontificate, 1 francez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

La 1847 numărul vaselor grecești a coborât la 205. Pentru ce ? Pentru că anumite prerogative pe care Rusia le acordase vaselor grecești încetaseră la 1843 și astfel Marea Neagră nu mai prezintă avantagii pentru navigația elină.

Găsim la 1847: 135 vase turcești, 108 piemontese, 186 rusești, 67 austriace, 14 ioniene, 10 din Samos, 20 din țara românească. 219 engleze, 10 napolitane, 2 belgiene, 42 franceze. Li se mai adaogă o sumă de pavilioane care lipseau: Brema, Suedia, Olanda, Norvegia, Toscana, Genova, Danemarca, Hamburg și 8 vase moldovenești.

Această mișcare a portului Galați este și mai interesantă dacă o comparăm cu aceea a Brăilei.

Constatăm că la 1837 exportul Galaților depășia cu o treime pe acel al Brăilei. La 1848 Brăila exportă cu de două ori și jumătate mai mult decât Galații. Desvoltarea luată de Brăila se lămurește prin cantitățile mai mari de cereale pe care le furnisează șesul Munteniei.

Dacă ne oprim la corăbii, la 1837 s'au exportat din Galați 123.565 chile moldovenești

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de grâu încărcate pe 431 corăbii, la 1848 s'au exportat 322.000 chile pe 662 corăbii. La Brăila în 1837: export 85.499 chile pe 448 corăbii, la 1847 873.000 kg. pe 1553 corăbii. Prin urmare, peste de două ori şi jumătate mai mult decât la Galaţi.

In ceeace priveşte efectul asupra producţiei interne, el e deasemenea considerabil. Un alt tablou statistic ne informează asupra lor, şi impresiunile nu sunt mai puţin interesante. Ni se dau preţurile câtorva dintre produsele noastre pe o perioadă ceva mai mare de timp, între 1777 -deci în vremea fanariotă - şi 1847, dată la care îşi încheie socotelile Şuţu cu noţiunile statistice asupra Moldovei şi socotind că valoarea monedei scăzuse de 8 ori între 1777 şi 1847, încât 2 piaştri dela 1777 în valoarea dela 1847 trebuiau socotiţi drept 16 piaştri. Cu toate acestea, kilogramul de grâu dela 1847 costă nu 16 piaştri, ci costă 70 piaştri. Un cal, dela 30-35 piaştri s'a urcat la 500-700; o pereche de boi dela 25 piaştri în 1777 s'a urcat la 700 piaştri în 1847. Prin urmare o urcare generală a preţurilor de producţie internă a ţării, care permitea o prosperitate care până atunci nu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

putuse fi nici măcar închipuită, pentru că Poarta cumpăra cu preţurile fixe pe care ea le impunea şi care însemnau un regim de mizerie pentru condiţiunile de muncă ale Principatelor noastre.

Aceasta este începutul unei adevărate revoluţiuni în ceeace priveşte standardul de viaţă în ţările noastre şi în ceeace priveşte toate consecinţele economice, sociale şi politice pe care le-am văzut desfăşurându-se în istoria principatelor noastre până la unire şi mai încolo, în cursul veacului al XIX-lea.

Ne mai rămâne să adăogăm câteva date asupra negoţului şi navigaţiei italiene. Ele se întrevăd cu deosebire din documentele publicate de d-l Bodin pe care le însoţeşte cu lucrarea pe care a prezentat-o ca tezg anul trecut şi urmează s'o publice. Am văzut această teză şi sper că va ţine seama de unele observaţiuni ce am făcut. In general însă, cifrele aduse ne arată un fenomen foarte curios: că această nouă eră economică în regiunile noastre dunărene şi în genere în Marea Neagră, învie un străvechi curent comercial, curentul comercial genovez. Vasele genoveze negăsesc ârmul porturilor Mării Negre [illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

genoveze, ci sub steag piemontez, căci Genova face acum parte din acest regat. Insă negustorii genovezi -poate fără să-şi dea seama decât foarte vag- reiau legăturile pe care strămoşii lor le aveaseră cu secole înainte în porturile Mării Negre şi la gurile Dunării.

Astfel rezultă din aceste documente consulare că se stabileşte la Galaţi în primii ani ai Regulamentului Organic, o casă de comerţ, Casa Pedemonte, care pare a fi fost pionerul relaţiunilor comerciale cu Italienii în aceste regiuni cum a fost Antoine de St.Joseph pentru Francezi în Rusia de miazăzi. Această casă avea 14 milioane piaştri import anual.

Trec asupra cifrelor care se pot culege din colecţia d-lui Bodin. In orice caz se poate constata că navigaţiunea sardă ocupă un loc foarte important, mai important decât navigaţiunea şi comerţul francez. Si aceasta se poate lămuri uşor: şi aptitudinile comerciale şi tradiţiile de navigaţiune şi interesele pentru aceste regiuni sunt mai mari în porturile italiene decât în cele franceze, cu toate eforturile pe care le făcuse Antoine de St.Joseph în această direcţiune.

Ele au fost sporite mult în urma evenimen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

telor dela 1840 când s'a încheiat între Rusia şi Austria o convenţiune comercială cu privire la Dunăre în care se acordau avantagii negustorilor. Este acea convenţiune care a regulat comerţul Dunării până la 1856, când a intervenit regimul internaţional al tratatului dela Paris.

Nu insist asupra acestor împrejurări decât relevând o concluzie care se impune.

Împrejurările care le-am descris aci şi din care rezultă pătrunderea foarte puternică în bazinul Mării Negre şi mai ales în regiunile dunărene a vaselor şi comerţului englez în prim rând, a celui italian, în speţă piemontez, şi a celui francez în urmă, alcătuiesc oarecum temeiul economic al evenimentelor politice pe care vom avea să le examinăm de acum înainte.

Prin faptul că aceste pavilioane de comerţ au apărut în porturile Mării Negre şi mai ales în cele dunărene între 1840-1850 vi se lămureşte poate mai bine decât prin alte împrejurări, pentru ce pavilioanele de războiu ale aceloraşi puteri au apărut în 1853 în aceleaşi ape, cu atât de însemnate consecinţe, atât pentru problema Mării Negre, cât şi pentru istoria ţării noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Trebue acum să vă schiţez împrejurările în care dela convenţia strâmtorilor din 1841 au dus la criza războiului Crimeei între anii 1853 - 1856.

De fapt se poate spune că din anii care au urmat acestei convenţii a strâmtorilor, care stabilea un regim prin acordul tuturor puterilor, se părea că se înlăturase primejdia de război.

Unui observator superficial îi putea apărea că un regim de pace de lungă durată se stabileşte pe întregul teritoriu european şi totuşi erau în germene o mulţime de probleme care se vor ascuţi cu cât ne apropiem de jumătatea veacului.

Dar să lăsăm cadrul general al evenimentelor şi să ne ocupăm de problema ce ne priveşte direct de cele două puteri riverane ale Mării Negre, Rusia şi Turcia. Turcia, între 1841 şi 1851, pentru că din 1851 începe să mijească conflictul care va duce la război, este preocupată mai ales de probleme interne. Sub stăpânirea tânărului sultan Abdul Medjid, care luase cârmuirea în 1839, începuse o tendinţă de reforme, caracterizată prin cuvântul turcesc corespunzător "tanzimat". Omul acestei perioade şi oarecum sfetnicul lumi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nat, cu tendinăe liberale, al nouii domnii, era Reşid Paşa, creatorul unui hatişerif dat la Ghiul-Hane, în anul 1839, prin care se vesteau reforme administrative pentru imperiu.

Insă ca totdeauna în imperiul otoman, aceste dorinţe de reforme s'au izbit de voinţa tenace a elementelor vechi. Tendinţa de a înlocui autoritatea absolută a guvernatorilor, paşalilor, care duseseră la slăbirea imperiului, de a aduna consilii alese în fiecare provincie, de a le lua din atribuţiunile judiciare, din rolul în comanda armatei, a dus în scurt timpla mişcări reacţionare. Se ajunge astfel în scurt timp, când Reşid Paşa tindea la o apropiere a cârmuirii otomane de modelele din Apus, ca el să fie răsturnat şi să ia puterea elementele conservatoare reacţionare, printre care se afla principalul său rival, Riza Paşa. Intre aceşti doi oameni se duce lupta; între tendinţa de reformă din imperiul otoman şi rezistenţa administraţiei vechi.

Reforma se efectuează însă cu folos şi repede numai în cadrul militar. Intr'adevăr, armata turcească, între anii 1840 şi 1850 îndeplineşte

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Fasc.27

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

reformă care se aseamănă cu cele moderne. Atunci ia fiinţă cele două elemente ale armatei turceşti: Nizam, armata activă şi Rediful, elementul de rezervă.

In provincii, unde sunt chemaţi mai mulţi oameni sub arme, izbucneşte însă revolta, de pildă în Albania, iar în unele provincii reformele nici nu sunt luate în seamă şi se continuă aceeaşi viaţă patriarhală de paşalâc.

Către sfârşitul perioadei de care ne ocupăm şi în imediata apropiere a războiului Crimeei, izbucneşte un conflict cu un stat mărunt, care de mult avea tendinţa de independenţă de drept şi în fapt, Muntenegrul, iar de curând trecuse dela o formă de cârmuire religioasă la una laică. Izbucneşte un război între Turcia şi Muntenegru, căruia Austria i-a pus capăt. Acest război a ajuns să releveze că imperiul turc dispune cel puţin de un general bun, Omer Pala, creştin renegat se pare, care se va distinge mai mult în războiul Crimeei.

Rusia, în aceşti ani se află încurcată în lupte mult mai grele decât şi le închipuise la început, cu rezultate foarte nefavorabile într'o anumită perioadă: sunt luptele din Caucaz. Acesta constitue un capitol al acestei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

expuneri pe care l-am lăsat la o parte în ultimul timp, căci faţă de celelalte imprejurări constitue la această dată un teatru secundar, dar [illegible] moment joacă un rol principal şi merită să fie amintit.

Rusia, la sfârşitul secolului XVIII îşi impusese protectoratul Georgiei, pentru a o incorpora sub ţarul Pavel I în imperiu. Prin aceasta chiar ea încălcase adânc teritoriul Transcaucazie. După ce prin luptele contra Turciei pusese stăpânire pe Kuban, ea acum prin această alipire a Georgiei, depăşea lanţul Caucazului şi trecea în Transcaucazia. Războaiele duse contra Turciei şi Persiei urmând etapele drumului însemnat de tratatele din Bucureşti (1812), Gulistan (1813), Turkmanciai (1828) Adrianopol (1829) consolidaseră stăpânirea rusească asupra întregei regiuni de dincolo de Caucaz, nu numai la marginea împărăţiei turceşti, dar şi în interiorul Transcaucaziei. Se părea că nimic nu se mai opune la trecerea Rusiei dincolo de Marea Caspică, spre Iran.

Dar atunci a izbucnit într'un colţ care fusese ocolit de Ruşi până acum, în Daghestan şi Circasia o neprevăzută rezistenţă. Acolo trăiau musulmani [illegible] care îmbrăţişaseră de se-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pole religia Islamului. Se pare că avuseseră influenţă asupra lor sectele islamice, care au jucat în viaţa societăţii musulmane un rol important. Una din ele jucase un rol însemnat în criza Ienicerilor, sub sultanul Mahmud. Aci era o sectă din cele mai cunoscute şi cu influenţă în Caucaz, care se numea Tari-Kata, adică "drumul către mântuire".

Câteva notiţe asupra acestor campanii din Caucaz le datoresc bibliotecarei noastre dela Institutul de istorie universală, care a rezumat în acest scop unele lucrări ale lui Platonov şi Neckina, precum şi articole ale Enciclopediei ruseşti.

Inflăcărați de această sectă, se ivesc luptători ai Islamului "Murizi", în fruntea cărora se aşează un şef religios şi militar, numit "Imam".

Primul Imam a fost Gazi Mohamed, învingătorul, care în primele decenii ale secolului al XIX-lea a dus aceste lupte contra Rusiei.

Prima fază a acestor lupte este între 1830-1832, când se strâng în jurul lui cei mai mulţi şefi şi îl proclamă Imam.

După multe lupte favorabile pentru ei, a căzut Gazi Mohamed şi locul lui a fost luat de vestitul Şamil, care va duce o luptă de un

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sfert de veac împotriva formidabilei puteri ruseşti. El este campionul libertăţii şi al independenţei Caucazului. Au fost lupte într'adevăr epice. El se stabileşte în masivul Daghestanului în partea orientală a munţilor Caucazului, în localitatea Ahul-Go, cetate formidabil întărită de natură.

Zadarnic între 1834-1840 au căutat Ruşii, cu toată superioritatea lor de artilerie şi numerică, să înfrângă pe aceşti munteni războinici. Au reuşit numai să alunge de aci pe Şamil care a găsit alt adăpost.

Intre 1837-1845, Ruşii înregistrează o serie neîntreruptă de dezastre. Generalul Grabbe la 1842 şi generalul Voronţov la 1845 înregistrează insuccese, mai ales în luptele din trecătorile munţilor Caucaz, foarte abrupte, unde o mână de oameni puteau ţine în loc divizii întregi. Aceste lupte au fost deosebit de grele şi de sângeroase pentru armatele ţarului.

Cucerind un teritoriu destul de important, Şamil rezistă cu îndârjire până la 1857. El nu este lipsit nici de armament, pentru că negustorii englezi şi francezi îi strecurau arme prin porturile turceşti (Batum) şi trecătorile munţilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Socotindu-se destul de puternic, Şamil a trecut la un fel de organizare. A împărţit Imamatul lui în diferite regiuni, şi a încercat să introducă oarecare regulă în regiunile acestea sălbatece. Dar n'a reuşit, ferocitatea Caucazienilor nu i-a permis-o şi a'a deşteptat iarăşi spiritul de pradă şi de aventuri ale muntenilor.

Rezistenţa lui a continuat însă, dar cu şanse tot mai scăzute de izbândă.

De abia dela anul 1856 au început să înregistreze Ruşii succese. Armatele liberate din Crimeea au venit în Caucaz; s'au alcătuit atunci linii de rezistenţă, fortăreţe în munţi, care tăiau drumurile răsculaţilor, şi astfel Şamil a trebuit să capituleze.

Este un oarecare paralelism între Samil şi un alt erou musulman, Abd-El-Kader, spiritul conducător în luptele de cucerire ale Algeriei de către Francezi. Amândoi au rezistat foarte mult şi au fost până la urmă înfrânţi. Şamil a fost lăsat să-şi sfârşească viaţa ca un credincios, la Mecca, în 1870, după ce stătuse multă vreme în exil la Caluga în Rusia.

Problema Caucazului a prezentat deci pentru Rusia însemnate dificultăţi; dar acum ne întoarcem la subiectul nostru principal, apropie-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rea crizei războiului Crimeei, conflict care trebuia să izbucnească, fiind ascuţit de evenimentele dela 1848.

Evenimentele din 1848 au lăsat la o parte spaţiul Mării Negre, afară de împrejurările din ţările noastre - încercarea nereuşită din Moldova şi mişcarea boierilor tineri în Muntenia, căci în ceeace priveşte Ardealul, el nu face parte din acest sector - iar alte evenimente determinate de revoluţie în jurul basinului Mării Negre nu înregistrează istoria. Totuşi o influenţă generală nu se poate tăgădui şi ea este mai ales însemnată prin ascuţirea contrastului şi a duşmăniei între Rusia lui Nicolae I şi puterile apusene. Revoluţia dela 1848 şi represiunea revoluţiei ungare au făcut din Nicolae I campionul autocraţiei în contrast nemijlocit cu puterile apusene, care evoluau spre concepţia liberală.

Franţa trecuse prin revoluţie, apăruse pe urmă imperiul lui Napoleon al III-lea, care era considerat de Rusi ca ceva monstruos conform principiilor monarhice; acest fapt îl apropie în mod firesc de politica Angliei, care era susţinătoarea pentru interese proprii a liberalismului economic, Rusia se ridie

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

că alcătuind un îndoit stăvilar: din punct de vedere economic caută să împiedice expansiunea exportului Angliei în Marea Neagră; din punct de vedere politic, în numele absolutismului şi al autocraţiei se opune tendinţelor mai înaintate ale Angliei.

Intre aceste două poluri ale politicei europene, Austria şi Prudia rămân într'o zonă neutră, ele nu vor interveni activ în conflict.

Dar faţă de aceste consideraţiuni generale, se adaogă şi împrejurări speciale de caracter personal. Se adaogă conflictul lui Nicolae I cu Napoleon al III-lea, pe care nu vroise să-l recunoască. Când însfârşit, faptul fiind îndeplinit, şi trebuind să-i scrie, în loc să-i se adreseze "mon frère" sau "mon cousin", căci aceasta este forma protocolară, monarhii considerându-se o familie, Impăratul Nicolae i-a scris "Mon grand ami", la care Napoleon al III-lea, profund ofensat, i-a răspuns în mod spiritual: "Sunt cu atât mai măgulit de acest titlu, pe care mi-l dă Majestatea Voastră, deoarece îţi suporţi familia, dar îţi alegi prietenii".

Acest răspuns lăsă însă cearta deschisă în relaţiunile dintre cei doi suverani şi ea nu se va mai încheia în timpul lui Nicolae I.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mai era însă o altă duşmănie personală. Ambasador al Angliei la Constantinopol este marele "Elci", trimisul, cum spuneau Turcii, Lord Straford Canning, care dela începutul secolului îndeplinise cu unele întreruperi această funcăiune cu pteri pe care nu le avusese nimeni până atunci. Stratford era adevăratul cap al imperiului otoman, în momentul când izbucneşte conflictul. Dar tocmai cu acest ambasador atotputernic, Nicolae se afla în conflict. Stratford ceruse să vină ambasador la Petersburg, dar ţarul Nicolae îi refuzase agrementul; ofensă pe care diplomatul englez, foarte hotărât şi statornic în duşmăniile sale, n'o va uita.

Si iată cum şi împrejurări de ordin general şi conflicte personale se îndrumează toate în aceeaşi direcţie: împrejurările duc spre război Totuşi criza a izbucnit pe un tărâm foarte depărtat şi de preocupările diplomatice şi de cele materiale care vor alcătui fondul acestui război.

Conflictul izbuneşte pe tărâm religios. Exista de mult o ceartă pentru locurile sfinte. Ortodoxii, faţă de numărul redus al pelerinilor apuseni, ceruseră întâietatea pe care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Apusenii şi-o câştigaseră în secolele precedente prin capitulaţia încheiată de Franţa cu imperiul otoman. Cele din urmă fuseseră la anul 1748. Ele asiguraseră multe privilegii, care începuseră cu timpul să se uite, mai ales că Franţa trecuse prin atâtea revoluţii şi suveranii ei nu mai erau fiii cei mai mari ai Bisericii, iar o parte din ei uitaseră de acest rol de protecţiune a catolicilor în Orient.

Napoleon al III-lea ajungând la cârmă şi sprijinindu-se pe cercurile catolice, este firesc că şi în afară trebuia să devină reprezentantul şi protagonistul lor. Aci îl vedem foarte activ în această chestiune, cerând imperiului otoman să aplice stipulaţia prevăzută de capitulaţii. Faptul devenise greu de realizat, deoarece ortodocşii aveau acum drepturi şi ei nu se puteau împăca pe chestiuni de folosinţă a altarului şi chestiuni de precădere în ceremoniile religioase. Aceste chestiuni capătă un aspect de tragică şi crudă ironie prin faptul că se ajunge la jumătatea secolului al XIX-lea, ca între creştinii care se ceartă în jurul Sfântului Mormânt să arbitreze autorităţile musulmane, care căutau să nu rupă relaţiunile nici cu unii nici cu alţii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Aşa, drepturile ortodoxilor au fost recunoscute printr'un firman, care avea însă o formă secretă. Latinii n'au ştiut de el, aşa că au continuat să-şi exercite şi ei dreptul. Atunci începe conflictul printr'o notă din 1850 a guvernului francez şi continuă cu multe peripeţii diplomatice până la 1852.

Atunci ţarul Nicolae hotărăşte să sfârşească şi fiindcă tocmai Austria impusese Turciei terminarea războiului cu Muntenegru şi el se hotărăşte să se impună cu forţa şi trimite pe prinţul Mencicov cu o mare ambasadă, în primăvara anului 1853 la Constantinopol. Înainte însă, profitând de o schimbare de guvern, care aduseseră la putere pe un prieten al lui, Lord Aberdeen, făcuse o călătorie în Anglia, cerând că va putea găsi un tărâm de înţelegere în privinţa împărţirii imperiului otoman. Atunci au loc, în Ianuarie 1853, frumoasele întrevederi la Palatul de Iarnă, cu Sir Hamilton Seymour, ambasadorul englez, căruia îi vorbeşte împăratul de starea deplorabilă a "omului bolnav", poreclă clasică a imperiului otoman, care este în plină agonie.

La aceste lucruri, la care Sir Hamilton răspunsese cu rezervă, Nicolae adaogă un plan de împărţire a imperiului otoman şi propune să se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

împartă în mai multe regiuni: Grecia, naţiune independentă; Principatele dunărene vor fi o ţară independentă; Bulgaria va forma un principat şi Serbia altul. Despre Constantinopol nu se vorbea în mod definitiv; lăsa să se întrevadă condiţii militare, poate formula unui oraş liber l-ar fi tentat. Austriei se lăsa drum liber, în prelungirea posesiunilor ei din Dalmaţia, în regiunile învecinate ale Bosniei şi Herţegovinei.

Cam aceasta era harta lui Nicolae I. Tot atunci a urmat ambasada lui Mencicov, care a pleoat la Constantinopol. După ce trecuse în revistă la marginea principatelor noastre trupele lui, care se îngrămădeau la graniţa turcească, a apărut în scenă răsunător, a refuzat să facă vizita obişnuită ministrului de externe Fuad Paşa şi a silit pe sultan să-l primească direct.

Problema în privinţa locurilor sfinte nu era greu de rezolvat. Conflictul a izbucnit de fapt după încheerea înţelegerii, deoarece cu diferite aranjamente ingenioase se putuse stabili un regim împăciuitor între credincioşi, pentru vizitarea locurilor sfinte. Însă Mencicov venise cu propuneri mai grave: ca protectoratul asupra tuturor creştinilor din imperiul otoman să devină o

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

realitate. Rusia căpăta astfel dreptul pentru orice conflict s'ar fi ivit în orice loc din imperiul otoman, unde se afla un preot ortodox, să intervină ca să-l aplaneze.

Imperiul turcesc s'a văzut în faţa unui nou Unkiar-Iskelessi, din nou transformat în dependinţă rusească. Dar de rândul acesta avea în spatele lui puterile occidentale şi oneazul Mencicov s'a întors înapoi fără să fi izbutit ceva.

Imediat împrejurările se agravează: o mişcare creştină panortodoxă în Rusia, o mişcare islamică în Turcia. Ultimatumul ţarului fiind respins, Ruşii ocupă iar ţările noastre în Iunie 1853. Operaţiunea are loc fără rezistenţe. Partea surprinsă este că Ruşii procedând la aceste operaţiuni, nu socoteau a încălca nici integritatea imperiului otoman nici convenţiunile generale. Era un simplu gaj pentru încheerea tratativelor cu Turcia.

Marile puteri s'au adunat la Viena şi s'a ajuns acolo la o notă, care de fapt amintea de prerogativele creştinilor consfinţite la Adrianopol şi Kuciuk Kainargi şi care erau în măsură să satisfacă Rusia.

Ambasadorul Rusiei acceptase această notă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

având chiar asentimentul guvernului său şi conflictul părea terminat.

Din nenorocire, atunci mijloacele de comunicaţie erau grele, nu se făceau prin radio, telefon, telegraf, şi această notă s'a încrucişat pe drum cu altă notă, redactată la Constantinopole, care prevedea cam aceleaşi lucruri, dar în alţi termeni. Aci a izbucnit din nou conflictul diplomatic şi din nou împrejurările au părut a se îndrepta spre război.

In toamna anului 1853, Nicolae I a participat la manevrele din Austria, unde a căutat să convingă pe Francise Iosif să-l sprijine, dar acesta s'a derobat, de unde se întrevedea cum se precizează situaţia fiecăruia în acest război

Intre timp un memorandum trebuia să sperie puterile occidentale, dar Anglia şi Franţa ripostaseră prin trimiterea flotelor din Mediterană la Dardanele. Aşa încât din ambele părţi se părea că împrejurările merg spre conflict, fără a însemna încă o ruptură definitivă.

In timpul acesta însă, cum se întâmplă când armate duşmane stau faţă în faţă cu puştile încărcate, ele au tendinţa să pornească dela sine, dacă nu se stabileşte o zonă neutră. Si tocmai s'a întâmplat şi aci.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In Octombrie 1853 Turcii au trecut la ofensivă şi au câştigat în Noembrie primele victorii, pe teritoriul nostru: una la Calafat şi cea laltă ameninţa chiar Bucureştiul, luând Oltenita Entuziasmul la Constantinopole a trecut la proporţii îngrijorătoare. Ambasadorii au fost puşi în faţa unui fapt îndeplinit şi Stratford a căutat să frâneze şi să aducă o soluţie împăciuitoare. Suveranul din Austria, regina Victoria, Napoleon al III-lea, nu erau hotărâţi asupra războiului. Dar presa începuse să deslănţue o campanie mare de opinie publică, care împingea la operaţiuni definitive.

Ceeace a pus capăt nehotărârii şi a înclinat total balanţa spre război a fost iar o întâlnire accidentală. Flota rusească, operând în Marea Neagră, a descoperit o flotă turcească ancorată la Sinope. A urmat o luptă, în care flota rusească a distrus în câteva ore flota turcească, repetând isprava dela Navarin.

Vestea a ajuns foarte repede la Istanbul şi de acolo în capitalele europene. Din momentul acesta se poate spune că războiul se deslănţue. Puterile occidentale, care consideraseră distrugerea flotei turceşti la Navarin ca un incident regretabil, consideră acum această înfrângere ca foarte gravă şi de acum înainte războiul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care se va desfăşura pe două planuri: unul militar şi altul politic.

Ne vom ocupa mai întâi de cel militar. Războiul începe la mari distanţe. Turcia luase chiar iniţiativa unei operaţiuni ofensive.

Rusia dădea luptele la marginea Caucazului. Cum era să ajungă ea în contact cu armatele engleze, franceze care luptau departe de ţările lor ?

In aparenţă împrejurările geografice erau favorabile Rusiei. Insă ca o caracteristică a împrejurărilor ruseşti şi a problemelor Mării Negre, Rusia luase o importantă desvoltare industrială, dar comunicaţiile fuseseră neglijate şi Rusia intră în acest război pe frontul sudic în condiţiuni asemănătoare cu cele cu care va intra peste jumătate de secol contra Japoniei în Extremul Orient, cu foarte mari greutăţi de a aduce materialele pe front.

Lipseau căile ferate şi şoselele. Nu exista decât o cale ferată în acea vreme, Petersburg-Moscova. Cele mai multe drumuri erau şleahuri care făceau ca transporturile să fie foarte anevoioase şi aprovizionarea armatelor Rusiei să fie aproape tot atât de grea ca aceea a armatelor franco-engleze, care debarcau în Crimeea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mai este de remarcat o împrejurare. Statele cu care Rusia intră în război sunt state foarte evoluate din punct de vedere tehnic care dispun de o foarte bună capacitate de transportat arme şi muniţiuni. Rusia, mai ales în timpul lui Nicolae I, rămăsese la formele vechi: modelele adoptate la începutul secolului se întipăriseră atât de adânc, încât toată organizarea armatei rămăsese ca în vechile războaie cu Napoleon. Spectacolul cel mai impresionant pe care îl dădea armata Rusiei era schimbarea gărzii la Petersburg care se desfăşura ca un balet, dar ea se arătă greoaie pe câmpul de luptă. Dovada o avem în Caucaz, unde se lupta de ani de zile, fără să poată birui cetele primitive ale locuitorilor din munţi.

Adversarii ei manifestau o deosebită vigoare. Pe de altă parte, Englezii şi Francezii aduc aci experienţa războaielor coloniale, deşi şi ei au întâmpinat greutăţi nebănuite.

Să rezumăm în câteva cuvinte operaţiunile militare ale acestui război.

Debarcarea trupelor anglo-franceze s'a făcut întâi la Galipoli lângă Strâmtori. Comandantul trupelor franceze era mareşalul de Saint Arnaud, care dăduse lovitura de stat din 2 De-

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cembrie de unde încrederea lui Napoleon al III-lea în el. Si Englezii erau conduşi de un general care luase parte la războiul contra lui Napoleon şi dela care a rămas numele unui palton, Lord Raglan.

De aci, dela Galipoli, trebuiau să ia parte la lupte alături de armata turcească dela Dunăre.

Ruşii, foarte îndârjiţi, atacă în primăvara anului 1854 Silistra, cetate foarte puternică, apărată de trupe turceşti. La apărarea acesteia se disting şi ofiţerii englezi, care intraseră în rândurile turceşti şi conduc apărarea. Asediul nu izbuteşte. Trupele anglo-francoeze urmează a-şi construi tabere la Varna.

Acum intervine însă o împrejurare neprevăzută Austria fără să intre în război, sômează Rusia să evacueze Principatele, după ce obţinuse dela Turcia asentimentul să le ocupe în locul ei. Işi adună forţele din Ardeal şi ameninţă să treacă munţii în spatele armatei ruseşti. Ruşii evacuează atunci Muntenia şi Moldova. Cu acestea se încheie lupta între beligeranţi şi războiul se putea încheia aci, interpunându-se o putere neutrală sau în orice caz "nebeligerantă".

In Baltica se ocupă insulele Aland; flota rusă se refugiază la Kronstadt, fără lupte navale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

După consfătuirea statelor majore aliate, hotărăşte să se debarce în Crimeea, unde era principalul port de război al Rusiei. In Septembrie 1854, operaţiunile de debarcare se efectuează la Eupatoria, o plajă întinsă de nisip care permite debarcarea de trupe numeroase.

Numai prinţul Mencicov comandă un corp de armată aproape de Simferopol. Englezii, împreună cu Francezii şi Turcii alcătuiau un corp de 50.000 oameni; prima luptă s'a dat la râul Alma şi s'a sfârşit cu victoria Aliaţilor, iar Ruşii se retrag spre Sevastopol.

Dacă Aliaţii ar fi mers mai departe şi dacă ar fi atacat atunci Sevastopolul dinspre Severnaia ar fi putut cuceri cetatea. Intre ei însă erau tehnicieni care credeau că nu se poate lua Sevastopolul fără să se facă operaţiuni preliminare de asediu. Atunci au înconjurat oraşul ajungând la Balaclava, unde cavalerie engleză a dat o şarjă splendidă rezultând dintr'un ordin greşit, şarjă pe care a cântat-o Tennyson. Un general francez a spus însă: "C'est magnifique, mais ce n'est pas la guerre". S'au mai dat lupte crâncene la Inkerman, unde Francezii au venit în ajutorul gardei britanice, atacată de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

forţe superioare ruseşti.

Aci se sfârşesc operaţiunile anului 1854. Incepe o iarnă teribilă, mai ales pentru că holera care izbucnise la Varna venise şi aci şi mareşalul St.Arnaud a fost una din victimele ei.

In anul 1855, operaţiunile au continuat. Piemontezii au debarcat un corp de 16.000 de oameni în Crimeea. Această participare a fost o lovitură de geniu a lui Cavour, care a hotărât ieşirea la războiul acesta depărtat. Politica sa se lămureşte însă şi prin însemnătatea intereselor comerciale ale Piemontului în Marea Negră.

Comandanţii cari muriseră au fost înlocuiţi. A venit Pelissier în fruntea armatei franceze, generalul Simpson la Englezi, iar în corpul turcesc dela Eupatoria s'a distins Muhlic Paşa care în realitate era Reizade Grigore, fiul mai mic al lui Mihai Vodă Sturdza. In aceste împrejurări îl aflăm urmându-şi aventuroasa carieră în rândurile otomane.

Asediul dela Sevastopol va reîncepe în Mai 1855; s'au dat acolo lupte grozave. De abia în Septembrie 1855, după lupta victorioasă dusă de Francezi, care au cucerit Malakovul, au părăsit Rușii cetatea.

Operaţiunile care au urmat sunt secundare:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a fost ocupat Cherciul şi flota engleză pă
zând în Marea de Azow, a bombardat Taganrog
în muzeul căruia am văzut anul trecut bombele
rămase de atunci. Ruşii au avut însă şi ei un
succes pentru că au luat cu asalt dela Turci
Karsul, la frontiera Caucasului. Pe de altă par-
te căzând Sevastopolul se ajunsese la o situa-
ţie care deschidea perspectivele spre pace.

Intre timp s'a produs însă un eveniment ho-
tărâtor. Impăratul Nicolae I spusese că are în
serviciul său doi generali nebiruiţi: generalul
Januarie şi generalul Februarie, pe care şi în
alte împrejurări s'au mai întemeiat conducătorii
Rusiei. In aceste împrejurări generalul Febru-
rie nu l-a mai ajutat însă, pentru că ieşind de
Bobotează pentru o paradă militară la Petersburg,
frigul l-a cuprins şi împăratul a murit de pneu-
monie peste câteva săptămâni. O caricatură a
ziarului englez Punch amintea în acea vreme că
"generalul Februarie l-a trădat".

Cu aceasta se încheie un capitol de istorie
şi se deschideau perspectivele unor noui împre-
jurări însemnate de începutul domniei lui Ale-
xandru al II-lea şi de sfârşitul războiului
Crimeei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Subiectul acestor prelegeri fiind o privire generală asupra chestiunii Mării Negre are, firește, mai multe laturi. Astfel cele două din urmă capitole au fost consacrate, unul unei chestiuni de istorie economică, celălalt unor probleme de istorie militară, etapele războiului Crimeei. Ne vom ocupa acum mai cu deosebire de latura diplomatică; va fi deci un capitol de istorie diplomatică, în măsura în care ne-o îngăduie proporțiunile acestui curs și voiu căuta să desvolt ceeace de fapt formează începutul ultimei părți a acestei lungi expuneri și care s'ar putea intitula "Chestiunea Mării Negre, problemă europeană".

Am încercat încă dela începutul acestui curs, acum doi ani, să schițez o împărțire cronologică, firește destul de artificială, ca toate împărțirile cronologice; ele totuși ne servesc să punem oarecare ordine în materia ce o expunem. În cursul acestui an v'am expus până acum două faze care se pot distinge destul de bine în prelegerile de până acum; prima a fost "Marea Neagră lac turcesc" dela sfârșitul secolului XV când se stabilește stăpânirea otomană în jurul Mării Negre și până în secolul XVIII când atacurile Rusiei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

încep să deschidă breşe în acest lac turces
Aţi asistat până acum la expansiunea rusească
dela Petru cel Mare până la războiul Crimeiei.
De fapt însă, încă înainte de războiul Crimeei
intrăm într'o nouă fază. Dela 1841 de când pute-
rile întrunite la Londra au socotit de cuviinţă
să garanteze regimul strâmtorilor, chestiunea Mă
rii Negre nu mai rămâne o chestiune închisă a re
laţiunilor ruso-otomane, ci devine o problemă ca
re interesează toate puterile europene, întregul
concert al marilor puteri ale Europei.

Nu este totuşi de prisos, înainte de a intra
în examinarea mai amănunţită a acestor date di-
plomatice, să revin asupra războiului propriu
zis al Crimeei, care, deşi chestiunea ne intere-
sează mai indirect, poate fi privit ca una din
primele manifestări ale formei moderne a războ-
iului; aş zice aproape că este primul războiu mo
dern, dus cu mijloace mai apropiate de cele de
astăzi, dacă totuşi n'ar fi în secolul XIX un
alt războiu, care pune în acţiune într'un mod
şi mai desvoltat, mijloacele actuale de războiu:
acel de secesiune al republicilor americane de
Nord, între 1861 65, care pare într'adevăr e

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

războiului de masse, de producţie industrială, război cam nesocotit de strategii dela sfârşitul secolului, dar care atunci când privim mijloacele actuale, capătă tot mai mult caracterul unei prevestiri şi al unei prefeţe.

Dar şi războiul Crimeei a adus în acţiune mijloace care până atunci nu fuseseră cunoscute. El este poate în veacul XIX cel dintâiu care pune în acţiune mijloacele tehnicei, problema aprovizionării, a producţiei industriale, într'o măsură necunoscută până atunci. Era de fapt şi prima conflagraţiune mai mare dela sfârşitul războaielor napoleoniene.

Pe de altă parte, fusese dus în condiţiuni extrem de grele. V'am arătat că au fost paradoxul de grele şi pentru Rusia, ale cărei mijloace de comunicaţii erau aşa de rudimentare încât armatele ei aveau aceleaşi greutăţi de aprovizionare ca şi armatele franco-anglo-piemonteze care luptau la atât de mari depărtări. Câteva cifre ne vor lămuri cu desăvârşire în această privinţă.

Iată ce rezultă din datele care s'au putut aduna: întâiu în transportul de oameni, numai Franţa a transportat din Algeria, Franţa şi Corsica un efectiv de 309.000 oameni pe teatrul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de operaţiuni oriental. Acestea erau efecti foarte impresionante faţă de efectivele arma lor din războaiele anterioare. Dar problema e mult mai complicată când ne gândim că toate ac te efective au fost transportate pe mare, de pe coasta franceză şi de la Alger, de aci la Constantinopol, Galipoli şi de acolo de abia se duceau în Crimeia. O enormă distanţă de parcurs pe mare şi pentru aceasta se cerea un număr de vase considerabil.

Artileria de asemenea, din cauza operaţiunilor de asediu, crescuse la proporţiuni nebănuite: 1250 tunuri! La un moment dat trebuiseră să se alimenteze 300 de guri de tun cu câte 1200 de lovituri, ceeace reprezinta cifre extraordinare la acea vreme.

Pentru aceste transporturi au trebuit 132 de bastimente numai pentru armata franceză, împrumutate de marina imperială, 66 vapoare din care 50 împrumutate de Englezi şi 1200 vase cu pânze de comerţ, mobilizate pentru războiu.

Pe de altă parte, Crimeia se revelase ca o ţară foarte săracă. Armatele nu putuseră trăi şi atunci s'au ivit probleme de aprovizionare care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nu erau încă cunoscute. A trebuit să se fabrice carne conservată în Franţa, lapte condensat, bulion concentrat, legume comprimate şi uscate. Soldaţii au fost hrăniţi câtva timp cu orez şi legume uscate: 9 milioane kg. conserve au fost expediate în Crimeia.

In aceste condiţiuni firească, aportul celor 16.000 piemontezi sosiţi la începutul anului 1855 pe câmpul de luptă din Crimeia, ni se explică cu o valoare mai mare decât arată această cifră modestă, deoarece prezenţa acestui mic corp câştiga în momentul acela o oarecare valoare.

Dar să lăsăm aceste detalii mai mult de ordin administrativ, ale purtării războiului, unde este totuşi interesant să constatăm că acest fel modern de a purta războiul începe tocmai în sectorul Mării Negre în care s'a desfăşurat războiul Crimeei,- şi să trecem la latura diplomatică,- pentru că paralel cu operaţiunile militare se desfăşurau încă în cursul acestui război discuţiuni diplomatice.

Puterile Europei se împărţiseră într'adevăr în trei tabere: de o parte Rusia, de altă parte Franţa şi Anglia, cărora li se adăoga şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Sardinia; Austria şi Prusia rămăseseră în poziţie intermediară - aş zice, după termino inventată de războiul actual, că Prusia a r mas neutrală şi că Austria a fost nebeligera tă. O nuanţă importantă, pentru că deşi n'a participat la război, totuşi pe tărâmul diplomatic a luat o atitudine alături de puterile opuse Rusiei. Armata ei concentrată în Transilvania, a obligat Rusia să evacueze Principatele şi în genere, din punctul de vedere al acţiunii diplomatice, ea a fost alături de Franţa şi de Anglia. Numai trupele ei nu participau efectiv la operaţiunile militare.

Aceste împrejurări au dus destul de repede la ideia convocării unei conferinţe la Viena. Austria aflându-se în mijlocul puterilor în luptă, a socotit că putea ea deschide şi preliminariile păcii. Si a fost atunci acest spectacol care nu este o absolută noutate în istoria universală. Si înainte se mai produseseră asemenea împrejurări, s'au mai produs chiar şi în războiul actual.

Intr'adevăr, iniţiativa a fost luată în Noembrie 1854, nu murise încă ţarul Nicolae I

atunci Austria, prin contele de Buol, a avizat pe ambasadorul rus, prinţul Gorciacov, care nu ajunsese încă a fi cancelar, de această iniţiativă a unei conferinţe la care Rusia era invitată să participe. Gorciacov, revenind la Petersburg, a avut din partea împăratului asentimentul de a lua parte la această conferinţă.

In plin război deci, pe când armatele se băteau la Eupatoria, diplomaţii se întâlneau în jurul unei mese verzi la Viena. Situaţiune paradoxală, dar nu atât de paradoxală dacă ne gândim că acum 2 ani la comisiunea internaţională a Dunării puterile învrăjbite, Franţa, Anglia şi Germania, se întâlneau pe teritoriul nostru, pentru că lucrările Comisiunii internaţionale nu se puteau întrerupe şi nimic nu împiedica reprezentanţii acestor puteri să se întâlnească în jurul aceştei mese.

Cam aşa s'a întâmplat şi la Viena. Fusese totul aranjat în aşa fel încât să se poată admite o discuţie încă în momentul când lupta era în toi. Principiile erau cam următoarele-

Garanţia comună oferită de cele 5 puteri drepturilor religioase şi civile a populaţiunii creştine a imperiului otoman, fără distincţie

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de cult; protectorat al principatelor dunăr exercitat în comun de cele 5 puteri; revizu rea tratatului dela 1841; libertatea naviga pe Dunăre.

Erau formule foarte generale, care evident nu împiedicau nimic. In asemenea condiţiuni fireşte împăratul dela Petersburg şi-a dat consim ţimântul şi Gorciacov a participat şi el la lucrări.

Dela început s'a pus o chestiune însă care era mai puţin favorabilă participării ruseşti la această conferinţă. Problema a fost astfel formulată: trebuia legată existenţa imperiului otoman de echilibrul european. Aceasta încă era o chestiune de teorie politică generală, care se putea discuta. Al doilea punct însă atingea mult mai direct interesele ruseşti: era sfârşitul preponderenţei ruseşti în Marea Neagră. Acesta era punctul de program pe care trebuia să-l realizeze puterile. Firește, Gorciacov s'a găsit într'o situaţiune foarte penibilă, a socotit că această chestiune constitue o încălcare a suveranităţii, deci şi a onoarei suveranului său şi a cerut imediat audienţă la 2 Ianuarie 1855 împăratului Austriei, Franz Iosef, pentru a-i atrage atenţia asupra situaţiunii în care a fost pus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Franz Iosef se pare că l-a asigurat că nu va lua parte la nici o combinaţie care ar fi contrară demnităţii împăratului Nicolae. Inainte de orice -adăoga el- vă rog să fiţi convins că niciodată numele meu nu s'ar afla pe o convenţiune care ar jigni onoarea împaratului Nicolae.

Astfel Gorciacov a continuat să participe la conferinţă.

Insă, deşi sub forme ceva mai învăluite, mai politicoase, scopul final şi general al conferinţei se desemna tot mai limpede. Două metode în special se puteau întrevedea. ori trebuia să se procedeze la o limitare a armamentelor şi deci şi a suveranităţii ruseşti în Marea Neagră, problemă foarte gravă,- ori echilibrul trebuia restabilit prin alte mijloace.

Cari erau aceste mijloace ? Dacă nu se limita dreptul Rusiei de a avea vase de războiu în Marea Neagră, cum se mai putea restabili echilibrul ?

Flota turcă dispăruse în dezastrul dela Sinope. S'a considerat atunci o chestiune care aci intervine pentru prima dată în analele pontice şi care poate va trebui ţinută în seamă şi în alte împrejurări: prezenţa, pentru a restabili echilibrul, a unor baze navale pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

flotele unor puteri neriverane la Marea Neagră, în porturile Mării Negre; aceasta pentru că vasele ruseşti din Marea Neagră neputând cumpănite de vasele turceşti, să poată fi totuşi echilibrate de altă flotă. Pentru aceasta se cerea nu numai prezenţa unor vase, dar şi ceeace se numeşte "baze navale", sau, într'un termen mai modern, "puncte de sprijin". De pe atunci se înfăţişa existenţa aceasta a punctelor de sprijin pentru flotele puterilor din alte spaţii maritime, pe ţărmurile Mării Negre.

Aceste puncte de sprijin urmau să ia fiinţă, firesc, pe litoralul turcesc şi desigur se înfăţişau pentru aceasta porturile de pe coasta Asiei mici. In special Sinope părea indicat pentru această bază împotriva arsenalului maritim al Ruşilor dela Sevastopol.

Astfel deci s'a pus problema când a început conferinţa.

Pe de altă parte, contele Buol, care era autorul conferinţei, se străduia să convingă şi pe Ruşi că şi ei trebue să facă un pas pentru a uşura lucrările conferinţei.

Nu înţeleg -spunea el- scopul şi sarci-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

na flotei formidabile pe care o aveţi în Marea Neagră. După tratate, Marea Neagră e un loc închis, e o închisoare pentru vasele voastre şi totuşi o ameninţare permanentă împotriva Turciei şi un motiv de neîncredere perpetuă pentru Europa. Deoarece nu voiţi să vă atingeţi de existenţa Turciei, ce interes aveţi să menţineţi forţe fără întrebuinţare? Împăratul Rusiei e desigur stăpân de a avea în porturile sale atâtea vase câte îi convin, dar n'ar fi în avantajul lui de a-şi asigura în anumite proporţii libera trecere a vaselor sale de război prin Dardanele care i-ar deschide navigaţia Mediteranei şi i-ar uşura, după conveniente sale, trecerea flotelor dela Sevastopol la Kronstadt şi vice-versa şi în schimbul acestui avantaj nu ar consimţi să liniştească temerile Europei, stârnite de o aglomerare peste măsură de forţe la Sevastopol ?"

Întrebarea era subtilă însă ea atingea chestiunea strâmtorilor care până atunci fusese regulată prin tratate: ea deschidea din nou porţile Mării Negre. In jurul acestei dileme, mare închisă - mare deschisă, s'au

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

învârtit câteva luni discuţiunile conferinţei dela Viena.

Un proect a fost adus la 26 Martie 1855 de Drouin de Lhuys, reprezentantul Franţei, în care se arăta la art.3 că "Impăratul Rusiei şi Sultanul, voind a-şi da reciproc o mărturie a încrederii lor şi a preveni neliniştea ce ar putea naşte din desvoltarea excesivă a puterilor navale în Euxin, se îndatoresc a nu avea fiecare în această mare decât patru vase, patru fregate şi un număr proporţional de bastimente uşoare şi de vase nearmate adaptate exclusiv la transportul trupelor".

La această propunere, după o critică amănunţită, Gorciacov s'a simţit îndrepăţţit a opune un contrapeoct în care arăta că în definitiv sultanul este liber, nu i se impunea nici un fel de restricţie de vase în Marea Nesgră, el este liber să închidă sau să deschidă strâmtorile.

Citirea acestui proect a întâmpinat, se pare, o tăcere generală şi tocmai reprezentantul Turciei, dela care Gorciacov se aştepta cel puţin să aibă un asentiment, a tăcut

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Pa...

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

împreună cu ceilalţi. Intrebându-l apoi foarte mirat despre această rezervă faţă de un proiect care asigura Turciei avantagii pe care nu le avusese până atunci, Ali Paşa i-a răspuns:

-"Nous avons trop d'amis"!

Proectul acesta a căzut deci şi la 4 Iunie 1855 conferinţa se afla în plină criză. Zadarnic Gorciacov a cerut o nouă audienţă la împăratul Franz Iosef pentru a-l face să se ţină de cuvântul dat. Impăratul se deroba, nu dădea nici o urmare cererii de audienţă şi conferinţa s'a întrerupt.

In Septembrie a căzut Sevastopolul. Imprejurările dela sfârşitul anului stabilind un oarecare echilibru,- de o parte căzuse Sevastopolul, de altă parte Ruşii luaseră Carsul,- păreau a permite o reluare a negocierilor. Şi într'adevăr au fost reluate, tot la Viena, unde de fapt s'au şi stabilit preliminariile congresului dela Paris.

Situaţiunea se schimbase însă printr'un fapt foarte simplu şi foarte radical: flota rusă din Marea Neagră nu mai exista.

Incă din primele zile ale asediului

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Sevastopolului, comandantul armatei ruseşti din Crimeea intervenise pe lângă amiralii Kornilov şi Nakimov care comandau flota rusă, să-şi scufunde singuri vasele şi să participe cu echipagiile şi cu tunurile lor la apărarea Sevastopolului,- unde de fapt marinarii ruşi au şi luptat în mod de altfel deosebit de vitejesc; încă se mai păstrează un monument în amintirea apărării făcută de ei oraşului. Dar flota, ca flotă, nu mai exista. Atunci condiţiunile de limitare ale vaselor ruseşti din Marea Neagră erau mult mai uşoare de admis în momentul în care de fapt problema flotei ruseşti ce urma să rămână în Marea Neagră era o problemă de viitor.

Aceasta a făcut ca de rândul acesta Gorciacov să se arate mult mai puţin intransigent şi să admită principiul limitării forţelor navale ruseşti în Marea Neagră şi chiar a neutralizării Mării Negre,- fapt împotriva căruia se ridicase prima dată cu toată vehemenţa considerându-l drept o crudă şi jignitoare ironie din partea Anglo-Francezilor.

Astfel, preliminariile dela Viena fiind admise, s'a deschis la 25 Februarie 1856 congresul dela Paris

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Acest congres s'a desfăşurat într'o atmosferă cu totul deosebită pe care congresele de pace în acea vreme puteau s'o aibă, şi pe care mai târziu au pierdut-o. O remarcă făcută de contimporani este că la sfîrşitul congresului nu s'a ştiut cine era învingător şi cine era învins. Problemele Europei fuseseră discutate cu totul obiectiv, menajându-se susceptibilităţile naţionale ale tuturor şi cu deosebire se remarcase tactul împăratului Napoleon III în a cărei domnie acest congres dela Paris înseamnă în multe privinţe un apogeu.

Într'adevăr Napoleon III a fost atunci figura centrală a politicei europene. El a condus de fapt deliberările congresului, el a indicat problemele ce urmau a fi discutate şi tot el a găsit şi metoda cea mai bună pentru a ajunge la înţelegere.

Trebue însă să socotim un lucru: că războiul fusese un războiu politic, militar, diplomatic,- nu fusese un războiu social. Din punct de vedere social, alcătuirea diferitelor ţări, cu toată evoluţia înaintată a societăţii burgheze din apus, nu însemna încă contrastele adânci pe care războaiele de mai târziu urmău

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

să le dezvolte. Erau cam aceleaşi societăţi, aceiaşi oameni care se întâlneau, fie că reprezentanţii veneau dela Pertesburg, dela Paris, dela Londra, dela Berlin sau dela Viena. Aceasta făcea discuţia mai uşoară şi o înţelegere mai posibilă.

Nu voiu enumera toate dispoziţiunile tratatului din Paris. Ele sunt cunoscute, mai ales modificările care s'au făcut în ce priveşte regimul ţărilor noastre, care au fost supuse numai de formă suzeranităţii Porţii, desfiinţându-se protectoratul Rusiei; se instituia garanţia colectivă a tuturor puterilor - formulă extrem de comodă. Din punct de vedere teritorial însă, aproape nici o schimbare. Rusia a evacuat Carsul, aliaţii au evacuat Crimeia. Singura schimbare a fost adusă în părţile de sud ale Basarabiei, cu complicaţiuni asupra cărora vom reveni.

In ceeace priveşte regimul Mării Negre, trebuesc menţionate art.11, 12 şi 13 care privesc neutralizarea totală a Mării Negre, interzicerea de a avea pe litoralul ei orice fel de baze navale pregătitoare de flote de război. Si Ruşii insistaseră foarte mult asupra cuvin-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

telor "pe litoralul Mării Negre", pentru că mai aveau una la Nicolaev, pe limanul Bugului, în care se obligaseră de altfel să nu construiască decât vase uşoare pentru o navigaţiune foarte limitată. Dar nu era atât de limitată capacitatea acestei baze: îmi aduc aminte că acum doi ani, zburând deasupra Nicolaev-ului am văzut şantierul unui vas de 35.000 tone pe care începuse a-l construi Rusia. Deci baza dela Nicolaev reprezenta un potenţial ceva mai mare. Totuşi, poate că la data de atunci nu se putea prevedea asemenea construcţiuni şi nici asemenea dimensiuni. Fapt este că toate bazele ruseşti au fost desfiinţate, începând cu Sevastopolul.

Articolul 14 confirma intervenţiunea tuturor puterilor semnatare în chestiunea echilibrului forţelor navale turceşti şi ruseşti în Marea Neagră; nu aveau voe să întreţină decât un număr foarte limitat de vase uşoare de poliţie de coastă şi dacă cumva s'ar fi produs o schimbare în acest echilibru aceasta era un prilej de imediată intervenţiune a tuturor puterilor care semnaseră tratatul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cu alte cuvinte: Marea Neagră -chestiune europeană; aceasta este forma în care problema se va pune de acum înainte.

Tratatul a mai avut o urmare: învingătorii totuşi se temeau de anumite posibilităţi ale viitorului, de anumită dorinţă de revanşă a Rusiei.

Şi atunci, după tratatul din Paris din 30 Martie 1856, s'a semnat la 15 Aprilie, tripla alianţă între Anglia, Franţa şi Austria, care era o garanţie specială luată de aceste puteri pentru menţinerea tuturor dispoziţiunilor congresului dela Paris, împrejurare care, desigur, a apăsat greu asupra diplomaţiei ruseşti în anii care au urmat şi care la un moment dat adusese o oarecare răcire în relaţiunile cari începuseră să devină foarte bune între cei doi beligeranţi principali din Crimeia, Rusia şi Franţa, de oarece se pare că relaţiile între plenipotenţiarul rus prinţul Orlov şi împăratul Napoleon fuseseră deosebit de călduroase.

Aplicarea pe teren a întâmpinat însă multe dificultăţi şi a avut un epilog cu multiple episoade. Se regăsesc, cele mai multe, în cartea foarte documentată pe care un istoric

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

englez, H.Temperley, a publicat-o asupra răz-
boiului Crimeiei şi consecinţelor sale diploma-
tice. In articolul său publicat în Journal of
Modern History în America (1932), el stărue asu-
pra acestor epiloguri ale congresului, care sunt
destul de interesante. Unele din ele ne privesc
chiar foarte direct.

Executarea condiţiunilor congresului n'a
mers tocmai atât de uşor. In special Ruşii s'au
arătat foarte înceţi în a evacua Karsul dela gra-
niţa Caucazului şi a trebuit intervenţia mai e-
nergică a Angliei, condusă de un om de Stat,
Palmerston, pentru care ruso-fobia ajunsese a-
proape proverbială; flota engleză, fără să mai
ţină seama de consultarea puterilor a apărut din
nou în Marea Neagră, şi amiralul englez s'a dus
direct la Sevastopol, a debarcat acolo, a fă-
cut o vizită foarte curtenitoare guvernatorului
rus care se reinstalase în cetate şi l-a întrebat
în mod politicos: cam când ştie el că are de
gând armata imperială să părăsească cetatea Kars!

După aceasta s'a îmbarcat şi a plecat spre
Caucaz.

Argumentul a fost înţeles şi forţele ru-
seşti au părăsit Karsul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

O altă chestiune a fost în legătură cu Basarabia noastră. In această parte erau unele cetăţi ridicate de Ruşi, Renii şi Ismail. Se prevedea că teritoriul va fi predat cu tot ce se găseşte pe el. Armata rusă însă nu s'a conformat şi a făcut să sară în aer Renii şi Ismailul.

Al doilea episod, mai mult comic, s'a desfăşurat în insula Serpilor, care atunci apare mai precis în istorie. Insula Serpilor, care în urma tratatului din Adrianopol fusese ocupată de un detaşament rusesc care instalase un far; Englezii au avut grijă să spună Turcilor că farul fiind stins în timpul războiului, trebue neapărat reaprins. Turcii s'au executat imediat: o trupă de vreo 50 oameni a ocupat insula Serpilor şi a reaprins farul. Dar două zile mai târziu sosea un detaşament de 10 Ruşi să aprindă farul; spre surprinderea lor au văzut că 50 de Turci ocupaseră insula şi că un vas englez era prin apropiere. Comic a fost când un funcţionar civil rus a debarcat pe insulă şi s'a adresat primului venit care însă nu a fost Turc, ci Englez.

Unde problema a fost grea a fost în trasarea graniţei care despărţea cele trei judeţe, Cahul, Bolgrad şi Ismail, din sudul Basarabiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Diplomaţii ruşi au fost totdeauna foarte tari în materie de hărţi. Aceasta este numai una din ocaziile în care ei au folosit aceste argumente. Harta era copiată după o hartă din 1820 era vorba de "Bolgrad". Evident, se înţelegea Bolgradul care există şi astăzi, Bolgradul care prin sistemul de lacuri lângă care este aşezat, este în apropiere imediată de Dunăre. Dar mai era un alt Bolgrad, un Bolgrad la nord, care figura pe hartă şi se indicase că acel Bolgrad, dela Nordul judeţului trebuia să rămână la Rusia pentru a servi de centru al coloniilor bulgare, care fuseseră aşezate în prima jumătate a secolului în aceste regiuni, unde în parte au rămas şi până astăzi, Bulgarii sau mai degrabă Găgăuţii. Ce pretindea însă Rusia ? Că nu este vorba de Bolgradul dela nord care trebuia să rămână la ei, ci de cel dela sud, care era mai aproape de Dunăre. Confuzie de hărţi, discuţii, scandal, conferinţe cât pe aici era să se despartă pe tema celor două Bolgraduri, între care diplomaţii Europei nu ajungeau să distingă. Până la urmă au mai fost aduse şi alte hărţi şi diplomaţii au început să se lămurească. Indignarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

diplomaţiei engleze a ajuns la culme şi lordul Palmerston s'a pronunţat foarte sever împotriva acestui procedeu folosit de diplomaţia rusească: "Incercarea de a substitui oraşul dela sud (Noul Bolgrad) cu acel dela nord, este pur şi simplu un act de înşelăciune cu totul nedemn de o putere mare ca Rusia şi la care Anglia şi Franţa nu se pot supune, fără a se expune, împreună cu tratativele lor, la deriziune. Procedeul rusesc este întocmai asemănător aceluia ce a fost practicat asupra unui student dela Cambridge la Newmarket, la o cursă în care alerga un cal numit "Hanibal". Care este Hanibal ? zise el unui încasator de pariuri ce stătea lângă el în timpul alergării. "Calul cu jockeul verde care e în frunte", i se răspunse. "Zece la unul pe Hanibal", strigă tânărul. "Făcut, zise încasatorul, şi acum, tinere gentleman, dă-mi voe să te informez că Hanibal e calul cu jockeul roz, ajuns ultimul la coadă, şi bagă de seamă în viitor pe cine crezi, cu privire la cursele din Newmarket".

Cu alte cuvinte, Rusia trişase la curse, acesta era verdictul pe care lord Palmerston

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

îl rostea în urma acestor împrejurări. Până la urmă Bolgradul dela sud a rămas pe teritoriul nostru şi astfel Rusia a fost exclusă dela orice contact cu ţărmurile şi navigaţia pe Dunăre.

Cu aceste ultime episoduri, congresul a fost lichidat şi s'a tras hotarul definitiv.

De atunci începe însă o nouă fază a problemei, care iarăşi nu este lipsită de interes, pentru că aduce foarte mult cu anumite împrejurări care s'au ivit în urma războiului trecut.

Pentru politica Rusiei tot ceeace s'a petrecut după congresul dela Paris n'a avut decât un singur obiectiv: revizuirea. Intre 1856-1870 Rusia a fost puterea revizionistă a Europei Ea căuta cu orice prilej să ajungă la revizuirea tratatului din Paris pe care-l considera ca o umilire ce-i fusese adusă: pecetea înfrângerii care se imprimase asupra expansiunii şi a prestigiului ei.

Incercările au început devreme. Intr'un articol pe care l-a publicat în Revue historique de Sud-Est européen, acum mai mulţi ani (1928) profesorul de atunci de istorie modernă dela Paris, Pagès, asupra relaţiunilor Franţei şi Rusiei dela 1860, reproducând o comunicare făcută la congresul din Oslo, el a avut ocazia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

să consulte unele hârtii a căror soartă a fost foarte aventuroasă. Erau nişte însemnări ale omului de stat francez Rouvier care fuseseră găsite la 1870 într'o vilă a lui din Cerçay, luate şi duse în Germania, iar tratatul din Versaillea obligase Germania să le înapoeze Franţei. Din aceste acte au rezultat câte interesând corespondenţa diplomatică dintre Franţa şi Rusia, în special. Intre altele s'a găsit o convorbire redată de ambasadorul francez la Petersburg, dela 1860 tocmai cu principele Gorcianov, care între timp devenise cancelar, conducătorul politicei externe a Rusiei. Gorcianov relua, nici mai mult, nici mai puţin, vechea idee a împăratului Nicolae şi a împărătesei Ecaterina, a împărţirii imperiului otoman. Erau aceleaşi propuneri ca şi în trecut: confederaţia de state independente a provinciilor creştine din imperiul turcesc, Constantinopolul oraş liber, Grecia cu Epirul şi Thesalia. Singura satisfacţie pe care Ruşii o cereau pentru ei înşişi era, în afară de frontierele vechi ale Basarabiei, abrogarea tratatului din Paris relativ la neutralitatea Mării Negre, pe care prinţul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Gorciaov îl califică drept exorbitant şi care de altfel ar cădea dela sine dacă din partea Franţei consemnat într'un document scris, ar veni un angajament de a-şi retrage garanţia în această problemă.

In momentul acesta Franţa era ocupată în chestiunile italiene. Diplomaţia rusească sprijinise în mod destul de eficace tendinţele diplomaţiei franceze. Aceasta, firesţe aloătuia o poliţă, şi plata poliţei se indica de Gorciacov prin acest demers.

Dar diplomaţia franceză era prudentă şi nu voia să se angajeze în asemenea chestiuni, mai ales că presimţia că Anglia se va opune. Anglia era încă în termeni buni cu Franţa. Demersul lui Gorciaov n'a avut deci nici un fel de urmare, cu toate că între 1857-1860 relaţiunile dintre Franţa şi Rusia fuseseră foarte cordiale. Fusese chiar o întâlnire între Napoleon III şi Alexandru II, la Varşovia,- care aduoea aminte de Erfurt,- un nou Alexandru şi un nou Napoleob care se întâlneau !

La 1863 izbuonia însă una din cele mai grave crize diplomatice, criza răscoalei polone, ultima răscoală polonă înainte de reconstituirea Polo-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

niei din zilele noastre, ultima răscoală care de altfel a avut un sfârşit foarte tragic.

In această criză, împăratul Alexandru II a făcut o declaraţie extrem de răsunătoare, cel puţin aşa apare din arhivele ruseşti!

"Acum 7 ani -zicea el- la această masă am făcut un act pe care nu-l pot califica, de aceea eu l-am îndeplinit; am semnat tratatul din Paris, şi era o laşitate !" Iar la protestele asistenţilor, suveranul răspunse izbind puternic în masă şi repetând: "Da, a fost o laşitate şi cu siguranţă n'o voi mai face!",

Cu alte cuvinte se indica din nou hotărârea Rusiei de a revizui clauzele tratatului din Paris.

Ceva mai târziu, la 1866 se produce prima declaraţie care putea încuraja Rusia în această direcţie: scrisoarea regelui Wilhelm al Prusiei care aduce la cunoştinţa lui Alexandru II primele lui Victorii asupra armatelor austriace şi în care adăoga aceste cuvinte care promiteau multe, introducând pe adjutantul său, generalul de Mantenffel:

"Va primi cu bucurie toate observaţiunile pe care veţi binevoi a le face... Ii veţi spune cu sinceritate dacă sunt interesa ruseşti,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a căror satisfacţie ar putea nu numai strânge legăturile cari ne unesc de un secol şi în care interesele Rusiei n'au fost niciodată contrare cu acelea ale ţării mele..."

Era deci o invitare din partea Prusiei, ca la primul prilej să se redeschidă problema.

In fine, la 1870 intervine o discuţie, calificată drept "academică" între ambasadorul Rusiei la Constantinopol şi Aali Paşa, ministrul de externe al Turciei, în care nepunând nici un termen şi vorbind numai în teorie, ambasadorul rus punea problema cum s'ar putea modifica clauzele cari nu se potriveau cu interesele ruseşti în Marea Neagră. Aali Paşa a răspuns că în ceeace priveşte chestiunea graniţei Basarabiei, aceasta era o chestiune de amănunt, că nu interesa prea mult Imperiul Otoman, dar chestiunea Mării Negre era o chestiune care interesa şi celelalte puteri şi putea aduce complicaţiuni mari.

Prin urmare, Turcia se arăta dispusă să mai cedeze încă odată din teritoriul nostru, pentru a păstra clauzele care-i păstrau supremaţia în Marea Neagră.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Lucrurile s'au întors însă altfel: frontierele din Basarabia au rămas deocamdată, dar clauzele navale au trebuit să fie modificate.

Am văzut preludiile revizionismului ruseso în politica Mării Negre, după congresul din Paris, unde fusese nevoită să accepte din nou, acum în condiţiuni mai grele, intervenţiunea Europei în regimul acestei mări.

Noul regim făcea din această problemă o chestiune europeană legată de consimţimântul colectiv al tuturor puterilor semnatare.

Se pare, din lectura documentelor diplomatice care amintesc fazele acestei acţiuni, prin care Rusia a căutat să zădărnicească efectele congresului din Paris, că Rusia a vrut să invoace mai ales imposibilitatea de a obliga o astfel de putere, prin condiţiunile care i se puseseră, imprejurările insuportabile pentru o atât de mare împărăţie. Acesta este leitmotivul care revine.

In realitate motivul este mai adânc, fără s'o poată spune în această formă, deoarece, chiar în aceste demersuri pe care le face, Rusia este totuşi obligată să admită că este vorba de o chestiune europeană şi trebue obţinut şi asentimentul

---

Prof. Gh. BRĂTIANU, Istoria universală, Fasc. 30

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

celorlalte puteri, pentru stabilirea regimului de navigaţie şi în special a regimului strâmtorilor. Ceeace stânjenea Rusia mai mult încă decât orice diminuare a prerogativelor suveranităţii ei - întreţinerea flotei şi a porturilor - era faptul că congresul din Paris stransformase în problemă europeană nu numai chestiunea strâmtorilor, ci şi aceea a Gurilor Dunării, prin însuşi faptul că se trăsese frontiera aceea ciudată dela 1856 - Fălciu - Ialpug şi puţin la vest de Cetatea Albă, care despărţea cele trei judeţe din sudul Basarabiei de restul provinciei ce rămăsese în stăpânirea Rusiei. Prin însuşi acest fapt se pronunţă o excludere a Rusiei dela orice amestec în navigaţiunea Dunării.

Mai mult, congresul din Paris hotărâse aşezarea la Gurile Dunării a unor "staţionare", nişte vase nu prea puternice, mai mult simbolice, dar totuşi vase înarmate cu pavilionul puterilor semnatare ale congresului şi care participau la comisiunea europeană ce trebuia să stabilească regimul Gurilor Dunării. Aceasta este una din rarele dispoziţiuni ale tratatului din Paris care a durat, măcar teoretic, până în zilele noastre.

In jurul acestei împrejurări au fost disou-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ţiuni foarte vii. Acum câţiva ani, în vara anului 1936 au fost polemici foarte vii asupra necesităţii vaselor străine în apele noastre. Guvernul nostru de atunci a socotit necesar să mărginească prerogativele pe care le aveau acele puteri în apele Dunării şi să restabilească suveranitatea noastră. Foarte frumos principiu; dar se uitase un fapt foarte însemnat, care constituia o problemă permanentă în preocupările politicei noastre în această regiune.

Aceste vase evident erau simbolul pavilioanelor străine la gurile unui fluviu care curgea în mare parte pe teritoriul nostru şi îşi avea gurile aici. Pentru navigaţiunea română ele comportau şi alte chestiuni jenante, căci prin controlul puterilor şi taxele Comisiunii, comerţul ne era stânjenit. Din acest punct de vedere, intervenţia guvernului român era firească; nimeni nu-i putea mărgini facultatea de a restabili dreptul României.

Dar se uitase că aceste condiţiuni împovărătoare aveau totuşi un alt temei. Ele reprezentau, şi supravieţuiseră acestora, dispoziţiile congresului din Paris, prin care Europa ne recunoştea o misiune, nu numai a noastră, ci şi a ei, la Gurile Dunării [illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

are la 1936 ne inoportuna, la 1856 noi îl salu-
tasem cu mulţumire, pentru că însemna că Europa
ne recunoscuse dreptul nostru de stăpânire şi
ne dăduse un rost foarte important, de paznici
ai intereselor ei.

Când noi vorbeam de politica revizionistă a
Rusiei, nu trebuia să avem în vedere numai lite-
ra documentelor diplomatice, nu trebuia să cre-
dem că ea se ridica doar împotriva unei limitări
a prerogativelor ei. In realitate ea deschidea
vechea chestiune şi voia să înlăture orice ames-
tec al puterilor europene, să rămână stăpână
absolută pe această mare, pe care o considera de
un secol destinată ei în întregime, în urma pro-
cesului pe care ea îl considera fatal, al descom-
punerii imperiului otoman care trebuia să vină,
date permanente pe care le-am stabilit în desvol-
tarea studiului nostru.

V'am arătat cum dela 1860, când de abia se
închheiase şi începuse să fie aplicat tratatul,
cum Gorciacov, acum în fruntea cancelariei impe-
riului, a ridicat această chestiune: Că Rusia
nu va admite prelungirea unor condiăiuni pe care
le socotea jignitoare şi va cere cele trei jude-
ţe pentru a ajunge la Gurile Dunării şi în acelaş

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

timp drepturile ei navale pentru a-şi întregi flota.

Imprejurările n'au fost prielnice. A intervenit criza dela 1863, acea revoluţie polonă care a despărţit Franţa de Rusia şi a adus credinţa că Europa se va afla în pragul unui nou război al Crimeei, în care iarăşi Franţa şi Anglia vor lupta împotriva Rusiei.

Insă Rusia în această împrejurare a aflat un sprijin, care ne explică toată înlănţuirea politicii care s'a dus de acolo până la congresul din Berlin. Primul pas al acestei politici a fost convenţia Alvensleben, convenţia pe care generalul prusia, cu acest nume, a încheiat-o cu guvernul rus, prin care Prusia nu numai că lua atitudine ostilă Polonilor, ci permitea trecerea trupelor ruseşti pe teritoriul ei şi chiar o intervenţiune când Polonii ar încerca să se opună. Această convenţie a fost dezavuată faţă de Europa Ea a fost însă un prim pas pentru apropierea lui Bismarck de Rusia; aceasta a fost făcut cu tălc, pentru că Bismarck credea că va fi nevoe cel puţin de Rusia pentru îndeplinirea scopurilor sale la Apus şi Miazăzi. El întrevedea de atunci şi războiul din 1866, care era să ducă la predomi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

narea Prusiei în problema germană şi războiul franco-german.

Pentru acest pas pe care îl făcuse, Bismarck risca la 1863 să-şi atragă ostilitatea a două puteri redutabile, Franţa şi Anglia, şi să se apere singur contra coaliţiei puterilor occidentale. Dar norocul l-a ajutat şi evenimentele au evoluat în mod paşnic. Totuşi, Bismarck trăsese o poliţă - cum se zice în limbajul curent- asupra politicei ruseşti, o poliţă foarte însemnată, pe care Rusia o va răsplăti, pentru că la neutralitatea binevoitoare a lui Bismarck din 1863 va răspunde şi neutralitatea binevoitoare a Rusiei în războiul din 1866 şi în războiul din 1870. Pentru aceasta politica Prusiei se lega de aceea a Rusiei, legătură datorită şi unei prietenii mai vechi; deasemeni existau legături de familie care apropiaseră pe Nicolae I de Prusia şi toate acestea stăpâneau acuma politica celor două state, pentru că Rusia va folosi războiul franco-german, când primul demers al ei se va îndrepta spre colaboratoarea ei de acum câţiva ani, spre Prusia.

De fapt modul în care Rusia a manifestat atunci politica sa revizionistă, a fost un fapt cu totul neaşteptat şi inedit în politica Euro-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pei. De atunci concepţiunea e evoluat şi gestul Rusiei dela 1870 care a stârnit atâta senzaţie atunci, pare astăzi o banalitate.

Fapt este că după toate convorbirile preliminare care au avut loc la 31 Octombrie 1870, cancelariile europene s'au pomenit cu o circulară semnată de Gorceacov, prin care Rusia se declara deslegată de dispoziţiile tratatului din Paris şi respingea cu proprie putere dispoziţiile tratatului din Paris, care priveau limitarea suveranităţii sale în Marea Neagră, desfiinţarea flotei şi a arsenalelor de război.

La această dată concepţiile politice europene erau însă diferite; era o [illegible] lumea avea foarte mult respect pentru tratate pentru iscălitura dată într'un tratat şi gestul Rusiei a stârnit o senzaţie extraordinară. Pentru prima dată un stat, din proprie iniţiativă, unilateral, fără să consulte pe celelalte semnatare ale tratatului la care însuşi consimţise, se declara deslegat. De altminteri scrisoarea lui Alexandru II către Regele Prusiei, care însoţea această circulară, începe astfel "Am luat o hotărâre foarte gravă".. Iţi dădea seama de ceeace făcea.

De atunci procedeul acesta în materie de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tratate a devenit curent. Tratatul dela 1919, care a fost anulat prin hotărârea unilaterală a uneia dintre semnatari, ne-a făcut mai familiară această concepţie a statului, care la un moment dat constată că hotărârile lui nu se mai potrivesc cu un instrument care i-a pus condiţiuni nefavorabile şi declară că nu le mai respectă. Aceasta s'a petrecut dela 1934 încoace foarte curent. De obicei, în zilele de Sâmbătă se strica week-endul şi diplomaţii se pomeneau cu o scrisoare în care dispoziţiunile tratatului dela Versailles erau înlăturate de Germania. Nu de mult şi guvernul nostru actual s'a socotit îndreptăţit să facă o asemenea declaraţie unilaterală, pentru că, deşi lucrul n'a fost publicat în ziare, nu este un secret pentru cei care cunosc împrejurările diplomatice, In toamna anului 1941 guvernul român a dat o declaraţiune prin care a socotit caduc tratatul dela Viena din 1940; aceasta n'a avut urmări imediate, dar din punct de vedere diplomatic actul există. De atunci procedeul a devenit mai curent şi nu mai prezintă un aspect atât de extraordinar ca la 1870.

Dar la 1870 scandalul a fost mare, cu toate

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

că de fapt această declarație de respingere din partea Rusiei a dispozițiunilor congresului din Paris nu aducea schimbări teritoriale. In mod abil diplomația rusească nu aducea în discuție chestiunea Basarabiei, a frontierelor române, de la Paris, ea cerea numai să i se recunoască dreptul de a întreține vase de război pe Marea Neagră să nu mai fie o mare neutră.

Războiul era în toi, se asedia Parisul, Anglia îl urmărea cu atenție. Italia profită de acest război pentru a lichida chestiunea teritoriului statului pontifical și a-și așeza capitala la Roma.

Momentul era deci bine ales și totuși rezistența a fost înverșunată, din motivul pe care cartea lui Goroianov ni-l explică destul de bine.

Trebuia să aflăm că guvernul rusesc nu se mărginise la această circulară. Această circulară a fost prezentată în mod special de fiecare ambasador - în unele cazuri speciale chiar suveranul o însoțea cu o scrisoare, ca în Prusia - și ambasadorul respectiv era însărcinat să dea toate lămuririle necesare, că Rusia nu vrea decât să înlăture împrejurări care nu se potrivesc

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cu prestigiul ei de mare putere. Si totuşi i s'au opus înverşunate împotriviri chiar acolo unde Rusia le socotise mai puţin. Ea credea că Anglia era prea încurcată de războiul franco-german pentru a-şi adăoga această greutate. Dar în Anglia era la guvern partidul Whig (liberal) prezidat de Gladstone; ministrul de externe era Lord Granville. De câţiva ani guverna Gladstone şi opoziţia devenise tot mai vie, opoziţia conservatoare, printre fruntaşii căreia se distingea viitorul Lord Beaconsfield, Disraeli, care îşi pusese în program o ridicare pe toate căile a prestigiului pavilionului Majestăţii Sale şi acuza pe Gladstone că duce în Europa o politică de "shopkeeper", patron de prăvălie, care îşi vede numai de interesele comerciale, dar nu are grijă de prestigiul statului englez; nu se putea spune încă "imperiu", pentru că imperiul a fost proclamat câţiva ani mai târziu de acelaş Disraeli, când ajunge ministrul Reginei Victoria. Tocmai acum se turna gaz asupra focului, această notă rusească devenise o armă teribilă în mâna opoziţiei şi se putea spune: iată unde ne-a dus politica guvernului, iată că victoria engleză

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dela 1856 este răsturnată de această politică a Rusiei. Si guvernul lui Gladstone cu toată voinţa lui de pace, a fost deci nevoit să se supună şi deşi s'a crezut că chestiunea poate trece în condiţiuni mai uşoare în a doua intrevedere cu ambasadorul rus, Lord Granville "roide et froid" i-a atras atenţia că colegii săi de cabinet examinând acest document, l-au considerat inacceptabil şi că revizuirea acestui tratat fără consimţimântul tuturor puterilor europene era un lucru pe care puterea engleză nu-l putea admite.

Ambasadorul Brunnow răspunzând instrucţiunilor din Rusia, arăta cu sinceritate "voi îndeplini toate instrucţiunile, fiţi siguri de fidela lor executare, dar îndoiţi-vă de rezultat".

In momentul acela era un mare schimb de note între guverne, până şi cu Parisul, care atunci era asediat şi unde se poate imagina cum putea fi luată în seamă această chestiune de echilibru al Mării Negre şi a strâmtorilor.

Celelalte puteri însă au avut a-şi spune cuvântul şi prima reacţiune a Rusiei a fost că totuşi nu trebuesc împinse lucrurile prea departe. A fost trimisă o nouă circulară, pe care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Gorceakow o datora colaboratorului său dela externe, baronul Jomini, fiul generalului. Acesta jucase un rol însemnat în timpul războaielor napoleoniene, fiind înaintat ca Elveţian în armata franceză şi apoi trecând în tabăra adversă, crezând că nu i s'a dat destulă însemnătate. Fiul lui rămăsese în Rusia şi ajunsese mâna dreaptă a lui Gorceakow, care începea să se resimtă de oboseala bătrâneţei. Gorceakow a dictat lui Jomini o lungă depeşă în care, întrebuinţând o expresie fericită ce i se suggerase, spunea: "Noi am socotit să rupem ghiaţa, nu să spargem geamurile". Expresia era subtilă, însă puterile cereau totuşi o conferinţă care să reexamineze problema şi Rusia n'a avut încotro.

S'a produs atunci ce e drept o intervenţie cu totul neaşteptată. Au intervenit în problema aceasta tocmai Statele Unite ale Americii, care au luat o atitudine agresivă faţă de Anglia şi au declarat Rusiei că sunt gata s'o sprijine în afirmarea acestui deziderat. Statele Unite aveau un conflict cu Anglia, care dura din timpul războiului secesiunii. Anglia sprijinise în oarecare măsură statele de sud şi fusese un în-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cident răsunător cu vasul Alabama, conflict care nu era încă lichidat la 1870. Diplomaţia Statelor Unite, când a văzut Anglia în conflict cu Rusia, a decis să intervină imediat. Dar Rusia a fost prevăzătoare şi şi-a spus că nu problema Mării Negre interesează pe Americani, ci ci prin complicarea chestiunii ea riscă să scoată castanele din foc pentru alţii. Statele Unite au primit mulţumiri pentru gestul îndeplinit, dar nu s'a mai recurs la ajutorul lor.

Chestiunea aceasta a rămas deci o problemă europeană şi în Noembrie 1870 conferinţa cerută de guvernul britanic a fost acceptată, iar la 17 Ianuarie 1871 s'a adunat conferinţa dela Londra, pentru a discuta problema Mării Negre.

Dar Rusia fusese nevoită în prealabil să admită principiul care nu se potrivea iniţiativei politice a lui Gorceakow; trebuia să admită o discuţie la care vor lua parte toate puterile dar mai ales să admită că nici un tratat nu va mai fi schimbat decât cu consimţimântul tuturor puterilor care vor fi luat parte la el. Cu aceasta lordul Granville îşi menţinea prestigiul, iar Rusia nu făcea decât să obţină pe o cale normală ceeace cerea prin demersul ei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Nu insistăm asupra peripeţiilor acestei conferinţe, care ca toate conferinţele şi-a avut peripeţiile ei. Pentru amatorii de subtilităţi diplomatice, îi pot trimite la cartea atât de des citită a lui Gorainov, unde vor afla tot ce se găsea în protocoalele conferinţei. "Puissances amies" era formula rusească, prin care se putea deschide strâmtorile puterilor amice; însă celelalte puteri voiau formula "puissances non riveraines", deci nu numai amice.

Aci intervine un incident care se putea sfârşi tragic. "Puissances non riveraines", dar faţă de cine ? Rusia a înţeles "faţă de Dardanele", iar singura putere riverană era Turcia; deci neriverane însemna toate celelalte puteri, inclusiv Rusia. Împăratul Alexandru îşi arătase chiar satisfacţia, referând în scris asupra textului ce-i fusese propus.

Când însă conferinţa s'a adunat, s'a văzut că celelalte puteri înţelesesră altfel: "puteri neriverane", adică ale Mării Negre, deci sultanul putea deschide strâmtorile tuturor puterilor afară de Rusia, care nu intra în această categorie.

Aceasta a pricinuit o criză foarte

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

gravă, mai ales că nu se părăsise nici atunci ideia că s'ar putea, pentru menţinerea echilibrului pe care Rusia îl turbura, să se revie la principiul conferinţei dela Viena din 1855, adică introducerea unor alte puteri navale în Marea Neagră.

O expresie destul de pitorească a caracterizat acest proect, în timpul conferinţei dela Londra: s'a vorbit de "naval picnic", care trebuia să adune puterile neriverane la Sinope; portul de unde se puteau supraveghea mai bine bazele navale ale Crimeei.

După multe stăruinţe, s'a renunţat însă la acest picnic naval şi conferinţa s'a oprit în jurul acestui punct critic, textul "puteri riverane" şi "puteri neriverane".

Era foarte târziu şi Brunnow, ambasadorul rus la Londra, a stăruit pe lângă guvernul său să admită şi acest text foarte nefavorabil pentru el, pentru că neadmiterea lui ar fi însemnat căderea guvernului englez, venirea la putere a partidului conservator rusofob şi poate chiar suspendarea conferinţei şi cine ştie încă ce alte măsuri mai grave.

Împăratul Alexandru atunci cu regret

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a consimţit să se admită textul "puteri neriverane".

Atunci a intervenit o întorsătură aproape comică. O putere s'a opus, tocmai aceea care deţinea intrarea în Marea Neagră: Turcia.

In deliberările lor asupra acestei probleme, puterile europene uitaseră că cea care era direct interesată şi realmente ar fi fost logic să fie ascultată, era Turcia. Iar Turcia prin ambasadorul ei la Londra, Musurus Paşa, afirma hotărât că voinţa ei este de a putea deschide strâmtorile amicilor ei, oricari vor fi.

Atunci s'a găsit în situaţia paradoxală pe care o înseamnă Brunnow: "Iată-ne mai Turci decât Turcii"; în realitate Turcii erau mai Ruşi decât Ruşii, pentru că stăruiau la menţinerea unui text al tratatului mai favorabil pentru Rusia.

In matwrie de aranjamente diplomaţia italiană a intervenit în această chestiune cu succes şi a fost descoperit un text care împăca toate greutăţile şi conferinţa s'a putut încheia înainte de a se deschide parlamentul englez. Aceasta era marea teamă, pentru că atunci ar fi început interpelările şi discuţiile, situaţia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ar fi fost mai proastă şi mai dificil aranjamentul conferinţei. Din fericire s'a închis conferinţa înainte de deschiderea parlamentului şi înţelegerea a fost făcută.

Iată în definitiv textul la care s'au oprit după atât de lungi deliberări şi peripeţii reprezentanţii puterilor semnatare:

"Art.II. Principiul închiderii strâmtorilor Bosforului şi Dardanelelor, după cum a fost stabilit prin tratatul separat din 30 Martie 1856, este menţinut, cu facultatea pentru sultan de a deschide numitele strâmtori în timp de pace flotelor puterilor amice şi aliate, în cazul în care aplicarea stipulaţiilor tratatului dela Paris din 30 Martie 1856 ar cere".

Era un tutti frutti, aşa că toate interesele se puteau considera împăcate. Astfel s'a încheiat acest incident tragicomic al peripeţiilor conferinţelor din Londra din 1871.

Am stăruit asupra lor pentru două motive. In primul rând pentru că el arată cât de mult se considera acum această chestiune ca o chestiune europeană şi dacă nu se ajunsese la picnic naval, totuşi Europa era acum mereu prezentă în

---

Prof. Gh.BRATIANU, Istoria Universală, Fasc.31

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

chestiunea Mării Negre. Aceasta este o concluzie precisă pe care o putem desprinde.

In al doilea rând aceste împrejurări constituesc o prefață indispensabilă, poate prea puțin cercetată de noi, a împrejurărilor de câțiva ani mai târziu, care au dus la criza orientală, la războiul Neatârnării noastre, în definitiv la consolidarea situației politice a României dela 1877.

Uneori s'a pus întrebarea de ce oamenii noștri de stat dela 1877-76 când s'a deschis chestiunea Orientului, au avut asemenea temeri pentru soarta celor 3 județe ale Basarabiei, în situația în care s'ar găsi țara într'un nou conflict turco-rus. In situația de atunci, chiar dacă ar fi lipsit dela cunoștința guvernului din București tot ceeace se întâmpla în cancelariile din Petersburg, Viena și Berlin, era destul să se refere la împrejurările din 1870, să-și amintească de scrisoarea împăratului Alexandru: "Am luat hotărârea de a mă deslega de tratatul din 1856", pentru a-și da seama că în momentul acela numai situația de nepregătire a forțelor militare ale Rusiei îndemnase guvernul țarului să ridice această problemă fără să pună chestiunea Basarabiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Insă dacă se punea iarăşi chestiunea prestigiului rusesc, trebuia să se ivească problema celor trei judeţe ale Basarabiei.

Inainte de a trece la expunerea fazelor chestiunii Orientului, de care ne vom ocupa acum în treacăt, pentru că ele privesc mai mult istoria naţională, aş ţine să adaog numai originea unor împrejurări de altfel cunoscute, adică ale problemei care s'a pus pentru ţara noastră la 1877. Inainte de conflictul dintre Rusia şi Turcia, pregătirea războiului Neatârnării pune o serie de probleme care leagă politica ţării noastre de chestiunea Mării Negre.

Se putea spune că a doua fază a revizuirii ruseşti s'a deschis prin acordul celor trei împăraţi. Pentru asigurarea liniştei continentului, cele trei imperii conservatoare, Rusia, Germania -care luase locul Prusiei- şi Austro-Ungaria, care exista sub această formă dualistă dela 1867, s'au unit într'un singur sistem politic. Cei trei împăraţi, Alexandru II, Wilhelm I şi Francisc Iosef, s'au înţeles ca să realizeze acordul celor trei imperii, care urmau să hotărască problemele Europei după voinţa lor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Imediat după această întâlnire, care se credea că urma să stabilească o politică de statornicire a granițelor Europei, Rusia a tras folos din această împrejurare, pentru a continua cu tendința revizuirii în Marea Neagră în problemele ce o interesau.

Intr'adevăr, imperiul otoman trecea prin vremuri grele: toate încercările de reformă dădu seară greș; firmanele nu erau respectate; în fiecare vară izbucnea câte o mișcare împotriva stăpânirii dela Constantinopol.

Se părea că împrejurările se îndreaptă din nou spre o criză, în care puterile europene nu se prea amestecaseră până atunci. Atunci însă puterile care erau mai apropiate de Imperiul Otoman au început să se consulte și era foarte caracteristică din acest punct de vedere o convorbire pe care Bismarck a avut-o în 1875, tocmai în anul în care începea mișcarea Bosniei și Herțegovinei, cu ministrul Rusiei dela Berlin, D'Oubril.

In această convorbire, Bismarck schițează un întreg program al politicei lui. Era una din marile lui abilități ca în anumite împrejurări să joace rolul -după cum îl califică

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

depeşa rusească- ispititorului, să ispitească pe celelalte puteri cu care se afla în negociere. El insistă asupra posibilităţii de a da un ajutor lui Andrassy, care sprijinea politica celor două monarhii:

"Situaţia lui Andrassy ar deveni mai uşoară, observă cancelarul Germaniei, dacă în aranjamentele voastre s'ar ivi ideea unei rotunjiri a Austriei în partea Bosniei, în schimbul avantagiilor pentru Rusia în partea Basarabiei. Eu nu ştiu care sunt în această privinţă vederile actuale ale împăratului Alexandru al II-lea; ştiu că el era altădată foarte pozitiv asupra acestui punct şi nu admitea posibilitatea, pentru Austria, a acestei rotunjiri. Ei bine, dacă un astfel de aranjament s'ar prezenta, noi nu vom avea din partea noastră nici o greutate în a subscrie.

Cred că acelaş lucru s'ar petrece şi cu Anglia. Eu cred că ea ar accepta astfel de bagatele dacă ar obţine asigurări pentru tranzacţiile sale relative la Suez. Eu nu cer decât un lucru, de a fi însărcinat cu pregătirea cabinetului englez şi de a face să fie acceptată această combinaţie de către el".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"Bagatela", termenul pe care diplomaţia austriacă îl folosise pentru chestiunea Bucovinei la 1775 şi care, fără să o vrea şi poate să o ştie, revine sub pana cancelarului german, tocmai cu un secol mai târziu cu privire la celelalte trei judeţe ale Basarabiei de miezăzi !

Din acel moment se desemnează înţelegerea celor două puteri vecine, cu privire la Imperiul Otoman. Rusia va tinde spre Basarabia, Austria spre Bosnia. Împrejurările dacă s'ar fi mărginit aci, ar fi putut decurge chiar ca o "bagatelă" în cadrul unor discuţii diplomatice, ce ar fi ajuns la rezultate în urma unei noi conferinţe.

Însă împrejurările au dus la războiu, care a introdus o serie de factori neprevăzuţi, dintre care am fost şi noi.

Realitatea a fost că Rusia, târâtă de împrejurări negândite, a trecut dincolo de marginile convorbirilor prudente ale lui Bismarck şi d'Oubril şi a impus tratatul dela San Stefano care însemna o răsturnare a celor convenite la 1875, şi iarăşi problema Mării Negre a devenit o problemă europeană şi iarăşi au trebuit să intervie toate marile puteri.

Este interesantă o notă cu privire la

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

istrul austro-ungar Andrassy, redată de Serge iainow:

"Cu toate acestea, generalul Ignatiev nu înce-se de a considera politica lui Andrassy cu neîn-edere; după părerea lui, ministrul austro-ungar părăsise planurile lui aventuroase şi, prin-'o înţelegere simulată cu noi după întrevederea in Berlin, el nu voia decât să câştige timp pentru pregăti punerea lor în aplicare.

In vederea acestei păreri a lui Ignatiev, Novi kow spunea că dacă înţelesese bine, trebuia să fie vorba despre dominaţia ungară, fie sub forma ane-xiunii, fie sub aceea a unei uniuni personale asu-pra regiunilor dunărene. Aceasta era marea idee maghiară. Novikow nu considera pe Andrassy cu totul străin de aceste visuri ambiţioase "eu nu înţeleg, spune el, să-l absolv de orice gând as-cuns de duşmănie faţă de noi. Dar el este un ri-val cinstit; neputând să ducă un război victorios cu noi, obligat de a menţine pacea, el o vrea bună şi leală".

Va să zică, înainte de aceste înţelegeri preliminare, care compenseu Basarabia atribuită Rusiei cu Bosnia lăsată Austriei, fusese totuşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

un gând ascuns al diplomaţiei austro-ungare, ca să-şi întindă hegemonia într'un fel sau într'altul asupra ţărilor noastre.

Dar Rusia de fapt punea problema altfel. După documentele diplomatice Rusia prezenta aceastăă părere a ei ca revendicarea unei frontiere naturale. Intr'adevăr, privind pe hartă această linie sinuoasă de graniţă artificială faţă de graniţa naturală marcată de liniile Prutului şi Dunării, se putea crede că ultima era o graniţă naturală. Desigur diplomaţii nu se întrebau atunci de ce numai Prutul şi Gurile Dunării erau graniţe naturale şi de ce nu Nistrul ?

Nu putem să nu relevăm şi acest artificiu pe care diplomaţia rusească l-a folosit în tratativele dela 1875 cu privire la revendicările ei: stingerea liniilor de hotar naturale ale imperiului, graniţă care îi fusese în mod vitreg luată la tratatul dela Paris şi de care avea nevoe pentru o întregire oarecum firească a teritoriului ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ne rămâne să examinăm un capitol care desigur vă este în bună parte cunoscut, acela al crizei orientale însăşi ce se desfăşoară între anii 1876-8 şi a regimului pe care congresul din Berlin îl stabileşte pentru Marea Neagră. Aceasta chestiune iarăşi atinge direct istoria noastră. Este a treia oară în cursul secolului când se aduce pe plan european chestiunea Basarabiei.

Voiu trece repede asupra războiului însuşi, dar sunt totuşi câteva laturi cari cred că nu e lipsit de interes să le reluăm astăzi, deoarece în privinţa lor este o documentare mai nouă care e util să vă fie adusă la cunoştinţă.

Este evident că din momentul în care puterile se înţeleseseră,- şi am văzut cum se stabilise această înţelegere: cancelarul Bismark considerând ca o bagatelă chestiunea modificării graniţelor Rusiei, stabilind un acord de principiu care fusese consemnat direct între Austria şi Rusia şi prin care se definiseră cele două direcţiuni de expansiune ale puterilor vecine, în cazul când criza răsăritului ar deschide din nou problema împărţirii imperiului otoman; în orice caz o înţelegere limitată, deoarece de o

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

parte se stabiliau granițe "naturale" la Dunăre, iar paralel cu aceasta se recunoștea Austriei dreptul de a interveni în Bosnia și Herțegovina; în ceeace privește eventuala expansiune asiatică a Rusiei, aceasta era lăsată la libera ei inițiativă.

Este evident că aceste împrejurări nu țineau seama decât în parte de interesele altor puteri și în special ale Angliei.

Anglia era interesată în chestiunea strâmtorilor; de aceea această înțelegere limitată nu se atingea de loc de regimul strâmtorilor.

Dar împrejurările se modificaseră de 20 de ani și Anglia mai avea acum și alte antene sensibile în regiunea orientului apropiat, alte interese pe care împrejurările dela 1876-8 erau să le aducă pe primul plan.

Pentru noi, chestiunea s'a pus direct și, am putea spune, și dramatic.

Ce atitudine urma să ia România față de o nouă criză a Orientului ? Putea să se mărginească la pasivitatea pe care până atunci o arătaseră Principatele ce nu fuseseră măcar unite la jumătatea secolului ? Putea să lase armatele vrăjmașe să se încaiere din nou pe teritoriul ei fără să manifeste nici un fel de reacțiune ?

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Fără să dovedească însăşi existenţa ei de Stat,- Stat care nu era încă neatârnat dar în orice caz era garantat de marile puteri. Sau trebuia să schimbe radical politica şi să ia atitudine ? Acestea erau probleme foarte grele cari se puneau oamenilor noştri de stat din acea vreme.

Curentele ce se manifestau erau foarte deosebite şi dacă s'ar fi ţinut seama de majoritatea părerilor în lumea noastră politică de atunci, desigur că soluţiunea ar fi fost alta,- pentru că majoritatea oamenilor noştri politici de atunci, aproape întreaga tabără conservatoare şi o bună parte din cea liberală, erau de acord pentru a proclama neamestecul României în conflict; România trebuia să se proclame neutrală, iar dacă nu s'ar putea menţine neutralitatea, unii mergeau până a preconiza retragerea strămoşească în munţi, lăsarea ţării în voia soartei şi armatelor vrăjmaşe şi rezerva complectă faţă de toate evenimentele ce s'ar petrece, referindu-se numai la garanţia colectivă a puterilor Europei, care fatalmente urmau să intervină şi să hotărască soarta noastră.

De această părere au fost oameni cu trecut politic însemnat şi cu o atitudine care incon-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

testabil nu putea fi bănuită, patriotismul lor neputând fi pus la îndoială. Ei aşa vedeau problemele; şi dacă considerăm toate datele problemei, desigur că vom găsi că opinia lor îşi avea explicaţiunea. Nu înseamnă că trebuia aprobată, dar se întemeia pe destule raţiuni şi argumente; de ar fi fost numai precedentul lui Vodă Cantemir, prima experienţă a alianţei cu Rusia ! Apoi, de ar fi fost numai experienţele făcute cu poftele Rusiei în dauna noastră,- nu mai era un secret pentru nimeni că Rusia tindea să recapete măcar cele 3 judeţe ale Basarabiei. Incât din toate punctele de vedere, părerea lor era foarte explicabilă.

Pentru a lămuri problemele, Domnitorul a trimis atunci pe Primul Ministru, recent instalat la guvern, care era I.C.Brătianu, în vizită la monarhii vecini. Astfel, el a făcut o călătorie la Sibiu, s'a prezentat împăratului Franz Iosef şi a făcut în special o călătorie la Livadia, care a fost atât de mult discutată, unde s'a înfăţişat împăratului Rusiei, Alexandru II şi a avut întrevederi cu chiar cancelarul Gorceacov care venise la vilegiatura obişnuită a Curţii în acea vreme.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Prima întrebare pe care trebue s'o deslegăm este: ce s'a întâmplat la Livadia ?

Regretatul Iorga își închipuia că poate în arhiva de familie s'ar fi păstrat vreo însemnare asupra celor ce s'au petrecut la Livadia, asupra convorbirilor și negocierilor de acolo; propaganda sovietică a pretins că s'ar fi încheiat încă dela Livadia un aranjament prin care în schimbul sprijinului pentru neatârnarea ei, România s'ar fi obligat să cedeze cele trei județe, Inutil să adăogăm că această afirmațiune nu se sprijină pe nimic.

In ceeace privește arhivele de familie, până acum din cercetarea lor nu a reeșit nimic precis cu privire la Livadia. Se poate deci afirma că atât pe baza tradiției orale pe care o reprezintă unele expuneri românești, care coincide cu cea rusească din acest punct de vedere, că la Livadia n'a fost nimic scris, au fost numai convorbiri în care punctele de vedere s'au înfățișat, s'au înfruntat chiar cu oarecare violență, dar a fost un început de discuție și n'a fost nici o precizare definitivă a problemelor. Dovadă este că după această întrevedere dela Livadia, au urmat trata-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tivele care s'au dus la Bucureşti de către Nelidov, ou primul ministru român, apoi de baronul Stuart cu Kogălniceanu şi care au ajuns după multe peripeţii la convenţiunea din 4/16 Aprilie 1877, puţin înaintea intrării Rusiei în războiu. Iată ce s'a putut ceti acum câţiva ani în cartea pe care fostul ministru de externe al Rusiei în primii ani ai războiului mondial, Sazonof, a publicat-o sub titlul "Les années fatales"; el se referă mai mult la evenimentele războiului mondial, totuşi dă relaţiuni şi asupra carierii sale anterioare şi între altele spune:

"Am intrat în serviciul diplomatic cinci ani după Congresul din Berlin, ceeace mi-a permis să unesc pe oamenii care luaseră parte la tratativele păcii dela 1878; mulţi dintre ei mai ocupau încă posturi însemnate în Ministerul Afacerilor Străine. Îi auzisem spunând că în timpul venirii la Livadia a d-lui Brătianu, preşedintele de Consiliu român, spre a negocia cu Alexandru II o alianţă împotriva Turciei, guvernul nostru îl prevenise că noi înţelegem să reocupăm vechile noastre provincii dunărene (sic), unde elementul moldovenesc era de altfel

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

foarte slab reprezentat. E adevărat, şi de asemenea nu mi s'a ascuns că acest avertisment nu a fost consemnat în scris, ci numai verbal".

Tradiţia orală românească ne este păstrată în conferinţele care au avut loc acum 16 ani în sala Ateneului şi care au fost făcute de tatăl meu asupra războiului neatârnării. El a dat aci amintiri şi aprecieri asupra acestor evenimente. Intre altele el a reprodus acolo pe larg discuţiunile dela Livadia dintre tatăl său şi Gorceacov. Comparând aceste relaţiuni cu ceeace se găseşte consemnat în memoriile regelui Carol I, vedem că o parte a celor spuse de I.I.C.Brătianu la Ateneu, coincid în linii generale cu cele ce sunt reproduse de memoriile regelui Carol I, adică primul contact cam furtunos între primul ministru român şi Cancelar. Se cunosc liniile generale ale discuţiei: I.C.Brătianu susţinând că a venit să considere problemele războiului şi nevoia de a încheia o convenţiune pentru trecerea armatelor ruseşti; Cancelarul foarte mirat răspunzându-i:

- Convenţiune cu Dvs.? Dar cine sunteţi Dvs. pentru a încheia o convenţiune? Dvs. nu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sunteţi un stat independent! Ar trebui să încheiem cel mult o convenţiune cu eventualii noştri vrăjmaşi!!

Apoi la afirmaţiunea primului nostru ministru că se va opune la o trecere a armatelor ruseşti fără o convenţiune prealabilă, acest răspuns al Cancelarului:

- Dacă vă veţi opune, vă vom zdrobi!

Şi în replică, argumentul nostru:

-Desigur, ne veţi zdrobi, dar nu este un început fericit de războiu pentru apărarea creştinilor din Balcani, zdrobirea primilor creştini întâlniţi în cale !"

A urmat apoi întreruperea conversaţiei, cancelarul fiind enervat, dar i-a strigat totuşi ministrului nostru din susul scării:

"La urmă tot o să ne înţelegem".

In fine, reproşul generalului Ignatiev că nu trebue luat în serios Cancelarul, că e om bătrân, nervos, etc.

Ceeace lipseşte memoriilor regelui Carol şi constitue elementul oarecum nou pe care îl adaogă expunerea făcută de fiul negociatorului dela Livadia, este a doua întrevedere cu Gor-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ciacov, în care lucrurile se derfăşoară în modul următor:

Chiar din prima întrevedere primul ministru român l-ar fi întrebat pe Cancelar: Care este punctul dvs. de vedere cu privire la Basarabia, la care Cancelarul ar fi dat acest răspuns enigmatic:

-Nu-mi place să fac declaraţiuni. Imi place să fiu ghicit!

Atunci, la a doua convorbire tonul fiind mai calm, problema revine şi primul ministru român întreabă din nou: "Am impresia că v'am ghicit, anume că aveţi intenţiuni rele cu Basarabia!".

Răspunsul a fost o protestare mai mult sau mai puţin platonică:

-Cum puteţi presupune aceasta?! Nu aveţi tratate pentru garantarea Basarabiei? Bănuiţi că noi vrem să călcăm tratatele?

Această relaţiune nu are în ea nimic care să se opună celor spuse de Sazonof; ea duce la concluzia că la Livadia nu s'a făcut nimic scris: că s'a deschis numai problema şi că răspunsul care a fost dat de Ruşi n'a avut darul

---

Prof.Gh.BRĂTIANU, Istoria universală, Fasc.32

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de a satisface cât de puţin pe ministrul român pentru că aluzia la respectul Rusiei pentru tratate n'a putut convinge pe nimeni.

A doua fază au fost tratativele cu Nelidov care şi-a publicat şi amintirile în Revue de Deux Mondes, apărute în 1915; cine consultă aceste memorii găseşte acolo un document foarte interesant, atât din punct de vedere diplomatic cât şi din punct de vedere omenesc şi pe cât se pare -făcând abstracţie bine înţeles de oarecare subiectivitate inerentă unor asemenea impresionări,- totuşi cu oarecare preocupare de adevăr. Se arată că tratativele duse au fost lungi şi grele; ele au început la 15 Noembrie 1876, data sosirii lui Nelidov la Bucureşti şi s'au desfăşurat într'un mare mister; Nelidov era însoţit de cneazul Cantacuzino, stăteau la hotel Bulevard, însă misterul de care se înfăşurau era atât de mare încât delegaţii ruşi nu ieşeau decât seara,- deşi nu era camuflaj, putem presupune că luminarea Bucureştiului nu era atât de strălucită ca să poată fi recunoscuţi; întâlnirile aveau loc tot seara într'o vilă la şosea unde negociatorii aveau aer de conspiratori,- ceeace pentru primul ministru român nu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

era ceva nou, ci învia amintiri din 1848.

Fapt este că misterul care învăluia aceste tratative arată în acelaş timp şi importanţa lor. Tratativele purtau asupra modalităţilor trecerii armatelor ruseşti pe pământul României şi convenţiunile ce urmau să se încheie. Atunci din nou a apărut chestiunea Basarabiei. "Ce vreţi să faceţi cu Basarabia?" - întrebau ai noştri, iar Nelidov răspundea destul de încurcat. Iată răspunsul lui:

"Prudenţa cerea ca să pregătească totuşi opinia publică. Cât priveşte compensaţiile, împăratul n'ar voi niciodată să dispună de teritoriul ce nu i-ar aparţine..."

La aceatea primul nostru ministru l-a întrebat dacă nu cumva trebue să socotească o înţelegere între Austria şi Rusia pentru a împărţi România, lucru la care Nelidov a opus o desminţire categorică.

Apoi au continuat tratativele pe o latură tehnică, deoarece în ce priveşte condiţiunile intrării şi cheltuelile eventuale pentru trecerea armatelor ruseşti, trebuiau încă ţinute în seamă socotelile războiului Crimeei,- se pare

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

că nu erau încă terminate nici atunci!

Lucrurile s'au împotmolit. Nelidov a plecat şi tratativele au fost continuate de baronul Stuart şi se pare că la urmă de tot, în momentul când erau aproape de încheere şi când se izbeau de o serie de dificultăţi financiare în care Ministerul de Finanţe rus ne făcea greutăţi în ce priveşte plata în aur a unor furnituri, ministrul român a cedat, însă a obţinut ca să se înscrie în textul convenţiunii, faimoasa frază a art.2, că Rusia se angajează să menţie şi să facă să fie respectate drepturile politice ale Statului Român cum rezultau din convenţii, precum şi "de a menţine şi de a apăra integritatea actuală a României": deci garanţia integrităţii teritoriului român care cuprindea Basarabia de miazăzi.

Se pare că reprezentantul guvernului rus n'a socotit toată importanţa acestei clauze, deoarece Nelidov în memoriile sale adăogă mai târziu următoarele:

"Obligaţiunea de a conserva integritatea teritoriului român a fost exprimată în mod mai explicit şi cabinetul din Bucureşti a avut o aparenţă de dreptate de a ne învinovăţi mai târziu,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

când la San Stefano am cerut retrocedarea acelei părţi din Basarabia luată în 1856, de a nu fi respectat angajamentele noastre şi de a fi lucrat cu rea credinţă. Mă silisem în zadar de a evita ţării mele această umilinţă".

Iată deci recunoaşterea categorică din partea negociatorului rus a consecinţelor pe care acest angajament le înfăţişa pentru politica ţării sale.

Astfel s'a ajuns în ceeace ne priveşte la precizarea problemei Basarabiei.

Apoi, războiul a început. Nu insist asupra v vicisitudinilor lui; la început participarea armatelor noastre nici nu era avută în vedere; Rusia considera de prisos orice ideie de cooperare cu armatele româneşti, pentru ca apoi, în faţa rezistenţei îndârjite dela Plevna să ne pomenim cu faimoasa telegramă a ducelui Nicolae:

"Fă diversiune, demonstraţiune, treci Dunărea prin toate mijloacele..." etc.

Depeşa aceasta a determinat consiliul în care Domnitorul Brătianu şi maiorul Lahovary au fost de părere că armata română să treacă

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Dunărea în sprijinul forţelor ruseşti. A fost apoi o foarte lungă polemică asupra acestei chestiuni: armata română angajându-se dincolo de Dunăre, împrejurare ce nu fusese pomenită în tratativele anterioare, n'ar fi fost de datoria guvernului să se asigure încă odată de intenţiunile Rusiei şi să lege Rusia în momentul când avea mai mare nevoe, printr'un nou text relativ la fruntariile noastre ?

Am găsit un text pe care l-am mai cetit odată, într'o şedinţă a Camerei, într'o interpelare făcută defunctului Titulescu, în care iarăşi era vorba dacă aceste relaţiuni cu Rusia trebuiau să se călăuzească de litera convenţiunilor existente, sau dacă era nevoe să se precizeze printr'un nou text.

Găsisem în desbaterile Camerei dela 1878, atunci când se discuta participarea noastră la războiul independenţei, acest răspuns al primului ministru de atunci, pe care-l dăduse deputatului Titu Maiorescu, care interpela în toamna anului 1878 asupra relaţiunilor noastre cu Rusia şi asupra vinei eventuale de a nu fi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

făcut o nouă convenţie. Iată ce răspundea I.C. Brătianu:

"Ne ziceţi acum că trebuia să mai fi făcut o a doua convenţie la trecerea Dunării, cel puţin ca să fi avut onoarea de a vedea numele Domnitorului României alături cu acela al Împăratului Rusiei pe acea convenţiune. Dar care aceasta ne-ar fi asigurat mai mult posesiunea Basarabiei? Eu nu am auzit până acum ca un tribunal, sau un judecător să fi zis vreodată cuiva: "Ai făcut greşala că ai luat numai un zapis,pentru acelaş lucru trebuia să iei două sau trei". Si nu înţeleg că mulţimea zapiselor ar face să le respecte pe acela care mai dinainte este hotărât a nu se ţine de ele.".

De altminteri, e adevărat, Examinaţi textul din 4 Aprilie! Ce text ar fi fost mai precis cu privire la drepturile noastre ?!

Fapt este că nu s'a mai vorbit de această chestiune spinoasă tot timpul cât au durat operaţiunile din jurul Plevnei, adică tot timpul cât concursul armatelor noastre apărea neapărat necesar. Chestiunea a reapărut imediat ce pericolul a dispărut, imediat ce Plevna a capitu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lat, ce în urma străpungerii îndrăzneţe a lui Turco armatele ruseşti au trecut Balcanii şi s'a părut că Rusia poate dicta ea condiţiile păcii şi noua ordine a Orientului apropiat.

Atunci intrăm într'o nouă fază, în care chestiunea Basarabiei se aşează iarăşi în spaţiul mai larg al chestiunii Mării Negre.

Se ştie că Rusia a impus Turciei înfrânte preliminarii de pace la Adrianopol şi că apoi chiar pe ţărmul Mării de Marmara la Sf. Stefano s'a încheiat tratatul care ciopărţea cu totul imperiul otoman în Europa.

Tratatul dela Sf.Stefano era însă un fapt foarte grav, pentru că nu numai că însemna o desmembrare completă a posesiunilor europene ale Imperiului Otoman, căruia nu-i mai rămânea decât o fâşie foarte strâmtă de teritorii, dar era o călcare directă a acordului intervenit la începutul crizei orientale, între Rusia şi imperiul austro-ungar. Nu mai era o împărţire limitată a imperiului otoman în care Rusia s'ar fi întins numai în direcţia asiatică, iar în Europa s'ar fi mărginit numai la fruntariile ei "naturale" pe Dunăre. Acum, se creia în inima Balcanilor o Bulgarie cum nu visaseră poate nici cei mai fanatici dintre cei care sperau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

învierea Bulgariei medievale,- o Bulgarie care se revărsa larg pe două mări şi care pătrundea înspre apus până aproape de munţii Albaniei, întrerupea orice legătură între Grecia şi Serbia şi se întindea astfel ca o putere principală a Peninsulei Balcanice. Această Bulgarie de altfel urma,- cum a şi fost câţiva ani,- să fie sub influenţa covârşitoare directă şi exclusivă a Rusiei. Era deci o nouă provincie rusească care cuprindea cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice.

Se mai potrivea aceasta cu acordul dela Reichstadt ?

Pe de altă parte, la Stambul era o emoţie profundă, determinată de atitudinea Angliei. In Februarie 1878 flota engleză a primit ordin să treacă strâmtorile şi să arunce ancora în Marea de Marmara. La 1878 flota engleză a sosit la Prinkipo, în apropiere de Bosfor. Nu se ştia dacă aceasta nu va aduce un nou conflict european. Intâmplarea unei singure lovituri de tun putea da naştere conflictului.

Pe de altă parte, Marele Duce Nicolae, care comanda trupele ruseşti, stăruia în intenţiunea lui de a ocupa Constantinopolul tocmai pentru a preveni orice mişcare agresivă a flotei

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

engleze. Ambasadorul englez remitea trimisului rus o notă prin care-i spunea că orice pas mai departe al Rusiei însemna conflictul cu Anglia!

Astfel, Rusia, de unde ieşise învingătoare la 1878, se găsea în situaţiunea de a vedea ridicându-se contra ei ostilitatea hotărâtă a Angliei. Austria, desigur supărată de nerespectarea acordului dela Reichstadt, iar Germania care păstra o situaţie de mediatoare, dar în orice caz nu mai ţinea partea Rusiei. Cancelarul Bismarck afirma că el înţelege să îndeplinească doar rolul "onestului misit" pentru a salva pacea.

In fine, Rusia şi-a dat seama că forţele ei erau sleite, că nu putea face imposibilul, şi atunci, ca în totdeauna, lucrurile s'au aranjat între cei mari, între marile puteri, pentru care nu se inventase încă fericitul epitet pe care l-a găsit conferinţa dela 1919, "puterile cu interese nelimitate". Puterile cu interese nelimitate au socotit că lucrurile trebuiau aranjate între ele înainte ca chestiunea să vină în faţa opiniei publice la masa unui congres.

Am avut astfel două aranjamente care în fapt ar fi putut face inutilă comedia congresului pompos de mai târziu: un aranjament anglo-rus la

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mai 1878 şi un aranjament austro-rus care revenea la principiile recunoscute la Reichstadt.

Cât priveşte aranjamentul anglo-rus, el prevedea următoarele: întâi că hotărârile dela San Stefano vor fi supuse unui congres spre a se vedea în ce măsură vor trebui să fie revizuite; al doilea, că nu se va schimba nimic în regimul strâmtorilor. In fine, un al treilea factor care nu se luase îndeajuns în seamă, că Rusia nu se va întinde în Asia dincolo de o anumită linie şi anume, că va putea să anexeze Batum şi Kars, însă că nu va trece în nici un caz dincolo de această linie şi nu-şi va întinde posesiunile asupra liniei Trapezunt - Baiburt - Tebriz. Aceasta era drumul care ducea din Persia spre Marea Neagră; era un drum care de pe ţărmul pontic ducea spre Asia anterioară şi de acolo spre golful Persic şi mai departe spre Indii. Era problema drumului Indiilor de care nu se ţinuse seama şi care apărea acum în deplină lumină.

Pentru a lămuri mai bine aceste împrejurări este poate bine să examinăm pe scurt ce transformări se produseseră în poziţia genera-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lă a intereselor britanice pentru a explica această diferenţă de atitudini:

La 1854-6 Anglia intervenind cu toată vigoarea în basinul pontic de Vest şi concentrându-şi interesele la Gurile Dunării, acestui fapt i-am datorit noi în mare măsură sprijinul căpătat atunci şi poziţia noastră europeană stabilită la congresul din Paris.

Dar în 1878, Anglia se desinteresase de Dunăre.Problema a fost lăsată în voia altor puteri, în schimb interesul viu al ei se manifestă pentru basinul răsăritean al Pontului. Acolo este-un "noli me tangere", o linie care nu trebue atinsă nici depăşită.

Care fapt explică această schimbare de atitudine a cărui victimă în definitiv am fost noi ?

Defunctul Zeletin a dat din punct de vedere economic o explicaţie care trebue reţinută, cel mult complectată. Iată ce spune el în această privinţă:

"Se ştie că naşterea României moderne pe temelie burgheză se datoreşte expansiunii capitalismului englez spre Orient şi că ceeace aducea burghezia engleză în Marea Neagră şi la gurile Dunării era nevoia de grâu... Acest grâu soseşte Angliei în prima jumătate a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

veacului al XIX-lea din răsăritul Europei... După 1830 Marea Britanie deschide drumul spre provinciile dunărene pe care le pune astfel în contact cu Europa apuseană.. Până la 1875 ea a junge stăpână pe pieţele noastre.

Dar în acest timp un alt izvor de grâu se deschide pentru Anglia, anume în lumea nouă şi s slăbeşte interesul ei pentru răsăritul Europei. Statele Unite încep să exporte în mod activ grâu abia după 1860 (în realitate 1865) în urma încetării turburărilor războiului civil. Ele satisfac înainte de toate nevoile Angliei în dauna ţărilor care-i procurau cerealele înainte. Paralel cu această nouă faţă a târgului internaţional de cereale, scade treptat şi interesul Angliei pentru comerţul Mării Negre şi al gurilor Dunării..

La 1878 n'am avut la spatele nostru ceeace am avut la 1856: un grup capitalist european, care apărându-ne pe noi şi-ar fi apărat interesele propriei sale pieţi. Aşa se face că "simpatia" şi "generozitatea" de atunci a Europei faţă de mica Românie s'a schimbat la Congresul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din Berlin într'o atitudine de mamă vitregă, care a scandalizat pe cei ce-şi închipuiau că la baza tocmelilor internaţionale stă simţul de dreptate."

Este incontestabil un element de adevăr în această interpretare a lui Zeletin, care fireşte, poartă şi pecetea unui materialism istoric, poate cam excesiv, însă este incontestabil că faptele corespund în oarecare măsură. Se produsese într'adevăr o mare transformare a pieţii mondiale din acest punct de vedere. Se produsese în intervalul dintre congresul de la Paris şi cel dela Berlin un fapt foarte îndepărtat care şi-a avut totuşi răsunetul şi în regiunile noastre. Fusese războiul de secesiune în America, acest război în care statele democratice ale Nordului au triumfat asupra grupului opus al Sudului. A fost şi un război economic, războiul grâului contra bumbacului. Bumbacul era producţia de căpetenie a Sudului, grâul începea să fie producţia de căpetenie a Nordului. Triumful Nordului a însemnat precumpănirea producţiei grâului asupra aceleia de bumbac şi pe de altă parte desvoltarea teritoriilor noi ale Americii au adus grâul ca factor principal al [illegible] american. Câtevu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

date ne lămuresc în această privinţă:

Si transporturile deveniseră mai uşoare; măsura de grâu american care achita 60 centime pentru transportul ei transoceanic la 1858, nu se plătea decât cu 25 la 1866 şi numai cu 15 la 1870; scăzuse deci la mai puţin de un sfert. Pe de altă parte, în ceeace priveşte volumul traficului din America spre Europa, tonajul de intrare şi eşire al porturilor franceze numai, era de 7.500.000 la 1860 şi de 12 milioane la 1876. Un singur port, Le Hâvre, avea la 1860 1.042.000 tone, iar la 1870 2.260.000 tone!

Se vede deci desvoltarea comerţului de export al Americii în care juca un foarte mare rol grâul. Interesele Angliei erau deci acum mult mai mult spre America şi nu spre regiunile dunărene.

Se desvoltau şi alte regiuni producătoare de grâu, care erau atunci în "being", în formaţiune, cum erau de pildă Canada, Australia, Argentina; era concurenţa ţărilor noui de peste ocean care începea să se facă simţită în politica şi economia Europei.

Dar în afară de aceasta era şi un alt fapt şi anume latura politică a problemei. Intre 1859-69 se produsese un alt fapt de consecinţe

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

mondiale. La 1859 se dăduse sub conducerea unui inginer foarte activ, F. de Lesseps, prima lovitură de tărnăcoop pentru realizarea proectului vechiu de atâtea secole, a unui canal care să unească Marea Roşie cu Marea Mediterană. Zece ani au durat aceste lucrări, cu vicisitudini extraordinar de mari pentru că opera lui Lesseps n'a căpătat deztul sprijin. Said-Paşa i-a dat un sprijin foarte larg, dar puterile europene erau foarte împărţite, iar ideia unui canal în această direcţie întâmpina cea mai hotărâtă opoziţie din partea Angliei, în special bătrânul Lord Palmerston era un adversar al acestei realizări. El zicea: deajuns ne-am bătut capul cu un Bosfor, ne mai trebue al doilea ?

Răsărea şi un alt pericol: porturile franceze ale Mediteranei erau mai aproape de istmul de Suez decât cele britanice. Şi atunci soluţia era simplă: nu se va face canalul!

Astfel Lesseps s'a muncit 10 ani. Nu insistăm acum asupra acestor împrejurări, mi se pare că s'a scris un adevărat roman pe această temă a realizării canalului, s'a făcut şi un film de cinematograf! S'a căutat sprijinul dat de Napoleon

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

III, intervenţia Impărătesei, etc. Dar în definitiv elementul hotărâtor în aceast. chestiune a fost moartea lordului Palmerston la 1865, şi de atunci cel mai vajnic adversar al canalului a dispărut, iar succesorii săi, printre care Lord Stanley, au adoptat un alt punct de vedere, constatând că nu se putea face o opoziţie îndelungată şi inutilă la proectul canalului, care totuşi se va realiza pentru că se găsiseră mijloace financiare şi muncitori salariaţi.

Au făcut atunci o altă constatare: Nici o naţiune nu va profita mai mult de aceste împrejurări decât a noastră! - prin aceasta se definea destul de limpede ţelurile politicei britanice. Si într'adevăr, o constatăm după 1869, dată la care s'a inaugurat în mod oficial canalul de Suez în prezenţa împăratului Franz Iosef, a împărătesei Eugenia, a principilor şi delegaţilor tuturor puterilor (S'a reprezentat atunci opera "Aida" de Verdi). Si nu era numai o amintire a vechiului Egipt, ci şi o glorificare a Egiptului de atunci, ceeace stârnea oarecare preocupări şi la Kediv, suveranul Egiptului, care ţinând la autonomia sa politică spunea: Vreau să fie canalul al Egiptului, iar nu Egip-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tul al canalului! Totuşi din nefericire pentru el, a doua soluţie a fost cea adevărată.

Am amintit aceste împrejurări, pentru că ele au modificat întreaga problemă a relaţiunilor economice între Europa şi Extremul Orient şi în acelaş timp şi bazele fundamentale ale politicii britanice.

Inainte de deschiderea Canalului de Suez se folosea drumul maritim de ocol de pe coastele Africei şi, firesţe, pentru Anglia, problema pătrunderii Rusiei în Mediterana era mai mult o problemă de echilibru al forţelor, adică a flotelor, ca să nu lase flota rusească să pătrundă în Mediterana.

Acum însă aci, prin Mediterana trece drumul cel mai direct spre Indii. Jumătate din timpul folosit înainte pentru a face un lung ocol al Africei de sud; în câteva săptămâni trupele engleze puteau fi prin canalul de Suez în Indii. Importanţă capitală căpătau acum posesiunile pe care, printr'un fel de prevestire instinctivă, politica britanică şi le asigurase în Mediterană, Malta devenea un punct cardinal; şi aceasta ne explică şi mai mult pentru ce Anglia a stăruit ca să pună mâna pe Gi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

braltar şi a obţinut şi Ciprul,- pentru că Ciprul este al treilea punct de sprijin pe acest drum. Din acel moment apare "obsesia drumului Indiilor" -cum spunea A.Maurois- obsesia de a nu lăsa nici o putere să stânjenească acest drum imperial. Deci, problema strâmtorilor apare de primă importanţă, problema răsăritului Mării Negre, deasemenea, pentru că şi de aci se poate ameninţa indirect Asia anterioară şi drumul Indiilor şi, rezultă tot de aci un interes mai scăzut pentru regiunea de Vest a basinului pontic pentru gurile Dunării. A fost o greşală într'o largă măsură, pentru că împrejurările de atunci au dovedit că strâmtorile şi gurile Dunării formează un singur sistem şi că a-l atinge pe unul înseamnă fatalmente a primejdui pe celălalt.

Nu ne mai rămâne decât să examinăm cum s'a terminat pentru noi acest capitol, prin hotărârile Europei ce au fost luate la Berlin la 1878. Vreau numai să insist asupra a două documente, asupra cărora poate nu s'a stăruit deajuns.

Primul este acela prin care Rusia a redeschis oarecum oficial problema Basarabiei faţă de noi la începutul anului 1878; acest document

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ste o scrisoare publicată în colecţia de docu-
ente editată de Kogălniceanu, a baronului de
mini, unul din diplomaţii ruşi cei mai activi
n acea vreme.-

Baronul Jomini răspundea unei scrisori de
licitare primită de anul nou ortodox dela Ko-
lniceanu, şi în această scrisoare îşi formula
i el dorinţa ca bunele relaţiuni desvoltate să
e continuate şi în timpul păcii; dar recomanda
acelaş timp ministrului de externe român că
rebuia să se apere împotriva ispitelor ce l-ar
conjura şi să nu confunde perfidia cu abili-
tea:

"Politica" -scria el- este ca şi Wist-ul;
eace unul câştigă trebue să fie pierdut de
ălălalt, iar cel ce pierde vrea să-şi ia revan-
a. Dacă inspirăm această dorinţă de revanşă
ei naţiuni vecine şi puternice... comitem o
re greşală, căci pierdem un prieten şi ne
em un duşman. Si această greşală este încă
mai mare dacă, aşa cum sunteţi Dvs., eşti în-
njurat de pericole. Priviţi exemplul Aus-
iei în 54. Am admirat abilitatea machiavelică
ntelui Buol, care, fără nici o lovitură, ne-a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

luat înapoi Principate condamnate la o defensivă imposibilă şi finalmente ne-a depărtat de Dunăre luându-ne o provincie. Or, ce s'a întâmplat? Doi ani mai târziu Austria pierdea Lombardia şi 10 ani mai târziu toată poziţia ei în Germania! Dumnezeu să ferească România de asemenea abilităţi. De asemenea nu vă lăsaţi amăgiţi de "humbug"-ul neutralităţii. Aceea a Belgiei care vi se arată ca model nu se întemeiază de loc pe tratate, căci, vai ! în zilele noastre ele nu sunt decât peteoe de hârtie!"

Iată faimoasa frază din 1914 a cancelarului Bethmann-Hollwej, care a făcut atâta vâlvă atunci în diplomaţia Europei în primele ceasuri ale războiului mondial, scrisă cu 40 de ani mai înainte şi referindu-se, ca printr'o profetică previziune, tot la Belgia.

O asemenea scrisoare, firesţe, nu lăsa nici o iluzie asupra intenţiunilor viitoare ale Rusiei, pe care le vom urmări deasemenea după documentele diplomatice ale timpului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In problema Mării Negre, în faza la care am ajuns, avem deaface cu problema relaţiunilor internaţionale.

Inainte au fost unele capitole în care au preocupănit probleme de ordin economic, dar ceeace stăpâneşte acum subiectul nostru este Marea Neagră în cadrul relaţiunilor internaţionale, ca problemă de politică internaţională. Firește acest aspect al subiectului este infinit mai complex decât celălalt. Mai mult ca oricând în subiectul nostru se reflectează problemele de istorie universală, răsfrângerea fenomenelor de istorie universală asupra acestui spaţiu. Până acum au fost probleme de ordin local, acum această mărginire dispare.

V'am amintit rândul trecut condiţiile generale care au determinat soluţiile pe care le-a dat Congresul din Berlin, un echilibru general al puterilor în spaţiul Mării Negre, şi începusem la sfârşitul ultimei prelegeri să vă expun vicisitudinile chestiunii Basarabiei, în această ultimă a ei fază, în secolul al XIX-lea, criza dela 1878.

Vă amintiţi că v'am arătat ca început al acestei crize scrisoarea d-lui de Jomini, prin

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care atrage atenţiunea lui Kogălniceanu, ministrul nostru de externe, asupra complicaţiunilor jocului de whist în materie de diplomaţie internaţională, a consecinţelor grave ce ar rezulta pentru o ţară mică când ar provoca supărarea altei ţări mari şi faimoasa frază: "Nu vă lăsaţi induşi în eroare de iluzia neutralităţii, ea nu este nici în cazul Belgiei mai mult decât un petec de hârtie", profeţie, poate necunoscută de cancelarul german când a folosit la 1914, tot cu privire la Belgia, aceiaşi metaforă.

Cu aceasta s'a deschis problema dela Berlin. soarea lui Jomini dela 17 Ianuarie 1878 şi până la congresul din Berlin, care a trăgeat-o în faţa Europei.

Eu voiu insista numai asupra unei laturi care a făcut obiectul unor discuţiuni. In anul 1928, la Congresul din Oslo am făcut o comunicare: "Problema fruntariilor ruso-române în timpul războiului din 1877-78 şi la Congresul din Berlin". Se împlineau atunci 50 de ani dela Congresul din Berlin. Pe lângă aceasta, comemorarea aduncea unele preciziuni din acest punct de vedere şi căuta în special să precizeze situaţia unor oameni politici români, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

criza Basarabiei din 1878.

Eram de părere că existaseră două curente, deşi nu se afirmau în memoriile oficiale, pentru că actele oficiale - spre onoarea celor care le-au făcut - păstraseră o singură linie, însă între ei au putut fi divergenţe şi am considerat atunci că erau două păreri: era punctul de vedere al primului ministru de atunci, Ion Brătianu şi al lui I. Kogălniceanu, ministrul său de externe.

Dealtminteri, o deosebire, măcar o nuanţă o constata şi Nicolae Iorga. In cartea lui "Politica externă a regelui Carol I" el atinge acest episod şi caută a caracteriza atitudinea celor doi bărbaţi de stat. El scria: "Si unii şi alţii erau romantici, dar romantismul lui Kogălniceanu era de şcoală germană, mai în legătură cu împrejurările istorice; romantismul lui Brătianu şi Rosetti era de origine franceză, deci mai abstract, mai absolut, mai depărtat de realitate".

Socot că era mai bine să se vorbească de realism. Kogălniceanu era realist în examinarea chestiunii, ceilalţi erau pentru menţinerea absolută a unui drept al ţării.

Când mi-am desvoltat comunicarea la Oslo,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Nicolae Iorga asista şi a făcut unele observaţiuni din care rezulta că el nu era cu totul de acord cu afirmaţiunea că Kogălniceanu înclinase la un moment dat spre un aranjament cu Rusia şi spre obţinerea unor avantagii mai mari într'o chestiune pe care oricum o considera pierdută. Nicolae Iorga manifesta o rezervă faţă de acest punct de vedere.

Câteva luni mai târziu, am găsit în "Revue historique du Sud-Est Européen" un comentariu în acelaş sens asupra expunerii mele.

In urmă însă au intervenit unele documente extrase din corespondenţa generalului Ianou Ghica, care era atunci trimisul nostru la Petersburg, care au fost publicate în parte în Cartea Verde pe care guvernul nostru o scosese asupra întregei chestiuni.

Insă ce rezultă din această corespondenţă publicată de generalul Rosetti la 1930 în Publicaţiile Fundaţiei Brătianu ? Rezultă că în Cartea Verde documentele nu au fost reproduse integral, şi că o parte din documente, în special scrisorile lui Kogălniceanu către Ghica, n'au apărut în întregime. Interesul publicaţiei lui Rosetti este că aduce textul integral al

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

scrisorilor în chestiune şi atunci constatăm că lucrurile se înfăţişau în mod precis aşa cum o simţisem când am făcut comunicarea la Oslo. A existat o divergenţă care -o repet spre onoarea semnatarilor- a rămas înmormântată în documentele acestea şi a trebuit să treacă jumătate de secol până să fie cunoscută.

Pentru mine este vorba aci de o împrejurare care depăşeşte problema dela 1878, este o atitudine de tranzacţiune şi una de intransigenţă. Atitudinea de tranzacţiune putea prezenta unele avantagii imediate; atitudinea intransigentă atrăgea greutăţi şi primejdii, însă rezerva un drept pe care viitorul îl putea folosi.

Impresia mea este că aceste împrejurări dela 1878 au avut influenţă asupra unor împrejurări mai apropiate de noi, din 1918, când la Paris s'a pus problema dacă trebue să mergem până la susţinerea integralităţii drepturilor noastre sau trebue să admitem unele concesiuni. Atunci aceste două tendinţe au fost public reprezentate de către fruntaşii noştri de atunci, însă în 1878 lucrurile n'au eşit la iveală.

Să vedem însă în ce constau aceste deosebiri. Sunt două depeşe cifrate ale lui Kogăl-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

niceanu către Ghica. Cea dintâiu este din 18 Ianuarie 1878:

"Până acum generalul Ignatiew n'a sosit. Cu toate acestea chestiunea Basarabiei împrăştiindu-se produce mare impresie. Mă tem că vor surveni mari complicaţiuni. Imi este imposibil să vă spun înaintea venirii generalului Ignatiew, ce rezultat va obţine propunerea rusească, căci noi nu vom face nimic fără a consulta Europa".

Acesta este textul pe care l-a reprodus Cartea Verde. Urmează apoi frazele pe care nu le-a mai reprodus:

"In orice caz încercaţi în numele Dvs. să aflaţi dacă partea Dobrogei care ni se propune în schimb cuprinde Silistra şi Mangalia şi ce despăgubire de războiu ne va fi hărăzită pentru cheltuelile de războiu".

Câteva zile mai târziu avem un nou demers. Mai precisă este depeşa din 24 Ianuarie - 4 Februarie 1878. Iată prima parte, care lipseşte din Cartea Verde:

"Incercaţi să vă informaţi ca venind din partea Dvs. şi fără să angajaţi în nici un fel guvernul român, dacă Rusia ar fi dispusă în cazul recedării Basarabiei, să facă să ni se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

coarde în afară de Gurile Dunării şi de Dobrogea întinderea teritoriului începând dela şi cuprinzând Silistra şi Mangalia. Această linie de hotărnicie ar fi mai dreaptă considerând marele număr al Românilor care locuesc în vecinătatea Silistrei."

Totuşi, aceste împrejurări au rămas în secretele arhivelor. Au fost probabil oarecari discuţiuni între cei doi bărbaţi de stat, dar primul ministru s'a menţinut la punctul de vedere intransigent în ceeace priveşte Basarabia.

A mai fost mult discutată această chestiune. La 1910 Maiorescu făcea o învinuirea guvernului nostru dela 1878 că nu ştiuse să profite de aceste împrejurări, c'a adus duşmănia unei puteri mari ca Rusia. Când la 1913 acelaş Maiorescu a prezidat conferinţa de pace dela Bucureşti şi a fost în situaţia fericită de a alipi României noile teritorii, desigur că el socotea că repară greşală, aceea care se făcuse la 1878.

Dar roata istoriei se întoarce repede. N'au trecut decât opt ani dela această scriere a lui Maiorescu şi împrejurările din 1918 care ne-au adus Basarabia au venit să justifice teza lui I.C.Brătianu. Închipuiţi-vă că România ar fi făcut din propria ei voinţă anexiunea Basarabiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Care ar fi fost situaţia României în 1918 faţă de problema Basarabiei ? Ce drepturi ar mai fi avut aă anexeze Basarabia şi să realizeze unirea cu această provincie ? Rezistenţa dela 1878 a fost temeiul pentru realizarea drepturilor noastre câţiva ani mai târziu. Si această împrejurare ne arată valoarea întreagă a problemei pe care o trăim şi azi şi probabil va trece dincolo de vremurile noastre.

Din această corespondeţă a generalului Ghica am putea culege multe, dar nu pot să mă opresc la toate. Totuşi merită să ne oprim un moment asupra raportului său din 24 Februarie - 18 Martie 1878, pentru că ilustrează bine punctul de vedere al puterilor garante în această chestiune:

"In privinţa chestiunii Basarabiei n'am căpătat din gura reprezentanţilor Puterilor Garante decât păreri personale fără valoare. Ei nu cunosc deloc dispoziţiunile guvernelor lor în această materie. Cu toate acestea, aceea a ambasadorului englez merită să fie raportată. In principiu, Anglia este contra cererii de cedare. Totuşi el nu crede că ea va lua a priori la Congres, unde problema va trebui să fie adusă, o atitudine hotărât lămurită.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Nici un interes britanic nu este angajat în această chestiune a recedării ca şi în aceea a gurilor Dunării. Austria şi Germania sunt singurele puteri care ar fi puternic interesate în această chestiune şi aceasta din motive politice şi comerciale. Dacă ele resping cererea de retrocedare, Anglia va fi cu ele. Dacă ele trec peste drepturile şi interesele lor şi îşi dau consimţimântul Anglia nu se va opune. Este de presupus că Franţa şi Italia se vor purta la fel. Aceste cuvinte (pline de bun simţ şi purtând pecetea egoismului britanic) merită să fie reţinute".

Evident, aceste aprecieri dela urmă n'au mai apărut în Cartea noastră Verde.

Ce aş mai putea adăoga din această colecţie de documente? Vă este cunoscută firească întorsătura dramatică a acestor tratative, când cancelarul Gorceacov care nu-şi mai putea stăpâni nervii, la un moment dat a spus că va dezarma armata română şi va ocupa România.

Poate că v'ar interesa un articol apărut atunci la Moscova în "Journal de Saint Petersburg", în care se expuneau diferitele raţiuni ale atitudinii Rusiei, foarte interesante de menţionat:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"1. Că Basarabia n'a fost cedată României, ci Moldovei ca fiind vecina cea mai neînsemnată.

"2. Că tratatul din Paris care este singurul său titlu de posesiune a fost violat de către Moldova care s'a unit cu Valahia, prin Principatele Unite care au chemat un principe străin, prin România care a căutat ceartă Turciei şi şi-a proclamat independenţa şi că prin urmare titlul legal de posesiune ne mai existând dreptul de posesiune încetează şi el.

"3.Că scopul în care Puterile ceruseră părăsirea acestui teritoriu nu mai există din moment ce libertatea navigaţiei pe Dunăre este astăzi pe deplin recunoscută şi garantată de către Comisiunea Internaţională.

4. Că este o ciudăţenie a spune că desvoltarea navigaţiei şi a comerţului Dunării de Jos este datorită faptului cedării ei Moldovei. Această desvoltare a fost urmarea naturală a lucrărilor Comisiunii Europene.

"5. Că participarea României la războiu n'a fost o jertfă nici un act de devotament ci un calcul, calcul bun pentru că ea s'a folosit, fără să socotim ploaia de aur pe care războiu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a făcut-o să cadă în ţară.

"6. Că pe Români îl priveşte dacă frăţiei de arme ei au crezut că trebue să substitue metode rău voitoare şi duşmănoase.

"7. Că România este liberă de a dispreţui compensaţiile în schimbul teritoriului revendicat, teritoriu pe care ea n'a ştiut să-l exploateze şi care n'a avut decât de suferit din cauza desordinei Administraţiei Româneşti; ca dovadă părăsirea salinelor, suprimarea comerţului din Ismail, colonii bulgari ruinaţi de către o administraţie sfăşiată de către spiritul de partid şi de obiceiul de a fura banii publici".

Articolul se termină astfel:

"Noi ne mărginim să constatăm că Moldova nu mai are astăzi nici un titlu de posesiune a acestui teritoriu. Problema astfel pusă se va stabili la timpul şi locul potrivit".

Si articolul mai adăoga că protestul Românici demonstrează până la ce punct spiritul de partid când se deslănţuie într'o naţiune puţin natură, ajunge să întunece judecata şi inteligenţa. Iată cum eram trataţi de diplomaţia rusească, care manifestă o remarcabilă continuitate oricare ar fi regimul care s'ar succeda la guvernul ţării vecine.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Iar în privinţa armatei, iată textul care de atunci a fost de atâtea ori citat:

"Vă trimit astăzi copia notei mele circulare din 16/28 către agenţii noştri pe lângă Puteri. In aşteptare şi din ordinul Principelui veţi binevoi să spuneţi Prinţului Gorceacov la prima întâlnire că o armată care a luptat la Plevna sub ochii Împăratului Alexandru al II-lea ar putea fi sfărâmată şi ucisă, dar ea nu se va lăsa niciodată dezarmată".

Si câteva zile mai târziu, deoarece Cancelarul Gorceacov întârzia întâlnirea cu generalul Ghica la Petersburg, Domnitorul însuşi spunea acelaşi lucru Baronului Stuart la Bucureşti:

"Veţi afla că alaltăeri Prinţul Regent a invitat pe Baronul Stuart la Palat şi i-a spus că ar trebui să se ştie la Petersburg că pe tronul şi în fruntea armatei române se află un Hohenzollern şi că nu o armată care a luptat la Plevna sub ochii împăratului şi care numără în rândurile sale 300 de cavaleri ai Sft. Gheorghe şi 800 de cavaleri ai Stelei se va lăsa vreodată desarmată."

Acestea au fost vicisitudinile chestiunii Basarabiei, care de fapt între Marile Puteri era deja tranşată înainte de Congresul din Berlin.

Prof.Gh.BRATIANU,Istoria universală, Fasc.34

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In ceeace priveşte atitudinea noastră la congres, un singur document ajunge s'o demonstreze. Este o depeşă publicată acum câţiva ani şi destul de elocventă prin formularea ei. Este depeşa pe care din 20 Iunie C.A.Rosetti o trimetea lui Kogălniceanu care împreună cu Brătianu apărase drepturile noastre la congres:

"După lungi reflecţii am ajuns la convingerea fermă şi nestrămutată că trebue să ne abţinem de orice participare la un act care ar fi ... cei mari.. pot face tranzacţii; micile naţiuni nu-şi pot vinde nici teritoriul, nici fraţii..."

Si textul francez adaogă în româneşte aceste două cuvinte care rămân o lozincă a vremurilor şi a oamenilor care l-au semnat: "sărac şi curat".

Cu acestea s'a încheiat problema Basarabiei pentru noi în 1878.

Care a fost bilanţul pentru Rusia? Este interesant de citit în această privinţă ceeace însemnă în cartea sa asupra chestiunii strâmtorilor Goriainow, când ajunge să recapituleze rezultatele războiului din 1878. Iată citatul:

"Numai după sforţări supraomeneşti şi jertfe nemaiauzite am terminat campania, care

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fusese întreprinsă după serioase ezitări şi o lungă întârziere. Noi am fi putut-o evita şi războiul, după toate probabilităţile, ar fi putut fi înlăturat dacă unul dintre motivele care împinsese pe Împăratul Alexandru să-l declare n'ar fi fost sentimentul de mândrie rănită, care-l îndemna să folosească cea mai mică ocazie ca să înlăture ultimele urmări ale tratatului din Paris şi să înapoeze Rusiei partea din Basarabia care îi fusese luată în 1856.

Cu opt ani în urmă acelaşi sentiment împinsese pe Alexandru al II-lea să se libereze printr'o declaraţie unilaterală de stipulaţiunile unui angajament internaţional. In 1877, acelaş sentiment îl făcu să întreprindă un război care ar fi putut, şi numai puţin a lipsit, să incendieze întreaga Europă şi a adus Rusiei foloase care nu corespundeau nicidecum jertfelor pe care ea trebuise să le facă. Una dintre consecinţele acestui război a fost reintegrarea sub sceptrul suveranului Rusiei a părţii din Basarabia cuprinzând o suprafaţă de 10.000 verste pătrate, care îi fusese luată în 1856 şi a cărei înapoere satisfăcu sentimentul de amor propriu al împăratului. Dar dacă comparăm acest teritoriu neînsemnat, pe care Rusia îl

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dobândise cu toate protestările Românilor, cu
acea imensă suprafaţă a posesiunilor sale în
nordul Americii (mai mult de 1.500.000 verste
pătrate), pe care ea o vânduse câţiva ani înain-
te Statelor Unite pentru 7.200.000 dolari, nu
ne putem împiedica să observăm că această ultimă
tranzacţie nu era potrivită cu demnitatea unei
mari puteri; pe deo parte, pentru motivul că
teritoriul înstrăinat făcea parte din imperiu de
mai bine de 70 de ani".

Intr'adevăr, Rusia vânduse Statelor Unite
pentru suma aci menţionată un teritoriu care se
chema Alaska şi în care spre dureroasa ei sur-
priză câţiva ani mai târziu au fost descoperite
imense zăcăminte de aur, care au fost unul din
motivele desvoltării economice ale Statelor
Unite.

In sfârşit am mai găsit şi am mai citat
ai eri într'o conferinţă la Ateneu, un pasagiu
din cartea lui Leon Casso, basarabean de ori-
gine şi ministru al instrucţiunii în Rusia ţa-
ristă, cartea căruia am mai folosit-o şi în
alte prelegeri. Iată rândurile finale, în care
el arată părerile pe care le au diferite per-
sonalităţi în privinţa războaielor Rusiei-

"Un scriitor rus militar (generalul Euro-
patkin) făcând socoteala războaielor ruse din

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Peninsula Balcanică a găsit că Rusia a atins la Sud-Vest graniţa sa naturală încă din 1792, după pacea dela Iaşi prin care i s'a dat malul stâng al Nistrului, atunci când toate vărsările ultime de sânge din campania contra Turciei (trei războaie în secolul al XIX-lea) au mai adăugat numai "o brazdă de pământ" cum numeşte el teritoriul dintre Prut şi Nistru... Nu ar fi mai bine - se întreabă Casso - să preţuim această "brazdă" care ne aduce aminte până acum de marile fapte ale armatei ruse ? Nu ar fi mai bine să iubim icoana aceasta ca tot ce a rămas din visurile orientale şi din gândurile neînfăptuite?"

Găsesc că această frază din urmă ilustrează de minune punctul de vedere rusesc în această chestiune. Nu erau cele 10.000 verste, ci era mai mult decât toată Basarabia ceeace interesa Rusia. Ceeace interesa Rusia era că rămânea aci ultima brazdă a unor porte mai mari care împingeau în mod tradiţional Rusia până dincolo de Ţarigrad, peste Marea Neagră, Balcani şi strâmtori tot mai departe asupra Europei şi a lumii.

Si de aceea când istoriografia sovietică ne spune că ocuparea Basarabiei a fost prima

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

intervenţiune anti-sovietică a imperialiştilor din Apus, putem întoarce definiţiunea cu mult mai mare temeiu şi putem spune că "ocuparea Basarabiei de către Rusia este prima intervenţiune împotriva neamului românesc a imperialismului moscovit, pornit să supună stăpânirii sale distrugătoare continentul întreg".

Din aceste împrejurări a rezultat ceeace a definit un diplomat foarte însemnat al nostru, care a jucat un rol important în împrejurările din războiul dela 1916-18 -este vorba de Constantin Diamandi - într'un articol al lui apărut în Revue des Vivants, sub titlul semnificativ "Le cinquantenaire d'une faute". El spunea că această chestiune dela 1878 a însemnat "un fir roşu" în politica României şi anume neîncrederea în Rusia.

Dacă considerăm numai acest rezultat, încă putem spune că Rusia ridicând la 1878 această problemă n'a avut de tras consecinţe p prea fericite pentru desvoltarea acţiunii ei ulterioare în Marea Neagră.

Acum o scurtă relaţiune asupra Congresului din Berlin. Nu insist prea mult; cine

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vrea să se documenteze în această privinţă şi să urmărească această problemă să consulte cartea unui englez Medlicott "Congresul dela Berlin şi după", care analizează tot ce s'a petrecut în timpul congresului şi incidentele de după el, pentru că acest congres a avut o serie de repercusiuni şi incidente locale care i-au urmat.

In ceeace priveşte Marea Neagră două probleme trebuesc avute în vedere. Un primul rând a fost problema noilor graniţe ale noastre de lângă Marea Neagră, In ceeace priveşte Basarabia s'a lichidat problema foarte repede: noi am evacuat. N'am făcut, spre onoarea noastră, nici un fel de act care să arate o admitere din partea noastră. Am retras funcţionarii şi am plecat.

In schimb am ocupat Dobrogea şi am suferit aci consecinţele atitudinii noastre. Rusia ar fi fost îndreptăţită să cumpere consimţimântul nostru la retrocesiunea Basarabiei prin avantajul pe care i-l făcea pe pielea altuia, a Turciei, pentru că atunci Bulgaria nu apăruse încă. Se părea că generalul Ignatiew, care era mai ispititor, mergea până la Sumla şi Varna.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Atunci s'a stabilit frontiera pe care o cunoaşteţi şi pe care împrejurările de azi au adus-o iarăşi la actualitate. Este o frontieră stabilită în mod vitreg, o frontieră determinată de supărarea Rusiei împotriva noastră. Silistra rămăsese exclusă. Trupele noastre au ocupat la începutul lui 1879 fortăreaţa Arab-Tabia ceeace era să ducă la un nou conflict european. Înţelegerea care a încheiat incidentul a statornicit graniţa care a fost trasă în detrimentul uneia din ţările delimitate de ea, în detrimentul nostru. Aceasta a fost una din împrejurările locale determinate de Congresul dela Berlin.

Au fost şi împrejurări generale care rezultau din atitudinea puterilor, înaintea şi în timpul congresului. Rusia suferise o mare decepţie; ea socotise că se poate bizui în timpul congresului pe aceiaşi colaborare a Germaniei care cârmuise evenimentele între 1863-1870. Dar s'a înşelat pentru că acum Bismarck s'a consimţit să mai facă decât pe misitul onest. El a intervenit şi la noi să nu ne opunem, dar atât şi nimic mai mult.

După congres au urmat o serie de complicaţiuni ale politicii europene în care [illegible] eşi. Ajunge să vă spun că dacă la

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

1879 s'a încercat reconstruirea unui sistem conservator prin întâlnirea celor 3 împăraţi ai Germaniei, Rusiei şi Austro-Ungariei prin al căror acord se părea că se reface stabilitatea în Europa, după ultimele împrejurări ale congresului, Bismarck şi-a dat seama că această formulă nu era definitivă şi că într'o zi sau alta se va găsi din nou în faţa unui conflict cu Rusia. Atunci a împins la apropierea de Austro-Ungaria, care tot la anul 1879 s'a concretizat prin alianţa cu acest imperiu, iar 1882 a devenit Tripla Alianţă cu aderiunea Italiei. De altă parte, la 1881 Austro-Ungaria a încheiat cu Serbia o alianţă care era aproape un protectorat, pentru că nu putea încheia nici o alianţă decât prevenind Austria, iar la 1883 a venit şi aderiunea României la Tripla Alianţă.

Aşa încât contra Rusiei se ridică acum un bloc formidabil, cuprinzând toată Europa Centrală, Italia şi care pe deasupra căpătase aderiunea celor două regate din nordul Peninsulei Balcanice, România şi Serbia.

Mai rămăsese de altă parte proaspătă amintirea conflictului între Rusia şi Anglia, care opusese flota ei înaintării ruseşti. Această rivalitate a mers desvoltându-se pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

că de mai multă vreme, încă înainte de Congresul din Berlin aceste două puteri au avut între ele multe puncte de contact şi de conflict.

Începuse pătrunderea Ruşilor în Asia Centrală unde atinseseră Turkestanul, Kiwor şi Bukara. Tocmai în anul în care se desfăşura criza războiu lui şi a congresului, se produsese o dublă pătrundere în centrul Asiei într'o ţară care prin poziţia ei este un fel de cheie a Asiei Centrale: pe de o parte Englezii pătrund din India în Afganistan, iar de altă parte Ruşii pătrunseseră dinspre nord. Întâlnirea între ei la marginile Afganistanului, în special în primăvara lui 1885 a însemnat aci o criză foarte gravă.

Ruşii au ocupat Pengel lângă pasul Zulficar, iar Englezii au făcut pregătiri de războiu pentru a înfrunta această pătrundere rusească. Anglia s'a gândit să facă o diversiune: era ameninţată India. S'a examinat foarte serios posibilitatea ca flota engleză să pătrundă în Marea Neagră şi să încerce a opri orice continuare a pătrunderii Rusiei în Asia Orientală. Dar Germania în special s'a opus să se modifice regimul strâmtorilor. Împăratul Alexandru al III-ea care a urmat lui Alexandru al II-lea asasinat cu puţin mai devreme avea vederi paşnice; în Anglia era la guvern Gladstone care era un pacifist convins [illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a dus la încetinirea conflictului şi în acelaş an totul a redevenit normal. Dar aci a fost o criză gravă care a pus iar în primejdie spaţiul Mării Negre.

Dar a mai fost şi o a doua criză: criza bulgărească, Congresul din Berlin lăsase Bulgaria împărţită în două principate: Bulgaria care urma să capete o existenţă autonomă şi partea de sud a Bulgariei, Rumelia care era depărţită de ea ca un fel de provincie privilegiată a imperiului otoman. Bulgaria autonomă cu capitala Sofia era ocupată încă de trupele ruseşti; generalul Dandukov-Korsakov cârmuia încă această ţară. Rumelia fusese provincie autonomă pusă sub cârmuirea lui Vogoride, din aceeaşi familie ca şi caimacanul moldovean dela 1857. Acesta se chema Alexandru Vogoride, Alecu Paşa.

Aceste două formaţiuni provizorii vieţuiau deci una lângă alta despărţite printr'o graniţă artificială. Ceeace era grav este că se menţinea controlul rusesc asupra Bulgariei şi aderiunea României la Tripla Alianţă îşi are explicaţia pentru că o parte a Dunării era Rusia şi de cealaltă parte se întâlnea tot cu Rusia care cârmuia Bulgeria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

S'a întâmplat atunci un fenomen pe care Ruşii nu-l prevăzuseră: s'a întâmplat ca acest principat bulgar să aibă năzuinţe de existenţă independentă. Comisarul rus dăduse chiar o constituţie foarte largă în care puterile principelui şi ale suveranului se echilibrau aşa, încât se anulau una pe alta. Ruşii nu prevăzuseră că va veni un moment în care Principele şi suveranul se vor uni.

In Bulgaria a venit Prinţul Alexandru de Batemberg, care aducea avantagii mari, căci era înrudit cu familia imoerială ruseacă. El a căutat doi ani şi s'a convins că nu poate realiza nimic. Atunci a făcut o lovitură de stat; a chemat întâi pe câţiva generali ruşi, ceeace a exasperat şi sentimentele Bulgariei. Dar în vara anului 1885 s'a găsit în faţa unei probleme care ducea la foarte multe complicaţiuni. Anume o mişcare naţională începuse şi în Rumelia, provincia de sub Alecu Paşa şi cum se întâmplă în Balcani unde sângele este mai iute, câţiva ofiţeri au debarcat pe Alecu Paşa şi l-au plimbat în trăsură cu o învăţătoare lângă el, purtând o sabie în mână, ca să arate cât de mult se temeau de el. S'au unit cu cealaltă Bulgarie

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi s'au dus să invite pe Prinţul de Batemberg să vină. Acesta nu ştia ce atitudine să ia din cauza puterilor.

Atunci a intervenit Stambulov, care era preşedintele Sobraniei care a spus principelui de Batemberg: "Din două una: ori pleci la Filipoli ori pleci la Darmstadt". Prinţul a preferat să se ducă la Filipoli şi s'a făcut unirea, eveniment important, întinzându-se Bulgaria până la marginile Traciei.

Atitudinea puterilor a fost desigur foarte diversă. In special Rusia s'a indignat şi tocmai ea care proclamase Marea Bulgarie dela San Stefano - însă aceea era opera ei hărăzită prin marea milă a ţarului, pe când aci Bulgarii avuseseră obrăznicia să decidă singuri de soarta lor - s'a supărat şi a rechemat pe toţi ofiţerii ei din Bulgaria.

Armata bulgară a fost desorganizată; au rămas numai ofiţerii inferiori şi soldaţii. De altă parte, unirea cu Rumelia a stârnit gelozia celuilalt suveran slav din Balcani, regele Milan care a socotit că prestigiul lui era prin aceasta diminuat şi a pornit imediat cu război asupra Bulgariei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

S'a produs însă o mare surpriză. Armata sârbă cu experienţă şi comandament a fost bătută în trei zile la Slivniţa de proaspăta armată bulgară instruită de Ruşi. Bulgarii au luat pe urmă Niş şi Pirot, dar au fost opriţi de ataşatul militar austriac, care a înştiinţat pe prinţul de Batemberg că dacă va continua, nu va avea în faţa sa o armată sârbă, ci una austro-ungară.

Dar s'a recunoscut oficial unirea celor două ţări, Bulgaria şi Rumelia. Modul în care a fost încheiat acest aranjament este o capodoperă de abilitate diplomatică. Prinţul Bulgariei era pe viaţă şi era considerat ca un Paşă provincial în Rumelia, dar era aceeaşi persoană. Această stare de lucruri nu atingea tratatul din Berlin, însă se socotea pe un timp anumit, a cărui limită urma să se fixeze mai târziu.

Adăogăm că Prinţul de Batemberg nu s'a menţinut multă vreme, duşmănia Rusiei l-a urmărit. Conspiraţie împotriva lui l-a făcut să plece în împrejurări asemănătoare cu a lui Cuza, deşi el avea popularitate în ţară.

Guvernul revoluţionar care s'a constituit după plecarea sa n'a fost recunoscut şi s'a făcut un apel la el ca să fie readus. Dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

el a făcut greşala de a condiţiona venirea sa de asentimentul Rusiei. Cum Rusia nu l-a acceptat sub nici un cuvânt a trebuit să plece, de astă dată definitiv.

Insă spre surpriza desagreabilă a Rusiei, candidatul la care s'a oprit Bulgaria a fost principele de Coburg, cu care Bulgaria a intrat într'o sferă de influenţă cu totul opusă de cea a Rusiei.

Iată cum s'a lichidat şi criza bulgară în basinul Mării Negre între anii 1885-1887.

Trebue să încep cu o mărturisire: cu cât ne apropiem de sfârşitul acestor prelegeri şi mai ales în ciclul acesta final pe care împrejurările ne-au permis să-l începem şi sper să-l şi terminăm, intrăm tot mai adânc în studiul unor fenomene de istorie contimporană; în [illegible] azi sper să mă apropii de perioada războiului mondial, iar în cea de mâine vă voiu vorbi de chestiunile Mării Negre în timpul războiului mondial şi apoi, firesţe, vom ajunge la împrejurări şi evenimente şi mai apropiate de noi. Evident însă, înainte de a intra în această fază finală, simt de datoria mea să vă arăt că expunerea mea este foarte defectuoasă, ea nu se sprijină decât

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în parte pe documentarea necesară. Pentru a vă face o expunere completă a acestei probleme în epoca aceasta în care massa de documente depăşeşte aproape puterea de cercetare a unui om, ar fi trebuit săptămâni şi luni de zile; chiar pentru prelegerea de azi ar fi trebuit să parcurg cu sute de mii imense de documente. Această muncă depăşeşte în orice caz cu mult posibilităţile pe care le oferă acest curs, încât vă rog să nu aşteptaţi dela mine în această privinţă o documentare totală pentru epoca aceasta recentă şi în parte trăită de noi. Voiu avea totuşi posibilitatea să schiţez în linii generale unele fapte, iar cei care se interesează de detaliile ce nu pot expune aci, vor avea totodeauna putinţa să caute să-şi întregească cunoştinţele în aceste colecţiuni de izvoare care sunt atât de vaste pentru ultimele decenii ale istoriei.

Ne-am oprit în expunerea evenimentelor la o fază în care, cum v'am şi accentuat, chestiunea relaţiunilor internaţionale este acum pe primul plan. Problema Mării Negre în ultimele decenii ale istoriei cunoscută de noi este în primul rând o problemă de istorie internaţională.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In expunerea acestor evenimente ne-am oprit, după ce v'am arătat vicisitudinile războiului dela 1877/8, problemele pe care le-a pus în legătură cu diferitele laturi ale Mării Negre; aţi văzut într'o nouă fază problema gurilor Dunării, problema Basarabiei, a Transcaucaziei, problema drumului Persiei care a determinat la un moment dat sistemul de compensaţiuni între Englezi şi Ruşi prin care de fapt s'a ajuns la sacrificiul celor trei judeţe ale noastre din Basarabia de miazăzi, şi după congresul de la Berlin am trecut la studiul unei perioade pe care am putut-o denumi o perioadă de echilibru pentru că în ceeace priveşte Marea Neagră nimic nu s'a modificat în mod esenţial din cele stabilite la acest congres până la o epocă mult mai apropiată de noi; s'au scurs însă cel puţin 30 de ani în care dintr'un echilibru foarte stabil în jocul de puteri al Europei, care de altminteri a menţinut şi pacea generală în Europa, nu s'au petrecut nici prea mari transformări în structura politică din jurul Mării Negre. Totuşi, şi în această perioadă de echilibru intervin momente de

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

criză. Asupra lor vom insista acum, pentru că din ele sepot presimți primele zguduiri ale crizei celei mari cu care se deschide secolul nostru.

Una din aceste crize a fost problema bulgară, așa cum s'a desfășurat în cursul anilor 1885-6, determinată pe de o parte de veleitățile nebănuite de independență ale unei țări care fusese considerată ca o simplă anexă a Rusiei și care deodată manifesta veleități de a-și trăi viața și idealurile ei, de a realiza fără voia Rusiei ceeace i se hărăzise ca un dar al țarului prin tratatul dela San Stefano, și ați văzut complicațiunile acestei crize, războiul dintre Serbia și Bulgarie, victoria Bulgariei, unirea Rumeliei cu Bulgaria și stabilirea echilibrului sub patronajul marilor puteri. In fine, schimbarea de domnie, răsturnarea lui Alexandru de Batemberg, vitregit de disgrația suferită din partea țarului și înlocuirea lui -spre marea decepție a diplomației ruse- cu un alt domnitor încă mult mai devotat puterilor opuse Rusiei, Ferdinand de Coburg, care ca fost ofițer austriac, avea simpatii mărturisite pentru puterile centrale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Dacă v'am amintit aceste împrejurări, este că în cursul acestei ultime faze a crizei bulgă reşti, în cursul lui 1886/7, a fost un moment care ne-a interesat foarte direct şi pe noi: un proect de care s'a mai vorbit în cursul împrejurărilor istorice şi care atunci pare că a fost mai actual. Tronul Bulgariei era vacant, Alexandru plecase, delegaţiei Sobraniei, întocmai ca şi delegaţii noştri la 1866, căutau prin apus un principe care să primească o coroană legată de atâtea primejdii, poate că vreunul din candidaţii la tronul Bulgariei va fi auzit cuvintele încurajatoare ale lui Bismarck către Principele de Hohenzollern îndemnându-l să primească tronul României: "o frumoasă amintire de tinereţe"; s'a vorbit atunci de o formulă de unire personală între Bulgaria şi România. Regele Carol urma să ia şi tronul vacant al Bulgariei şi să unească astfel sub o singură persoană cele două ţări din dreapta şi din stânga Dunării.

Trebue să spunem că la acea dată problema n'a fost înfăţişată cu antipatie nici de o parte şi nici de alta a Dunării. Bulgaria avea nevoe de prestigiu, pe vremea aceea Bucureştii era un mic Paris: Bulgarii veneau la Bucureşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cum se duceau Românii la Paris sau în marile oraşe ale apusului; universitatea noastră aduna în jurul ei foarte mulţi tineri bulgari care veneau să-şi desăvârşească aci studiile, în special de drept şi de medicină. Ani de zile mult mai târziu, mi-a fost dat să cutreer unele oraşe bulgare cu ocazia unui congres şi era foarte mirat că în fiecare localitate întâlneai mereu avocaţi sau medici care ştiau bine româneşte şi care fuseseră în România, păstrând un fel de nostalgie a vremurilor din tinereţe petrecute la noi. Erau legături peste care nu veniseră alte ambiţiuni care nu oprescuseră încă la vecinii noştri transdunăreni şi care poate ar fi permis această întorsătură foarte importantă în chestiunea Orientului.

Închipuiţi-vă ce altă desfăşurare ar fi luat evenimentele dacă s'ar fi realizat atunci această unire personală, ce consecinţe ar fi avut este greu de precizat; ar fi fost atrasă mai mult România în împejurările balcanice decât a fost ? Am fi avut poate un sprijin în altă direcţiune ? Am fi putut să frânăm tendinţa panslavistă care totdeauna în anumite momente se revarsă în ţările vecine ? Nu se poate spune.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Fapt este că nici dela noi nici dela Bulgari n'a venit opoziţia. Soluţia aceasta a eşuat pentru că s'a opus în primul rând Austro-Ungaria.

Austro-Ungaria avea ca principiu să "împartă pentru a stăpâni" şi o unire între cele două ţări dela Dunăre apărea foarte puţin favorabilă scopurilor austro-ungare. Astfel, una din soluţiunile care au apărut la un moment dat pe orizontul politicei noastre, a dispărut pentru a nu mai fi posibilă în deceniile următoare.

Criza aceasta a trecut. Pentru o nouă criză trebue să sărim un deceniu şi să ajungem la 1895. In anul aceste focul nu se mai aprinde în Balcani,- veşnicul focar de uneltiri şi agitaţiuni în istoria Europei, ci el apare în celălalt capăt al Mării Negre şi anume în Armenia.

In anul acesta, începând dela 1894, culminând în 1895-6, s'a deslănţuit un conflict foarte vechi de altfel în regiunile acestea din estul Mării Negre, dela sudul Caucaziei, unde trăia această populaţiune armeană foarte harnică, foarte bogată, cu o activitate

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

atât de considerabilă din punct de vedere economic, încât ea nu se poate compara decât cu aceea a Grecilor şi Evreilor. Ba încă, exista un proverb în orient după care tot Armenii sunt cei mai tari! Si atunci, aceleasi fenomene care au dus la ostilitatea unor popoare din când în când contra Grecilor,- şi nu mai vorbim de problema antisemită,- cam aceleaşi fenomene s'au desvoltat în partea aceasta a răsăritului unde Armenii din oraşe aceaparau în mod firesc toată activitatea de bancă şi tot negoţul şi prin aceasta ajungeau la răfueli cu populaţiuni turceşti rurale. Această populaţiune turcească era reprezentată acolo de elemente foarte sălbatece, Kurzii, triburile din munte, care dintre toate popoarele supuse imperiului otoman, erau cei mai puţini accesibili civilizaţiei, şi reacţiunea lor împotriva unui monopol de negoţ pe care îl considerau incompatibil cu interesele lor, a luat firesţe forme violente şi radicale: s'au apucat, la 1894, pur şi simplu să măcelărească pe Armeni. La început mişcarea n'a trecut de incidentele locale obişnuite, însă în anul următor s'a trecut măsura obişnuită a unor ase-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

menea împrejurări şi s'a produs un groaznic măcel care a produs o mulţime de victime, indiferent de sex sau de vârstă.

Aceste împrejurări au ajuns totuşi până la urmă să fie cunoscute de diplomaţii Europei. Au început să se agite şi notele de protestare au început să curgă la Inalta Poartă.

Agitaţia însă cuprinsese şi sferele musulmane din capitală şi în vara lui 1896 s'a produs lucru care a impresionat foarte mult opinia publică a Europei,- o prelungire a acestor măceluri chiar în capitala imperiului. Se pare că Armenii, care s'au simţit ameninţaţi, au făcut o lovitură disperată: un grup de Armeni a pus stăpânire la un moment dat pe Banca Otomană; aceasta a exasperat pe Turci; Puterile au intervenit şi au reuşit să salveze pe cei care ocupaseră banca şi să-i ducă pe vasele lor de războiu, dar populaţia turcă condusă de fanatici, a răsculat şi a fost un măcel general al tuturor Armenilor din Constantinopol, oriunde şi oricând îi puteau afla.Bandele organizate se pare cu binevoitorul concurs al poliţiei otomane, pătrundeau în casele unde locuiau Armenii sau unde erau numai servitori, şi fără milă îi măcelăreau. Acest măcel a durat două zile, în zilele de 26 şi 27 August,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Lucrurile întrecuseră măsura şi primul ministru englez, Lord Salsbury a intervenit nu numai foarte energic, dar răsturnând complect vechile tradiţionale ale politicii britanice, a declarat într'o notă, firește confidenţială, că asemenea împrejurări condamnau definitiv un regim şi un Stat; luase cuvântul şi bătrânul Gladestone a cărui ultimă manifestare publică a fost cu privire la acest măcel, împotriva acestor noi atrocităţi. Lord Salsbury a alcătuit un plan nici mai mult nici mai puţin de împărţire a imperiului turcesc. Când acest lucru a ajuns la cunoştinţa cancelariilor, în special a celei ruseşti, emoţiunea a fost foarte puternică şi un sfat convocat la Petersburg a hotărât intervenţia rusească şi imediata ocupare a strâmtorilor!

Dar, cercetându-se lucrurile mai de aproape, s'a constatat că reorganizarea flotei ruseşti era făcută mai mult pe hârtie. Adevărat că la 1886 portul deschis Batum devenise port de război, dar se pare că construcţia vaselor întârziase foarte mult şi nu se putea găsi nicăeri o flotă care să poată transporta corpul expediţionar care ar fi putut asigura Rusiei stăpânirea strâmtorilor.

Rusia s'a mărginit deci la un protest

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

diplomatic. Anglia, văzând această opunere şi nedându-şi seama că nu era sprijinită de forţe reale, n'a dat urmare planurilor sale şi chestiunea a eşit dela ordinei zilei, bieţii Armeni au rămas măcelăriţi şi problema armeană a ieşit de pe rol.. până ce alte măceluri, acele dela Adana, au adus-o iarăşi în lumina actualităţii.

Problema Mării Negre a reintrat astfel într'o stare de linişte sau quasilinişte. Acum însă îşi începe imediat acţiunea celălalt focar de agitaţiuni, cel clasic, acel din Balcani şi anume din Macedonia.

In Macedonia în primii ani ai secolului nostru, începuse o foarte puternică agitaţie naţionalistă. Fiecare din diversele naţionalităţi care locuiau în Macedonia îşi valorifica drepturile asupra unei populaţiuni care era foarte amestecată şi putea destul de uşor trece dela revendicarea unei naţionalităţi la recunoaşterea alteia. Este cunoscută zicătoarea că ajunge uneori o simplă schimbare de terminaţie a numelui pentru a transforma un locuitor din această provincie din sârb în bulgar, sau din bulgar în sârb sau grec. Aceste atitudini naţionaliste au fost evident violent manifestate deoarece metoda

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

e propagandă a naţiunilor balcanice era din
ele mai primitive: se făcea printr-o persuasiu-
e care era însoţită de acţiunea bandelor, fie
i erau numite de "comitagii" sau antarţi, însă
le erau factor activ al propagandei în Macedo-
ia.

In această situaţiune, era o perpetuă fră-
ntare. Si, se mai adăogase un factor nou: Ro-
mnia care descoperise acolo un nucleu important
e Români pentru care cerea protecţie în ce pri-
eşte limba şi naţionalitatea lor. In fine,
a aceasta se mai adaogă conflictul religios, ex-
rhatul bulgar în conflict cu Constantinopolul;
n sfârşit, un adevărat infern sau în orice caz
n haos pentru toţi diplomaţii cărora le-a fost
t să se ocupe în aceşti ani de chestiuni atât
e încurcate.

In această chestiune a Macedoniei, au iz-
onit o serie de conflicte. Intâiu o stare de
gitaţiune care primejduia viaţa şi avutul
locuitorilor din aceste regiuni; s'au produs
eseori conflicte directe între Greci şi Români;
ai mulţi ani de zile relaţiunile noastre cu
recia au fost rupte tocmai pe baza incidente-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lor din Macedonia. In fine, trebue să socotim că la 1903 s'a produs un element de împăciuire, acordul dela Münzsteg; aci s'a întâlnit împăratul Franz Iosef cu Nicolae II şi s'a stabilit un program de reformă care, sub oblăduirea ambelor puteri trebuia aplicat în Macedonia; programul foarte moderat cuprindea înfiinţarea unei jandarmerii internaţionale în fruntea căreia va fi numit un ofiţer străin şi care va aplica acolo un regim de libertate pentru fiecare naţionalitate.

Explicaţiunea acestui acord, care pare destul de straniu când ne gândim la rivalitatea continuă între Austria şi Rusia în această regiune, se întemeiază pe alte elemente-: Rusia în acesti ani nu se mai interesa de chestiunile balcanice; ea îşi îndrumase complect vederile în altă direcţiune: ochii diplomaţiei imperiale erau aţintiţi spre Extremul Orient. Acolo se deschiseseră alte perspective; Rusia ocupase un loc important în Manciuria, ajunsese la Oceanul Pacific. Germania vedea cu ochi foarte buni expansiunea Rusiei în Extremul Orient - ceeace o îndepărta din centrul Europei,- şi această expansiune mai corespundea şi vederilor mai mult sau mai puţin profetice ale împăratului Wilhelm II care cel

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dintâi în Europa semnalase "pericolul galben"; a întări poziţia Rusiei în Extremul Orient se părea deci cea mai potrivită soluţie împotriva pericolului galben.

Fapt este că Rusia nu se mai ocupa decât de Extremul Orient şi s'a putut ajunge la acest acord care în definitiv se putea rezuma în menţinerea statului quo, a echilibrului, într'un cuvânt lucrurile să rămână pe loc, să nu se mai facă nici un fel de schimbare teritorială în Peninsula Balcanică în jurul strâmtorilor.

Insă împrejurările în Extremul Orient nu s'au desfăşurat aşa cum socotea diplomaţia imperială. Trebue să spunem că toată această renunţare a Rusiei explica alte evenimente produse tot în anul 1903 şi care au avut consecinţe pentru evenimentele mai apropiate de noi. In acest an s'a încheiat un acord turco-german, economic, care acorda unei companii germane o concesiune foarte însemnată, pentru construirea unei căi ferate care prelungind linia orient-expresului ce atinsese Constantinopolul, trebuia să străbată Asia Mică şi să ajungă tocmai la Bagdad. Prin aceasta se creia o transversală în Europa Centrală peste strâmtori, peste Asia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mică şi cu săgeata întinsă spre golful persic; această transversală tăia deadreptul calea tradiţională a expansiunii ruseşti spre strămtori, Rusia nu mai avea posibilitatea să se opună acestei noui formule. Atunci însă opunerea a venit din altă parte şi pe un alt teren. Se pare că realizarea căii ferate Berlin-Bagdad a întâmpinat foarte multe dificultăţi din cauza societăţilor financiare franceze cari, fiind ele mai puternice în ce priveşte capitalurile lor în Europa, ar fi trebuit să avanseze sumele necesare; însă Franţa fiind în înţelegere cu Rusia, guvernul francez a intervenit ca să nu se sprijine din punct de vedere financiar această iniţiativă germană. Aceasta a fost unul din motivele care încet-încet a dus la ascuţirea conflictului între cele două grupuri de puteri între care se împărţea Europa.

Nu vreau să insist asupra unor împrejurări cunoscute, însă este interesant de relevat cum din jurul acestui spaţiu geografic al Mării Negre apar atâtea elemente care sunt determinante în pregătirea conflictului mondial care se pregăteşte în aceşti ani. Planurile Rusiei însă nu s'au îndeplinit aşa cum socotea. In locul triumfului uşor pe care diplomaţia imperială şi-l

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

închipuia în Extremul Orient asupra armatei japoneze,- "niște sălbateci" - a survenit războiul ruso-japonez din 1904-1905 cu consecințele care vă sunt cunoscute: luptând la 700 km. depărtare de bazele lor, lipsite de mijloacele suficiente de aprovizionare, cu un comandament ce nu era la înălțimea celui advers, armatele rusești au fost bătute peste tot unde s'au întâlnit cu cele japoneze; au fost desigur, lupte crâncene, unele din ele au durat zile întregi, au fost și episoade eroice, ca de pildă cel dela Port Arthur, însă până la urmă a fost o victorie totală a Japonezilor.

Această înfrângere a Rusiei a avut repercusiuni foarte impresionante în ce privește descompunerea împărăției. Corupțiunea care exista până atunci în foarte multe ramuri ale administrației s'a accentuat; s'a ajuns la o întărire atât de puternică a propagandei opoziționiste și revoluționare, încât la 1905 a izbucnit prima încercare de revoluție, prefața celei din 1917 și care în toate manualele din istoria sovietică figurează, firește, în loc de cinste,- ca precursori ai regimului rus actual. De altminteri, precursorii sunt aceeași care au jucat rolul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

principal şi 12 ani mai târziu: tot Lenin, tot Trotzky au condus şi mişcările revoluţionare dela 1905 şi tot atunci a început să se vorbească în cercurile revoluţionare de seminaristul georgian care renunţase la studiile sale şi chiar la numele său de Giugaşvili spre a primi pe acel de Stalin.

Revoluţia dela 1905 s'a resfrânt în Marea Neagră printr'o încercare de răscoală la Sevastopol,- totdeauna porturile, marina şi marinarii au fost un mediu favorabil acestor mişcări, nu ştiu prin ce lege a istoriei,- fapt este că flota s'a aprins pentru revoluţie. Si am avut un incident prelungit chiar până în apele noastre, pentru că marele cuirasat Cneaz Potemkin a plecat din Sevastopol după ce marinarii şi-au ucis ofiţerii, şi, condus de un simplu marinar a ajuns până la urmă în apele noastre în faţa Constanţei. Firesţe, emoţia a fost mare, flota noastră din Marea Neagră consista din vreo 2-3 canoniere; din fericire însă, marinarii ruşi lipsiţi de ofiţeri, nu prea erau în stare să-şi conducă vasul şi s'a constatat pe urmă că ţinta acestor revoluţionari ruşi era să obţină de fapt

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

azil pe teritoriul nostru, ceeace până la urmă au şi obţinut. Au debarcat la noi şi vasul a fost predat autorităţilor ruseşti. Cu aceasta se încheie episodul anului 1905 în problema Mării Negre. Sămânţa era însă aruncată pentru evenimente ce erau să se ivească mult mai târziu.

De fapt, prima criză serioasă, care prevesteşte împrejurările următoare şi care deschide, după părerea multor istorici, mersul fatal spre marele război, este aceea din anul 1908. Acest an aduce în istoria contimporană două fapte importante: proclamarea independenţei bulgare şi în acelaş timp trecerea dela o stare de fapt la una de drept, anexiunea Bosniei şi Herţegovinei la Austro-Ungaria.

Dar se va spune poate, că aceste două evenimente nu ating decât foarte puţin, adică foarte de departe problema Mării Negre.

Dar nu este aşa. Nu este aşa, fiindcă veţi vedea că problemele Mării Negre sunt destul de legate de ele, mai ales că tot în 1908 izbucneşte în Turcia revoluţia care răsturnă regimul absolut al sultanilor şi instaură acolo, prin acţiunea "junilor" turci, prin acţiunea comitetului "Uniune şi progres", un

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

regim modern constituţional; era încă o încercare de înoire a străvechiului regim al imperiului otoman. Greşala însă pe care au făcut-o reformatorii de atunci este că ei, spre deosebire de Kemal care porneşte mai târziu pe bază naţională, voiau să realizeze o iluzie, voiau să realizeze o naţionalitate otomană, adică să topească într'o singură naţionalitate toate neamurile şi religiile diverse ale imperiului. Este adevărat că în primele zile ale revoluţiei a stăpânit un optimism, ca totdeauna în aceste împrejurări,- şi primele zile ale revoluţiei ruseşti au fost pline de optimism; astfel s'au văzut lucruri pe care nimeni nu şi le-ar fi putut închipui: Turci şi Greci sărbătorind împreună, preoţi ortodoxi cuvântând alături cu Hogea musulman. Armeni, chiar, câţi mai rămăseseră, invitaţi la diferite manifestări alături de Turci şi sărbătorind împăcarea. Iluzia a pătruns până şi în cancelaria britanică unde primul ministru declara: o eră nouă a început în Orient, de acum totul se schimbă.

Peste câteva luni însă aceste iluzii s'au risipit. Cruntul Abdul Hamid şi-a restabilit puterea; s'a produs o contra-acţiune a elementelor

---

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

revoluţionare, compuse din ofiţeri tineri, care a arătat că în definitiv această "naţionalitate otomană" era în fond supunerea oarbă a tuturor celorlalte elemente, stăpânirii turceşti.

Pe când aceste evenimente se desfăşurau în Turcia, răsunetul acestei revoluţiuni a adus alte schimbări. Statul turcesc se găsea în conflict cu Bulgaria, în jurul unui drum de fier de pe teritoriul acesteia. Bulgarii pretindeau că administraţiunea acestei căi ferate să fie încredinţată funcţionarilor lor, Turcia îşi menţinea pe ai ei. Această tensiune a dus la o înţelegere directă între principele Ferdinand şi diplomaţia austriacă şi aranjamentul s'a încheiat: concomitent cu independenţa Bulgariei se va proclama şi anexiunea Bosniei şi Hertzegovinei.

Cum rămânea însă Rusia? Ea nu se putea resemna la un rol cu totul pasiv faţă de Balcani şi Orientul apropiat, mai ales că în fruntea diplomaţiei ruseşti ajunsese un om foarte activ, Isvolsky, om cu mari ambiţii care voia neapărat să lege de numele lui o nouă perioadă de glorie pentru împărăţia ţarilor şi realiza-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rea vechilor ei proiecte. El, simţind împrejurările care se pregăteau în Balcani, s'a întâlnit cu colegul său austriac, baronul Aehrenthal, la Buchlau, la începutul toamnei 1908. Ce s'a petrecut la Buchlau este şi acum greu de desluşit, de oarece în jurul acestor întrevederi a urmat apoi o polemică care a avut de altminteri consecinţe foarte grave. Se pare că Isvolsky, ştiind de proiectul austriac de a perfecta stăpânirea în Bosnia şi Herţegovina, printr'un act formal de anexiune s'a declarat de acord, dar cu o condiţie: "do ut des": Rusia aproba această anexiune a unor ţări slave la monarhia habsburgică, dar în schimb Austria trebuia să recunoască drepturile ei de a modifica regimul strâmtorilor.

Iată cum revine în centrul preocupărilor noastre problema Mării Negre, şi anume vechea tendinţă a Rusiei, manifestată încă dela finele secolului XVIII, prin tratatele încheiate în 1798-1805, adică Marea Neagră să rămână închisă pentru oricelţi, deschisă pentru Rusia. Cu alte cuvinte, aici un vas de război să nu mai aibă dreptul să pătrundă în Marea Neagră venind din afară, dar vasele de război ale Rusiei să aibă dreptul să ieasă prin strâmtori.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Adaog că această formulă la 1908 era încă destul de teoretică. Dacă s'ar fi examinat practic valoarea flotei ruseşti din Marea Neagră, s'ar fi constatat că aducerea ei peste strâmtori n'ar fi cântărit prea mult în cumpăna unui viitor război naval.

Dar atunci s'a petrecut un lucru pe care îmi daţi voe cu un termen cam vulgar să-l denumesc ca una din cele mai caracteristice "cacialmale" diplomatice care au precedat războiul. Baronul Aehrenthal s'a declarat cu totul de acord cu propunerea colegului său. Isvolsky a plecat de acolo convins că are în mână chestiunea strâmtorilor. Uitase însă un lucru, pe care un om atât de isteţ ar fi putut totuşi să-l bănuiască: că această chestiune nu depindea numai de Rusia şi Austria şi că mai erau şi alte puteri care aveau interese la strâmtori şi că acordul pe care generos îl consimţise Aehrenthal nu avea nici o valoare cât timp nu era aprobat de alte puteri. Continuarea călătoriei lui Isvolsky a fost o mare decepţie. Chiar la Paris, capitala aliată unde sosea ministrul de externe al Rusiei, când a deschis vorba despre această chestiune, a simţit că cercurile franceze păstrează o rezervă din ce în ce mai accentuată:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"N'ar fi acum momentul unei chestiuni aşa de complicate, care ridică interesele tuturor puterilor europene, în special a Angliei!".

Iar călătoria la Londra i-a dat lovitura de graţie. Acolo, cu sânge rece, dar categoric, diplomaţii britanici i-au făcut cunoscut că Anglia se va opune oricărei modificări a regimului strâmtorilor.

Si atunci, pentru că o nenorocire nu vine niciodată singură, ministrul de externe rus întorcându-se dela Londra, a deschis ziarele la 5 Octombrie 1908 ca să afle că Austro-Ungaria proclama anexiunea Bosniei şi Herţegovinei !

Amară durere: acordul bilateral, compensaţia cerută de Rusia era nulă. Austria îşi realizase scopurile dar Rusia nu rămânea nici măcar cu satisfacţia morală de a prevedea o modificare în sensul vederilor ei a regimului strâmtorilor.

Din cauza acestei decepţiuni, la Isvolsky s'a aprins o ură neîmpăcată împotriva lui Aehrenthal, împotriva Austriei şi Germaniei şi incontestabil s'a transformat în unul din factorii cei mai activi care au lucrat în anii următori pentru izbucnirea războiului european. Unul din-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

,re autorii războiului mondial este Isvolsky şi)riginea acestei porniri se trage din farsa urâ- ;ă pe care i-o jucase cancelarul austro-ungar în intrevederea dela Buchlau.

Un epilog al acestei chestiuni şi care ne lămureşte asupra unora din consecinţele evenimentelor; vedeţi -să mă iarte diplomaţii noştri şi alţii- dar uneori se constată că în sferele diplomatice nu există contactul ce ar fi totdeauna de dorit, cu împrejurările şi realităţile istorice ce totuşi stau la baza acţiunii diplomaţiei; şi într'o carte apărută acum câţiva ani, o carte de amintiri foarte preţioasă, intitulată "La politique russe d'avant guerre et la fin de l'Empire des tzars", datorită baronului Taube, care a fost profesor de drept internaţional la Petersburg, delegat în multe conferinţe diplomatice şi care a lucrat în anii aceştia cu toţi miniştrii de externe ai Rusiei care s'au succedat dela Isvolsky încoace, ni se descrie cu careoare humor intrevederea lui cu Isvolsky întors dela Berlin. Iată ce i-a spus ministrul de externe:

"Aehrenthal şi Berchtold au pomenit la

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ıchlau, în sprijinul revendicărilor lor, vechi
:xte ale acordurilor noastre cu Austria, despre
:re nu-mi amintesc. Cunoaşteţi aceste tratate
:orete relative la Bosnia şi Herţegovina, ce
ıar-ţi încheiat sub Alexandru al II-lea ? - Cred
i da, domnule Ministru. E vorba probabil de cele
ouă aranjamente confidenţiale ale noastre cu Cabi
etul din Viena semnate înainte de începutul răz-
oiului din 1877, unul la Reichstadt, celălalt la
udapesta.

- Intr'adevăr trebue să fie aceasta. Dar unde
ţi găsit aceste texte, deoarece actele în ches-
:iune n'au fost niciodată publicate ?

-Le-am văzut citate în diferite lucrări gene-
rale consacrate istoriei politice a acestei vremi.
In fine s'a convenit să se cerceteze originalele,
păstrate în arhiva imperială.

Si Taube ne descrie apoi cum a doua zi s'a
dus la Arhivă şi cum directorul arhivelor l-a
pus în faţa unei lăzi de fier închisă, dar care
nu se putea deschide decât cu ordinul expres al
ţarului. In fine, s'a obţinut şi ordinul ţarului
şi au fost găsite în al actele dela Reichstadt
şi Budapesta, care dormeau acolo un somn adânc de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

30 de ani. Insă, Isvolsky mai încredințase lui Taube și dosarul lui personal asupra acestei chestiuni. Acest dosar cuprindea o telegramă a lui către șeful cancelariei sale dela Petersburg, cerându-i informațiuni asupra împrejurărilor dela Reichstadt și Budapesta și răspunsul șefului cancelariei imperiului, un citat din tratatul de drept internațional al profesorului rus Martens. Iată bagajul cu care diplomația rusă plecase la drum la 1908. Să mă ierte diplomația prezentă, trecută și viitoare, dar totuși aceste împrejurări explică uneori unele din complicațiile istoriei.

Aceste împrejurări dela Buchlau au fost de fapt o prefață, un fel de preludiu al dramatisei crize dela 1914.

Intocmai ca și la 1914, statul care a protestat mai vehement împotriva anexiunii Bosniei și Herțegovinei a fost Serbia. Principele moștenitor Gheorghe, fratele viitorului rege Alexandru, fusese în capul unei agitații îndreptată împotriva Austriei, care cuprinsese cercurile militare, și Serbia protesta hotărât, nevoind să recunoască anexiunea unei provincii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

locuită de fraţii ei la împărăţia austriacă. Frăţia slavă era în joc. Ce era să facă Rusia?

Atunci a intervenit o notă dela Berlin, aproape ultimativă, în care i se cerea Rusiei să lămurească limpede şi definitiv, poziţia ei în această chestiune, ştiut fiind că Germania sprijină cu toate forţele ei punctul de vedere al Austro-Ungariei. Cu alte cuvinte, în cazul unui război, toată puterea germană era în spatele celei austro-ungare.

Rusia, prelungindu-şi rezistenţa în această chestiune balcanică, risca să se găsească în faţa unui război de coaliţie austro-germană. Isvolsky ceruse, pentru a se salva măcar faţada, să se convoace o conferinţă europeană, în urma căreia hapurile să fie puţin date cu aur, mai puţin grele de înghiţit. Dar şi la aceasta cancelariile dela Berlin şi Viena răspunseseră prin formule categorice: Nici o conferinţă! Să se admită pur şi simplu anexiunea.

Şi atunci la 30 Martie 1909 s'a adunat Consiliul de miniştri la Petersburg prezidat de Stolipin, unul din ultimii bărbaţi de stat ai [illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

marină a fost catastrofal. Rusia nu era capabi-
nici măcar să-şi înfăţişeze posibilitatea unui
zboiu în asemenea condiţiuni. Concluzia a fost o
linare totală în faţa voinţei impuse de puterile
ntrale; ele câştigaseră întâia partidă în jocul
l mare care se deschidea. Este adevărat că în
rsul aceluiaş an, 1909, a mai intervenit o mân-
ere, dar foarte platonică. Împăratul Nicolae II
soţit tot de Isvolsky, care rămăsese încă pentru
salva aparenţele în fruntea ministerului de ex-
rne, a făcut o călătorie în Italia şi s'a întâl-
it la Raccomigi cu regele Italiei, Victor Emanuel
II. Această întrevedere a avut iarăşi darul de a
houraja mai mult pe interlocutorii Rusiei decât
e sa însăşi. De aci diplomaţia italiană a căpătat
mpresia că Rusia nu se va opune la eventualele re-
ndicări asupra Tripolitaniei. In schimb Isvolsky
obţinut consimţimântul Italiei la modificarea re-
imului strâmtorilor, care a fost dat tot atât de
neros ca şi la Buchlau de Austria.

Singurul efect al acestor împrejurări a fost
să prelungească până la 1910 ministeriatul de ex-
erne al lui Isvolsky, când a fost în fine înlo-
uit de Sasonof, el preluând până la revoluţia din
timpul războiului mondial ambasada dela Paris, unde

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a avut un rol important în desfăşurarea evenimentelor.

Un singur lucru ar mai rămâne de accentuat:

La 1910 intervenind această modificare în conducerea politicei externe a imperiului ţarist, Germania a socotit că mai trebuia făcută totuşi o încercare şi cabinetul din Berlin a propus la 1910 următorul text, care ar fi pregătit o apropiere ruso-germană - apropiere care se produsese de altfel la 1905 la Biorkö:

1) "Guvernul imperial german care a primit din partea guvernului imperial şi regal al Austro-Ungariei asigurările cele mai limpezi că acesta nu are intenţia de a urma în Orient o politică de expansiune, declară că n'e luat nici un angajament şi că nu are nici intenţia de a susţine o astfel de politică ce ar putea fi urmărită de Austro-Ungaria.

2) Guvernul imperial rus declară că nu s'a angajat şi că nu are intenţia de a sprijini o politică duşmănoasă Germaniei pe care ar urmări-o Anglia.."

Cu alte cuvinte, peste capul Austro-Ungariei şi Angliei, Rusia şi Germania ar fi urmat să stabilească o bază comună de înţelegere, pe temeiul statu-quo-ului, care ar fi înlăturat poate fricţiunile ce până la urmă aveau să izbucnească în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Sasonof n'a dat însă nici un răspuns propunerii şi prin aceasta diplomaţia germană a putut să crea dă că guvernul rus are intenţia de a sprijini intenţiile viitoare ale Angliei deoarece se sfiise să-şi ia vreun angajament.

Aceasta este încă una din căile care va deschide drumul războiului mondial şi al catastrofei.

In expunerea noastră ne apropiem de problema Mării Negre şi a strâmtorilor - una este legată de alta - în unul din momentele decisive ale istoriei, adică războiul mondial, întâiul războiu mondial. Nu se ştia atunci că va fi necesară această cronologie, deşi unii poate au prevăzut acest lucru mai de mult.

V'am spus cum în anul 1910 după trecerea a ceeace s'a numit criza anexiunilor, adică anexiunea Bosniei-Herţegovinei şi repercusiunile ei în timp - căci Rusia încercase zadarnic să ridice chestiunea strâmtorilor - se face o încercare de înţelegere peste capul celor două tabere în care se împărţea Europa (Rusia şi Germania) şi această încercare eşuează. Aceasta este una din cheile care deschis poarta războiului mondial.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

De fapt ceeace se petrece în anul următor este un fenomen de reversiune, o răsturnare a evoluţiei la care aţi asistat până acum; şi anume în anii dela începutul secolului nostru şi până la 1910 Rusia a rămas în chestiunea strâmtorilor mai mult într'o atitudine pasivă. Altele erau problemele ei. Chestiunea Extremului Orient era pe primul plan şi de aşa natură încât nu-i lăsa posibilitatea să acţioneze în afara ei. Acum, la trecere de câţiva ani refăcându-se aparatul militar rusesc şi îmbunătăţindu-se situaţia militară a Rusiei - se fac reforme legate de numele lui Stalipin, în urma cărora Rusia a luat o altă înfăţişare - intrăm într'o perioadă de ofensivă a Rusiei spre Orientul apropiat şi desigur spre poarta Orientului apropiat, care era Marea Neagră.

Problema evident a reluat-o omul care îşi legase numele şi acţiunea de aceastâ chestiune, care făcuse din ea ambiţia vieţii lui. Era Isvolsky, care plecat din conducerea Ministerului de Externe şi acum ambasador la Paris, deţinea acest post, unul din cele mai importante ale diplomaţiei ruseşti în acea vreme. Ambasadorul îşi continua acţiunea şi căuta să folosească orice prilej pentru a pune la punct chestiunea modificării regimului strâmtorilo Aceasta este cheia şi lacătul întregei probleme

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a Mării Negre din punctul de vedere al Rusiei.

Dealtminteri evenimentele par a îndreptăți oarecum din punctul de vedere rusesc această acțiune, deoarece știți că la 1911 problema Orientală a intrat ea însăși într'o nouă fază. Italia a socotit că venise momentul scadenței pentru polița pe care o trăsese de mai multă vreme și a hotărât să revendice cu armele provincia africană Libia, adică Tripolitania și Cirenaica. In toamna lui 1911, după un joc destul de scurt de complicațiuni și note diplomatice, escadra italiană bombardează Tripoli și debarcă acolo trupe socotind că Turcia se va înclina.

Insă această chestiune a Orientului este o veșnică cutie cu surprize. Imperiul Otoman a trimes acolo un grup de ofițeri tineri care au reușit să organizeze o expediție și să mijlocească acțiunea triburilor arabe Senussi care s'a prelungit în tot cursul anului 1912. Ba încă rezistența locală a continuat și după aceea și chiar în timpul războiului mondial situația Italienilor va fi foarte periclitată de acțiunea triburilor. De abia în anii din urmă s'a putut stabili acolo stăpânirea italiană, căreia evenimentele din urmă i-au pus deocamdată capăt. Această întreprindere deschidea o serie întreagă de complicațiuni. Acțiunea din Libia nu se terminase și Italia a în-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cercat să acţioneze pe coasta Albaniei. Insă prima apariţie a torpiloarelor italiene a adus protestul Austriei şi atunci s'au dus în Marea Egee şi au ocupat Dodecanezul, acele 12 insule de pe coasta Asiei mici, unde s'a stabilit de atunci stăpânirea italiană.

Insă în operaţiunile acestea din Marea Egee şi din Marea Mediterană, flota italiană exercita drepturile ei de control. Ea trebuia să oprească posibilitatea de înarmare a Turciei; au fost atunci o serie întreagă de incidente, rămase celebre, în care foarte multe vase, în special de naţionalitate franceză, au fost oprite de vase italiene şi percheziţionate. Era de fapt o nesiguranţă generală a relaţiunilor de negoţ în tot spaţiul de est al Mării Mediterane, nesiguranţă care s'a repercutat şi asupra comerţului rusesc.

Este momentul să fac aluzie la desvoltarea economică foarte însemnată a împrejurărilor din Marea Neagră la acest moment al istoriei. Ajunge să vă menţionez că în cursul acestei perioade de echilibru, de stabilitate pe care o trăiseră ţărmurile Mării Negre în ultimul sfert al secolului trecut şi în primii ani ai secolului nostru viaţa economică se desvoltase într'un ritm aproape neatins. Este deajuns să menţionez porturile;

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

portul Odesei şi portul Taganrog erau mai vechi; acum începuse să ia proporţii Mariupolul, debuşeu pentru tot acest grânar al Ucrainei. Un port nou cu utilaj modern apăruse la Constanţa; stăpânirea românească a înfiinţat aci un port modern cu sacrificiile pe care le ounoşteam. In special desvoltarea industriei petrolifere la sfârşitul secolului al XIX-lea va da o importanţă specială portului Batum la care va ajunge pipe-line-ul care va aduce produsele oraşului Baku, centrul petrolului.

Ietă o mare desvoltare economică care se îndrepta spre Marea Mediterană. Dar operaţiunile acestea din Mediterana Orientală au stânjenit foarte mult exportul acestor produse. Diferenţe de sute de milioane s'au făcut de îndată simţite. Deci nu numai pe laturea ambiţiilor ei, ci şi pe laturea aceasta a desvoltării economice se explică tendinţa Rusiei de a deveni un factor activ în evenimentele care se desfăşurau la marginile împărăţiei ruseşti.

S'a făcut un nou demers de către Ciarikow, ambasadorul rus la Constantinopol, în aceeaşi chestiune ca acel al lui Isvolsky; el cerea printr'o notă către imperiul otoman deschiderea strâmtorilor vaselor ruseşti de război, fie individual

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fie într'un număr a ginit, având drept motiv periclitarea comerțului rusesc. Însă odată acest proect a căzut din cauza opoziției formale a guvernului englez, după cum ne-o spun izvoarele ruseşti. Victima acestui incident a fost însă Ciamikow, deoarece odată cu chestiunea aceasta s'a încheiat şi ambasada lui dela Constantinopol.

Totuşi complicaţiunile stârnite de această iniţiativă a Italiei se puteau întrevedea, şi ele s'au repercutat în spaţiul unde totdeauna a fost focarul de agitaţiuni şi de uneltiri politice în Balcani. Venise un moment favorabil în care toate tendinţele până atunci divergente ale statelor balcanice se puteau întruni într'un singur mănunchi în contra imperiului otoman. Acţiunea din Cirenaica deschidea alte perspective. Se părea că ceasul moştenirii "omului bolnav" venise. Atunci toate statele care până acum fuseseră în continue rivalităţi şi certuri între ele, au început să se apropie.

Însă factorul decisiv a venit din afară; s'a ajuns la concentrarea eforturilor într'o singură direcţie şi această iniţiativă a venit din partea Rusiei. Ministrul Rusiei la Belgrad era Hartvig, care este socotit autorul principal al Alianţei balcanice şi care a pregătit războiul care a urmat. Hartvig era un om energic şi stăruitor şi prin

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

stăruinţa lui s'a ajuns la încheerea unei alian-
te formale sârbo bulgare care s'a perfectat la
15 Martie 1912. Saptesprezece zile mai târziu,
guvernul Ghesov din Bulgaria încheia un tratat
de alianţă ofensivă şi defensivă cu Grecia. In
Grecia începuse cârmuirea omului de stat Venize-
los, care era să-o ducă la culmi nebănuite în
istoria ei modernă.

Se înjghebaseră deci două alianţe, Sârbo-bul-
gară şi bulgaro-greacă, La acestea se va adăoga
alianţe sârbo-muntenegrină încheiată câteva zile
înainte de începutul războiului în Octombrie 1912.

In sprijinul acestui sistem care realiza un
lucru nemaiauzit până atunci, se găsea firește
diplomaţia rusă. De altminteri însuşi tratatul
de alianţă sârbo-bulgară care prevedea împărţirea
viitoare a teritoriului între aliaţi, preconiza
două zone distincte în Macedoniá: una care tre-
buia să fie atribuită Bulgariei ou Ohrida, teri-
toriu care îi era dat dela San Stefano; mai era
un teritoriu contestat care cuprindea Skoplie şi
care urma să fie lăsat la hotărârea ţarului Ru-
siei la sfârşitul războiului. Ce altă dovadă ar
mai fi necesară că toate aceste combinaţii erau
opera Rusiei ?

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Caracteristic este că Rusia a făcut un mare mister din toate aceste împrejurări balcanice, chiar față de aliații ei Franța și Anglia. Triplei Alianțe a Puterilor Centrale se opunea acum Tripla înțelegere a puterilor periferice.

De altminteri și împrejurări mai apropiate de noi ne arată că atunci când Europa se împarte în două tabere, războiul bate la ușă în mod fatal. Această împărțire în tabere politice duce totodată la tabere vrăjmașe din punct de vedere militar.

Rusia își ducea totuși jocul ei. Fapt este că Rusia edificând Alianța Balcanică a păstrat-o ca un mister și de abia în vara anului 1912 a comunicat aliatului ei francez existența acestei alianțe balcanice contra Imperiului Otoman, și rolul pe care Rusia urma să-l joace în această chestiune. Reacțiunea franceză a fost vie. Președintele Poincaré, șeful de guvern de atunci, a manifestat o mare surprindere și alarmă și a declarat aliatului rus că Franța își respectă angajamentele date, dar nu înțelege a intra în război pentru această chestiune balcanică; numai dacă Germania ar intra în război ar înțelege să intervie și ea. Rezultatul a fost o retra-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

zere a diplomaţiei ruseşti, deoarece Sazonov alarmat de rezervele lui Poincaré, a întreprins o călătorie în Europa pentru a linişti guvernele europene spunând că alianţa balcanică este mai mult o apropiere teoretică şi că nu se va ajunge la războiu.

S'a făcut atunci o declaraţie care, ca multe altele care s'au mai dat de atunci încoace, era perimată în momentul în care se producea: că Marile puteri nu vor îngădui să se modifice în nici un caz statu-quo-ul în Peninsula Balcanică, orice s'ar întâmpla. Aceasta trebuia să sperie pe cei porniţi la războiu şi să-i ţină în loc: un sfat imperativ de cumineţenie.

Dar acum era prea târziu; focul se aprinsese şi n'a fost o surprindere decât pentru cei neiniţiaţi, că în Octombrie 1912 tunurile au pornit aproape singure. Primul foc de tun a fost tras de bătrânul Nichita al Muntenegrului, împotriva forturilor turceşti. Acesta a avut răsunet în toată Peninsula Balcanică.

Evenimentele care au urmat vă sunt cunoscute. Prima fază se desfăşoară în Octombrie când s'a tras acest foc. La 17 Octombrie s'a început războiul cu Bulgaria şi s'a sfârşit prin armistiţiul încheiat de Turci pe liniile dela Ceatalgea.

S'a produs atunci un eveniment foarte ne-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

obişnuit. Se judeca armata sârbă după precedentul dela Slivniţa din 1885. Armata bulgară era ceva mai bine organizată, Cât priveşte armata greacă apăsa asupra ei războiul dela 1897, bătălia dela Domokos pierdută împotriva Turcilor. Bieţii balcanici, spuneau diplomaţii, ce iluzii îi mânaseră să întreprindă acest război!

Însă mai era şi un alt interes care mă face să compar acest război, în ceeace priveşte pregătirile şi precedentele, cu ceeace s'a petrecut acum în Peninsula Iberică. Războiul Spaniei, terminat la începutul actualului război, a fost un prilej de încercare pentru diferitele armate şi industrii ale Europei ca să-şi experimenteze pe pielea Spaniolilor cele mai perfecţionate sisteme de luptă. Aşa s'a petrecut şi cu războiul balcanic: el a fost războiul între uzinele Krupp şi uzinele Schneider-Creuzot. Artileria turcească era dela Krupp, artileria statelor balcanice fusese comandată la Creuzot. Tunurile acestor industrii s'au înfruntat pentru prima dată pe acest câmp de luptă şi rezultatul a fost în defavoarea lui Krupp; au biruit armatele balcanice, armatele turceşti s'au prăbuşit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Bătăliile dela Kirkilisse şi Lub-Burgas, acea dela Kumanova, bătăliile dela frontiera greacă, toate au fost în desavantajul turcilor, cu toate eforturile meritorii ale generalului von der Goltz. Compoziţia armatei turceşti nu era unitară; ea era compusă din diferite naţiuni supuse Imperiului Otoman care mergeau de silă la război. Pe urmă era chestiunea transporturilor; acestea se făceau defectuos şi armata era prost aprovizionată. Apoi frontul era foarte întins: Turcia lupta în Albania, la marginile Tesaliei, în Macedonia şi în Tracia şi rezerva principală de forţe era în Asia Mică, dincolo de strâmtori.

In condiţiunile acestea războiul era pierdut dinainte şi a fost pierdut mai repede cât se putea bănui. La începutul lui Decembrie, Turcii sunt buni să încheie armistiţiul pe liniile dela Ceatalgea. Rămăsese înapoia frontului Adrianopolul, Janina şi Scutari. Acestea era singurele trei puncte unde mai fluturau steagurile turceşti. Este adevărat că Bulgarii fuseseră opriţi de armele duşmane dar şi de holera care i-a secerat, ca şi pe armata română intrată câteva luni mai târziu în Bulgaria.

Această victorie fulgerătoare a stârnit senzaţie în capitalele Europei şi în statele majore ale marilor puteri. Perspectivele unui război general

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

au părut a se apropia tot mai mult şi atunci s'a dat una dintre hotărârile care înseamnă un nou pas spre războiul cel mare. Este o dispoziţiune a statului major rus. Documentul a fost publicat de bolşevici când vroiau să arate că vechiul regim era singurul vinovat de vechea stare de lucruri şi de situaţia politică de atunci. Poate că acum actualul guvern al Sovietelor regretă că au publicat aceste documente când ei urmăresc aceleaşi scopuri, cum se dovedeşte zilnic din ştirile venite până acum la noi. De aceea suntem mai bine informaţi asupra evenimentelor dinainte de războiu în Rusia decât în orice altă capitală europeană. Tot ce a lucrat Ministerul de războiu, tot ce a lucrat Ministerul Marinei stă în faţa noastră. Cărţile guvernului rusesc sunt întinse înaintea noastră şi de aci rezultă o neegalitate în ceeace priveşte cunoaşterea evenimentelor faţă de celelalte guverne dela care avem documente dar într'o măsură cu mult mai redusă.

Iată ce ni se arată. Că în 1912, în momentul în care a început războiul balcanic, statul major rus dădea o depeşă extraordinară:

"Un ordin transmis prin telegraf privind mo-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

bilizarea în circumscripţiile militare din Europa înseamnă începutul ostilităţilor împotriva Germaniei şi a Austriei".

Ulterior, modificarea relaţiilor cu România a dat o nouă întorsătură lucrurilor. In relaţiunile cu ţara noastră a intervenit o modificare şi atunci s'a specificat că aceste măsuri nu privesc România, pentru care trebuesc aşteptate instrucţiuni speciale. Se vede însă echivalenţa: "Mobilizare= Război", aceasta caracteriza acţiunea Guvernului rus în perioada care îl apropie de război.

Aceiaşi stare de spirit se manifesta şi la celelalte guverne. Găsim astfel rezoluţia pe care Împăratul Wilhelm II o dădea la 6 Maiu 1913 pe raportul ambasadorului său din Petersburg, care arată exigenţele diplomaţiei ruseşti în chestiunea balcanică şi imposibilitatea de a prevedea pentru prea multă vreme în viitor, cum se vor desfăşura evenimentele.

"Lupta între Slavi şi Germani nu mai e de înlăturat. Ea vine sigur. Când? Aceasta se va vedea".

Cu asemenea dispoziţiuni de război din partea Rusiei cu "das findet sich" din partea Împăratului Germaniei, suntem foarte aproape de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

căzut Adrianopolul, Ianina şi Scutari. Turcii n'au rămas decât cu Constantinopolul în Europa. S'a ajuns după lungi negocieri la tratatul dela Londra din 1913, prin care se fixează linia Enos - Midie între Egee şi Marea Neagră la Vest de Dardanele, iar tot teritoriul la vest de această linie era cedat balcanicilor. Acum este cazul să spunem "étroite lisière de terrain" pentru strâmta fâşie de pământ care mai era lăsată Turciei în Europa. Insă prin relaţiunile de familie care există între familiile domnitoare din Europa şi prin care se pot relua legăturile rupte, s'a întâmplat ca în Maiu 1913 să se întâlnească la Berlin, cu ocazia căsătoriei Principesei Victoria Luisa cu ducele Ernest August de Brunswick, regele George V al Angliei şi ţarul. Si în cursul discuţiunilor asupra situaţiei politice au căzut de acord pentru menţinerea statu-quo-ului. Ţarul spuse că:

"Nu ridică nici o pretenţie nici asupra Stambulului, nici asupra Dardanelelor; sultanul trebue să rămână portarul Dardanelelor." Regele Angliei dă completa sa adeziune la acest mod de a vedea al ţarului, care coincide cu politica împăratului Germaniei".

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cu acestea se părea că chestiunea balcanică intră iarăşi într'o stare de echilibru. Acum însă fiind lichidată chestiunea între Turci şi Balcanici urma împărţirea şi cu tot arbitrajul ţarului, se iviseră neînţelegeri.

Pe de altă parte se iveau şi alţi factori. Austria fusese consternată de această înfrângere a Turciei. Era un eveniment care periclita situaţia monarhiei; se ştia că actul al doilea va fi deschiderea focului asupra monarhiei Austro-Ungariei. Jocul Austriei şi-a găsit locul în Bulgaria pe care Austria o stârneşte şi care, exact la o lună după stabilirea definitivă a înţelegerii în ceeace priveşte Turcia, porneşte cu un neaşteptat războiu împotriva aliaţilor ei din războiul precedent.

La 30 Iunie armatele bulgăreşti intră neaşteptat în acţiune contra Grecilor şi contra Sârbilor şi aci împrejurările iar au adus o surpriză diplomaţiei europene. Se credea că Bulgaria, după bătăliile câştigate contra Turcilor, este factorul cel mai solid din punct de vedere militar în Balcani şi se socotea că Bulgarii vor avea o victorie uşoară asupra aliaţilor lor de eri. Dar nu s'a întâmplat aşa. Sârbii s'au

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

opus cu îndârjire pe Bregalniţa şi Grecii au respins şi ei pe Bulgari la Kilkis, aşa încât ofensiva bulgară a fost respinsă. Peste câteva zile se făcea simţită ofensiva română; armatele noastre au intrat în acţiune trecând Dunărea. Peste alte câteva zile îşi făcea apariţia Turcia, care fusese uitată şi armatele turceşti ocupau ele însăşi Adrianopolul.

Cu aceasta, edificiul construit de Hartvig se prăbuşea şi este interesant de văzut reacţiunea pe care această înfrângere a avut-o. S'a ţinut atunci, în preziua ocupării Adrianopolului de către Turci, o conferinţă ministerială în Rusia la care s'a examinat posibilitatea de a opri reacţiunea turcească; dacă nu s'ar putea trimite un corp expediţionar rusesc în Balcani, ca să oprească această ofensivă. Această conferinţă a dus la un rezultat absolut negativ; nici armata, nici flota nu se simţeau în stare să facă ceva şi ca rezultat s'a constatat că "nu-i nimic de făcut, Turcii vor reocupa Adrianopolul".

Aceste împrejurări au fost încheiate de tratatul dela Bucureşti, prin care nouă ni s'a rectificat graniţa şi s'a făcut o împărţire desigur în detrimentul Bulgariei înfrânte. Bulgaria a pierdut Cadrilaterul, a rămas cu o mică parte a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Traciei, iar teritoriul Serbiei şi Greciei a sporit, firește în raport cu victoriile obținute.

Interesant este de văzut ce s'a petrecut după aceea. In tot timpul acestei perioade, problema însăşi a strâmtorilor şi a Mării Negre a rămas în umbră. Ea se face simțită prin grija Rusiei să nu ajungă altă putere stăpână pe malul Mării Negre. Ea nu poate admite ca vreun alt popor, fie el ortodox şi balcanic, să pună mâna pe strâmtori; aşa încât, unul din susținătorii cei mai fervenți ai statului quo al Turciei este însăşi Rusia.

Problema Mării Negre revine însă imediat la ordinea zilei după războiul balcanic şi prima criză care deschide în mod acut problema care ne interesează noi, este criza care poartă numele generalului german Liman von Sanders. Turcia bătută pornise la reorganizarea forțelor ei şi se admisese un consens al puterilor europene pentru chemarea tehnicienilor străini. Armata continua să fie reorganizată de germani, specialiştii războiului terestru; însă problema fusese uitată în timpul războiului balcanic, aşa încât apăruse ca o surpriză chemarea generalului Liman şi numirea lui ca comandant al primului corp de armată la Constantinopol. Acest fapt a deschis criza, pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Rusia a crezut că este o sfidare numirea unui comandant german la strâmtori, chiar îmbrăcat cu fes, dar nu mai puţin german. Aşa încât primele luni ale lui 1914 au fost ocupate cu chestiunea lui Liman von Sanders.

Conflictul s'a rezolvat în mod cât se poate de elegant. Generalul a fost înaintat general de cavalerie şi nu mai putea să conducă un simplu corp de armată; dar a fost numit inspector al armatei turceşti. Atât era de subtilă diplomaţia la acea vreme, încât Rusia s'a declarat mulţumită, deşi în realitate nu se schimbase nimic.

Această împrejurare deslănţuc însă criza imperialismului rus care atâta vreme s-a ţinut în expectativă.

In memoriile lui Taube ni se semnalează o mulţime de proecte, pe care generozitatea publicaţiunilor sovietice ni le-a pus la dispoziţie cu prisosinţă. Sunt o serie de proecte în care se distinge acel al unui oarecare locotenent Nemitz -curios nume- în care se preconiza anexarea Constantinopolului şi a strâmtorilor de către Rusia. Rusia nu va putea rezolva dificultăţile care rezultă din această chestiune decât

"intrând în posesiunea şi anexând la teritoriul statului rus Strâmtorile Bosforului şi ale Dardane-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

strâmtorilor, împreună cu părţile înconjurătoare din Europa şi din Asia Mică".

Inainte fusese vorba ca Constantinopolul să fie ocupat de ruşi şi la Dardanele să fie numai puncte de siguranţă ruseşti. Raportul cu aceeaşi dată de 25 Noembrie 1912 al şefului de stat major al marinei, Prinţul Lieven, merge mai departe. El socoteşte că aceasta nu poate ajunge ţelurilor unei adevărate politici ruseşti şi crede că "ar trebui să anexăm nu numai Asia Mică şi Peninsula Balcanică, dar încă şi toate insulele arhipelagului grecesc, fără a excepta Creta"...

Vasăzică, ar trebui luată Asia Mică, Egeea toată şi chiar Creta, pentru că fără Creta nu se putea stăpâni Marea Egee; după cum fără insulele din Egee nu se putea domina Peninsula Balcanică, tot aşa Creta este poarta Egeei. Este foarte simplu şi numai favoritul împărătesei Ecaterina II-a Zoubov, mai îndrăznise atât de mult. Niciodată aceste apetituri ale expansiunii ruseşti nu fuseseră mai mari. Desigur, diplomaţii au pus capăt acestui entuziasm.

Interesant este că la 1913... Taube relatează că amiralul rus Grigorovici îşi însuşea acest proect, însă cu această remarcă: Rusia va putea face acest lucru; dar nu direct, ci în spatele unui războiu cu [illegible] fi momentul pen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tru a valorifica asemenea pretentiuni.

La 13 Ianuarie 1914, stil nou, se întruneşte la Petersburg un consiliu de miniştri prezidat de Cocovţov şi în care problema a fost amplu desbătută. S'a ivit din partea Preşedintelui de consiliu o mare rezistenţă. Proectele au surprins pe bătrânul preşedinte şi l-au făcut să spună în consiliu că cea mai mare catastrofă care s'ar putea întâmpla Rusiei ar fi un război, care ar duce în mod inevitabil la prăbuşirea regimului, Insă el a rămas izolat în părerea lui şi foarte puţin după aceea a trebuit să-şi dea locul lui Goremikin, în jurul căruia era tabăra militară.

Si astfel ajungem la izbucnirea marei crize în care intră penultimul capitol însemnat al materiei ce o avem de examinat în anul acesta "Problema Mării Negre până la războiul mondial".

De fapt, înainte de aceasta, la începutul verei lui 1914 s'a produs vizita semnificativă a ţarului Nicolae al II-lea şi a familiei sale în apele noastre. Din anul 1877, când Alexandru al II-lea venise aci, era prima dată când ţarul Rusiei păşea pe teritoriul nostru. A mai venit atunci şi Sazonov şi s'a remarcat excursia pe care aceasta a întreprins-o împreună cu Ion I.C.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Brătianu, Primul nostru ministru de atunci, le-a poalele Carpaţilor şi în Ardeal, au trecut chiar graniţa şi au făcut o plimbare pe valea Timişului. Această plimbare simbolică a fost un fel de prevestire a evenimentelor ce au urmat; ea a fost socotită ca un semn al evenimentelor ce se pregăteau.

Nu este în intenţia mea să vă fac o expunere a războiului mondial. Totuşi, problema care ne preocupă nu este deloc depărtată de ea, ba încă o constitue o parte integrantă a acestei mari chestiuni, care s'a desbătut atât de mult în ultimii 20 de ani şi care va fi încă cine ştie cât desbătută: chestiunea răspunderilor războiului mondial. Această problemă a fost rezolvată de tratatul din Versailles care a decretat întreaga răspundere a războiului în sarcina Germaniei şi Austro-Ungariei. De atunci cercetarea a mai evoluat şi chiar în ţările învingătoare de atunci s'au produs şi alte păreri. In aceşti ani, în care se mai putea încă vorbi obiectiv şi încă stabili relaţiuni în domeniul ştiinţei internaţionale, aceste relaţiuni ajunseseră să evolueze, şi alături de răspunderea incontestabilă a conducătorilor germani şi austro-ungari apă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rea destul de limpede răspunderea conducătorilor Rusiei.

Dacă ar fi numai fraza aceea teribilă pe care memoriile lui Taube o reproduc şi care este veridică, fraza lui Isvolsky care, vorbind la ambasada din Paris unei doamne, îi spunea:

"Félicitez-moi, madame, c'est ma petite guerre qui commence", frază grea de răspunderi şi care arată rolul pe care acest diplomat îl are în această catastrofă.

Poate şi din acest punct de vedere sunt aproape tentat - cu toată ştiinţa aceasta a istoriei foarte apropiată de ştiinţele exacte, să socotesc că sunt legi deasupra posibilităţilor noastre omeneşti; unii le spun providenţă, alţii fatalitate. Dar ar trebui văzut ce state au fost mai greu lovite în acest războiu; ele ni se arată în ordinea următoare: Austro-Ungaria, Rusia, Germania. Poate cercetările viitoare se vor opri şi asupra acestui punct de vedere.

Alt lucru se mai poate spune şi despre această frază a lui Isvolski. Se poate spune din punct de vedere social: iată unde duce rătăcirea unei clase conducătoare depărtată de nevoile şi de viaţa poporului, căreia viaţa [illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pulară îi este străină, care trăeşte în afară de nevoile poporului. Desigur că critica s'a rostit şi asupra clasei din care aceşti conducători ai războiului făcuseră parte. Dar şi aci este o fatalitate, pentru că 25 de ani mai târziu, ţările sunt conduse numai în parte de vechile clase stăpânitoare. In Europa cel puţin avem la conducere oameni eşiţi din străfundul massei populare, care au trăit ei înşişi viaţa poporului de rând, oameni care au luptat, o parte din ei, şi în războiul trecut. Si totuşi suntem în al patrulea an al unui război mondial, poate mai crâncen decât primul. Suntem uneori înclinaţi a crede vorbele bătrânului nostru cronicar că "nu sunt totdeauna vremurile sub cârma omului, ci uneori şi bietul om sub vremi".

Nu este de prisos în această judecată a imprejurărilor care au dus la războiul mondial, la evenimentele din 1914, să însemnez şi ce a spus acest martor obiectiv care este Taube. El înscrie problemele determinante ale războiului, care pentru el sunt şapte, în următoarea ordine:

"1. Gravitaţiunea tradiţională a Austro-Ungariei spre Peninsula Balcanică;

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"2. Agitaţia perpetuă a popoarelor din Balcani şi în special mişcarea pansârbească;

"3. Visurile istorice ruseşti privind Constantinopolul şi strâmtorile.

Vedeţi la ce loc aşează el diplomaţia rusească. Aceasta este a treia problemă în ordinea importanţei în privinţa causelor războiului mondial. In al patrulea rând vine:

"4. Expansiunea ""economică" germană în Asia Mică dela Constantinopol la Bagdad, deasemenea şi linia de gravitaţie rusă şi paralel cu liniile de comunicaţie englezeşti în Orient;

"5. Sentimentele de revanşă în Franţa şi problema Alsacia-Lorena;

"6. Rivalitatea maritimă între Germania şi Anglia din dublul punct de vedere comercial şi militar;

"7. Expansiunea colonială şi în general, politica extra-europeană a Germaniei, în ciuda drepturilor sau intereselor altor naţiuni (Kiao-Tchou, telegramă preşedintelui Krüger, Maroc, etc.)

Problema Mării Negre şi a strâmtorilor este a treia în această enumerare şi incontestabil că şi ea a jucat un rol foarte important în deslănţuirea acestui mare cataclism al istoriei contimporane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Rămâne acum să schiţez foarte pe scurt ce s'a petrecut în problema care ne interesează în această primă fază a războiului. Ea s'a desfăşurat în două acte distincte, care sunt ele însile foarte caracteristice. Primul act - rămas multă vreme necunoscut - a fost o propunere foarte ciudată care ne este cunoscută numai prin actele publicate de bolşevici, emanând, în primele zile ale războiului, din partea guvernului otoman, prin factorul său principal Enver Paşa. In mai multe întrevederi cu ataşatul militar rus, generalul Leontiev, el face propunerea unui sistem de multă vreme părăsit, o alianţă turco-rusă, în care Turcia, contra garanţiei integrităţii ei dată de imperiul rusesc, ar pune la dispoziţie flota ei de război, şi ar duce o acţiune comună, chiar în contra Triplei Alianţe.

Un autor pe care l-am consultat, d-l Pirgaud, într'o istorie diplomatică a Franţei în timpul marelui război, pune la îndoială acest lucru, dat fiind că tot în August 1914 se încheiase de acelaş Enver Paşa un tratat de alianţă între Turcia şi Germania. Totuşi s'ar fi putut întâmpla ca Turcii să încerce să vadă ce avantagii ar putea avea şi de aci. Fapt este că această încercare n'a avut nici o urmare şi Turcia a intrat în axa Puterilor Centrale

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Faptul senzaţional a fost intrarea în strâmtori încă dela începutul lui August a două bastimente germane "Goeben" şi Breslau", care scăpaseră de urmărirea vaselor britanice din Mehedinţi şi care au aruncat ancora în Bosfor. Dar a fost aplanat acest incident, deoarece li s'a schimbat pavilionul german printr'un pavilion turcesc. Turcii au spus că nu mai pot fi date îndărăt aceste vase, că nu putuseră primi vasele comandate în Anglia şi folosesc acest fericit prilej pentru a avea din nou unităţi navale.

Cancelariile diplomatice au fost totuşi foarte amabile cu Turcia; se spera că poate totuşi se va reuşi să se menţină acest echilibru nestabil care dădea aliaţilor posibilitatea să comunice cu Rusia prin strâmtori. Iluziune repede risipită, pentru că în curând s'a produs blocarea strâmtorilor cu mine. Atunci oferta de garanţie a integrităţii turceşti, formulă propusă de reprezentanţii tuturor puterilor aliate împreună cu reprezentantul Rusiei la Constantinopol, la sfârşitul lui Septembrie 1914, rămâne fără efect

La 29 Octombrie 1914, vasele germane cu pavilion turcesc, Goeben şi Breslau pornesc în Marea Neagră şi bombardează portul Feodosia din

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Crimeia. Cu aceasta se termină perioada de nesiguranţă şi trece pe faţă Turcia de partea Austro-Germanilor. Şi astfel ultimul obstacol al imperialismului rusesc dispare. Rusia rezervase această latură a posibilităţilor ei, pentru că avea nevoe de poarta strâmtorilor, care îi păstra legătura cu celelalte puteri. Acum când această iluziune dispăruse, numai era de păstrat nici o rezervă.

Când ţarul Nicolae se întoarce dintr'o călătorie, el este întâmpinat cu următoarea strigare:

"Constantinopolul oraş rus, Marea Neagră lac rusesc!".

Programul nu putea fi mai bine definit.

Totuşi poate diplomaţia rusească nu s'ar fi manifestat aşa de grabnic în această chestiune, dacă în primele luni ale anului 1915, în Martie, nu s'ar fi primit la Petrograd o ştire senzaţională. După impulsiunea ministrului de marină al Marei Britanii, Winston Churchill, se hotărăşte o expediţiune franco-britanică la Dardanele. Flotele franco-engleze se pun în mişcare în Mediterana, ca printr'o acţiune viguroasă să spargă zidul strâmtorilor şi să-şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

taie drum spre Rusia. In această acţiune trebuia adusă şi Grecia, care dispunea de câteva vase culegătoare de mine.

A fost o emoţie mare, prima grijă a Rusiei a fost ca nu cumva să participe grecii la această expediţie, ca să nu ajungă înaintea ei la Constantinopol. S'a mers până a se cere în mod oficial ca nu cumva Grecii să intre în Constantinopol.

Dealtfel, o comparaţie destul de justă care îmi venise mie în minte şi pe care am văzut-o şi în cartea lui Pingaud, este că seamănă foarte mult aceste pertractări cu o fabulă a lui La Fontaine cu un urs care se plimba într'o pădure în timp ce vânătorii se ceartă pentru pielea lui. Cam aşa se întâmplă şi cu diplomaţia europeană pe când ursul -respectiv Turcia- era încă destul de viu.

Demersurile diplomatice ne arată punctul de vedere rusesc. La începutul lui Martie 1915, Rusia prin note categorice îşi arată scopurile net, la Paris şi Londra: Constantinopolul trebue să fie al Rusiei şi tot teritoriul din jurul strâmtorilor trebuie să aparţină Rusiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Graniţa între Rusia şi Bulgaria trebuia să fie vechea linie Enos-Midia. De asemenea Rusia trebuia s să se întindă şi în Asia Mică, până la râul Sangorias (Sakaria), să ia tot acest spaţiu de acoperire strategică. În sfârşit, trebuia să ia şi insulele din faţa Dardanelelor, cele care supravegheau intrarea strâmtorilor.

Franţa a primit întâiu cu foarte multe reticenţe această propunere. Anglia, lucru ciudat, s'a arătat grăbită pentru a ajunge la un acord însă, ca totdeauna practică, şi-a valorificat interesele. Se recunosc aceste revendicări Rusiei contra unei cesiuni efective: Rusia cedă efectiv Angliei zona pe care i-o sustrăsese câţiva ani înainte în Persia. Aşa că şi aci, Rusia a plătit scump pielea ursului din pădure. Fapt este că la 12 Martie 1915 s'a stabilit că Anglia şi Franţa recunosc Rusiei aceste stăpâniri în imperiul turcesc.

Cum a ajuns Rusia să convingă puterile aliate şi în special pe Anglia? In Anglia a fost o şedinţă specială prin care guvernul a convocat opoziţia şi şi-a asigurat consimţimântul ei, pentru că era vorba de răsturnarea politicei tradiţionale britanice. Se pare că elementul decisiv a fost ameninţarea lui Sazanov că va părăsi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Ministerul de externe rus, moment în care s'ar fi schimbat şi politica Rusiei. Fantoma păcii separate cu Germania se profila la orizont; este arma de care Rusia se foloseşte totdeauna pentru a valorifica pretenţiunile sale; ea a servit şi aci.

Mai sunt de notat două lucruri, cu care voi încheia acest capitol. Primul este desigur un lucru interesant de notat cu privire la acest protocol final, prin care Anglia şi Franţa recunosc drepturile Rusiei la strâmtori. Una din clauze era că acest acord trebue să rămână secret până la sfârşitul războiului şi ca în special Bulgaria şi România să nu afle nimic de acest lucru, pentru ca nu cumva o stăpânire rusească la strâmtori să stânjenească participarea lor la Tripla Înţelegere.

A doua chestiune este o notă a ambasadorului francez Paléologue după ce se semnase protocolul şi care este şi concluzia acestei prelegeri: Nu cumva, se întreba el, prin acest acord, în locul puterii germane pe care o combatem, se va substitui o altă primejdie nu mai puţin mare, această stabilire a Rusiei la Strâmtori, care ar fi în stare să perioliteze puterile cu care ea este astăzi în alianţă ?

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Punctul central al expunerii trecute l-a constituit pretenţiunea Rusiei asupra stăpânirii complete a Mării Negre, asupra unui regim nou al strâmtorilor, ce ar pune această regiune cu totul în dependenţa ei, şi modul cum s'a realizat înţelegerea secretă între Rusia pe de o parte şi aliaţii ei de la acea dată, Anglia şi Franţa.

Asupra acestei chestiuni, cred că este bine de a vă aminti şi împrejurările generale care au dus la încheerea acestui acord, foarte important în toată desvoltarea problemei de care ne ocupăm, atât pentru trecut şi am putea zice şi pentru viitor, dar şi în ceeace priveşte textele asupra cărora el s'a întemeiat, deoarece este totdeauna bine să revenim la izvoare şi nu este lipsit de interes să cunoaştem textul care a statornicit înţelegerile acestor puteri.

Împrejurările acestea (Martie-Aprilie 1915) sunt de o îndoită natură. Ele au însemnat în politica aliaţilor Rusiei o răsturnare completă de poziţie. Am urmărit aceste împrejurări în curs de un secol: de la Londra, unde se stabilea, la 1841, printr'o convenţiune comună că Rusia nu mai era singură în chestiunea strâmtorilor, ca să constatăm că acum tocmai puterile care interveneau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

odinioară în Crimeea ca să scoată pe Ruşi dela strâmtori, aceleaşi puteri consimt la stăpânirea exclusivă a Rusiei în aceeaşi regiune. Aceasta este laturea senzaţională şi gravă a împrejurărilor din primăvara anului 1915.

Ajunge să vă amintesc cele două împrejurări esenţiale. Ceeace a stăpânit atunci puterile occidentale în această răsturnare completă a vederilor lor, în chestiunea strâmtorilor şi a Mării Negre, au fost aceste două date fundamentale. Pe de o parte trebue să contăm cu eşecul expediţiei anglo-franceze la strâmtori. E vorba de expediţia comună a flotelor lor, în care ministrul marinei britanice, Winston Churchill, jucase un rol însemnat; aliaţii credeau că cu tunurile lor de mare calibru vor izbuti să ia dintr'un singur atac Constantinopolul, şi ceeace nu reuşiseră în 1911 Italienii, vor putea stinge ei de rândul acesta. Şi atunci s'a făcut la 18 Martie 1915 această încercare comună, condusă de amiralii de Robeck, comandant al flotei britanice şi Guépratte pentru flota franceză, care cu cele mai mari vase care se cunoşteau atunci, cu cari au atacat intrarea Dardanelelor. Această încercare însă n'a izbutit; strâmtorile, de când Turcia intrase în războiu alături de puterile centrale, fuseseră fortificate foarte puternic de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

către ingineri germani. Fuseseră ridicate baterii de coastă foarte tari, iar atunci când vasele au încercat să intre în ele, s'au izbit de un baraj foarte puternic de mine, şi ziua de 18 Martie a fost o zi neagră pentru flota aliată, deoarece patru din vasele lor principale s'au scufundat şi încercarea n'a reuşit.

După aceea s'a reluat problema pe altă bază. Nereuşind, s'a socotit că trebuesc forţate strâmtorile printr'o acţiune de debarcare. S'a produs cu acest prilej un măcel dintre cele mai grozave în care au sângerat în special "Anzacii", contingente pentru prima oară apărute în războiu, formate din neozeelandezi şi australieni. Încă şi aci, vechea zicătoare "teme-te de [illegible] meterez", s'a verificat, pentru că turcii ascunşi după metereze au dovedit o rezistenţă nebiruită.

Atunci, eşuând tentativa prin Dardanele, s'a încercat debarcarea dela Salonic. Fapt este că la 18 Martie 1915, prima încercare franco-britanică asupra Dardanelelor a fost încercată şi nu izbutise. Aceasta este un prim punct care vă explică atitudinea ulterioară a Rusiei. Dacă ar fi reuşit forţele aceastea să forţeze strâmtorile, dacă Constantinopolul ar fi fost ocupat în 1915 de către forţele anglo-franceze, nu ştiu dacă în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tratativele ulterioare cu Rusia puterile europene ar fi fost atât de concesive cum s'au arătat. Acesta este unul din considerentele care au determinat părăsirea politicii tradiţionale.

Alt motiv a fost ameninţarea rusească că, dacă nu se vor admite condiţiunile propuse, Sazonov va pleca din guvern, ceeace aduoea fantoma păcii separate cu Germania, care atunci - ca şi în vremuri mai apropiate - a impresionat pe aliaţii ei occidentali, şi a făcut ca să obţină maximum în ceeace privea revendicările ei.

Să vedem acum textele. Iată nota care din 17 Martie 1915 era comunicată prin ambsadorii ruşi din partea guvernului dela Petersburg:

"Mersul ultimelor evenimente a convins pe M.S. Împăratul Nicolae că problema strâmtorilor şi a Constantinopolului ar trebui să fie în mod definitiv orânduită în beneficiul aspiraţiunilor seculare ale Rusiei. Oricare decizie care nu ar cuprinde anexarea Constantinopolului la Imperiul rusesc cu coasta de vest a Bosforului, marea de Marmara, Dardanelele, tot aşa şi Tracia meridională până la linia Enos-Midia, nu ne va putea mulţumi".

Linia Enos-Midia fusese linia fixată de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tratatul din Londra în 1913. Era un fel de fişă de consolare pentru bulgari, cărora le scăpase perspectiva de a străbate până la marea de Marmara. Era şi un fel de captatio benevolentiae.

"Deasemenea pentru motive strategice, coasta asiatică între Bosfor şi râul Sakaria şi un punct care rămâne de fixat pe malul golfului Ismid, ca şi insulele Tenedos şi Imbros vor trebui să facă parte din imperiul rusesc. Interesele particulare ale Franţei şi Angliei în aceste regiuni vor fi riguros păzite. Guvernul imperial speră că aceste idei vor întâlni aprobarea celor două guverne aliate. Acestea din partea lor pot conta pe prietenia Guvernului imperial, când va fi vorba de alte regiuni ale Turciei şi de teritorii în afara acestor hotare".

Am extras acest text din amintirile lui Sazonov din anii când era ministru de externe al Rusiei, între 1914-1916, memorii pe care el însuşi le intitulează "Les années fatales", anii fatali.

Care era aceste compensaţii de teritorii în afară de aceste fruntarii le vedem din două documente. Unul este extras din memoriile diplomatului francez Paléologue, ambasadorul Franţei la Petersburg şi se referă la o convorbire a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acestui ambasador cu ţarul Nicolae în momentul în care aceste împrejurări erau în curs. Iată ce s'a petrecut în cursul acestei convorbiri în timpul unei invitaţii la masa ţarului, cu prilejul venirii generalului francez Pau, căruia i s'a făcut o primire foarte călduroasă. Cu ocaziunea aceasta ţarul a atacat direct cu diplomatul francez chestiunea arzătoare şi i-a spus "Constantinopolul trebue să fie al nostru; aceasta nu face decât să repete ceeace a spus ambasadorul meu regelui George" şi îl făcu să înţeleagă că doreşte să pună această problemă guvernului său. Ambasadorul întrebându-l dacă poate asigura guvernul său că intenţiunile ţarului nu s'au schimbat în ceeace priveşte problema care interesează direct Franţa, Ţarul Nicolae îi răspunde:

"Subscriu dinainte la toate dezideratele guvernului Dvs. Luaţi malul stâng al Rinului, luaţi Maienţa, luaţi Coblenz, mergeţi încă mai departe încă dacă socotiţi necesar. Eu voi fi fericit şi mândru pentru Dvs.".

Luaţi orice vreţi, numai daţi-ne Constantinopolul, Aşa se punea problema din punctul de vedere rusesc.

Să vedem acum cum se punea problema din punctul de vedere englezesc. El este exprimat de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nota din 10 Martie 1915:

"Revendicările prezentate de către guvernul imperial în memoriul său din 19 Februarie/4 Martie 1915 întrec cu mult cererile la care făcea aluzie d. Sazonov acum câteva săptămâni. Înainte ca guvernul Majestăţii Sale să poată examina care vor fi propriile sale dorinţi după stabilirea condiţiilor definitive de pace, Rusia cere o promisiune determinată de a satisface dorinţele sale în privinţa a ceeace constitue în mod practic cea mai bogată pradă a întregului război (the richest prize of the entire war). Sir Edward Grey speră însă că d-l Sazonov va recunoaşte că guvernul Majestăţii Sale nu poate da o dovadă mai mare de prietenie decât consimţimântul său la condiţiunile acestui memoriu. Acest document închide în el o răsturnare totală a politicei tradiţionale a guvernului Majestăţii Sale şi este în perfectă contradicţie cu părerile şi sentimentele care erau odinioară universale în Anglia şi care n'au dispărut cu totul".

De aceea, a fost necesară convocarea tuturor factorilor opoziţiei pentru a-şi da consimţământul asupra acestei chestiuni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"Sir Edward Grey speră deci că guvernul imperial va recunoaşte că promisiunile cu caracter general date în urmă d-lui Sazonov, au fost realizate în modul cel mai leal şi cel mai complet. Prezentând astăzi memoriul său, guvernul Majestăţii Sale crede şi speră că realizarea prezentului acord va fi chezăşia unei prietenii solide între Rusia şi Marea Britanie".

Si acum urmai chezăşiile practice ale acestei solide amiciţii, pe care le găsim în partea finală a acestui document, în care în primul rând se cere ca Constantinopolul să rămână port liber pentru a da posibilitate unei desvoltări a intereselor economice ale tuturor puterilor interesate. Acest punct este cu atât mai evident, cu cât statisticile dinaintea războiului arată că cele mai multe vase de comerţ care circulau în Marea Neagră, erau cele cu pavilion englez.

Pe de altă parte se atrage Grecia în acest război. Deoarece este neapărată nevoe pentru reuşita operaţiunilor de război de vasele greceşti, guvernul rusesc să nu mai facă dificultăţi intrării Greciei în această combinaţiune. Ruşii au grijă ca nu cumva Grecia să ridice preten-

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Faso.39

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

iuni asupra Bizanţului, şi deaceea o împiedicau
participe la expediţie.

In al treilea rând:

"Unul din scopurile principale pe care şi-l pro-
nea guvernul Majestăţii Sale întreprinzând ac-
iunea din Dardanele era de a determina Statele
lcanice neutre de a se uni cu aliaţii. Guvernul
jestăţii Sale speră că Rusia nu-şi va economisi
forţările pentru a potoli temerile Bulgariei şi
mâniei în privinţa neajunsului ce ar putea re-
lta pentru ele din trecerea strâmtorilor şi a
nstantinopolului în puterea Rusiei. Guvernul
jestăţii Sale speră de asemenea că Rusia va face
t ce-i va sta în putinţă pentru ca aceste două
ate să fie interesate să colaboreze cu noi".

Acum ajungem la chestiunile practice. Ches-
nile practice rezultă în următoarele dezidera-
ca:

"Sir Edward Grey arată că posibilitatea se
prezenta fără îndoială, ca să se examineze în
tregul său problema viitoarelor interese ale
nţei şi ale Marei Britanii în ţinutul care este
ăzi Turcia din Asia".

Dacă Rusia ar declara sub sfera ei de in-
enţă Turcia europeană, Turcia asiatică în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cea mai mare parte ar intra în sfera de influenţă anglo-britanică.

"Sir Edward Grey nu poate face încă nici o propunere precisă în privinţa dezideratelor britanice, dar unul din punctele pe care le vor cuprinde va fi revizuirea acelui capitol din acordul anglo-rus din 1907 care priveşte Persia, aşa încât să se recunoască drept sferă britanică ceeace în prezent este sferă neutră".

Prin acordul dela 1907 Persia fusese împărţită în trei regiuni: partea sudică, dealungul golfului Persic şi dealungul graniţelor Beluciştanului şi Afganistanului intra în sfera de influenţă engleză; societăţile engleze urmau să-şi desfăşoare conform privilegiilor lor activitatea aci; partea de nord, de lângă graniţa turcească urma să intre în sfera de influenţă rusească; iar partea de mijloc, care cuprindea regiunea capitalei, Teheranul, era aproape liberă, guvernul său se bucura de o oarecare neutralitate şi putea face apel şi la alte naţiuni în afară de cea engleză şi rusească pentru oamenii de specialitate de care avea nevoe şi a chemat chiar tehnicieni reprezentanţi ai unor alte ţări ca belgieni sau

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

americani. Acuma Anglia obţinea toată partea neutrală şi ajungea la graniţa zonei ruseşti.

Observaţi asemănarea cu ceeace se întâmplă astăzi. Astăzi Anglia cuprinde în zona ei de influenţă (care e şi a Americii) toată partea ce nu e vecină cu sovietele, zonă care conţine şi partea de sud şi cea de mijloc a imperiului actual al Iranului. Deci şi pentru examinarea situaţiei actuale, cunoştinţele istorice şi mai apropiate şi mai depărtate nu sunt de lăsat la o parte.

Iată cum s'a făcut ceeace Pingaud numeşte "Vânzarea ursului dela strâmtori". Aceste discuţii aveau loc pentru un teritoriu care era încă de fapt în stăpânirea Turcilor.

Vom vedea acum în ce mod s'au desfăşurat lucrurile în realitate - se ştie zicătoarea cu "soacra-teala de acasă şi cea din târg".

Au fost două teatre de operaţiuni în jurul Mării Negre: operaţiunile teatrului oriental dinspre Caucaz şi operaţiunile teatrului occidental în care rolul a fost din nou jucat de ţara noastră.

Asupra acestor din urmă operaţiuni n'am nevoe să insist pentru că sunt împrejurări care ne sunt cunoscute. Asupra teatrului oriental poate este locul să stăruim mai mult, căci a mai trecut timp şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

chiar atunci nu prea aveam mintea să observăm ce se petrece în Caucaz şi în Persia, deşi legătura dintre aceste două câmpuri de luptă era destul de strânsă.

Mai întâiu a fost un atac al flotei turceşti, în care cele două vase foste germane Goeben şi Breslau au plecat din iniţiativă spontană, să bombardeze porturile ruseşti de pe coasta Mării Negre, în special Feodosia. Aşa s'a produs ruptura şi Turcia a intrat în războiu. La graniţa Transcaucaziei era armata a III-a otomană comandată de Enver Paşa, având ca şef de stat major un general german, o armată foarte bine organizată. Cu aceste forţe, la sfârşitul lui Noembrie 1914 armatele turceşti au căutat să pătrundă în Caucazia rusească, dar operaţiunile acestea s'au terminat printr'un dezastru total pentru armatele turceşti. Forţele ruseşti, bine conduse, au reuşit să le prindă în strâmtorile dela Ardahan şi Sarikamis lângă frontiera armeană şi să le aducă o înfrângere completă. Au fost distruse trei divizii în întregime, în primele zile din Ianuarie 1915. Pe lângă alte dificultăţi s'a mai adăogat şi iarna cumplită, aşa încât foarte mulţi soldaţi turci au fost culeşi înghe̊aţi de pe drumuri, de către forţele ruseşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cu aceasta s'a terminat prima fază a războiu oriental şi pentru mult timp în aceste locuri prejurările s'au liniştit.

In acest timp englezii debarcaseră la Basso, zăgăzuind orice posibilitate pentru germani de coborî dealungul Eufratului şi de a crea o bază submarine care ar fi fost fatală pentru transturile prin golful Persic şi prin Marea Roşie. a produs pe teritoriul acesta o desfăşurare enzăă. Pornind dela Bassora, forţele engleze au eninţat Bagdadul, cu intenţiunea bine determinat de a pătrunde astfel în nordul Siriei şi de a mâna ou forţele ruseşti care ar fi pătruns prin rdul Iranului. Aceasta este operaţiunea pe care laţii o vor încerca în tot cursul luptelor: unia forţelor anglo-ruse.

Cu toate acestea însă, frontul rusesc de aci s'a mişcat. Explicaţia este destul de simplă. 15 este anul marilor bătălii pe frontul euron: au loc pe rând străpungerea frontului galin şi aruncarea înapoi a întregului front ru - c, părăsirea Varşoviei; toată Galiţia ajunse- în mâinile Austro-Germanilor. Aceasta explică ce forţele ruseşti n'au putut să atace în ent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Englezii însă pătrunseseră în Mesopotamia, unde s'au izbit iarăşi de forţele turceşti comandate de mareşalul von der Goltz. Forţele engleze au fost respinse lângă Bagdad şi apoi înconjurate la Cut el Amara şi după mai multe lupte, generalul Tourshend a fost silit să se predea cu tot ce mai rămăsese din corpul său expediţionar, în mâinile forţelor turceşti. Insă nici turcii nu reuşiseră să-şi realizeze planul, pentru că Bassora rămăsese în mâinile englezilor.

In 1916, Ţarul luă însuşi în mâini conducerea trupelor, iar Marele Duce Nicolae trece la comanda forţelor din Caucaz cu titlu de generalisim. In primele luni ale anului 1916 trupele ruseşti conduse de marele Duce Nicolae au înregistrat o serie de victorii, şi frontul rusesc a fost împins dela Kars-Batum pe o linie dincolo de Trapezunt şi Erzerum, Pe de altă parte, detaşamente ruseşti au pătruns în Persia de nord şi au reuşit să stabilească legătura cu forţele engleze care operau în Persia. S'a proectat pentru mai târziu operaţiuni care cereau o mai îndelungată concentrare de forţe şi s'a pregătit pentru anul 1917 o ofensivă care trebuia să măture apărarea turcească şi să răzbească spre Marea Neagră dinspre Miazăzi şi Răsărit, prin masivul Armeniei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Însă în anul 1917 a început revoluţia ruseasc
efectele ei s'au simţit şi pe acest teatru
depărtat al războiului. Armatele ruseşti erau
prinse de un fel de zăpăceală a curentelor re-
voluţionare; în special formula marxistă lansată
bolşevici avea foarte multă trecere, "pământ,
pace"; ea era menită să răscolească sufletul
orului care nu mai avea o noţiune exactă des-
scopul războiului. Pentru ce se pornise la
boiu, pentru ce se începuse lupta, nu mai erau
duni clare în mintea soldaţilor, mai ales că
pământorii care îi împinseseră pe acest drum
răsturnaţi; în schimb, ceeace li se spunea
era foarte concret şi răspundea dorinţelor
diate.

De pe urma acestei desordini situaţia războ-
i s'a schimbat total şi turcii au început să
undă în Transcaucazia.

Pe de altă parte, cum revoluţia rusească
lamase dreptul oricărei naţionalităţi să
rască asupra soartei sale, în toate părţile
ei unde se găsesc populaţiuni alogene, s'a
us acelaş lucru ca şi la noi în 1918 când
rabia s'a proclamat republică moldovenească,
produs acelaş lucru, în special în Caucaz

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

unde era un amestec de neamuri despre care a mai fost vorba şi s'au creat mai multe stătuleţe, prin care fiecare naţionalitate încerca să-şi arate voinţa. Acolo însă erau atât de numeroase încât nu s'a ajuns în Transcaucazia să se formeze un stat bine închegat, în graniţe care să se menţină.

Astfel a luat naştere o republică georgiană. Imediat s'a alcătuit lângă ea, cu tendinţe de rivalitate, o republică armeană. Acestea erau cele două popoare din Caucaz cu o cultură mai veche. Însă au fost alcătuite şi alte state care n'au vrut să se integreze în nici unul din acestea două. Aşa s'a format un stat denumit Aserbaidjan. Oraşul Baku a rămas la o parte; fiind un oraş industrial avea o populaţiune foarte amestecată, formată din foarte mulţi Armeni, Ruşi şi Evrei. Acolo a prins repede formula bolşevică şi oraşul a căutat să se menţină în sfera de influenţă a Rusiei.

Vedem astfel pe Ruşi încercând să se menţină în Transcaucazia. In anul 1918, în Georgia a intervenit însă un fapt care i-a oprit. Detaşamentele germane care debarcaseră la Batum au proclamat la 26 Maiu 1918 un stat independent al Georgiei. Independenţa era relativă pentru că era condusă în fapt de comandatura trupelor germane

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care ocupaseră această regiune.

Trebue să adaog că trupele engleze, aflând de descompunerea armatelor ruseşti şi de înaintarea turcilor, au pornit peste Caspică şi au înaintat spre Baku. Insă această înaintare engleză a silit forţele turceşti să înainteze şi Baku a căzut în mâinile turcilor.

Acestea sunt evenimentele care s'au petrecut în sectorul oriental, în ultima fază a războiului ceeace s'a întâmplat în sectorul occidental nu mai e de amintit decât pe scurt, fiindcă sunt cepte prea bine cunoscute.

Astfel în ceeace priveşte Marea Neagră, trebue să menţionez că înfrângerea noastră a dus la ocuparea Dobrogei de forţele germane şi bulgare şi frontul, după intervenirea armatei ruseşti, s'a oprit la Gurile Dunării, unde până la 1917 frontul a fost ţinut de trupele ruseşti, apoi de către forţele noastre. Amintind aceste împrejurări, trebue să relevăm rolul foarte însemnat care l-a avut în acest război rezistenţa noastră din vara anului 1917. De fapt această rezistenţă în mijlocul trupelor ruseşti care se descompuneau a avut ca rezultat menţinerea încă câteva luni a unui front de răsărit. Ea a împie-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dicat pătrunderea în Rusia a Puterilor Centrale cu câteva luni mai devreme.

Forţele germane n'au putut intra aci decât după câteva luni, după încheerea armistiţiului cu bolşevicii, iar la al doilea armistiţiu, care s'a făcut cu noi, noi am fost obligaţi să trimitem înapoi în Franţa şi în Anglia misiunile aliate care erau la noi şi să dăm drumul armatelor austro-germane prin Galaţi ca să ocupe Odessa. Atunci de abia armatele puterilor centrale au intrat pe această cale în Ucraina în primăvara anului 1918, tot aşa cum este şi astăzi - toată Ucraina e fost ocupată de armatele forţelor centrale.

Am folosit un volum al Enciclopediei Sovietice în care este vorba de războiul civil, care se află la temelia creşterii şi desvoltării actualului regim. Articolul foarte amănunţit cuprinde mai multe hărţi printre care este una care ne arată situaţia din toamna anului 1918. Dar ea arată şi regiunea ocupată de armatele centrale. Crimeea era ocupată, ţărmul Mării de Azov, Rostovul. O linie mergea spre nord, dela nord de Rostov până la sud de Voronej; de acolo cobora spre vest pe la Kursk, ceva mai la vest de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

frontul actual. Regiunea Smolenskului era atunci în mâinile Rușilor. Insă țărmul Balticei, statele baltice erau ocupate de forțele germane.

La acestea se adaogă regiunea Georgiei, care fusese ocupată de un corp expediționar debarcat pe malul mării, și care era în mâinile germano-turcilor.

Cu alte cuvinte în vara anului 1918 Marea Neagră este un lac germano-turc. Ea este ocupată pe toate țărmurile ei de aceste puteri învingătoare deocamdată în sectorul de răsărit al războiului mondial.

Atunci s'a încercat aci organizarea politică a acestui spațiu și aci trebue să însemnăm o deosebire față de ceeace se petrece astăzi.

Astăzi aceste regiuni au fost ocupate în cursul războiului, însă în afară de exploatarea lor directă de către armatele germane și de ale noastre, până acum nu s'a ivit o formațiune politică care să înlocuiască regimul sovietic.

Aceasta este foarte explicabil, pentru că regimul sovietic a avut grijă să nu se mai închege aci clase diriguitoare. Vechea clasă a dispărut prin uciderea sau exil, iar noua clasă ridicată de bolșevici a fost ridicată de sovietici în retragerea lor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pe vremea aceea era însă posibil să se organizeze o structură autonomă, căci fenomenul petrecut în Transcaucazia s'a întâmplat şi în restul spaţiului rusesc. S'a înfiinţat o formaţiune politică a Ucrainei condusă de un descendent al lui Scoropatzki, un hatmanat şi pe Don s'a proclamat un hatman al cazacilor în persoana generalului rus Krasnov.

In Transcaucazia statuleţele alcătuite în urma revoluţiei erau parte sub protectorat german ca Georgia, parte sub supravegherea Turciei.

Acesta este aspectul sub care se prezintă problema în 1918. Dar atunci iar se produc pe planul războiului mondial evenimente a căror consecinţă le suferă spaţiul de care ne ocupăm.

In apus s'au desfăşurat bătălii hotărâtoare, frontul dela Salonic a căzut şi armistiţiul încheiat la Compiègne a dus la prăbuşirea puterilor centrale, care în vara lui 1918 ţineau încă în mâinile lor soarta războiului.

Atunci în vara anului 1919 ne găsim în faţa unei probleme de o deosebită importanţă şi de un mare interes, deoarece s'ar putea considera şi unele perspective şi posibilităţi de viitor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In momentul în care s'a ajuns la această situaţie, începuse să se constitue în spaţiul de la sud de Don la nord de Ecaterinodor o armată aşa zisă a "voluntarilor ruşi", care nu recunoşteau regimul sovietic şi nu erau mulţumiţi nici de ocupaţia germană. Aci a fost întâi generalul Alexeiev, apoi generalul Cornilov care fusese capul unei mişcări contra bolşevicilor, dar care eşuase. Când acesta a murit ucis de o bombă a fost înlocuit de Denichin, conducătorul ruşilor liberi care cuprindeau spaţiul între Don şi Caucaz.

In momentul în care s'a încheiat armistiţiul, soarta acestor regiuni a fost în întregime în mâinile aliaţilor. Ei au avut atunci de ales între două politici; ambele perspective li s'au oferit, ambele au fost încercate. Vom vedea la ce rezultat s'a ajuns şi din aceasta pot vor fi de tras unele concluzii.

Aliaţii au avut de ales între două politici Sovietele. Relaţiunile lor erau rupte; Sovietele trădaseră cauza aliaţilor, încheind pacea de Brest-Litovsk, eşiseră din războiu, pe de altă parte ele urmăreau un plan de distrugere a capitalismului, aşa încât nu se puteau înţelege puterile ce reprezentau ideologia opusă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Prin urmare ar fi fost o politică de continuare a războiului împotriva puterii sovietice care se ridicase în contra Aliaţilor.

Pentru aceasta se ofereau o mulţime de posibilităţi: erau state naţionale care începuseră să se deştepte, mai erau şi aceşti Ruşi independenţi. Era deci o politică care atunci se putea realiza.

Dar mai era şi o politică, politica înţelegerii cu Sovietele. Aci vedem apărând unele nume care încep de atunci să se manifeste în politica internaţională şi care au un oarecare parfum de actualitate. Cel dintâiu reprezentant al Sovietelor care a stat de vorbă cu diplomaţii puterilor aliate este un domn care şi-a schimbat de mai multe ori numele, până a se numi Litvinov. Domnul Litvinov, om practic, - poate din atavism - a socotit că problema trebue dusă pe tărâmul economic, aşa că a dus discuţiuni cu reprezentanţii concesiunilor petrolifere.

Pe de altă parte un tânăr diplomat american William Bullit a intrat atunci pentru prima oară în legătură cu reprezentanţii Sovietelor. Mai târziu era să fie numit ambasador în Rusia Sovietică, şi în lunile care au precedat războiul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

actual a fost reprezentantul Statelor Unite în Franţa. El este unul din factorii decisivi ai intrării Americii în războiu.

Aliaţii au ezitat între aceste două politici. În realitate n'au realizat nici una nici alta. N'au purces nici la înţelegerea cu Sovietele, nici la războiul cu ele şi au lăsat Rusia în haos. Au lăsat să se desfăşoare războiul în Rusia cu singurele forţe de acolo.

Au fost duse încercări, dar nu cu forţe hotărâtoare. De ce ? Pentru că puterile aliate erau obosite. După patru ani de zile de războiu, opinia publică era desorientată şi nu mai înţelegea de ce să mai fie încă un războiu. Pe de altă parte începuse acţiunea internaţionalei a treia, care împotriva statului capitalist opunea idealul statului sovietic, comunist.

Când s'a pus problema unei înţelegeri cu Sovietele, la un moment dat s'a ajuns la formula chemării tuturor părţilor la o înţelegere comună. Aceasta a fost propunerea lui Lloyd George, ca să se cheme la o conferinţă pe insula Prinkipo din Marea Marmara pe toţi reprezentanţii forţelor care se războiau în Rusia. La această dată

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

erau multe forţe care luptau în Rusia contra regimului sovietic: era Denichin la Miazăzi, Kolciak în Răsărit, Iudenici la Nord.

Trebuia să se cheme deci pe aceştia şi să se încerce o înţelegere comună. Sovieticii au primit cu entuziasm această propunere care îi recunoştea ca stat şi îi punea în contact cu reprezentanţii puterilor capitaliste. Ceilalţi însă s'au opus. Dintre Aliaţi, Anglia înclina în această privinţă. America ezita,nu avea o părere bine formată; împingeau cercurile petrolifere, dar celelalte nu vroiau. Guvernul francez spusese: "on ne pactisera pas avec le crime", căci începuse a se răspândi zvonul despre metodele întrebuinţate de sovietici încă de atunci. Aşa încât nu s'a ajuns la nimic.

In ceeace priveşte intervenţiunile militare, singura care interesează este aceea care s'a făcut în 1919, când generalul Berthelot care comanda la Dunăre a trimis o parte din forţele sale, francezi, polonezi şi greci, sub comanda generalului D'Anselme la Odessa. Flota franceză a pătruns în Marea Neagră, a debarcat pe coasta

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Fasc.40

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rusească şi a ocupat Cherson, Nicolaev, Sevastopol. Se putea prevedea debarcarea unor forţe importante şi pătrunderea în Rusia.

Insă atmosfera pe care am menţionat-o mai sus a împiedicat aceste urmări. S'au produs desordini şi un fapt care s'ar putea interpreta ca adevărată contagiune morală: Marea Neagră a văzut aceeaşi revoltă ca la 1906 izbucnind acum pe vasele franceze; un grup de comunişti francezi sub Marty au ridicat steagul lor pe vasele franceze. Ei au fost în urmă socotiţi martiri de către mişcare. In orice caz au desorganizat această acţiune, aşa încât îndată după apariţia ei a trebuit să se retragă flotele aliate. Pe frontul dela Nistru am rămas numai noi şi în Sudul Rusiei au rămas în prezenţă numai forţele locale, adică armata lui Denichin, care alcătuia frontul de sud împotriva Sovietelor.

Aliaţii mai interveniseră însă şi în alte părţi. Englezii debarcaseră în Extremul Nord şi alcătuiseră un front în jurul Murmanskului. Pe de altă parte în Siberia, dealungul Transiberianului se descoperiseră forţe alcătuite din foşti prizonieri austriaci din care se alcătuise un corp cehoslovac care, alături cu forţe ruseşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

albe a dus o ofensivă care a ajuns pe Volga, a cuprins Samara şi ameninţa să cuprindă toată partea de Est a Rusiei din Europa. Harta Enciclopediei Sovietice arată mai limpede situaţia din primăvara lui 1918. Sovietele stăpâneau numai regiunea industrială, în timp ce satele erau lăsate în părăsire. În jurul lor era un cerc de fronturi vrăjmaşe, care de ar fi fost unite, ar fi zădărnicit desigur împotrivirea lor.

A fost desigur un moment în care Sovietele, lipsite de mijloace, ar fi fost la discreţia unei acţiuni energice, hotărâtă, care poate ar fi putut lichida în 1919 şi această fază a războiului mondial.

Mă opresc asupra acestei probleme foarte grave care s'e pus în spaţiul Mării Negre, ca o consecinţă a situaţiei tulburi de la sfârşitul războiului mondial.

Forţele puterilor centrale fuseseră prăbuşite. Marea Neagră nu mai era un lac germano-turc, cum devenise în vara lui 1918. Victoria Aliaţilor deschidea perspective pe care nimeni încă nu le putea întrevedea. Imposibilitatea de a realiza aceste perspective a adus însă haosul în regiunile de est ale Mării Negre, şi o consecinţă a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fost că regimul sovietic a biruit în desfăşurarea războiului civil. Dar nu numai regimul sovietic a biruit, dar a înviat mai puternic, mai îndârjit imperialismul rusesc care ceruse cedarea strâmtorilor în 1915.

Este inutil să insist. Din această concluzie puteţi vedea ce ameninţări şi ce primejdii pot rezulta şi în viitor din aceste împrejurări.

In desvoltarea subiectului nostru ne apropiem de ceeace aş putea numi mai mult istorie trăită. De oprisem la primele faze ale revoluţiei ruseşti şi vom avea ocazia să examinăm astăzi evenimente şi mai apropiate de noi. Mărturisesc că sarcina mea devine din ce în ce mai grea, deoarece bibliografia asupra acestei materii este foarte vastă şi foarte greu accesibilă. iar în ceeace priveşte lucrările de orientare generală ele sunt încă rare de aceea, trebue să preîntâmpin unele lacune în expunerea viitoare sau să vă previn că unele din aceste chestiuni nu vor avea suficientă desvoltare totuşi rămân oarecari linii esenţiale care se pot întrevedea chiar din aceste împrejurări foarte apropiate de noi şi care lămuresc destul de bine evoluţia întregei probleme pe care am urmărit-o

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

din timpurile cele mai vechi până astăzi.

Am examinat problema Mării Negre în funcţie de revoluţia rusească. Am arătat cum revoluţia rusească lichidând frontuirile orientale ale războiului mondial prin desagregarea armatei ruseşt a adus aci în basinul Mării Negre o precumpănire trecătoare a puterilor centrale şi aliaţilor lor şi cum în primăvara lui 1918 pe tot ţărmul Mării Negre se întinsese precumpănirea absolută a acestui grup de puteri. Marea Neagră în primăvara 1918 este un lac germano-turc. Insă am arătat cum şi aci împrejurările au evoluat în funcţie de soarta generală a războiului, care nu s'a hotărât aci, ci pe frontul de vest, şi atunci brusc, în toamna lui 1918 precumpănirea aceasta a trecut întreagă, în virtutea victoriei de pe frontul de vest, în mâinile aliaţilor care dictau condiţiunile păcii; v'am arătat deasemenea dilema în care se găseau aliaţii la sfârşitul anului 1918, dilemă, sau mai degrabă alternativă, în sensul că trebuiau să aleagă în problemele cari interesau Rusia şi prin consecinţele lor spaţiul Mării Negre; ori ducerea până la capăt a ostilităţilor angajate între ei şi sovietc şi rezolvarea pro-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

blemei ruseşti, consecinţă a rezolvării chestiunilor din centrul Europei; ori înţelegere cu noile forţe care răsăreau aci,- şi v'am amintit încercările făcute în această privinţă de înţelegere chiar cu puterea sovietică care începuse să se aşeze în centrul Rusiei.

Rezultatul vi l'am spus, nici una nici alta din aceste alternative n'a fost dusă până la capăt. Încercările de intervenţie au avut soarta cunoscută, iar încercările de înţelegere cu Sovietele iarăşi n'au izbutit. Încât, aliaţii n'au rezolvat problema estului, a Rusiei şi a Mării Negre, din motivele pe care le-am arătat. Consecinţele le vedem de 20 de ani şi le simţim mai ales astăzi.

Poate în această atitudine a aliaţilor, în această renunţare a lor în rezolvarea problemei ruseşti, vor fi fost între alţi factori,- principalul desigur trebue căutat în împrejurările descrise: oboseala puterilor care duceau războiul de patru ani, lipsa de înţelegere pentru un nou războiu în ţinuturi atât de îndepărtate şi cu obiective străine de ţelurile de războiu ale fiecăruia din cei angajaţi în luptă, precum şi propagandă socială foarte puternică care în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

toate ţările puterilor aliate lucra din răsputeri contra unei expediţiuni îndepărtate, contra ceeace părea a fi primul stat socialist al lumii care se identifica tocmai atunci în cel rusesc, - dar vor fi fost şi alţi factori: era faptul că în cursul anului de mare frământare şi transformare 1918-1919, anul care a văzut aşezarea unei Europe noui la conferinţa de pace şi în diferitele tratate încheiate pe urmă ei, în anul acesta împrejurările din Rusia păreau a lua altă întorsătură şi este probabil că puterile aliate au fost şi ele sub iluzia că prin propriile ei forţe Rusia va ajunge să înlăture regimul bolşevic care se aşezase prin revoluţia din Noembrie 1917 şi se consolidase în cursul anului 1918; că deci intervenţia lor este inutilă şi că vor putea pe urmă să rezolve problemele acestea cu noul regim ce va răsări în Rusia după înfrângerea celui sovietic.

Pe ce se întemeia acest calcul? Mai bine zis pe ce se întemeia această iluzie ?

Se întemeia pe feptul că în primăvara lui 1919 se produsese o răsturnare a împrejurărilor pe frontul de sud al revoluţiei ruseşti; în toamna 1918 se petrecuseră acele evenimente

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

descrise până acum, retragerea forţelor austro-germane din teritoriile ocupate, a forţat armistiţiul încheiat la 11 Noembrie; apoi, neintervenind nici o altă forţă organizată, haosul se întinsese asupra întregei Ucraine. Guvernul instituit de austro-germani dispăruse, şi bande -printre care aceea a lui Mahno, de pildă, şi altele- cutreerau ţinuturile Ucrainei jefuind în voe şi stăpânind ţara aşa cum înţelegeau ele.

O mişcare naţională ucraineană pornind de pe urma regimului de ocupaţie, încercase să se înfiripeze şi reprezentantul ei a fost câţiva ani după dispariţia lui Scoropatzky, Petliura, care la un moment dat a ajuns stăpân şi a încheiat oarecari înţelegeri cu guvernul polon; dar toate acestea erau aşezări instabile, înjghebări de moment.

In iarna 1918-1919 bolşevicii au făcut din centrul Rusiei o primă încercare de revărsare asupra acestor ţinuturi şi de luare în stăpânire a întregei Ucraine. Ei au ajuns să ia contact cu unele bande de acolo şi profitând de retragerea forţelor aliate, au intrat după aliaţi care se retrăgeau, în Odessa, Kerson, Nicolaev, şi stăpâni

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rea bolşevică s'a întins la un moment dat în unghiul dela nordul Mării Negre ameninţând Crimeia şi restul litoralului. Aci însă, se constituise o forţă voluntară rusească, care fusese condusă de generalul Alexiev câtva timp, apoi de Kornilov şi acum ajunsese să aibă de comandant pe Denichin. In primăvara 1919 această forţă voluntară, care căpătase din partea aliaţilor oarecari sprijin de materiale, muniţii şi arme, se pare că şi oarecare sprijin financiar, a ajuns să reprezinte o forţă destul de considerabilă, o adevărată "armată albă" care se opunea celei "roşii" şi a urmat o ofensivă care în cursul verii a dus aceste forţe foarte departe spre nord şi nord-vest. Au ajuns să pună mâna chiar pe oraşul Tzaritzin, care de atunci s'a numit Stalingrad; acest nume l-a căpătat tocmai pentru faptul că atunci apărarea roşie a oraşului a fost condusă de comisarul Stalin care începea să apară printre conducătorii revoluţiei bolşevice şi de un alt comisar, numit Voroşilov. Este prima acţiune de colaborare între aceşti doi conducători ai Rusiei Sovietice de astăzi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Cu toată rezistența, Tzaritzinul a căzut în mâinile albilor și armatele lui Denichin au început să înainteze departe spre nord, înaintând până dincolo de Orel. S'a crezut la un moment dat că vor reuși să cuprindă și Moscova.

Deci, această ofensivă a armatelor albe putea da aliaților impresia și iluzia că o altă forță va reuși să stăpânească Rusia, răsturnând pe cea bolșevică. A fost însă doar o iluzie. Tot așa de repede cum se înfiripaseră în vara 1919, forțele albe s'au prăbușit în toamna acelușaș an.

Este foarte curios procesul acesta de întoarcere a împrejurărilor, de înfrângere a acestei mișcări care pornise cu atât de mari speranțe de succes și apoi de completă destrămare în curs de mai puțin de un an, a armatei generalului Denichin. Este interesant din acest punct de vedere să amintim cauzele pentru care contimporanii și cunoscătorii problemei rusești consideră că s'a ajuns aci. Nu e de prisos să adaog aci un paragraf din ultimul volum al istoriei Rusiei a lui Miliukoff și care are valoarea unui document contimporan, căci el a fost ministrul de externe al Rusiei după prima revoluție din 1917, a fost

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

apoi înlăturat de revoluţia sovietică şi a trăit de atunci în emigraţie; iată deci textul acestui martor atât de apropiat de evenimente:

"Cauze numeroase explică eşecul albilor: Cauze militare mai întâi: talentul generalilor ruşi trecuţi în slujba bolşevicilor, entuziasmul tinerilor "partizani" sovietici, avantajul strategic al "roşilor" care dispuneau de linii interioare, pe când adversarii lor acţionau izolat în mai multe puncte ale periferiei.

"Cauze economice pe urmă: bogăţiile naturale ale Sudului care atrăgeau pe "roşii" şi sărăcia teritoriilor din Nord, unde aprovizionarea "albilor" devenea tot mai grea pe măsură ce înaintau.

"Cauze sociale mai ales: masele populare, cărora bolşevicii le făceau făgăduielile cele mai seducătoare, şi mai ales ţăranii, care expropiaseră toate moşiile vechilor proprietari, nu se încredeau în prezenţa, în armatele albe, a atâtor reprezentanţi ai claselor privilegiate, victime ale rezoluţiei.

"Cauze politice în fine: neîncrederea diferitelor naţionalităţi ale vechiului imperiu faţă de albi, pe care îi considerau ca centralişti, brăjmaşi ai autonomiei; purtarea "albilo

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

care despuiau populaţiile de subzistenţe şi abuzurile administraţiei lor în teritoriile ocupate; întârzierea şi insuficienţa ajutorului Aliaţilor, care în urma lipsei lor de înţelegere în lupta împotriva sovietelor şi a intervenţiei partidelor politice pentru sau contra "Albilor" sau "Roşilor", au lăsat să treacă momentul în care bolşevicii nu-şi întăriseră încă stăpânirea nici nu organizaseră deplin armata roşie".

Este deci în primul rând contrastul acesta veşnic între bogăţiile Ucrainei şi regiunile din centrul şi nordul Rusiei, mult mai sărace, care îşi găsesc resursele necesare pentru aprovizionare tocmai în sud, încât era oarecum o tendinţă organică a nordului, manifestată totdeauna, să ajungă din nou în stăpânirea regiunilor dela sud, pe când armata din sud nu mai avea prea mare interes să lupte în regiunile de pădure şi mlaştini, mult mai sărace, ale centrului şi nordului.

In al doilea rând e una din dramele care s'au desfăşurat în decursul revoluţiei ruseşti: ţărănimea a fost încântată şi de promisiunile care i se făcuseră de regimul sovietic dela

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

început: "pământ şi pace",- pacea era încă un deziderat, dar pe pământ puseseră efectiv stăpânire; toate imensele moşii ale mobililor ruşi le fuseseră date şi aveau iluzia că vor rămâne ei cu ele. Aceasta a fost abilitatea sovieticilor: să desfăşoare revoluţia pe etape şi să lase ţărănimii iluzia că ea va putea fructifica pământurile dobândite. Ceeace aveau în minte s'a văzut mai târziu: regimul de colectivizare totală a pământului este un fenomen care a apărut după câţiva ani; dar pentru momentul acela, în lupta cu armatele albe care nu aveau nici un program,- nu se ştia ce vroiau generalii lui Denchin, dacă vroiau să restabilească vechiul regim sau altceva,- firesţe propaganda făcută de sovietici trăgea folos din nelămurirea asupra obiectivelor din tabăra adversă.

In scurt, în toamna 1919 şi iarna 1919 a intervenit această lichidare a frontului de sud din care Enciclopedia sovietică face un mare titlu de glorie lui Stalin ! Trebue în paranteză să adăogăm că această Enciclopedie care face un deosebit merit nu numai politic, dar şi strategic tovarăşului Stalin, cuprinde afirmaţiuni care trebuesc luate cu oarecari precauţiuni, deoarece

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

evoluţia istoriografiei sovietice este foarte rapidă: o serie de nume cari au avut un rol însemnat în primele zile ale revoluţiei, au dispărut pe măsură ce apăreau altele noi! In cărţile sovietice de astăzi abia veţi mai găsi pomenit numele lui Trotzki, care a fost organizatorul armatei roşii dar care a ajuns în conflict cu Stalin,- şi atunci, eliminările s'au făcut nu numai în ceeace priveşte prezentul dar şi în ceeace priveşte trecutul: Trotzki trebue să dispară chiar din istorie. Au ştiut deci dacă meritele lui Stalin, descrise atât de abundent, sunt chiar aşa cum au fost relatate. Dacă vor fi fost aşa, atunci sunt totuşi interesante de examinat, pentru că ne arată pe Stalin încă în toamna 1919 propunând consiliului revoluţionar de război un plan de acţiune exact pe aceleaşi teritorii pe care se desfăşoară războiul actual: ofensiva la Harcov, spargere spre sud şi înaintarea spre Marea Neagră, etc toate acestea ar lămuri multe din împrejurările războiului sau operaţiunilor actuale. In orice caz ne lămuresc că avem de a face cu oameni cari gândesc acest teren nu numai de astăzi, dar de acum două decenii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Rezultatul însă a fost că armatele lui Denikin au fost înfrânte. In marte parte ele s'au împrăştiat. Incet-încet au fost respinse dincolo de Don; Sovietele urmărindu-le, au pătruns în teritoriile Cazacilor; a căzut Ecaterinodarul care de atunci s'a numit Krasnodar. Albii s'au refugiat în Crimeia, unde generalul Wrangel rămăsese să conducă aceste rămăşiţe din armata contra-revoluţionară.

A mai fost un epilog al capitolului revoluţiei ruseşti în Marea Neagră:

In primăvara 1920 sovietele au fost ocupate pe alte fronturi: începuseră luptele cu Polonii. In Polonia, sub conducerea militară a mareşalului Pilsudscky, începuse o ofensivă în stil mare împotriva roşilor în Ucraina şi armatele polono-ucrainiene au ocupat la un moment dat Kiev-ul.

A urmat o contraofensivă sovietică, în care conducătorul principal era generalul Tuchacewsky şi care în vara 1920 a ajuns până sub zidurile Varşoviei.

Sunt cunoscute bătăliile dramatice din jurul Varşoviei şi până la urmă respingerea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

forţelor sovietice. Franţa trimisese acolo ca specialist pe generalul Weygand, se pare însă că meritul principal al acţiunii revine Comandanţilor poloni.

Toate acestea au dat oarecare răgaz sudului, şi atunci Wrangel, a reorganizat forţele şi în vara 1920 a reluat ofensiva şi a încercat să pătrundă din nou spre Nipru şi Don.

Însă cum au terminat operaţiunile în vest, sovietele au încheiat armistiţiul cu Polonii şi s'au concentrat cu toată repeziciunea spre sud, iar în toamna 1920 au dat un asalt general asupra Crimeei. Aci conducătorul a fost un general sovietic cu nume românesc, generalul Frunză, originar din Transnistria, apreciat de sovietici ca unul din întemetorii armatei roşii. Frunză n'a reuşit însă în totul. Crimeea a fost recucerită, însă Wrangel a reuşit să-şi îmbarce cea mai mare parte a forţelor sale la Feodosia şi să se refugieze cu ele la Constantinopol. Aci rămăşiţele acestei armate au avut o soartă destul de tristă; multă vreme au fost cantonate în peninsula Galipoli în condiţiuni mizerabile;

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

apoi a intervenit o înţelegere cu Aliaţii, după care s'au risipit în largul lumii. O mare parte din aceşti foşti ostaşi s'au aşezat în Balcani, o parte la noi, altă parte în Franţa, mulţi din ei vor mai fi trăind şi astăzi,

Cu aceasta capitolul revoluţiei ruseşti se încheie prin triumful complect al Sovietelor pe ţărmul de nord al Mării Negre, unde reintră în posesia Crimeii şi litoralul Mării Negre până la Nistru.

In timpul acesta, în celelalte regiuni ale Mării Negre se petreceau împrejurări destul de tulburi. In regiunile Caucazului, îndată ce se retrăseseră armatele germane şi turceşti care la un moment dat stăpâniseră acolo, apăruseră armatele engleze. In toamna lui 1918, Transcaucazia a fost ocupată de armatele engleze debarcate la Baku, care au intrat şi în Batum,- evident cu interese foarte uşor de întrevăzut, petrolul,- şi au apărut atunci, în virtutea dreptului de auto-determinare al naţionalităţilor proclamat pe de o parte de revoluţia rusească şi pe de altă parte de cele 14 puncte ale preşedintelui Wilson care fixau principiile generale ale orga-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

izării politice a lumii,- state noi, fiecare
din naţionalităţile respective căutând să-şi dea o
formă de stat. De pildă, Georgia declarată inde-
pendentă şi-a continuat existenţa sub ocupaţiune
engleză. Tot astfel s'au menţinut o republică ar-
meană, una tătărască în estul Transcaucaziei şi
o republică a Azubaijianului la marginea Persiei.
Afară de acestea trebue să menţionăm şi triburile
de munte care şi ele s'au constituit în republici
independente în munţii Caucazului.

In perioada din 1918-1919, când marile puteri
deliberau la Paris, s'au făcut multe proecte şi
pentru aceste regiuni. Anglia în special, la un
moment dat avea impresia că va putea creia ca un
fel de protectorat, o margine înaintată a posesiu-
nilor ei în Asia, cu alte cuvinte că pe lângă
bazinul dela Mossul pe care forţele engleze puse-
seră mâna, vor putea păstra şi celelalte rezerve
mari de petrol, cele din Baku.

Lectura politică era mai ales în discuţie.
Ei era însă un angajament al aliaţilor pe care
trebuiau să-l împlinească: crearea unui stat armean
care era mai ales prevăzut în discuţiunile ce
aveau loc în America. Cercurile americane erau
foarte interesate de crearea acestui stat, era un
fel de reacţiune împotriva măcelurilor cari se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

petrecuseră în ultimele decenii împotriva Armenilor şi o aşezare dreaptă a păcii în aceste regiuni ale Orientului trebuia neapărat să cuprindă şi un stat armean independent.

Insă din nefericire, tuturor acestor proecte le lipsea forţa efectivă care să le pună în practică. Puterile care deliberau la Paris asupra soartei lumii, nu mai aveau în mână potenţialul militar şi energia suficientă pentru a duce până la capăt planurile de reorganizare ale lumii în aceste regiuni ale Răsăritului. Istovirea care se simte în problema rusească se resfrânge îndată asupra problemelor orientale. Rezultatul a fost că Orientalii au simţit foarte repede această stare de lucruri. După o primă fază în care totul s'a părut a se închina în faţa voinţei britanice, au început reacţiunile naţionaliste care tindeau spre independenţă şi care din istovirea forţelor aliate socoteau că vor putea folosi situaţia pentru a realiza o Asie a Asiaticilor. Este o extindere a principiului naţionalităţilor care de abia acum ajunge la toate consecinţele sale logice în Orientul apropiat şi mijlociu.

In Caucaz împrejurările s'au simţit în cursul anului 1920, En[illegible] începuseră întâi

n'a mai admis această politică, iar America s'a retras încetul cu încetul din toate împrejurările în care intrase în războiul mondial, lăsând fireşte în multe privinţe lacune şi chiar haos.

Cine a profitat de pe urma acestor împrejurări? Evident, forţele care se ridicau de pe urma retragerii puterilor aliate, pe de o parte Sovietele, pe de altă parte forţele naţionale care începeau să se înfiripe în Orientul mijlociu, în special Turcii.

Sovietele însă erau în faza în care armatele albe din sudul Rusiei se înfăţişau ca reprezentanţii Rusiei eterne, Rusiei una şi indivizibilă, ei nu admiteau nici un fel de tranzacţie asupra graniţelor viitoare ale Rusiei. In mod fatal aceste naţionalităţi de margine erau în conflict cu Albii, nu vedeau nici o perspectivă de înţelegere. Chiar şi la noi, de ce nu s'a dat din partea noastră un sprijin mai accentuat lui Deniohin? Pentru că armata lui nu vroia să recunoască nici unirea Basarabiei cu România.

Sovietele procedau mai abil, ele urmăreau o politică de înţelegere cu naţionalităţile, de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

înapoi spre regiunile obârşiei lor îndepărtate! Pe această linie se aşează şi această luptă atât de ciudată.

Însă în anul 1920, oboseala care cuprinsese forţele aliate a început să se resimtă şi aci. Armatele engleze au evacuat pe rând în cursul anului 1920-1921 toate posturile înaintate pe care le ocupaseră în regiunile Transcaucaziei. Politica engleză socotea abil să treacă mâna în această direcţiune şi trecea mâna aliaţilor americani. America trebuia să intervină aci, să ia protecţia acestei regiuni, mandatul asupra ei.

America a început să-şi facă socotelile, s'a constatat că o armată de 150.000 oameni minimum este necesară pentru a menţine ordinea în aceste regiuni, şi entuziasmul a scăzut îndată, pentru că trimiterea unui corp expediţionar în Asia mijlocie nu mai încălzea pe nimeni în America.

De altminteri se produsese acolo o întoarcere de opinie publică, una din acele răsturnări de păreri care uneori fac îngrijorătoare starea de lucruri de dincolo de Ocean: în anul 1920 politica preşedintelui Wilson de intervenţie în treburile lumii şi ale Europei, a fost părăsită, s'a produs o reacţiune în sens opus şi Senatul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

prin a ocupa aceste regiuni şi a duce chiar lupte cu Bolşevicii care încercau din nou să pătrundă aci. S'au petrecut aci capitole foarte ciudate de istorie, necunoscute bine încă nici astăzi. Este un roman întreg de aventuri, acel al lui Enver Paşa, conducătorul Turciei în timpul războiului care a trecut apoi, după capitularea Turciei, în centrul Asiei şi a dus acolo un fel de viaţă de Han turcesc din timpurile primitive, luptând contra bolşevicilor. A şi căzut în lupta cu ei în timpul anului 1920.

Un alt capitol este lupta Englezilor care au pătruns în Iran, cu elementele bolşevice. Este interesant de notat că aceşti Bolşevici nu erau numai "roşii", ci armata roşie care se constituise în aceste regiuni îndepărtate era alcătuită mai ales din prizonieri germani şi austro-maghiari. Încât, avem acest episod destul de curios în istoria universală, a luptelor între cavaleria englo-indiană pe ţărmul Caspicei cu armata roşie maghiară care venia din fundul Turkestanului. Este ceva în destinele istoriei, este probabil o care-care atragere organică a pământului, care se manifestă în cursul veacurilor şi fatal aduce pe oameni

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

largă autonomie, recunoaşterea drepturilor de auto-determinare, a drepturilor naţiunilor care trăesc pe teritoriul rusesc, cesiuni largi şi generoase (tratatul dela Riga prin care se încheia războiul cu Polonii ceda Poloniei imense teritorii locuite nu numai de Poloni dar şi de Ruşi albi sau Ucrainieni), înţelegerea cu Turcia a fixat graniţele Turciei acolo unde erau înainte de 1877; de asemenea cu statele Baltice, se recunoaşte independenţa lor şi s'a recunoscut şi independenţa Finlandei. Miliukof totalizând aceste cesiuni făcute de Rusia ajunge la un total de 868 mii km.pătraţi şi de 27.500.000 locuitori. Ba la 7 Mai 1920 Sovietele au recunoscut şi independenţa Georgiei printr'un tratat formal.

In această politică generoasă, Sovietele au făcut totuşi două rezerve, două excepţiuni, care sunt de notat pentru tot cursul împrejurărilor următoare: una din aceste excepţiuni a fost tocmai Transcaucazia: după ce recunoscuseră în mod solemn la 7 Mai 1920 independenţa Georgiei, Sovietele au folosit plecarea armatelor engleze şi călcând înţelegerea la care au ajuns cu guvernul naţionalist din Georgia au năvălit în regiunile Transcaucaziei pe care le-au reocupat

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în întregime după lupte grele în care Georgienii în special am făcut o rezistenţă disperată dar inutilă

In 1922 Sovietele erau stăpâne în Caucazia.

A mai fost însă o altă excepţie: Basarabia. Din primul moment al pătrunderii armatelor româneşti în Basarabia, Ianuarie 1918, pentru restabilirea ordinei turburată de mişcările revoluţionare, pentru paza depozitelor armatei noastre, în primul moment Sovietele au rupt relaţiunile cu România. Reprezentantul nostru la Petrograd, Constantin Diamandi, a fost arestat şi tot aşa cum altădată Turcii trimeteau la "7 Turnuri" pe cei ce nu le erau pe plac, Sovietele i-au trimis la cetatea Petropavlovsk, de unde cu greu a scăpat numai datorită intervenţiilor diplomatice ce s'au făcut. Tezaurul Băncii Naţionale a fost sechestrat ca aparţinând unui regim oligarhic românesc. Reacţiunea a fost deci imediată, Sovietele au rupt relaţiunile cu noi pe chestia Basarabiei.

Ne-am aflat atunci într'o stare de război cu Sovietele, care a durat până la 1933, adică 15 ani, când Sovietele şi noi am semnat faimosul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pact de neagresiune, definiţia agresorului, în care de o parte şi de alta se renunţă la întrebuinţarea violenţei şi războiului !

In diferite împrejurări s'a încercat să se lămurească această chestiune. In 1918 s'au întreprins tratative directe care n'au izbutit. In 1924 o conferinţă la Viena a întrunit pe delegaţii noştri împreună cu cei sovietici. N'a fost posibilă înţelegerea, Sovietele au ridicat permanent chestiunea Basarabiei.

Trebue deci să constatăm că la regula de împăciuire cu naţionalităţile, de recunoaştere a libertăţii tuturor popoarelor care trăiau altădată pe teritoriul Rusiei şi care fuseseră oprimate de regimul ţarist - aceasta era limbajul ţinut de reprezentanţii sovietici revoluţionari,- erau totuşi două excepţiuni care se aşează -ciudată împrejurare- tocmai pe ţărmurile Mării Negre, tocmai la cele două capete ale ei: pe de o parte Transcaucazia, pe de altă parte Basarabia. Aceasta ne arată că regimul sovietic făcând aceste excepţiuni la regula sa generală, urmărea altceva: în aceste două puncte esenţiale pe care le deţinduse stăpânirea ţaristă în decursul se-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

colului XIX, în regiunile dincolo de Caucaz, care deschideau drumul spre ţărmurile Caspicei şi pe de altă parte aci la noi unde ajunsese la gurile Dunării, regimul sovietic nu înţelegea să părăsească scopurile de totdeauna ale politicii imperialiste ruseşti. Aceasta este concluziunea care rezultă în mod evident din acţiunea urmărită de regimul sovietic în aceste două capete ale bazinului Mării Negre.

Cât de mult erau să se adeverească aceste prevederi ne-au dovedit-o cu prisosinţă evenimentele din vremea din urmă şi chiar cele pe care le trăim astăzi.

De altminteri, această continuitate în ţelurile imperialismului rusesc de odinioară şi a celui sovietic, era să se vădească chiar într'o împrejurare mult mai apropiată de evenimentele descrise astăzi, anume în timpul crizei strâmtorilor ieşită din revoluţia turcă ce a urmat celei ruseşti şi asupra vicisitudinilor căreia va fi nevoe să stăruim în capitolul următor.

Ne-am ocupat până acum de laturea de miazănoapte în problema Mării Negre. Am arătat cum au evoluat împrejurările pe litoralul nordic, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

spaţiul de interese ruseşti al Mării Negre, şi aţi văzut cum, după vicisitudinile războiului mondial, la un moment dat ajunsese în Marea Neagră o stăpânire germano-turcă. Pe urmă, după peripeţiile revoluţiei ruseşti, după alternativele de înaintare şi retragere ale armatelor roşii şi albe, s'a ajuns la finele anului 1920 la recucerirea Crimeei de către forţele roşii, prin victoriile generalului Frunză la consolidarea puterii sovietice pe întregul litoral de nord al mării Negre.

Am amintit de asemenea, pe cât a fost posibil, vicisitudinile statelor înfiinţate în Caucaz şi Transcaucazia în anii aceştia atât de turburi dela sfârşitul războiului mondial. S'au format acolo unele statuleţe, Armenia, Georgia şi Azerbaidjan, care toate pe urmă au dispărut imediat ce s'a retras puterea din afară care reuşise să le menţină această quasi-independenţă; întâiu forţele germane care menţinuseră câtva timp fiinţa statului georgian, pe urmă forţele engleze care ocupaseră regiunea după victoria Aliaţilor şi care au rămas acolo până în 1920. Insă în 1921 aceste forţe au început a fi retrase şi Transcaucazia a rămas pradă celor două pu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

teri vecine: cea rusească dela nord şi cea turcească dela sud.

Trecem acum la laturea de miazăzi a problemei de care ne ocupăm, adică la aceea turcească. Ne vom ocupa cu alte cuvinte de ceeace s'a petrecut în Turcia în legătură cu problema Mării Negre, în acești ani hotărâtori care au urmat sfârşitului războiului mondial. Pentru Turcia, războiul se închee cu armistiţiul, am putea zice cu capitularea dela Mudros

In Octombrie 1918, după ce se prăbuşise frontul dela Salonic, după-ce armatele aliate începeau marşul lor în inima Balcanilor spre Skoplie şi spre Sofia, şi mai departe spre Dunăre, un corp al acestei armate dela Salonic a trecut în Tracia occidentală, pe urmă în Turcia orientală şi s'a îndreptat spre Constantinopol. In acelaş timp flota anglo-britanică a apărut la gurile Strâmtorilor şi s'a pregătit o acţiune pe mare şi pe uscat împotriva Constantinopolului.

Intâiu guvernul otoman a socotit că singura soluţie este să facă ceeace făcuse şi Bulgaria şi să depună armele. Armistiţiul a fost încheiat la Mudros şi reprezentanţii englezi au fost conduşi de amiralul Calthorpe. Amiralul n'a uitat că era amiral şi încă amiral britanic; interesele lui s'au concentrat asupra mării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Firește că a cerut predarea strâmtorilor și a vaselor de război care alcătuiau flota otomană.

In privința forțelor armate de uscat amiralul avea mai puțin interes, așa că era vorba numai de o demobilizare treptată a lor. In unele regiuni puteau păstra chiar câteva efective pentru a menține ordinea. Restul condițiunilor urmau să se stabilească mai târziu. Condițiunea principală era stabilită, ea era ocuparea strâmtorilor de către armatele engleze.

In sfârșit, corpul care s'a apropiat de uscat, de sub comanda mareșalului Franchot d'Esperey n'a mai avut decât satisfacția mai mult platonică de a defila ca învingător pe străzile Constantinopolului, căci stăpânirea efectivă era în mâinile Britanicilor.

După aceea a urmat un interval oarecare în care nu s'a mai știut nimic precis în ceeace privea soarta acestei regiuni. Conferința de pace își începuse lucrările, dar alte probleme erau pe planul întâiu: condițiunile impuse Germaniei, fruntariile erau încă netrase, erau numai linii de armistițiu care oscilau după împrejurări; Europa era în haos.

In asemenea împrejurări au început să se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nfiripeze la cârmuitorii Imperiului otoman oare-
ari iluziuni: poate totuşi o cât mai mare conce-
[illegible]ste faţă de cererile engleze ar mai putea
alva ceva din existenţa imperiului? Interesând
aglia la existenţa Imperiului Otom[illegible]nesta
oate şi-ar mai putea prelungi existenţa, făcând
ncesiunile necesare, pierzând regiunile din Ara-
ia şi acele din Siria, unde se vedea bine tendin-
a căci între francezi şi englezi se făcuse un
ord denumit Sykes-Picot, după negociatorii săi
ntru delimitarea influenţelor britanice şi fran-
ze în Siria. Aceste provincii trebuiau sacrifi-
te, dar poate se va putea salva restul, credeau
nducătorii dela Constantinopol.

Aceste iluziuni au fost repede risipite,
a văzut că conferinţa avea alte vederi şi alte
gajamente. Să urmărim pe hartă cum se delimi-
aceste proecte; iluziunile conducătorilor
ci se izbeau de trei greutăţi principale:

1. In primul rând angajamentul pe care şi-l
seră Aliaţii învingători pentru înfiinţarea
i stat armean. Era un angajament moral de a da
ecompensă poporului armean pentru atâtea pri-
dii încercate; trebuia să li se dea un stat
eva în Răsăritul Anatoliei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

2. In rândul Aliaţilor învingători era şi Grecia, care participase foarte activ la partea finală a războiului. Grecii contribuiseră la spargerea frontului dela Salonic, aceasta necesita satisfacerea unor pretenţiuni foarte întinse. Pe de o parte, desigur aceste pretenţiuni aveau să fie satisfăcute în Europa în dauna Bulgariei, dar nu într'o proporţie prea întinsă, deoarece aci mai era şi Serbia care învia după victoria de pe frontul dela Salonic. In consecinţă planurile greceşti au început să se întindă asupra ţărmurilor Mării Egee. Era "megali idea", ideia cea mare, care acum avea o întindere de înfăptuire, ca toate ţărmurile Mării Egee să fie ale lor. Vechiul vis, ca crucea grecească să se aşeze din nou pe Sf. Sofia, şi vechiul Bizanţ să învie, părea să aibă o posibilitate de realizare.

3. Dar însfârşit mai era încă ceva, mai erau pactele secrete făcute între aliaţi în timpul războiului, care după ce împărţiseră în mod destul de samavolnic Siria, într'o zonă britanică şi una franceză, se întinseseră acum la Asia Mică, pentru care Italia ridicase pretenţiuni, şi partea de sud a Anatoliei fusese decretată zonă de influenţă italiană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Erau atâtea consideraţiuni care nu prea făceau uşoară soarta unui Imperiu Otoman care şi-ar fi continuat existenţa.

Insfârşit a fost un factor pe care nimeni nu-l socotise, un factor care şi-a făcut atunci loc în istorie şi care confirmă încă odată zicătoarea pe care v'o citam după cartea lui Pingaud, comparaţia cu pielea ursului din pădure: când Aliaţii îşi împărţeau strămtorile ele erau încă ţinute atunci de mâini turceşti. Si acum deliberările conferinţei se făceau asupra unui teritoriu a cărui stăpânire nu aparţinea acelor care deliberau asupra lui.

Încă un lucru ciudat s'a întâmplat atunci. Turcii, sub o formă de stat nouă, au avut această pretenţiune neauzită să hotărască singuri despre soarta lor, şi să-şi continue ei prin propriile lor forţe viaţa în Asia.

In Turcia, când s'a văzut care sunt adevăratele tendinţe de pace,- că este vorba pur şi simplu de o ciopârţire totală a tot ce rămăsese din acest imperiu şi că Asia Mică trebuia să se împartă între armeni, greci, zone de influenţă italiană şi franceză - aceste impre-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

jurări au stârnit mai ales în cercurile militare turceşti care eşiseră din războiu fără să fi uitat rezistenţa victorioasă dela Dardanele, o revoltă care s'a transformat într'o mişcare cu caracter naţionalist.

Indată ce s'au văzut din mersul lucrărilor conferinţei de pace, că Aliaţii erau la capătul sforţărilor lor, că, în afară de regiunile din Europa pe care le posedau efectiv, tot ce combinau ca proecte pentru regiuni depărtate nu erau realizabil ca stăpânire efectivă, deodată în tot Orientul depărtat au izbucnit mişcări de aceeaşi natură cu aceea pe care o vom examina acum la Turci.

Aşa în Persia, aproape în acelaş timp, un ofiţer printr'o lovitură de stat s'a constituit şah, a răsturnat dinastia de până atunci şi a întocmit un regim de stăpânire cu forţa. Este regimul lui Riza Pahlevi, care a instituit o nouă dinastie ce a dăinuit până acum în urmă, până când noul războiu mondial a dus la ocuparea Persiei de Ruşi şi Englezi şi a cărui domnie de două decenii a adus foarte multe schimbări în viaţa străveche a Iranului.

Prof. Gh. BRATIANU, Istoria universală, Fasc. 42

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Mai departe în Afganistan o mişcare de acelaş fel a avut exponent pe regele Amanulah. Această mişcare a vrut să facă din Afganistan un stat independent, căruia să nu-i mai pese de voinţa altor puteri ca odinioară a Rusiei şi a Angliei.

In sfârşit am putea merge mai departe să cercetăm ceeace frământa în acest moment China, turburări care acolo nu s'au terminat nici azi. Tot în aceşti ani avem afirmarea tot mai limpede a unui naţionalism chinezesc, care de atunci a luat forme politice mai complexe.

Aşa dar mişcarea din Anatolia se încadrează într'o serie de mişcări naţionaliste care se deslănţuesc dela un capăt la altul al Asiei şi care au un îndoit fundament.

In primul rând ideia naţională care vine din Europa, unde popoarele îşi făcuseră o armă din ea. Acum însă aceeaşi idee în Asia se ridica contra Europei şi a Europenilor.

In al doilea rând prăbuşirea şi slăbirea Europei în acest războiu de patru ani; istovirea unora dintre statele ei, desfiinţarea altora. Aceşti conducători orientali prinseseră momentul care le permitea să-şi realizeze dorinţele mai mult ca oricând.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Exponentul mişcării din Turcia a fost un general Mustafa Kemal. El era din cercul acelor ofiţeri tineri care se distinseseră încă din timpul războaielor balcanice şi făcea parte din asociaţia "Uniune şi Progres". Mustafa Kemal n'a fost un conducător principal, ci un afiliat. Această mişcare este în legătură cu mişcarea franco-masonică; cercul "Uniune şi progres" este tot o lojă. Acest lucru nu este lipsit de semnificaţie: poate unele ajutoare pe care le-a primit în urmă mişcarea aceasta în unele cercuri europene, se explică şi pe această latură.

Aceasta este un aspect încă foarte puţin cunoscut ca să putem pătrunde în el şi să ajungem la concluzii. Eu o fac numai sub formă de presupunere.

Generalul a ajuns vestit ca învingătorul dela Anarfarta, înălţimi care înconjurau strâmtorile la Gelipoli. Întâmplarea făcuse ca în momentul cel mai dramatic, când englezii pătrunseseră până la culmile care stăpânesc strâmtorile, Mustafa Kemal să fie acolo. Dar şi norocul l-a ajutat, pentru că documentele englezeşti arată că trupele lor ajunseseră stăpâne pe culmile peninsulei Gelipoli, însă dintr'o eroare a comandamen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tului englez, proprille lor vase de războiu i-au bombardat cu obuze de calibru mare; toţi acei care le cunosc ştiu ce înseamnă Pe lângă energia lui Kemal a contribuit şi norocul la salvarea situaţiei Turcilor.

El era un şef cu un real prestigiu militar; politiceşte încă nu se afirmase. A avut ideia bine precizată - şi pentru aceasta a folosit sentimentul de indignare care se manifesta în armată contra unor condiţiuni prea grele - ideie foarte simplă ca toate ideile mari, că s'a sfârşit cu Imperiul Otoman, că trebue rupt odată cu această tradiţie şi că dacă Turcia vrea să existe, ea trebue să existe ca stat naţional, fără arabi, fără armeni, fără sirieni şi a ajuns după cum vom vedea să fie şi fără greci; ea trebue să se mărginească la spaţiul Asiei Mici, al Anatoliei pe care îl cuceriseră Selgiukizii odinioară şi la posesiunea strâmtorilor.

Acest plan comporta şi alte consecinţe. Ruptura cu imperiul otoman însemna răsturnarea dinastiei, desfiinţarea sultanatului. Dar odată desfiinţat sultanatul, nu trebuia desfiinţat şi califatul ? Nu atrăgea această reformă radicală o desfiinţare a puterii re-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ligioase ? Înţelepciunea lui Mustafa a fost că a ştiut să păstreze secretul şi că cei care l-au urmat au aflat numai din etapă în etapă revoluţia acestui conducător.

Mişcarea pentru o Turcie naţională cuprinde diferite etape, pe care le însemnă însăşi centrele din care Mustafa Kemal şi-a dat directivele. A început prin a debarca la Samsun, unde a luat comanda forţelor turceşti de pe ţărmul Mării Negre. Foarte curând şi-a dat seama că nu poate să se manifeste acolo; englezii ocupaseră şi Samsunul odată cu trecerea Transcaucaziei şi o mişcare turcească naţionalistă nu se putea desvolta în asemenea condiţiuni.

Atunci a trecut la Amasia, căci ceva mai la interior scăpa de control. Dar nici Amasia nu l-a satisfăcut şi a trecut la Sivas, mai la interior, unde s'a făcut prima adunare a noii mişcări, s'au adunat în jurul noului crez întâii săi partizani.

Constantinopolul l-a chemat la ordine; văzând că nu mai ascultă a fost destituit din comanda lui, dar aceasta nu mai avea acum importanţă. Un congres turc a fost convocat la Erzerum în vara lui 1919, la care au venit

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

delegaţii din toate părţile Anatoliei şi au început să delibereze asupra măsurilor de luat, pentru înfiinţarea unui stat naţional.

La 17 Octombrie 1919 s-au rupt definitiv legăturile între noul guvern şi guvernul rămas la Constantinopol. De atunci se poate spune că guvernul sultanului reprezintă numai o faţadă în dosul căreia nu exista nimic; el nu se mai menţine decât prin armatele puterilor străine care ocupă vechea capitală a imperiului.

In timpul acesta puterile deliberau şi a fost un episod în vremurile acelea care este bine de amintit, pentru că nu se ştie niciodată care vor fi împrejurările în decursul istoriei şi totdeauna trebuesc amintite oarecari veleităţi, chiar dacă nu s'au realizat în trecut, pentru că ne mai putem întâlni cu ele la diferite cotituri ale drumului.

In vara lui 1919 a apărut ideia ca strâmtorile să fie aşezate sub mandat american. Aci, prezenţa unei puteri de dincolo de Atlantic, avea un caracter mai desinteresat decât acea a imperiului britanic care era mai aproape. Chiar în jurul lui Mustafa Kemal se înclina spre invocarea unui protectorat american; America era

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

departe, ceeace îi ferea de o supraveghere prea apropiată. Aceasta era poate o soluţie.

Unul din delegaţii italieni, Aldevrandi Marescotti, care a publicat acum câţiva ani sub titlul de "Guerra diplomatica" un foarte interesant volum, care reproduce însuşi şedinţele Consiliului de Patru, ne arată în ce mod a fost respinsă această manevră.

La un moment dat delegaţia Indiei a protestat, spunând că lumea musulmană ar vedea cu ochi foarte răi depărtarea Califului din locul său tradiţional dela Stambul, aşa că această regiune a strâmtorilor trebue să rămână în posesiunea şefului religios dela Constantinopol.

Va fi fost sau nu o legătură între capul delegaţiei engleze la Conferinţă, Lloyd George şi acest demers ? Este de presupus. Firesce că această perspectivă a opunerii atâtor sute de mii de musulmani împotriva sa, a emoţionat pe preşedintele Wilson, care a renunţat la ideea mandatului.

In vremea aceasta se precizau tot mai limpede obiectivele Aliaţilor. Trec la delimitarea lor pe hartă; ea va ilustra mai bine decât orice raţiunile pentru care a izbândit

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

revoluţia turcească.

Intre timp însă s'a prezentat delegaţiunea otomană la conferinţa de pace. S'a petrecut un episod tragi-comic; ultimul reprezentant al Imperiului otoman, marele vizir al sultanului Mehemed VI era în capul delegaţiei turceşti. El a ţinut un discurs în care arunca toată vina pe marii criminali care atrăseseră Turcia pe calea războiului, acum dispăruţi, Talaat, Enver, etc. El aducea Turcia acum în noua alianţă, gata de a asigura un regim generos tuturor minorităţilor naţionale.

Răspunsul a fost dat de Clemenceau; cu sarcasmul său obişnuit i-a spus că contrastează foarte mult aceste frumoase făgăduieli cu barbaria pe care Turcii o dovediseră din timpuri îndepărtate. Desigur această primire nu putea ridica prestigiul sultanului, iar delegaţia a plecat repede îndărăt în ţară. Dar să recurgem la izvoare.

Acest volum pe care n'am putut să-l consult în deajuns, cuprinde nu mai puţin de 677 pagini, este discursul rostit de Mustafa Kemal, ga.iul, învingătorul, în faţa parlamentului din Ankara. Câtă vreme a fost ascultat de parlamenari nu ştiu. Dat fiind proporţiile discursului

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nu mă mir să fi ţinut toată luna. Data este Octombrie 1927. Nu mă îndoesc că a fost ascultat cu respect, pentru că lipsa de respect atrăgea consecinţe fatale.

Din el am extras o hartă, dar cine vrea să se documenteze asupra acestei epoci a istoriei turceşti noi să citească discursul lui Mustafa Kemal, care este expunerea unui factor important în acea vreme, a tuturor împrejurărilor de atunci.

Harta este însă elocventă şi permite, în ceva mai puţin decât 677 pagini ale discursului, să ne lămurim asupra situaţiei. Iată cum se prezintă ea.

In faţa situaţiei nenorocite, delegaţia musulmană a fost adusă să semneze un tratat, tratatul dela Sèvres, la 11 August 1920; se vede cât de mult timp a trebuit - armistiţiul din Mudros se încheiase în Octombrie 1918 - aproape doi ani.

Tratatul dela Sèvres prevedea o zonă neutră în jurul strâmtorilor. Constantinopol era oraş internaţional şi această zonă se întindea pe o distanţă de câţiva km. la liniile dela Ceatalgea şi trecea pe peninsula opusă aceleia dela Galipoli pe ţărmul Asiei.

Era o zonă ceva mai modestă decât aceea pretinsă la 1915 de către guvernul ţarist pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ăpânirea străinilor.

In Asia Mică se prevedea crearea unui stat rmean, ale cărui frontiere porneau dela sud , lacul Van şi ajungeau cu diferite întrân- uri şi eşinduri, la vest de Prapezunt. Toată rtea aceasta, în estul Anatoliei era detaşată teritoriul Turciei şi constituia un nou stat rmean care se prelungea peste graniţa veche în epublica armeană din Transcaucazia.

Partea din vestul Asiei Mici, pornind dela ona neutră internaţională din jurul străinilor şi coborând în jos în jurul Smirnei, iarăşi se despărţea şi trecea în stăpânirea directă a reciei. Se realiza astfel visul grecesc al stă- pânirii pe ambele maluri ale mării Egee.

Partea de sud a Asiei Mici era zonă - nu se ştia încă bine - de influenţă sau de stăpânire italiană. De fapt trupele italiene debarcaseră aci.

In definitiv, ce mai rămânea atunci din Turcia? Rămânea un fel de zonă informă, care se prelungea în Asia mică dealungul zonei fran- ceze la nordul Siriei, un fel de fâşie lungă care se întindea între zona franceză şi statul armean.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Urma să se hotărască asupra ţărmului de nord al Asiei Mici, despre care turcii credeau că va rămâne lor, Eroare, pentru că aci debarcaseră trupe greceşti. Si atunci, tot ţărmul Asiei Mici, aproape dela zona internaţională a strâmtorilor până la graniţe armeană, la est de Trapezunt era să formeze un fel de copie modernă a imperiului lui Mitridate, republica Pontului. Trebuia să existe o republică grecească a Pontului, care a şi dăinuit mai multe luni.

In interiorul Asiei Mici rămânea doar o fâşie încă nedefinită, care era singura parte asupra căreia nimeni nu emisese vreo revendicare a unui drept politic, istoric sau economic, şi aceasta se dădea turcilor. Aceasta le rămânea după tratatul din Sèvres.

Tratatul din Sèvres pare că a avut un efect formidabil. Dacă mai lipsea ceva lui Mustafa Kemal ca să-şi infiripeze mişcarea, atunci aceste împrejurări i-au adus argumentul. Când au văzut ce vroiau să facă puterile din ei, nimic nu i-a mai stăvilit pe revoluţionari.

Atunci Kemal şi-a condus barca cu foarte multă îndrăzneală. Ei, aci a dus un joc extrem

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de periculos; era un drum între prăpastii, în care se putea prăbuşi, când în dreapta, când în stânga, A fost o favoare a soartei că a putut birui.

Cui îi era încredinţată executarea acestui tratat în anul 1920 ? Aliaţii căutau un soldat, o spadă, ei nu mai puteau lupta. Această spadă a fost armata grecească, încă intactă, utilată în Asia Mică cu material nou. Ea trebuia să execute această acţiune.

Printr'un gest aproape de sfidare, conducătorul mişcării turceşti părăsind Erzerumul unde îşi ţinuse întâiul congres, îşi mutase cartierul general al acţiunii într'un oraş în plină stepă din podişul anatolic, la Ankara, fostă Angora, unde foarte greu s'a făcut loc statului major şi guvernului său. Pe atunci acolo existau numai câteva vile, Ankara modernă a apărut mai târziu. Şi de aci a început rezistenţa în contra înaintării armatei greceşti, care pătrundea în spre est, în interiorul Anatoliei.

Pentru a face faţă acestui pericol şi pentru a putea rezista armatei greceşti echipate cu material şi bani englezeşti, ce a făcut Mus-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tafa Kemal ? A căutat întâiu să înlăture dificultatea pe care o avea în spate, unde se constituia statul armean. Şi atunci legătura s'a făcut aproape dela sine.

Aceste împrejurări am putea zice că s'ar putea asemăna - pe vremuri Iorga făcuse la Academie o comparaţie istorică între armeni şi români, dar acum este o altă asemănare - că Armenia a jucat în anul acesta rolul Poloniei, Armenia a fost o altă Polonie. După cum Polonia a fost fatal copleşită şi împărţită între cei doi puternici vecini, Germania şi Rusia, tot aşa şi Armenia a dispărut între Turci şi Ruşi.

Ca o concesie, Turcii au recăpătat atunci dela Ruşi regiunea Karsului, unde este şi astăzi frontiera, iar din toată Armenia proectată de tratatul de pace, n'a mai rămas decât o mică porţiune în jurul Erivanului, care a rămas republică armeană, însă republică sovietică făcând parte din U.R.S.S.

Cu aceasta pericolul dinspre est dispăruse şi, mai mult decât atât, se pare că armata turcească a căpătat atunci sprijinul efectiv în arme, muniţiuni şi instructori poate dela ruşi, dela Soviete. Sovietele aveau tot

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

interesul, dat fiind termenii în care se găseau cu puterile învingătoare, să sprijine mişcarea turcească.

De altfel, tactica rusească în acest timp era să sprijine mişcările naţionaliste, ca sub această flamură să-şi desvolte pe urmă ideia comunistă. Turcia însă nu s'a lăsat înşelată; ea a luat dela ruşi ce a putut folosi, arme, muniţiuni, însă agitaţiuni comuniste nu s'au făcut în Turcia lui Kemal şi cei care au încercat acest lucru au plătit-o scump .

Campania din Anatolia de Vest a fost dezastruoasă. Grecii au ocupat o largă zonă în Asia mică, au ajuns la Eski Sehri şi au luat în stăpânire toată partea de Vest, regiunea cea mai bogată Turcii erau daţi îndărăt în podişul Anatoliei, în toată sărăcia şi greutăţile lui.

Insă atunci s'a întâmplat o schimbare care a avut consecinţe foarte grave pentru Greci. Regele Constantin fusese răsturnat prin intervenţiunea Aliaţilor, care nu-l socotiseră destul de favorabil cauzei lor. In 1917 fusese proclamat ca urmaş al lui, fiul său Alexandru, care a domnit în Grecia până la 1920. O fatalitate însă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

o muşcătură de maimuţă, care sunt foarte periculoase, a răpus pe tânărul rege şi tronul a devenit vacant.

Atunci s'a produs deodată o mişcare foarte puternică de opinie publică. Poporul grec, cu mari însuşiri dar foarte schimbător în opiniile sale politice, obosit şi de războiul lung suportat pe teritoriul său, deodată a descoperit că se săturase de guvernul care cucerise roadele războiului şi a rechemat pe regele Constantin.

Anglia a continuat să colaboreze cu ei, însă Franţa n'a putut ierta regelui simpatiile dinaintea războiului mondial faţă de Germania şi de aci s'a produs o ruptură din care a decurs încetinirea luptelor cu Turcia.

Iată cum Mustafa Kemal a putut să-şi concentreze atenţia asupra Vestului. A pornit o nouă ofensivă şi în vara lui 1921, în luna August, au avut loc marile bătălii pe cursul râului Sakaria. Aci s'au desfăşurat bătălii care au pus în primejdie, chiar Ankara, însă nu au fost hotărâtoare, pentru că Turcii s'au retras pe poziţiile lor interioare, iar armatele greceşti n'au mai înaintat.

In 1922 condiţiile generale se modifică. In Grecia izbucniseră câteva mişcări contra continuă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rii războiului. Mustafa Kemal a aşteptat momentul oportun pentru a profita de aceste împrejurări şi în August 1922 intrăm în a treia fază a războiului greco-turc.

Marea ofensivă a lui Mustafa Kemal a avut rezultate surprinzătoare. In câteva zile de luptă liniile greceşti au fost rupte şi armatele greceşti au fost aruncate în mare. In câteva zile trupele lui Mustafa Kemal au ajuns la Smirna.

E de prisos să amintim ororile acestui război, în care întâi Grecii au măcelărit pe Turci, iar acum erau măcelăriţi Grecii de către Turci.

Fapt este că Turcii au fost din nou la marginile Asiei Mici şi au ajuns la zona neutrală pe care o ocupau forţele engleze.

A fost atunci un moment de mare criză, pentru că Anglia se ocupa formal la înaintarea armatelor turceşti în zona strâmtorilor. Pe de altă parte, armatele turceşti pe temeiul victoriei care le întrecea prevederile, nu erau dispuse să se oprească.

Englezii au făcut apel la Aliaţi. Francezii

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

s'au rezervat, fusese misiunea lui Franklin Bouillon, care reluase legăturile cu Mustafa. A fost un moment în care România fusese gata să trimeată una sau mai multe divizii, ceeace rezulta din apărarea intereselor noastre la strămtori.

Insă înţelepciunea a biruit. Mustafa Kemal şi-a oprit trupele la timp şi războiul s'a încheiat prin armistiţiul dela Mudania, din care rezulta că grecii se retrăgeau complect din toată Tracia Orientală.

O nouă conferinţă de pace a fost întrunită pentru a delibera asupra acestor împrejurări. Conferinţa s'a întrunit la Lausanne la 20 Decembrie 1922. Deschiderea acestei conferinţe s'a făcut cu multă solemnitate. Au figurat de acolo din partea unor ţări chiar conducătorii guvernelor: Poincaré, şeful guvernul francez, Mussolini, care tocmai îşi inaugurase stăpânirea în Italia. Din partea Angliei a venit Lord Curzon, ministrul de externe, cunoscător al problemelor orientale.

A fost invitată şi Rusia Sovietică care reluase contactul cu puterile apusene şi apăruse încă din Aprilie la Conferinţa din Genova.

Atunci apăruse tovarăşul Cicerin, care nu

Prof. Ch. BRĂTIANU, Istoria universală, Fasc. 43

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ra de loc reprezentantul unor clase diriguitoare sovietice, ci descendentul unei foarte vechi familii aristocratice, fiind pătruns de toate ideile vechilor stăpânitori.

Preşedintele delegaţiei turceşti era generalul Ismet Inonu, care folosea în mod foarte abil un defect fizic. Era se pare afectat de oarecare surditate, aşa încât acest defect îl făcea să nu audă niciodată propunerile desavantajoase turciei, însă primdea foarte bine orice împrejurare care favoriza ţara lui.

Delegaţia română era condusă de Duca.

Conferinţa s'a desfăşurat cu foarte multe peripeţii. La un moment dat s'a ajuns la un "non possumus" de o parte şi de alta şi lucrările au fost întrerupte dela 6 Februarie la 24 Aprilie 1923. De abia la 23 Iulie 1923 după şase luni de deliberări, comitete şi consilii s'a ajuns la tratatul dela Lausanne.

In realitate se înfruntau două teze: teza britanică şi teza rusească. Teza britanică, care recunoştea noile limite ale statului turcesc, voia să impună un regim de trecere liberă prin strâmtori; teza rusească, căuta să restrângă aceste posibilităţi de navigaţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In spatele delegaţiei turceşti se vedea voinţa delegaţiei sovietice, care îşi găsise exponentul pentru a-i apăra punctul de vedere.

Vă puteţi referi la lucrările profesorului Daşcovici, specialist în această materie. Nu sunt tot deauna de acord cu părerile lui recente, de care mă voi ocupa în curând, dar aceasta nu mă împiedică să vă recomand cărţile d-sale anterioare, dintre care "Marea noastră sau regimul strâmtorilor", conţine o expunere foarte completă a tuturor împrejurărilor în privinţa strâmtorilor, începând din antichitate şi insistând asupra conferinţelor dela Lausanne şi Montreux.

El insistă de pildă asupra acţiunii delegaţiei ruseşti la Lausanne şi declaraţiei caracteristice a şefului ei:

"Rusia renunţând la năzuinţele ei asupra Constantinopolului şi a strâmtorilor, numai două combinaţii sunt cu putinţă: întâia e închiderea strâmtorilor pentru vasele de război şi suveranitatea Turciei, adică zidul mijlociu despărţitor între sferele de influenţă rusă şi britanică; a doua este o combinaţie internaţională, care va aduce conflictele şi rivalităţile lumei întregi în această regiune".

Se vedea deci din capul locului opunerea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"O combinaţie internaţională aceasta înseamnă perpetuarea turburărilor în locul păcii, o încălcare permanentă a siguranţei şi a suveranităţii Turciei şi la sfârşit nevoia pentru Rusia de a se înarma, de a se înarma mereu. De aceea se impune acest zid mijlocitor care va despărţi cu adevărat rivalităţile...".

Si mai ales închiderea strâmtorilor pentru a da posibilitate Rusiei de a desvolta cum îi convine flota ei în Marea Neagră.

Iată de altfel şi părerea Lordului Curzon: E de observat că programul care se îngrijeşte de interesele Turciei e prezentat de Rusia. Nu mă aşteptam să-l văd pe d. Cicerin, care reprezintă atâtea state şi cu un fes pe cap".

Din toate aceste deliberări a eşit tratatul din Lausanne, o piatră de hotar în definiţiunea problemei pe care o cercetăm, pentru că el hotărăşte următoarele puncte, care din nefericire nu s'au menţinut.

El prevede o zonă neutră pe marginile Strâmtorilor, unde era oprit orice fel de pregătire sau fortificaţiune militară.

Pe de altă parte Marea Neagră şi strâmtorile erau libere pentru trecerea vaselor tuturor sta-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

telor, atât vase comerciale, cât şi cele de război." Şi de război, este un punct important căruia i se aducea o restricţiune, aceea că tonajul vaselor de război ce intră în marea Neagră să nu depăşească tonajul maxim al flotelor riverane. Cu alte cuvinte, să nu poată intra în Marea Neagră o flotă mai puternică decât cea rusească, singura care mai exista la acea dată.

Se prevedeau norme şi pentru trecerea avioanelor peste strâmtori şi o comisiune a strâmtorilor, asemănătoare comisiunii care exista de atâta vreme pentru Gurile Dunării, trebuia să reglementeze aceste împrejurări.

Tot atunci s'a făcut o radicală aplanare a chestiunilor pendinte de Turci şi Greci. S'a făcut o uriaşă deplasare de populaţii, s'au strămutat sute de mii de Greci din Asia Mică în Grecia şi foarte mulţi musulmani au venit din Grecia în Asia. Această deplasare a avut de efect un lucru neaşteptat, că după terminarea acestui sângeros război, s'a putut ajunge la o pace sinceră şi reală între Grecia şi Turcia, care a rămas în picioare până la începutul războiului mondial actual. Este una din întoarcerile istorice cele mai remarcabile, din acest punct de vedere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Din acest moment Turcia a pornit pe un drum nou. Invingătorul, gaziul Mustafa Kemal nu mai avea să ţină seama de ce a fost înainte, Sultanatul a fost desfiinţat. S'a menţinut câtăva vreme formula califatului, care a fost înlăturat în curând şi peste puţin timp familia imperială otomană a luat drumul pribegiei. Reforme radicale au schimbat în câţiva ani faţa ţării.

O rudă a mea, ministru al Greciei la Ankara, la un moment dat s'a găsit într'o mare încurcătură. Era vorba de serbarea independenţei greceşti în noua capitală turcă; aceasta era o împrejurare delicată. Ministrul grec s'a dus la ministerul de externe să întrebe dacă i se permite această sărbătorire şi iată ce i s'a răspuns: "Dar cum să nu? Noi am rupt cu Imperiul Otoman; dvs. Greci sărbătoriţi cei dintâi independenţa dvs. faţă de imperiul otoman, iar noi sărbătorim cei din urmă independenţa de imperiul otoman". Aşa de radicală era despărţirea de trecut.

Au urmat reforme cu schimbarea alfabetului, desfiinţarea fesului. Reformatorul Atatyrk a procedat mai radical decât Petru cel Mare. Cu mij-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

loace drastice foarte "turceşti", noul regim s'a impus şi a domnit. Dovadă că şi după moartea conducătorului său, noul stat naţional s'a menţinut şi dăinuieşte.

Dar perspectivele foarte frumoase care se întrevedeau în chestiunea Mării Negre, libertatea navigaţiei şi a trecerii prin strâmtori, au fost t tot mai mult înăbuşite de împrejurările care prevesteau apropierea crizei şi a războiului actual.

Am oprit expunerea noastră la încheerea tratatului din Lausanne.

Acest tratat deschidea desigur perspective foarte vaste, foarte frumoase, pe care însă trecerea vremii le-a dovedit tot atâtea iluzii. Pentru prima dată se făcuse pentru Marea Neagră un regim care o asimila în totul cu celelalte mări ale pământului, regimul liberei treceri prin strâmtori, dus şi întors, nu numai pentru vasele de comerţ, dar şi pentru vasele de război. O singură limită, un singur plafon: ca vasele de război din Marea Neagră să nu depăşească tonajul flotei puterilor riverane ale Mării Negre, adică cu alte cuvinte puterile flotei ruseşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Totuşi, faţă de prescripţiunile anterioare era un pas însemnat spre normalizarea regimului de navigaţie în această mare, tot odată o perspectivă deosebit de interesantă pentru ţara noastră despre care se va spune în curând că regimul strâmtorilor şi al Mării Negre sunt însăşi plămânii prin care respiră, deci cu cât plămânii respiră mai liber cu atât viaţa părea mai îndrumată spre normal.

Şi totuşi, atârnau în cumpănă aceşti factori permanenţi pe care îi defineşte un istoric american, Gibbons, care în 1916 a scris a istorie a imperiului otoman; în lucrarea lui se găseşte această constatare cu care, împrumutându-o, încheiam ultimul capitol al istoriei negoţului genovez în Marea Neagră; atâta timp cât va fi apă în Marea Neagră şi grâu în stepele Rusiei va fi totdeauna o chestiune a strâmtorilor.

M'am mirat să găsesc tocmai sub pana unui istoric american o concepţie atât de clasică a chestiuni Mării Negre şi a strâmtorilor; acestea erau date valabile pentru problema Mării Negre în secolul trecut, până în ultimul deceniu al veacului trecut, dar nu se mai potrivesc cu începu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

tul veacului nostru, deoarece în acest răstimp a apărut în problema aceasta un factor nou, un factor care răstoarnă datele problemei şi le tulbură aci după cum le tulbură în toate probleme le geo-politice de pe suprafaţa globului. N'aşi îndrăzni să spun că este un factor permanent deoarece nu ştim dacă acest element va stărui în durata secolelor, că va fi un factor cu care să poţi socoti în condiţiuni invariabile; şi, dacă atenţiunea Dvs. se aţinteşte asupra acestei enigme să spunem imediat că este vorba de petrol; acesta este factorul nou care apare spre sfârşitul secolului trecut şi se ridică tot mai covârşitor în desvoltarea secolului nostru.

Că sunt îndoieli asupra permanenţei sale, aceasta o spun geologii, care de ani de zile susţin că petrolul nu este un venit ca alt produs al pământului, ci este un capital, şi acest capital, ca oricare altul, este supus istovirii; va veni o vreme, spun ei, în care această sursă esenţială de combustibil pentru viaţa tehnică şi industrială, nu va mai fi.

In foarte multe domenii se caută înlocuirea acestui combustibil, spre a pregăti terenul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

pentru vremea când nu se va mai găsi. Ba unii prevăd că această istovire n'ar fi chiar aşa de îndepărtată; este o întrebare pe care specialiştii o repetă: copiii copiilor noştri, poate nu vor mai cunoaşte extragerea acestui combustibil! - deci din aceste motive eu nu îndrăznesc a-l numi factor permanent; dar în orice caz este un factor determinant, cel puţin din ultimii ani ai secolului trecut, până acum şi timpul ne va spune dacă formula lui Miron Costin "şi peste veacul nostru viitor" se va aplica acestei probleme.

Desvoltarea acestor industrii de petrol privesc chestiunea Mării Negre prin cele două extremităţi ale ei. Pe de o parte, dincolo de Marea Neagră regiuni tot mai întinse se deschid desvoltării acestei extracţiuni şi industrii; s'a pornit dela Baku, peninsula Apşeron, pe care Goerin o numia "degetul întins spre India" şi s'a trecut tot mai mult spre Groznîi în Caucazul nord-estic şi chiar spre nord-vest la Maikop. Toată regiunea aceasta dela nord pare a fi un lanţ de câmpuri de exploatări petrolifere. Iar de altă parte nu mai este un secret că în jurul Mării Caspice aceste regiuni petrolifere se întind mult mai departe spre est şi spre re-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

giuni de bogate rezerve petrolifere. Din momentul în care produsele Mării Caspice se scurg direct la Batum prin așa zisul "pipe-line", petrolul devine un factor determinant în problema Mării Negre după cum a devenit și prin desvoltarea paralelă a industriei petrolifere în România și prin existența celeilalte "pipe-line" care duce petrolul nostru spre Dunăre și spre mare.

Că petrolul este un factor din ce în ce mai hotărâtor nu numai în problemele economice, dar și în cele politice, aceasta ne-o dovedesc o mulțime de împrejurări. Există o literatură destul de bogată, în detaliile căreia nu voiu intra. Unii autori în descrierile lor par a exagera și o oarecare fantezie literară. Evident însă nu-sunt tem în măsură să ne pronunțăm în totul asupra unui capitol de istorie atât de recent. Fapt însă este că acest element devine un factor de cea mai mare importanță.

Să urmărim pe scurt desvoltarea lui în ambele sectoare ce se învecinează cu Marea Neagră.

In România preocupările industriei petrolifere devin mai importante și trec în domeniul preocupărilor de stat, în ultimul deceniu al vea-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ului trecut. Prima lege a minelor este legea Carp din 1895. De atunci s'a simţit nevoia să se stăvilească prin lege desvoltarea resurselor miniere în genere şi în special a celor petrolifere cari în Valea Prahovei începeau să ia o tot mai mare desvoltare. Această lege a rămas în vigoare până la Constituţia dela 1923 care a introdus alte principii. Fapt este că toate legiuirile noastre n'au fost în stare să înlăture un fenomen care precumpăneşte în desvoltarea industriei de petrol românesti şi anume: covârşitoarea intervenţiune a capitalului şi intereselor străine. Astfel, în 1914 era în mâinile concernelor străine 93% din petrolul extras din ţara noastră. Englezii, Germanii, Francezii, Belgienii, Americanii luau 93% iar nouă ne rămânea 7%. Si, să tem că nu vom găsi în timpurile în care trăim o prea mare şi radicală modificare a acestor cifre. Poate că până la sfârşitul războiului unele măsuri vor schimba în mai bine proporţia, în favoarea intereselor noastre.

Este firesc ca această chestiune să fi jucat un rol foarte mare în timpul şi imediat după

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

războiul mondial. Este cunoscută importanţa participării germane la exploatările acestei industrii ale noastre în anii care au precedat războiul mondial şi este de asemenea cunoscut sacrificiul imens care s'a impus pentru noi în 1916 - când noi eram în retragere - şi când echipele britanice au venit să distrugă complect toată industria de petrol din valea Prahovei. A fost un imens incendiu care în primele zile ale lui Noembrie 1916 a mistuit toate sursele noastre de petrol, lăsând vrăjmaşului care ocupa numai scrum şi cenuşă. A fost unul din cele mai uriaşe incendii şi sacrificii din partea noastră. Cu ce răsplată s'a ales ţară noastră de pe urma acestui sacrificiu, aceasta v'o poate spune mai în detaliu istoria conferinţei de pace şi a reparaţiunilor dela sfârşitul războiului.

Însă că petrolul era un factor primordial, aceasta, cel puţin pentru mine, a reieşit dintr'o examinare cât de sumară a corespondenţei delegaţilor nostri la conferinţa dela 1919 în care se vede extrem de limpede importanţa acestei probleme şi greutatea în care se vede extrem de limpede importanţa acestei probleme şi greutatea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ou care ea apăsa asupra întregei situaţiuni a ţării în clipele deosebit de însemnate prin care trecea în 1919. Intr'o carte pe care am publicat-o acum câţiva ani, "Acţiunea politică şi militară a României în 1919" şi în care am adunat şi informaţii inedite, am intitulat chiar capitolul III "Probleme Păcii şi ale petrolului" şi începeam prin această constatare:

"E totdeauna un rol ingrat de a pătrunde în dosul scenei. La lumina rampei, totul se înfăţişează ordonat şi impunător; palatele îşi înalţă clădirile măreţe, grădinile pline de flori se întind departe până la margini de pădure, pe care le luminează, după coloritul lămpilor, căldura soarelui de amiază sau razele reci ale lunii. De treci însă în dosul decorului, nu mai vezi decât pânza şi cartonul şi maşinăria care manevrează faţadele, după nevoile reprezentaţiei. Aci nimic nu mai este estetic, totul e însă efectiv.

"Aceleaşi impresii se pot căpăta şi în dosul scenei politice. Faţada Conferinţei era desigur din cele mai impunătoare: pace şi justiţie, înfrăţirea popoarelor; în dosul ei însă, o puternică maşinărie economică determina schimbările de decor, impunând ddosea şi personagiilor

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

stituţiuni corespunzătoare".

Şi citam ca exemplu o scrisoare în care era vorba de o chestiune la urma urmei foarte măruntă; situaţiunea noastră financiară la eşirea din războiu era aşa de strălucită, încât pentru a face faţă chiar nevoilor personalului nostru diplomatic în străinătate era numai decât nevoe de un împrumut de 10 milioane fr.francezi. în valută scăzută, pentru că nu mai era valuta dela începutul războiului. In definitiv o nimica toată în tranzacţiile financiare care se fac între state. Iată ce spunea însă la 10 Februarie într'o scrisoare trimisă în ţară, primul nostru delegat la conferinţa de pace de atunci:

"... în chestiunea economică, tendinţa de trusturi şi monopolizare se afirmă foarte puternic şi ne pun cuţitul la gât.

"In special în chestiunea petrolurilor va trebui să lăsăm Francezilor cel puţin cât au avut Germanii până înainte de război; ei reclamă ca o condiţiune sine qua non pentru orice ajutor bănesc să li se cedeze acţiunile germane din societăţile petrolifere şi cred că nu vom putea reduce pretenţiunile lor sub acest minim, menţinând însă principiile generale prin care ne asigurăm participa-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

rea noastră efectivă la desvoltarea acestei industrii.

Aceasta este adevărata cauză pentru care până acum n'am izbutit să obţinem nici măcar cele 10 milioane de franci care ni se făgăduise pentru plăţile urgente de făcut aci şi pentru care toţi cei care au vrut să ne facilite emiteri de bonuri de tezaur, au fost împiedicaţi".

Iar în marginea textului bătut la maşină, aceste rânduri scrise cu mâna lui, îndeajuns de semnificative:

"Toţi cheşeftarii şi toţi vrăjmaşii au răspândit ştirea că noi voim să monopolizăm tot pentru interese de partid şi de persoană şi au creat o atmosferă foarte mizerabilă".

Au urmat conferinţe cu delegaţii francezi şi prima dificultate se pare că a fost înlăturată. Însă această revendicare a unui monopol în schimbul acestor 10 milioane de franci,- căci despre aceasta era vorba,- propunerea aceasta a căzut, dar a reapărut sub forma unei noui propuneri de rândul acesta franco-britanice. Evident, rezistenţa la aceste presiuni era ceva mai grea. Totuşi primul nostru delegat a avut prevederea să arate d-lui Bérenger că nu trebuia în nici un caz făcut

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

prea mult zgomot pe această chestiune, deoarece se puteau amesteca şi Americanii. Si... câteva zile mai târziu, Americanii se amestecară, Intervenise d-l Baruch, consilierul financiar al preşedintelui Wilson şi care se pare că a rămas consilier şi al actualului preşedinte al St.Unite, care spunea că dacă nu se va da urmare acestei intervenţiuni a sa, vor urma represaliii foarte grave, care pentru o ţară ca a noastră priveau nu numai chestiunile financiare, ci şi aprovizionarea de către marile puteri. Aduceţi-vă aminte că în această primăvară a lui 1919 starea de lucruri era aşa de rea încât în ţara noastră, secătuită de ocupaţie şi războiu, noi trebuiam să importăm grâu din Canada, Australia, etc. Eram deci chiar din punctul de vedere al resurselor de mâncare, sub dependenţa marilor puteri.

Incontestabil că a trebuit foarte multă rezistenţă şi convingere delegaţilor nostri ca în aceste condiţiuni să apere interesele noastre naţionale, în industriile petrolifere. Mai cu seamă că cu câteva zile mai târziu şi după diversele propuneri în care procentul de parti-

---

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală, Fasc.44

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cipare sporia repede, când 35% când 51%, ne pomeniam cu un adevărat ultimatum, semnat "Hoover" care atunci conducea toate serviciile de aprovizionare ale Statelor Unite şi care făcea cunoscut că toate serviciile de aprovizionare vor înceta automat dacă nu vom satisface un număr de condiţiuni pe care le prevedea această notă ultimativă, încât se vede că regretatul Take Ionescu avea dreptate când în acelaş an la o întrunire ce avea loc la clubul partidului său, făcea această reflecţie: "Va veni ceasul când se va dovedi că în atmosfera grea ce domneşte asupra Romîniei sunt şi câteva emanaţiuni de petrol."

Prin urmare, cine ar mai putea tăgădui,- mai ales după faptele pe care le-am putut cunoaşte direct,- importanţa acestui factor în desvoltarea împrejurărilor economice şi politice dela sfârşitul secolului trecut şi mai ales din vremea războiului mondial.

Paralel cu desvoltarea industriei româneşti se desfăşura dincolo de Marea Neagră desvoltarea industriei de petrol caucaziene.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Unul din autorii care s'au ocupat cu aceste chestiuni, relatează o convorbire destul de pitorească ce ar fi avut loc între ţarul Rusiei de atunci -era încă Alexandru III- şi ministrul său de finanţe; ţarul se interesa de această chestiune a petrolului, mai ales că la Baku începuse o activitate foarte întinsă: se interesau financiarii străini, ţarul voia să capete informaţiuni, şi atunci l-a întrebat pe ministrul său contele Witte,: In definitiv, spune-mi ce este petrolul ?

- Sire, răspunse ministrul, petrolul este un lichid care ţâşneşte din pământ şi miroase urât".

- Dar a ce miroase ?

- Sire, miroase a aur !"

Prin acest răspuns, el sublinia o latură foarte importantă a problemei. Fapt este că în ultimele decenii ale secolului trecut încep să se intereseze tot mai multe cercuri financiare de această industrie, care sporesc interesul şi prin numele pe care le întâlnim. Astfel, unul care cunoscut din alt domeniu,- cine n'a auzit vorbindu-se de premiul "Nobel" pentru pace? - de fapt însă nu e vorba de Alfred Nobel,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

întemeietorul premiului, care era foarte bogat prin alte resurse (invenţiunea dinamitei), dar este vorba de Ludwig Nobel, fratele său, întemeietorul industriei petrolifere în Rusia. El şi fiul său au achiziţionat imense interese şi au devenit principalii magnaţi petroliferi din Caucaz.

Tot astfel dintre străini s'a interesat o firmă foarte puternică, firma Rotschild, care dela muchea de despărţire a celor două veacuri, capătă tot mai mare rol în această privinţă.

Insă spre deosebire de ţara noastră -şi aceasta se explică şi prin proporţiunile respective,- Rusia şi-a păzit ceva mai bine interesele proprii. Majoritatea intereselor în extragerea petrolului din regiunile Caucazului era încă la declararea războiului mondial în mâini ruseşti sau quasi-ruseşti, pentru că chiar grupul Nobel era un grup rusesc. Si dacă alte firme străine participau în mod mai larg la această extracţie, ele nu ajunseseră încă să precumpănească în interesele capitale ale Rusiei.

Concernele străine se interesau tot mai mult de aceste împrejurări, industria era în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

plină desvoltare, iar scurgerea produselor e prin Marea Neagră vă explică într'o largă măs ră şi interesul politicei ruseşti în ceeace priveşt problema Mării Negre şi stăpânirea strâmtorilor.

Ce s'a întâmplat mai târziu ne este acum cunoscut: revoluţia a izolat la un moment dat ţânu turile Caucazului. Intre 1918-20 Caucazul a fost sub supremaţia engleză. S'a părut că şi aceste regiuni ca şi altele, vor intra în sfera de influenţă a puterii care îşi însuşise de atunci şi alte regiuni însemnate petrolifere ale globului. Insă în 1920 a început întoarcerea împrejurărilor iar în 1922 Englezii părăsind Batum şi Baku, Georgia fiind cotropită, Sovietele şi-au întins iarăşi stăpânirea aci. Guvernul sovietic a decretat pur şi simplu exproprierea totală a tuturor zăcămintelor şi a întregei regiuni petrolifere. Cu aceasta o nouă problemă se deschidea şi efecte le ei se vor resimţi în desvoltarea următoare a chestiunii Mării Negre.

Intrăm acum în noul capitol: expansiunea sovi tică în Marea Neagră între cele două războaie mondiale, adică între cel încheiat la 1918 şi cel început în general în 1939 iar în regiunea noa[illegible]

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Aceast. problemă are două laturi: o latură politică, asupra căreia vom stărui mai mult în prelegerea ultimă; dar are şi un substrat economic, despre care vreau să vă întreţin acum.

Să nu vă închipuiţi că m'am convertit în totul la principiul materialismului istoric şi că voiu căuta să explic totul prin influenţa exclusivă a factorului economic. Nu putem totuşi tăgădui că factorul economic nu poate fi nesocotit, mai ales în epoca noastră, în alte epoci erau şi alte preocupări covârşitoare, de pildă cele religioase. Dar astăzi, se poate vorbi aproape de o religie a preocupărilor economice la unii oameni; ereziile sunt astăzi mai degrabă în domenii care privesc economia decât în cele religioase. Încât fatalmente trebue să dăm mai multă importanţă acestui factor.

Dela sfârşitul războiului mondial, problema petrolului în Marea Neagră se altoieşte pe o problemă generală a petrolului; dacă ar fi să descriu în linii generale problema petrolului care a urmat după războiul mondial, ne-ar trebui

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

o hartă a celor cinci continente; este interesa
de amintit că putem vorbi acum despre această pro
blemă ceva mai limpede, deoarece factorii deter-
minanţi care au fost doi oameni, au dispărut,-
ciudată împrejurare,- amândoi în preajma războiu-
lui actual. Cu moartea lor incontestabil se în-
cheie un capitol în acest domeniu şi se deschide
o altă epocă despre care nu ştim încă cum se
va desfăşura mai departe. Aceşti doi oameni sunt-
unul fiul unui negustor ambulant în Statele Unite
care el însuşi în anii săi de tinereţe pare că
a continuat această meserie părintească, însoţind-o cu aceea de ajutor la biserica oraşului
în care trăia, era J.D.Rockefeller, care a murit
acum câţiva ani, în 1937, aproape centenar,- în
vârstă de 98 ani, cu toate că doria între alte
recorduri să-l atingă şi pe cel de a fi centenar.
Celălalt, este marele său rival în anii dinainte
de războiu şi mai ales după, care şi el a închis
ochii aproape în preziua războiului actual, în
primăvara 1939; de rândul acesta este vorba de
un olandez, fiul unui căpitan de pe un vas co-
mercial şi care şi-a început cariera foarte mo-
dest, ca funcţionar de bancă, întâiu în Olanda,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

apoi în coloniile olandeze, şi care se numia H. Deterding, mai pe urmă olandezul devenind englez a devenit "Sir Henry" şi unul din cei mai mari factori ai problemei petrolului, rivalul de moarte al lui Rockefeller. Aceşti doi oameni reprezentau două organizaţiuni colosale, care în perioada de după războiu se găsesc într'o luptă crâncenă de pe urma căreia adevăratul câştigător n'a fost nici unul nici altul, ci a fost politica sovietică

Rockefeller se afla în fruntea unei imense asociaţiuni de întreprinderi, de numeroase societăţi cari la un moment dat se ridicaseră ca un trust, un monopol; apoi monopolul a fost interzis prin lege, însă societăţile independente au continuat să lucreze împreună ca şi cum nimic nu s'ar fi întâmplat. Singurul fapt că directorii lor continuau să se adune în întruniri amicale sub preşedinţia lui Rockefeller, asigura unitatea acestui formidabil concern. Este vorba de "Standard Oil" stăpânitoarea târgului petrolifer american.

Deterding nu şi-a creiat propriu zis societatea pe care a condus-o,ci se pare că ea a fost creiată de un alt olandez, Kessler.

Puţuri petrolifere au fost descoperite în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

insula Sumatra de către o societate destul de însemnată, care însă nu se putea compara cu Standard Oil care devenise formidabilă. Kessler, simţindu-se obosit, a lăsat dispoziţia ca după moartea lui societatea să fie condusă de acest Deterding, funcţionar destul de obscur, spirit cam aventuros,- însă se pare că în domeniul petrolului a avut mult mai multe posibilităţi. Dovadă imediată a simţului său comercial este că, considerând că problema petrolului este o problemă mondială, el nu poate ajunge la nimic pozitiv dacă interesele se mărginesc la o ţară mică, cum era Olanda. El tindea în sus; pentru aceasta avea nevoe de un alt sprijin, şi atunci lovitura sa de geniu a fost asociaţiunea pe care o face în 1907 cu un alt personaj ce se interesa de problemele petrolului, dar nu în ceea ce priveşte extragerea şi industria, ci exclusiv în domeniul transportului. Acest personaj se numia Marcus Samuel, născut în Whitechappel la Londra, evreu, care a devenit mai târziu Lordul Breasted. Această asociaţiune a dus la contopirea societăţii care se numia de pe atunci

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Royal Dutch, cu compania de transport care se numia Shell şi s'au numit împreună "Royal Dutch Shell".

De atunci începe o luptă crâncenă între aceste două concernuri.

Rockefeller a comis, se pare, o greşală de strategie petroliferă: el s'a mărginit la exploatarea exclusivă a domeniului american. Este adevărat că America era cea mai mare producătoare de petrol, şi mi se pare că a şi rămas,- afară numai dacă perspectivele ruseşti nu vor precumpăni şi aci. Deterding dimpotrivă a pornit la descoperirea pământurilor virgine ale industriei de petrol şi a început prin a achiziţiona însemnate interese în Caucazia. Prin Marcus Samuel a intrat în stăpânirea intereselor casei Rotschild la 1911, reuşind astfel să excludă concurenţa americană din aceste regiuni ale Asiei. China a trecut încet-încet asupra lui Royal Dutch, iar în India această influenţă a început să se simtă din ce în ce mai mult. Pe de altă parte, prin Marcus Samuel, s'a apropiat de Englezi. Doi ani mai târziu vine în contact cu un alt personaj care joacă un rol foarte mare în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

desvoltarea economiei britanice, Lordul Fisher, amiralul care a adus flotei britanice una din cele mai mari reforme şi care a preconizat din primul moment transformarea combustibilului flotei: el era de părere ca în loc de cărbune, să se treacă la o încălzire cu produsele extrase din petrol: o adevărată campanie pentru încălzirea vaselor cu petrol. Pentru aceasta însă avea nevoe de un concern petrolifer şi legătura s'a făcut cu Royal Dutch, care de atunci devine purtătoarea de cuvânt a imperiului britanic în această materie.

Dar ce privesc toate aceste chestiuni problema Mării Negre? Răspunsul îl vor da faptele.

Rivalitatea între Standard Oil şi Royal Dutch începe prin urmare dinainte de războiu, dar desigur războiul cu problemele sale uriaşe, întrerupe această rivalitate: cele două concernuri nu se puteau războiu într'un timp când puterile cărora aparţineau se apropiau pentru a ajunge aliate. A intervenit deci un armistiţiu între ele şi amândouă s'au pus în serviciul cauzei aliate. Lord Curzon spunea că aliaţii au fost purtaţi la victorie pe valuri de petrol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In 1918 situaţiunea aliaţilor devenise la un moment dat destul de critică. In anul precedent campania de submarine lansate de Germania luase astfel de proporţii încât transporturile, în special cele de petrol, erau scufundate în marea lor majoritate. In special pe frontul de vest se întrevedea din această cauză o criză de petrol. In acest moment Germanii ocupau aproape de doi ani regiunea noastră petroliferă pe care o găsiseră distrusă însă pe care cu foarte mare trudă o readuseseră în activitate. In 1918 regiunea noastră petroliferă începea să producă tratat, realizându-se până la 60% din producţia dinainte de războiu.

Pe de altă parte, prăbuşirea Rusiei adusese drapelul german la marginea Caucazului; armatele turceşti se pregăteau să ocupe ţinuturile dinspre Caspica şi deschideau perspective imense, pentru că atunci toată industria petroliferă a Caucazului intra în mâinile germane.

Era însă prea târziu, pentru că Turcii ajungând în vara lui 1918 să stăpânească Baku, se cerea încă o perioadă de timp pentru restabilirea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acestei industrii desorganizate şi pentru posibilitatea transportului fie prin Marea Neagră fie prin România, pe când în acel moment intervenise ca factor decisiv Standard Oil, care pusese la dispoziţia aliaţilor toată flota ei de transporturi petrolifere; astfel, în orice caz, petrolul a fost unul din elementele în faza decisivă a campaniei din 1918 şi cu această fază care pune capăt luptei comune a concernalor petrolifere se deschide o nouă fază asupra căreia îmi veţi îngădui să stăruesc acum.

--

După războiul mondial, interesele care fuseseră legate de alianţa puterilor care stăpâneau petrolul lumii, s'au desfăcut; şi fenomenul s'a văzut destul de repede. Dacă am pătrunde ceva mai adânc în împrejurările de care vorbeam în prelegerea trecută, vă veţi da seama de pildă că problema luptei Turciei naţionaliste pentru dobândirea strâmtorilor s'ar înfăţişa şi ea altfel: aţi vedea că în spatele rezistenţei turceşti se profilează cel puţin în perioada de la sfârşit, diferite interese petrolifere americane; abandonarea Armeniei, care fusese la un moment dat preconizată ca stat independent

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nu este străină de anumite combinaţiuni ale intereselor petrolifere. Incontestabil că în spatele ofensivei greceşti în Asia Mică se află alte interese, interesele britanice, şi armata grecească a fost în mare parte finanţată de un alt personaj, care nu aparţine decât în treacăt intereselor de petrol: este vorba de celebrul financiar de origine greacă şi care a murit ca cetăţean englez: Sir Basil Zaharof.

Interesele acestea au avut tendinţa mereu să se desfacă, totuşi au rămas unite cât timp problema rusească rămânea o necunoscută, Guvernul sovietic, stăpân pe toată regiunea Caucazului, îşi însuşise pur şi simplu toate zăcămintele şi toată industria de extracţiune petroliferă. Ce deveneau interesele proprietarilor anteriori războiului şi revoluţiei ?

O bună parte din ei nu mai aveau de face cu acţiunile şi titlurile lor. Royal Dutch a achiziţionat un foarte mare număr de asemenea titluri de proprietate, iar companiile franceze nu mai puţin; foarte multe din aceste interese trecuseră în mâini franceze. Şi atunci la prima întâlnire care s'a produs după războiu între de-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

legaţia sovietică şi reprezentanţii puterilor învingătoare - şi aceasta a fost la Genova în 1922 problema care realmente a dominat această conferinţă a fost lupta pentru petrol. S'a pus delegaţiunii sovietice (compusă din oameni foarte competenţi în această materie, ca Litvinov şi Krassin) chestiunea: Ce faceţi cu interesele foştilor proprietari ?

Atitudinea Sovietelor însă în faţa acestor presiuni a fost negativă şi hotărâtă: n'au vrut să cedeze cu nici un chip din punctul de vedere adoptat: Statul Sovietic stăpân deplin, nu recunoaşte nici un angajament anterior, nu-l interesează soarta foştilor proprietari, a titlurilor sau intereselor lor. "Dacă voiţi, trataţi cu noi, dar începeţi dela zero" - Statul Sovietic era dispus să acorde concesiuni, dar cere în schimb credite pentru desvoltarea industriei şi reconstruirea economică a Rusiei Sovietice. Nu este de mirare deci că această conferinţă n'a ajuns la mare rezultat.

Ba mai mult, căutând abil care ar putea fi forţele care ar putea-o sprijini, delegaţia sovietică a plecat dela Genova având în mână un

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

ocument care a produs atunci senzaţia unei
ombe: faimosul tratat semnat la Rapallo de de-
legaţiile sovietică şi germană, prin care se în-
heia între Germania şi Soviete un tratat de ami
iţie şi alianţă. Cu alte cuvinte contra forţei
apitaliste franco-americane, Sovietele opuneau
oeastă înţelegere cu Germania. Nu le era de ma-
e folos din punctul de vedere al sprijinului
inanciar, dar din punct de vedere politic era
eeace se numeşte "o lovitură". A fost însă o re
litate din punct de vedere industrial şi militar.

Conferinţei dela Genova i-a urmat conferin-
a dela Haga. S'au adunat aci ca prin întâmplare
toţi principalii interesaţi în chestiunile pe-
trolifere, începând cu Deterding şi toţi cei car
erau legaţi de industriile lor. Sovietele şi-au
continuat rezistenţa şi au opus o fine de nepri-
mire cu privire la orice concesiune de făcut asu
prea zăcămintelor petrolului rusesc; la conferin
a dela Haga din vara 1922 a mai jucat un rol
foarte important un personaj care a avut un rol
şi în ţara noastră - l-am cunoscut şi personal -
colonelul canadian (colonel aşa cum deveneau pe
atunci coloneii în armatele republicelor ame-
ricane) şi anume colonelul Boyle. El a apărut

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

întâiu la Iaşi în 1917 însărcinat cu serviciul de aprovizionare al armatelor aliate. Ce a reprezentat în realitate? Reprezenta interesele petrolifere? Reprezenta guvernul britanic? Reprezenta Intelligence Service? Reprezenta toate trei deodată ?

In orice caz îl regăsim jucând un foarte important rol la Genova şi la Haga, ca agent de transmisiune şi convorbire între delegaţiile intereselor petrolifere şi delegaţia sovietică.

Dar conferinţa s'a rupt şi de fapt s'a intrat într'o adevărată fază de război economic între concernele capitaliste şi regimul sovietic. Război economic dus cu toate mijloacele şi pe toate fronturile.

Rupturii dela Haga îi urmează în 1924 o răscoală foarte crâncenă în Georgia şi care a fost înăbuşită cu multe greutăţi de trupele sovietice. Sovietele au publicat apoi acte din care reeşea că acţiunea răscoalei era a propagandei britanice,- se părea că Deterding a fost unul din autorii morali ai acestei răscoale.

Prof.Gh.BRATIANU, Istoria universală,Fasc.45

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

)eterding a căutat atunci să coalizeze toate
ısturile petrolifere pentru a le împiedica să
pere petrol sovietic. "Petrolul sovietic bun
at", aceasta a fost deviza lansată pe piaţă
care a fost considerată ca o oprire morală.
ă foarte curând după ce fusese adoptată acea-
formulă, s'a constatat că pe sub mână apăreau
piaţă cantităţi destul de importante de petrol
ietic. Cum se întâmpla aceasta ?
s'a fost greu să se constate că aceleaşi con-
ne care decretaseră boicotarea, cumpăraseră pe-
lul sovietic sub preţul pieţii. S'a ajuns ast-
la un adevărat "dumping", adică vinderea sub
ţ din partea Sovietelor. Se poate spune că
rolul a fost principalul agent al poăiticei
ietice în acest al treilea deceniu al veacului
tru. Prin el se explică şi menţinerea regimu-
şi posibilităţile sale financiare într'o ţară
mată de războaie civile şi de experienţe so-
le,- şi pătrunderea ei tot mai mult pe planul
ltiicii mondiale printre puterile lumii.
Punctul culminant a fost atins la 1927 când
rsarul cel mai hotărât al Sovietelor, Deter-
, a dat ceeace rămâne marea lovitură a vieţii
:

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Acţiunea dublă de răspândire a petrolului sovietic şi propagandă comunistă se făcea simţită în toate regiunile imperiului. Atunci Deterding pentru a combate acest procedeu economic şi chiar politic, în Mai 1927 a convins poliţia de stat engleză să facă un lucru care era fără precedent în analele diplomatice- o descindere la birourile societăţii ARCOS Limited, care depindea de Ambasada Sovietică şi care era însărcinată cu reprezentarea intereselor comerciale ale Sovietelor. S'au găsit acolo acte destul de grave, care arătau că această centrală a comerţului sovietic era în realitate şi o centrală de spionaj şi o centrală de acţiune şi propagandă comunistă. Efectul a fost atât de formidabil, încât până şi relaţiunile diplomatice între Anglia şi Rusia au fost rupte. Acesta a fost un mare triumf al lui Deterding, care a încetinit pentru câtva timp procesul de expansiune al politicei sovietice.

Pentru a încheia însă acest capitol, trebue să spunem că nici această întrerupere n'a fost decisivă. In anul 1928 au reînceput cumpărările de petrol sovietic, deşi concernele decretaseră

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

o oprire totală a operaţiunilor în această direcţiune. Si când s'a reproşat casei Standard Oil că favorizează aceste tranzacţii, răspunsul a fost următorul:

"Standard Oil Co. din New-York a făcut în tovărăşia mai multor alte societăţi, inclusiv Royal Dutch Shell, înainte de 1926, timp de mai mulţi ani cumpărări de petrol rusesc. In anul acesta Sir Henry Deterding a hotărât ca societăţile sale să nu mai cumpere petrol rusesc. Standard Oil Co. din New-York a fost rugată să renunţe la alte cumpărări, dar n'a văzut nici un motiv temeinic de a renunţa la ele.

Marea distanţă între U.S.A. şi Indii face din preţul de transport din ţara noastră în Indii un factor esenţial. Dacă ar fi deci posibil să se aducă petrol rusesc cu preţ redus pe piaţa indiană, ar fi un avantaj evident de a procura asemenea cantităţi de petrol din porturile Mării Negre şi de a economisi astfel minimum 5000 mile distanţă.

Deoarece Royal Dutch Shell dispune de o mare producţie <u>în România</u> a fost în situaţie de a fi oarecum independentă de livrările petrolului rusesc, pe când Standard Oil Co. of New-York ar

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

fi trebuit să sufere mari pierderi dacă nu şi-ar fi asigurat rezerve în condiţii avantajoase pentru pieţele ei din Sud-Estul Europei şi Asia Mică".

De altă parte se amintea că încă dela 7 Iulie 1920, Departamentul de stat american autorizase tranzacţiile societăţilor private cu URSS.

Cu alte cuvinte, aceasta justifica cumpărarea petrolului rusesc de către puternicile societăţi americane. Si astfel, acest război petrolifer a continuat cu foarte multe peripeţii, până în anii cari au precedat actualului război.

Este deci limpede că din lupta dusă cu atâta furie între cei doi magnaţi ai petrolului, Rockefeller şi Deterding, între cele două uriaşe organizaţiuni ale lor, a profitat factorul sovietic, pentru că prin concurenţa dintre cele două mari trusturi de interese americane şi britanice, dumpingul sovietic vânzând la preţuri derizorii, petrolul rusesc s'a putut revărsa pe atâtea pieţi ale Europei şi ale lumii; şi de altfel să observăm că Sovietele erau foarte avantajate în aceastţ privinţă: oricând s'a desvoltat în mod normal o industrie de petrol, ea trebuia să ţină seama de investiţiuni şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

apital; Sovietele însă porneau dela tabula rasa, le expropriaseră totul, îşi însuşiseră totul, u aveau nici o socoteală cu privire la investiiuni şi capital.

Apoi, în orice exploatare societăţile capiliste lucrau cu oameni plătiţi. Sovietele însă orau cu muncă forţată, silnică. In asemenea nditiuni, pericolul sovietic în materie de mping economic creştea tot mai mult pe măsură ce apropia criza celui de al doilea război monal.

Sper că v'am lămurit îndeajuns în ce măsură torul economic al petrolului explică expansiuc politică înregistrată de Soviete în anii cari ecedează actualul război.

Capitolul pe care îmi propun să-l examinez azi te destul de complicat şi de vast, cu toate că timp ar fi relativ mai mărginit: examinarea ansiunii sovietice, în special în legătură marea Neagră, între cele două războaie mondiau mai bine zic dela tratatul dela Lausanna, care ne-am oprit în examinarea chestiunii pone şi până la împejurările care deschid capitoare se desfăşoară în faţa noastră, războiul ual.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pe de altă parte trebue să vă atrag atenţia dela început asupra unei laturi a acestei expuneri cu care nu prea sunt obişnuit. Este prima dată, într'o carieră de universitate care începe să fie lungă - cu această prelegere închei al 20-lea an de învăţământ universitar - este prima dată când sunt adus să examinez din punct de vedere istoric fapte atât de apropiate de noi.

N'aş putea spune că aceste fapte îmi sunt străine. Ele au mai făcut obiectul preocupărilor mele, dar atunci erau obiect de acţiune, pe când acum sunt material de cercetări ştiinţifice. De aceea mă voi sili să precumpănească caracterul obiectiv. Dacă totuşi şi colo va fi o notă personală, vă rog să aduceţi corectivul necesar.

Pe de altă parte, vă asigur că am o senzaţie stranie. Până acum v'am vorbit de împrejurări mai depărtate, de figuri care pentru dvs. ca şi pentru mine aveau caracterul abstract pe care îl capătă figurile istorice la o depărtare mai mare de timp; vă vorbeam de Gorceacov, de Bismarck. Acum voi avea de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

face cu oameni pe care i-am cunoscut în carne
i case; figurile lor apar în mintea mea ca ime-
inile unor oameni vii.

Si împrejurările acestea din expunerea mea de
zi au un caracter mai puţin obişnuit, faţă de
ltele. Totuşi lăsând la o parte aceste particu-
aritaţi pe care le prezintă expunerea unui ca-
itol atât de recent, care intră în cea mai îme-
iată actualitate, mă voi strădui să vă prezint
aptele aşa cum rezultă dintr'o examinare cât
ai exactă din punct de vedere istoric.

Ne oprisem la tratatul din Lausanne, care în
923 stabilea un anumit regim pentru strâmtori
i Marea Neagră: regim aproape ideal, deoarece
ra pasul cel mai înaintat ce se făcuse până acum
pre introducerea unui regim normal de naviga-
iune, de raporturi politice şi militare pe ţăr-
ul acestei mări.

El era pe de altă parte garantat de o conste-
aţie politică extrem de puternică şi care părea
-l consolida pentru multă vreme. Intocmai cum,
doua zi după congresul dela Paris din 1856 se
ncheiase o alianţă cu obiectul special de a men-
ine dispoziţiile sale între Austria, Franţa şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Anglia, care fuseseră direct interesate, tot aşa după Lausanne s'a încheiat o înţelegere între cele 4 puteri mai mari, care aveau interese mai directe sau mai indirecte pentru ceeace se stabilea în acel tratat. Aceste puteri erau Anglia, Franţa, Italia şi Japonia, care fuseseră unite pentru această împrejurare; ele garantau menţinerea acestui tratat care astfel părea aşezat pe baze de lungă durată.

Din nefericire s'au ivit desbinări care au fost repede şi iscusit folosite, în special de politica Sovietelor. Am văzut-o folosind cu abilitate, prin agenţii săi stabiliţi în toate colţurile lumii, dualismul intereselor petrolifere între Standard Oil şi Royal Dutch Shell. Vom vedea acum diferenţele de interese care încep să se stabilească nu numai din punct de vedere economic, ci şi politic şi militar, între cei care garantaseră tratatul.

Din acest punct de vedere, doi factori au însemnat foarte mult în ultimele două decenii care au decurs dela Lausanne. Pe de o parte oboseala puterilor care câştigaseră războiul; se vedea limpede că ele nu mai puteau interveni efectiv

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şi dovada fusese făcută în războiul din Asia Mică, unde Grecii fuseseră avangarda intereselor britanice. Puterile mari nu mai luptau direct, ci căutaseră soldaţi în popoarele mai mici şi mai dispuse să lupte.

Pe de altă parte s'au produs succesiv două retrageri foarte importante pe plan diplomatic şi militar şi care au influenţat tocmai atunci situaţia Europei. In primul rând s'a retras America. In anul care a urmat încheerii păcii, s'a produs în America una din acele întoarceri de opinie publică, care aduc cu ele răsturnarea totală în politica acestei ţări.

Regimul lui Wilson a fost răsturnat. Preşedintele însuşi era obosit; pare că ajunsese la anumite manifestări puţin normale, care prevesteau un sfârşit mai grabnic al vieţii. Munca colosală din timpul războiului îl istovise. Pe de altă parte curentele împotriva politicei lui creşteau şi Senatul a respins în bloc toată politica Statelor Unite.

Şi ca culme, paradisul Societăţii Naţiunilor care se consolida pe baza principiilor lui Wilson s'a alcătuit şi fără Wilson şi fără Statele Unite

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Dealtfel, în toate convenţiunile care s'au încheiat în Europa, Statele Unite au dispărut; ele au fost reprezentate de către un delegat care asista ca observator la conferinţe, dar care nu mai lua parte activă. Un asemenea observator a fost ambasadorul Childos la conferinţa din Lausanne.

La conferinţa de pace din 1919 s'a pus statelor care eşeau mărite de pe urma războiului problema unui regim deosebit, un regim internaţional, pe care aveau să-l aplice înăuntrul graniţelor lor, în special privitor la minorităţi, un tratat pe care guvernul nostru de atunci l-a respins şi a fost obligat în urmă să-l accepte.

In special acest argument a fost invocat atunci de preşedintele Wilson. Statele mici cu interese mărginite, spunea el, sunt rezultatul victoriilor noastre, a puterilor mari care au dat maximum de efort pe uscat şi pe mare; existenţa lor a fost garantată de forţele noastre, deci putem să le impunem anumite condiţii şi să intervenim în regimul lăuntric al acestor state.

Si iată că acum garanţia americană dispărea din Europa, odată cu armatele şi flota ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Această retragere a fost urmată de aceea a Angliei, ceva mai mărginită în spaţiu. N'au trecut decât doi ani după Lausanne şi tot în Elveţia, hărăzită a fi locul întâlnirilor internaţionale, de rândul acesta pe marginea unui alt lac, la Locarno, reprezentanţii a patru mari puteri europene se adunau din nou şi se făcea un nou acord foarte însemnat pentru că de rândul acesta se trata cu Germania în condiţii de egalitate şi se stabiliza pecea pe graniţele existente în apus.

Garanţia Angliei rămânea valabilă, dar era valabilă pentru frontiera pe care tratatul o fixase în apus; estul Europei trecea într 'o zonă mai puţin sigură, mai vagă. Era în orice caz o diferenţă de nivel între apusul şi estul Europei, care începea dela Locarno. Cu alte cuvinte, Anglia îşi retrăgea şi ea sprijinul flotei şi armatei pentru estul Europei şi se mărgineşte să-l ofere în vest. Este câţiva ani, primul ministru Baldwin va concretiza acest fapt prin cuvintele "graniţele noastre sunt pe Rin", dar mai departe problema rămânea deschisă.

Din aceste împrejurări decurg în cea mai mare măsură crizele care se vor desfăşura de atunci încolo şi care în ultimii ani au alunecat

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vertiginos pe planul care ne-a dus la războiul de azi.

America totuşi a mai făcut un efort, a mai apărut odată pe planul unor împrejurări internaţionale. Aceasta s'a întâmplat după terminarea războiului mondial, exact la 1 Decembrie 1928, când ministrul de externe de atunci al Statelor Unite, Kellogg a făcut proectul unui pact universal, la care urmau să adere toate statele planetei.

Aceasta era ideologia vremii. Ideologie frumoasă, idealuri ale omenirii care nu fuseseră încă atinse, care, poate într'un spirit nou de împăciuire, s'ar putea realiza. Era un pact deschis tuturor puterilor omenirii şi care împiedica războiul, pct care s'a numit Briand-Kellogg, pentru că îndată a avut sprijinul ministrului francez Briand - şi el un idealist, un visător al binelui şi al păcii, cărora credea că le sunase ceasul să fie realizate.

Pactul Briand-Kellogg s'a încheiat în 2 etape. Prima a fost semnătura dela Paris din 27 August 1928 şi în care înaltele părţi contractante declară solemn că se condamnă războiul ca mijloc de rezolvare a conflictelor dintre popoare. Cu acestea, războiul părea lichidat pentru

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

istoria omenirii.

In anul următor, în Februarie 1929 a aderat la acest pact Uniunea Sovietelor, care a invitat în mod solemn statele vecine de pe graniţa de vest a ei, din extremul nord până la Marea Neagră, ca să adere împreună cu ea la această abolire a războiului. Această aderiune s'a semnat la Moscova în primăvara lui 1929. A fost prima dată când un plenipotenţiar român şi-a pus semnătura alături de un plenipotenţiar rus sovietic.

Nu este mai puţin adevărat că tovarăşul Litvinov a găsit prilejul să facă o declaraţie care suna astfel:

"Faptul că printre noi se află în calitate de delegat semnatar al protocolului reprezentantul unui stat cu care Uniunea nu are relaţiuni diplomatice normale şi cu care existau vechi şi serioase conflicte, care n'au fost lichidate şi pe care acest protocol nu le înlătură...

(Se vede nota de ameninţare şi tendinţa de a menţine chestiunea în evidenţă)

"Acest fapt, zic, nu este decât o dovadă mai mult despre spiritul paşnic de care a în-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sufleţită Uniunea Sovietelor".

Declaraţia e caracteristică pentru necesităţile de moment ca şi pentru tendinţele permanente ale politicii ruseşti.

Totuşi pactul s'a încheiat, semnăturile au fost date şi prin această adeziune la pactul Briand-Kellogg s'a înlăturat o stare anormală şi s'a renunţat oficial de Rusia Sovietică la folosirea mijloacelor războinice.

Noi rămăsesem de fapt dela 1918 cu Sovietele în stare de război. Exista o declaraţie făcută de guvernul sovietic odată cu intrarea trupelor noastre în Basarabia şi nici un pact nu lichidase această stare de război. De fapt, ostilităţile încetaseră; mai erau din când în când treceri de contrabandă, dar nu era o acţiune de război propriu zisă.

Acum însă prin acest act diplomatic şi în drept se confirma că starea de război încetase şi că nu se va mai recurge în viitor la presiuni de această natură pentru rezolvarea problemei.

Un singur cuvânt pentru a lămuri împrejurările anterioare, din 1920 când Sovietele au fost într'o situaţie foarte grea, căci de abia

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

se încheiase campania din Polonia, unde armatele lor învinse în Varşovia de vigoarea mareşalului Pilsudsky şi de strategia lui Weygand, se întorceau îndărăt şi nu se ştia ce se va mai întâmpla cât timp era încă războiu între Polonia şi Soviete; atunci posturile de radio transmiteau intens dela Moscova la Bucureşti: Cicerin ne oferea o înţelegere.

Ba mai mult, în timpul guvernului lui Vaida care a demisionat şi a guvernului Averescu care a urmat, această propunere a fost reluată şi se pare că s'a concretizat. Se pare că Sovietele au declarat că ar renunţa la acţiunea de revendicare teritorială a Basarabiei, dacă noi am renunţa la tezaurul dela Moscova. Părerile au fost contradictorii în ce priveşte aceste condiţiuni desigur în aparenţă favorabile. Averescu era pentru, Take Ionescu însă se opunea. Regele Ferdinand a fost chemat să arbitreze şi a recurs la părerea lui Ion I.C. Brătianu; până la urmă s'a ajuns să nu se facă nimic.

Ni se pare straniu astăzi dar, pentru a înţelege aceasta, trebue să ne transpunem în

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în mentalitatea din 1920, când nimeni nu credea în stabilitatea regimului bolşevic în Rusia. Pe de altă parte noi eram sprijiniţi de Franţa, care rămăsese la punctul de vedere dela conferinţa de pace: "on ne pactisera pas avec le crime". Clemenceau vorbea de "cordonul sanitar care trebuia să se întindă dela marea Baltică la Marea Neagră.

Dar pe urmă, chiar dacă s'ar fi admis şi, am fi avut semnătura Sovietelor, recunoaşterea lor ce valoare ar fi avut ? Oare ar fi cântărit mai mult decât recunoaşterea Georgiei în 1920, pentru ca această ţară să fie invadată un an târziu ? Ar fi cântărit mai mult decât tratatul ruso-polon mai târziu, când armatele sovietice s'au revărsat asupra Poloniei, prăbuşită de victoria germană ?

Fapt este că acest pact însemna o destindere. In realitate sovietele câştigaseră un pas important: ele erau recunoscute de toţi ca un factor în politica europeană. Din acel moment va fi admisă, nu numai în tratativele economice de cumpărări ascunse, dar chiar şi în tratati-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vela politice. Aceasta a fost diplomaţia tovarăşului Litvinov.

Dar tovarăşul Litvinov a avut şi alte succese. In 1931, o parte din puterile Europei, văzând carenţa definitivă a Americii, văzând că Anglia se mărgineşte la apus şi nu se interesează de estul Europei, acei care se temeau de o acţiune a puterilor revizioniste, au început să creadă că şi Uniunea Sovietelor ar putea fi un reazăm. Atunci, în 1931 s'au deschis tratative între U.R.S.S. şi Polonia, pentru un pact de neagresiune, care, după pactul Briand-Kellog însemna un nou pas de apropiere. In curând a urmat şi Franţa.

Aceasta a pus atunci România într'o situaţie foarte grea. Aliaţii ei direcţi, recunoscuţi prin tratate, tratau cu Sovietele. Ce făcea România ?

Vă pot spune acum, că aceste puteri aliate şi amice făceau asupra României o presiune din cele mai puternice, pentru a o aduce să încheie un pact de neagresiune cu Sovietele. România nu avea nimic împotrivă. Dar la primul contact care a avut loc atunci între ministrul rus bol-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

şevic Stomoniakov şi ministrul nostru la Riga, d-l Mihail Sturza, reprezentantul sovietic a pus chestiunea litigiilor existente între Rusia Sovietică şi România. Cu alte cuvinte, pactul de neagresiune nu poate să fie încheiat, sau poate să fie încheiat numai dacă se ţine seama de existenţa unor litigii. Care puteau ele fi ? Desigur că priveau Basarabia.

Ministrul nostru la Riga a avut atunci o atitudine foarte fermă şi a respins orice convorbire şi discuţie cu reprezentantul sovietic asupra acestei chestiuni.

Pot să vă spun acestea în deplină cunoştinţă de cauză. In acelaş an, 1931, anunţam o interpelare în parlament asupra acestei chestiuni. Ministrul de externe mi-a pus la dispoziţie toate actele, chiar scrisorile primite de el cu privire la această chestiune. Si din dosarul pe care l-am putut cerceta a reeşit pentru mine că interesele ţării fuseseră bine şi temeinic apărate.

Nu este mai puţin adevărat că acest fept a creiat un desechilibru, nu în relaţiunile noastre cu Sovietele, care erau cunoscute, dar în privinţa aliaţilor noştri, pentru că anul 1932 a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

văzut încheindu-se şi un pact de neagresiuune polono-sovietic şi unul franco-sovietic, semnate la scurte intervale.

Am ridicat această chestiune în parlament. Presiunea Aliaţilor s'a făcut din nou simţită şi s'au început din nou tratativele cu Sovietele. D-l Cădere a fost însărcinat cu acest lucru.

Atunci s'a produs o lovitură de teatru. A fost demisia ministrului român la Londra, a d-lui Titulescu, care a demisionat ostentativ, protestând împotriva tratativelor duse cu Sovietele şi declarând că aceste tratative compromit drepturile ţării noastre. Guvernul Vaida a căzut, a venit un guvern condus de d. Maniu şi tratativele cu Sovietele au fost întrerupte.

Împrejurarea a fost că în Noembrie 1932 eu să fiu acel care a interpelat pe ministrul de externe Titulescu în Cameră. Dealtfel interpelarea a fost discutată de el în prealabil şi eram de acord cu atitudinea luată de noul ministru de externe, eram de acord că pacte echivoce ar fi compromis situaţia câştigată prin pactul Briand-Kellog. Aceasta a fost şi atitudi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

nea noastră: "România se mărgineşte la pactul Briand-Kellog".

Se potrivea cu răspunsul dela 1878, când se spunea că "nu am văzut până acum ca un judecător să ceară două sau mai multe zapise pentru acelaş lucru". Încercările Rusiei se încheiau deci cu un eşec în ceeace privea România, dar cu un progres în ceeace privea Franţa.

Anul 1933 a adus un eveniment care a avut o mare repercusiune în chestiunea Mării Negre. La 30 Ianuarie 1933, actualuo cancelar al Germaniei în frunteа partidului naţional-socialist ajunge la cârmă chemat de însuşi bătrânul preşedinte Hindenburg, O nouă eră începe în istoria Germaniei, pentru ca repercusiunile ei în istoria Europei să se resimtă de îndată.

In primul rând Franţa se afla în faţa acestei probleme, cu retragerea Americii din chestiunile Europei, cu Anglia garantă a graniţei ei de est dar tot mai mult încurcată în problema colonială şi care se afla într'o stare de înarmare redusă. Anglia dela războiu nu mai făcuse nici un program în privinţa înarmării

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Primul efect al schimbării regimului în Germania a fost panica în Franţa. Această panică a continuat până la izbucnirea războiului şi a deformat vederile oamenilor de stat francezi, care au avut conducerea între 1933-1939. S'a căutat imediat să se facă faţă situaţiei care devenea ameninţătoare, printr'o serie de pacte.

Am intrat în era pactelor, pactomania cum s'a spus mai târziu, pe care adversarii acestui sistem au descris-o pe larg în diferitele lor lucrări. Este pactul Societăţii Naţiunilor, care era ceva prea vag, prea vast, prea universal, prea lipsit de imediata posibilitate de aplicare. Atunci politica franceză a găsit sistemul pactelor regionale. Europa trebuia împărţită în regiuni şi aceste regiuni legate prin pacte între ele.

Primul efect a fost strângerea Micei Înţelegeri; exista până atunci o alianţă între Cehoslovacia, România şi Jugoslavia. Însă în primăvara lui 1933 s'a încheiat un pact nou al Micei Înţelegeri, prin care ea a devenit un instrument diplomatic al politi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cei Europei, iar problemele Micei înţelegeri s'au pus pe plan european.

Putem spune că însăşi din această extindere pe plan european a rezultat o slăbire a înţelegerii. Pe plan mic, probleme erau altele: România avea în faţa ei problema rusească; Cehoslovacia cea germană, Jugoslavia cea italiană: se puteau rezolva aceste probleme toate laolaltă ? Geografia răspundea aci istoriei.

Totuşi s'a mers mai departe şi în 1933 s'a realizat un nou pas. Printr'o politică abilă, Rusia folosi toate aceste momente în completarea pactelor ei de neagresiune.

In completarea pactului general apare acum un nou pact prin care se defineşte agresorul. Este o nouă convenţiune semnată la Londra în 1933, la 3 Iulie, prin care toate statele vecine Uniunii Sovietelor - din Europa până în Asia, din Polonia până în Afganistan, au alcătuit un pact, elaborat de cei mai mari jurişti ai timpului, printre cari a figurat regretatul delegat grec Politic, care a definit ce înseamnă agresorul, cel care se face culpabil de această crimă şi deci care trebue proscris în numele definiţiunii lor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Acesta era un nou pas. Cine a câştigat de pe urma lui a fost tot politica sovietică, pentru că era un nou pas pentru a intra în sistemul politicei europene.

Desigur aceste împrejurări aduceau şi o nouă destindere în politica României, fiindcă după ce se făcuse pactul de neagresiune Briand-Kellog se definea acum agresorul. Dar aci nu se spunea nimic despre teritoriu. Aceasta urma să se stabilească cu diferitele state care învecinau Rusia. In privinţa aceasta, Uniunea Sovietică a rămas de o remarcabilă continuitate de vederi până când împrejurările au adus-o să-şi valorifice pretenţiunile prin război.

Această pătrundere a politicii sovietice s'a simţit imediat, prin altă lovitură de teatru - de acum încolo ele se vor succeda necontenit - care a însemnat sfârşitul lui Ianuarie 1926. La 26 Ianuarie 1926, ziarele europene au adus stirea senzaţională că în afară de pactul polono-sovietic de neagresiune, se încheiase un pact germano-polon de neagresiune, prin care aceste două puteri care se certau pentru Danzig, înţelegeau să înlăture orice urmă de război şi să caute o împăciuire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Aceasta s'a interpretat imediat ca o defecţiune a Poloniei şi în cursul anului 1934 am asistat la lunecarea tot mai rapidă a sistemelor politice spre război. Era pentru Franţa procedeul obişnuit de garanţie faţă de puterea germană care se ridica din nou, era vechea politică care căuta protecţiire dincolo de hotarele germane, apropierea de Rusia.

In Rusia Sovietică, dincolo de România şi Polonia trebuia căutat echilibrul politicii franceze din Europa. Si am avut atunci în 1934 călătoria lui Louis Barthou care a venit şi aci, unde a fost primit în parlament şi a fost declarat cetăţean de onoare. I s'a făcut o primire puţin mai rece la Varşovia, mai friguroasă la Belgrad, în România a fost cea mai caldă.

Insă această călătorie urmărea realizarea unui pact regional, ca toate aceste mici state să fie convinse să adere la acest pact cu Uniunea Sovietică.

In 1934, în vară, s'a văzut consecinţa. Ne-am pomenit cu bomba care ne-a întrerupt [illegible]anţa: reluarea raporturilor diplomatice [illegible]re nouă şi Rusia; foarte puţini fuseseră

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

iniţiaţi, aşa că a fost o surpriză generală.

Scrisorile schimbate conţineau un cuvânt nou, cuvântul de "suveranitate". Ca să fim exacţi, împrumut culegerii d-lui Daşcovici, care a apărut sub titlul de "Interesele şi drepturile României", împrumut acestei colecţiuni textul scrisorilor. Ele sunt interesante din acest punct de vedere.

Cuvântul "suveranitate" era menţionat şi într'un text şi într'altul, în scrisorile schimbate de reprezentanţii României şi ai Sovietelor.

"Guvernele ţărilor noastre îşi garantează mutual plinul şi întregul respect al suveranităţii fiecăruia din Statele noastre şi abţinerea dela orice imixţiune, directă sau indirectă, în afacerile interne şi în desvoltarea fiecăreia dintre ele şi în special a oricărei agitaţiuni, propagandă şi oricărui fel de intervenţiuni sau de sprijin al acestora."

Acesta era textul pe baza căruia se reluau raporturi normale, după care urma să existe o legaţie a României la Moscova şi o legaţie a Rusiei în România.

A urmat apoi o discuţie vie în Comisiunea noastră a Afacerilor [illegible], dar cenzura

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

a fost severă. Mi-aduc aminte că discuţia a purtat asupra următorului fapt: dacă suveranitate înseamnă sau nu "teritoriu". In ce mă priveşte am atras atenţia că în toate tratatele încheiate de Soviete cu celelalte ţări, peste tot de făcuse o menţiune precisă a graniţelor, pe când la noi nu era de loc menţionat acest element esenţial; însă împrejurările au fost mai puternice, s'a trecut peste acest punct de vedere şi politica noastră externă şi-a urmat cursul ei.

In toamna lui 1934 s'a produs acest fapt colosal, intrarea Uniunii Sovietice în Societatea Naţiunilor. A fost admisă cu o majoritate zdrobitoare. A fost un singur gest de revoltă al Poloniei, care în urma intrării Sovietelor a denunţat tratatul minorităţilor, declarând că dacă o ţară ca Rusia, care se poartă cum se poartă cu minorităţile ei, este admisă în Societatea Naţiunilor, acesta nu-şi mai are rostul.

Intrăm într'o nouă fază, în care lunecarea spre războiu se face tot mai simţită. Se trece la pactul de asistenţă mutuală, alianţa între Soviete cu Franţa pe de o parte, cu Ceho

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

slovacia pe de altă parte. Cele două tratate au fost semnate la 2 şi 10 Maiu 1935.

In vară izbucneşte criza, provocată de intervenţiunea Italiei în Abisinia şi se ridică în Societatea Naţiunilor problema sancţiunilor. La îndemnul Marei Britanii, sprijinită de un concern de state, Italia este pusă la index, i se dau sancţiuni economice şi se indică sancţiunile militare care ar putea fi invocate. Si atunci intervine în discuţie vestitul articol 16 al pactului societăţii Naţiunilor.

Articolul 16 începe astfel:

"Dacă un membru al Societăţii recurge la război, contrar angajamentelor luate prin articolele 12, 13 sau 15, este ipso facto socotit că a săvârşit un act de război împotriva tuturor celorlalţi membri ai societăţii. Aceştia se îndatorează să rupă imediat cu el orice legături comerciale sau financiare, să interzică orice raporturi între naţionalii lor şi aceia ai statului care a călcat pactul şi să facă să înceteze orice legături financiare, comerciale sau personale, între naţionalii acestui stat şi aceia ai oricărui alt

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

stat, fie că este sau nu membru al societăţii

"In acest caz, Consiliul are datoria să recomande diferitelor guverne interesate efectivele militare, navale sau aeriene cu care membrii societăţii vor contribui, fiecare în parte, la forţele armate destinate să impună respectarea angajamentelor societăţii".

Deci dacă s'ar fi deslănţuit un război, de exemplu dacă Italia ar fi fost sprijinită de Germania - se punea de acum problema acestei apropieri pentru că Germania fusese contra sancţiunilor - atunci pactul Societăţii Naţiunilor impunea aducerea tuturor mijloacelor de război contra acestor state care contraveneau la regulele Societăţii. Acest lucru s'ar fi petrecut şi cu Sovietele; cu alte cuvinte, Sovietele trebuiau să participe cu armatele lor la un război european în contra statelor agresoare, definite de pactul Societăţii Naţiunilor.

Si atunci s'a pus problema desvoltată în etapa următoare, care s'a învârtit în jurul acestei probleme de geografie mai mult decât de politică sau de strategie: pe unde vor trece Sovietele pentru a contribui la un război european ?

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Un stat membru al Societăţii Naţiunilor, alături cu Franţa a făcut acestei chestiuni o opunere categorică; acest stat era Polonia. Dar cea mai mare întindere a graniţelor sovietice erau cu Polonia în Europa. Polonia opunându-se, Sovietele trebuiau să caute altă poartă, In primul rând trebuia să intre în joc pactul cehoslovac-rus, dar această ţară n'avea graniţe cu Rusia. Sovietele erau despărţite de o parte de România, de altă parte de Polonia. Polonia opunându-se, rămânea România.

Au urmat atunci desbaterile noastre în Presă şi Parlament în anul 1935 şi 1936, care s'au învârtit în jurul acestei chestiuni: facem sau nu pact de asistenţă mutuală cu Sovietele ? Ne obligăm sau nu să dăm drumul Sovietelor pe teritoriul nostru ?

Am fost dintre acei care s'au opus, şi argumentul principal era că nu puteam admite trecerea pe teritoriul nostru a armatei unui stat care nu ne recunoaşte teritoriul. Aveam tratatul, dar acolo nu se specifica nimic în această privinţă; era o rezervă mintală din partea Rusiei.

Au fost discuţiuni extrem de vii. Au fost scene care şi acum în amintirea mea nu

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sunt totdeauna nici liniştite, nici senine Am fost în măsură să depun pe biroul Camerei un exemplar din Crasnaia Bessarabia, în care figura Basarabia, în forma unei femei cu mâinile legate la spate, păzită de tunurile şi baionetele române, dar exemplarul era din Februarie 1936, deci mult după reluarea raporturilor diplomatice.,

Pe de altă parte, ad-l Bagcovici aducea altă contribuţie la această polemică tocmai în acelaş timp. Se punea problema reluării traficului feroviar. Această convenţie prezenta particularitatea că nu se vorbea nicăeri de frontiere; se vorbea numai de jonctiunea liniilor ferate ale liniei dela Tiraspol-Tighina în ora pilei podului de pe Nistru. Nici măcar nu se făcea mentiunea statelor care încheiau această convenţiune

In sfârşit, hărţile căilor ferate sau administrative întindeau frontiera sovietică asupra Basarabiei, sau în cel mai bun caz consideră Basarabia ca o ţară în litigiu, în discuţie.

Toate aceste argumente erau hotărâtoare pentru acei care ne ridicam în contra unei politici de apropiere cu Sovietele.

Fapt este însă că am fost singurul câtva timp care am ridicat această chestiune în Parlament. In Presă au mai ridicat-o şi alţii,

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

dar în Parlament am fost cel care a dus discuţia direct cu ministrul de externe, iar pe urmă după ce a plecat în străinătate, am continuat discuţia cu reprezentanţii lui.

Mi se opunea mereu o desmințire, că România nu va încheia pactul. În acelaş timp însă, în Franţa se discuta chiar în parlament pe unde vor trece armatele aliate ale Sovietelor şi se spunea: "Evident, prin România, care este pe punctul de a încheia un acord cu Sovietele" Aceste confuziuni şi nelămuriri întreţinute de cenzura guvernului, care dădea naştere la echivoc, mi se păreau foarte grave.

Am făcut atunci unele călătorii - asupra cărora nu insist acum, odată va veni momentul să le descriu mai pe larg - la Paris în Decembrie 1935 în care am avut ocazia să urmăresc de aproape discuţia pactului franco-sovietic; alta la Berlin în Ianuarie 1936, unde punctul meu de vedere în privinţa Sovietelor a fost întărit. Atunci am putut constata la ce rezultate am fi ajuns, dacă am fi limpezit situaţia noastră faţă de Germania, printr'un act în care nu ni se cerea atunci nici să schimbăm sistemul nostru de alianţă, ci

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

numai să proclamăm limpede abţinerea noastră dela o tovărăşie cu Sovietele. In felul acesta am fi obţinut menţinerea integrităţii teritoriului nostru faţă de alte revendicări.

Ce-i drept, nu toţi factorii politicii germane erau de părerea aceasta, dar era în puterea noastră să înclinăm balanţa într'o parte sau alta.

Ratificarea pactului franco- sovietic deslănţuie o nouă fază în politica Europei, fază acută şi dramatică.

La 7 Martie 1936 se produce făţiş criza întregului sistem european de până atunci. Armatele germane , după ordinul cancelarului, care proceda în mod unilateral, fără să consulte pe nimeni, nu trec frontiera germană, dar frontiera renană care era demilitarizată şi Führerul proclamă că Germania ocupă milităreşte întregul ei teritoriu.

Atunci politica Europei intră într'o nouă fază şi acest moment a fost folosit de Turci, iar în dosul lor de Soviete, pentru a aduce în politica Mării Negre o nouă întorsătură. Tratatul dela Lausanne a fost modificat de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

o conferinţă care s'a întrunit tot în Elveţia, la Montreux, unde la 20 Iulie 1936 s'a semnat un nou tratat, prin care se modificau condiţiunile dela Lausanne în sensul că zona din jurul Strâmtorilor pe care tratatul dela Lausanne o proclamase neutră, a fost desfiinţată. Turcia, de atunci a avut dreptul să fortifice Strâmtorile şi s'a folosit de el.

Al doilea punct modificat a fost că s'a limitat tonajul vaselor de război ce urmau să pătrundă în Marea Neagră. S'a fixat un plafon de 30.000 tone, care putea fi ridicat până la 40.000.

In al treilea rând s'a limitat termenul în care vasele străine pot sta în Marea Neagră; limita a fost de 21 de zile.

Fortificarea Strâmtorilor era în avantajul Turciei, limitarea prezenţei vaselor străine era în favoarea Rusiei. Acest lucru a fost remarcat de Litvinov, care într'un discurs şi-a rezumat astfel punctul de vedere:

"Conferinţa a recunoscut, deşi în chip "neîndreptăţitor, drepturile speciale ale Sta- "telor riverane Mării Negre în Marea Neagră "şi cu privire la trecerea prin strâmtori, "precum şi situaţia geografică specială a

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

"Mării Negre căreia nu i s'ar putea aplica pe "deantregul concepţiile generale despre liber- "tatea absolută a Mărilor. Urmărind să câşti- "ge recunoaşterea acestor principii, delega- "ţia sovietică nu s'a opus, o singură clipă, "împotriva libertăţii nelimitate a navigaţiei "comerciale în Marea Neagră , nici la înge- "duinţa comunicaţiilor între porturile aşeza- "te pe ţărmurile ei şi porturile din alte mări "Delegaţia aceasta nu s'a gândit decât să li- "miteze navigaţia marinelor militare ale pu- "terilor neriverane în timp de pace şi, mai " ales, în timp de războiu. Ea a voit, astfel "să apere această largă întindere şi ţărmuri- le ei de grozăviile unui posibil războiu vii- "tor şi să sporească siguranţa ţărilor rivere- "ne dintre care nici una n'ar putea fi bănui- "tă de gânduri agresive.... Delegaţia Sovie- telor constată cu nemărginită mulţumire că "şi-a atins în mare parte , dacă nu întru to- "tul, aceste scopuri...."

Iată ceeace revelează rolul Sovietelor în Conferinţa dela Montreux.

Trebue să spunem că atitudinea delega- ţilor noştri, a lui Titulescu, a fost atunci destul de stranie. Că a sprijinit punctul de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

vederеturcesc era natural; România era lângă Turcia şi toate puterile sprijineau punctul de vedere turcesc, considerând că Turcia nu procedează ca Germania prin fapte împlinite puse unilateral în faţa puterilor Europei. Însă acolo unde punctele noastre de vedere se întâlneau cu cele sovietice, acolo se deschide un imens semn de întrebare asupra scopurilor pe care le-ar fi urmărit delegatul nostru.

Problema aceasta a mai avut un ecou. După ce Turcia a cerut revenirea asupra tratatului din Lausanne, la noi s'a pus o problemă ciudată, chestiunea desfiinţării Comisiunii europene dela Gurile Dunării. In 1937 s'a pus chestiunea şi atunci au făcut câteva păreri că această comisiune are totuşi meritul de a menţine pavilioane neriverane în ţara noastră prezenţa simbolică măcar, a unor puteri altele decă Rusia în Marea Neagră. Din fericire, încercările de desfiinţare totală n'au izbutit şi problema aceasta nu s'a rezolvat nici până acum, pentru că, la stăruinţele României această chestiune a fost amânată pentru sfârşitul razboiului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

In toamna anului 1936 s'a produs o nouă lovitură de teatru, pentrucă Titulescu s'a găsit lipsit de portofoliul său, guvernul a demisionat şi s'a reconstituit, dar fără el. Scandalul a fost european, dar faptul era împlinit şi ministrul nostru de externe nu mai avea putinţa să-şi continue politica. Aceasta a însemnat şi o frână pentru sistemul de apropiere faţă de Soviete, care îl călăuzise în acest timp.

S'ar putea zice că vorbesc despre aceste lucruri cu un caracter încă prea proaspăt, cu o oarecare pasiune, dar aceasta reese din însăşi caracterul lor foarte actual.

Trebue să vă amintesc un fapt, care a venit ulterior să confirme punctul meu de vedere. La câteva luni după eşirea lui Titulescu din guvern, a fost un caz extraordinar, care a alarmat Parlamentul şi Presa. O carte a d-lui Şeba, ministrul Cehoslovaciei la Bucureşti, apăruse în limba cehă, sub titlul "Rusia şi Mica înţelegere". Ea cuprindea o serie de destăinuiri foarte importante ale

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

acestui diplomat.

Erau lucruri extrem de interesante, însă care de obiceiu se scriu de un diplomat când iese la pensie. Faptul senzaţional era că aceste împrejurări erau redate de un diplomat care era în funcţiune, în mijlocul nostru. Limba cehă nu este aşa de răspândită, căci au trecut câteva luni până când cititorii în afară de graniţele cehe au avut cunoştinţă de aceste împrejurări.

Dar când s'a constatat că avea cuvinte ofensatoare pentru fostul guvern jugoslav, ale cărui intimităţi erau date în vileag, iar în ceeace ne priveşte, pe lângă că se făceau aprecieri defavorabile Turcilor şi Polonilor şi revelaţiuni asupra politicei urmărite de România până în ultimele luni în care a apărut această carte, guvernul cehoslovac s'a pomenit cu note diplomatice extrem de viguroase din partea Turciei, Poloniei şi Jugoslaviei.

Noi am rămas în rezervă şi a trebuit să aducem această chestiune în Parlament. Penibilă sarcină, cu atât mai mult cu cât cartea avea o prefaţă care era semnată de

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

d-l Crofta, însuşi minsitrul de externe în funcţiune al republicii cehoslovace. Ni s'a explicat atunci că d-l Crofta serisese prefaţa, dar Doamne fereşte, nu citise cartea.

Imi aduc aminte de o butadă făcută de d-l Constantin Argentoianu în cursul unei şedinţe în care se discuta această chestiune. D-sa şedea într'o bancă din apropierea mea şi întorcându-se spre mine mi-a spus: "Dar în definitiv, Crofta a făcut prefaţa şi n'a cetit cartea, Iorga a făcut o dare de seamă şi poate nici el n'a cetit-o, de ce nu vine şi autorul să spună: Am scris această carte, e adevărat, dar vă asigur că n'am cetit-o".

Aceasta nu ajunge însă. Cartea conţinea o pagină tradusă şi verificată de trei specialişti în limbile slave: colegul nostru d-l Cancel, d-l P.P.Panaitescu şi d-l Nandris.

Iată cum sună acest pasagiu:

"După schimbul de telegrame cordiale, cu "ocaziunea aniversării începutului relaţii- "lor diplomatice româno-ruse, a început Ti- "tulescu să trateze cu Moscova despre în- "cheerea unui ajutor, mutual, după modelul

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

celui cehoslovac, aceste tratative nu sunt "terminate".

Iată revelaţiunea pe care o aduce cartea lui Seba în discuţiunea ce avusese loc şi care ne întărea pe noi, care ne opuseserăm până atunci uneori pe bază de propuneri, uneori însăşi de informaţiuni.

In momentul acesta lunecam vertiginos spre războiu. In vara lui 1936, evenimentele au fost însă ţinute în loc de războiul civil din Spania. Aceasta a fost un războiu internaţional, sub flamura celor două partide "albii" şi "roşii" care se luptau în Spania.

In realitate se angajase de atunci lupta, de o parte de axă - deşi nu se numea încă Axă, în momentul acela- pe de altă parte de Rusia care sprijinea direct trupele roşii şi în parte de Franţa, care indirect dădea ajutor taberei dela Barcelona.

Aceasta a aţintit atenţia Europei asupra acestor împrejurări încheiate cu înfrângerea Roşiilor, adică a politicei sovietelor, ceeace însemna o înfrângere pentru Rusia.

Apoi lucrurile au mers tot mai repede: Anschluss-ul, problema Sudeţilor, München, Aliaţii cad la o înţelegere cu Germania. Nici

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

o putere nu se ridică în Europa pentru menţinerea graniţelor Statului cehoslovac.Unde era Societatea Naţiunilor ?

După München s'a încheiat un acord semnat direct de Chamberlain, primul ministru englez, cu cancelarul Hitler, prin care Anglia şi Germania conveneau reciproc de a nu se angaja în nici o ostilitate.

Poate ar fi fost un moment pentru politica noastră, ca fără măcar să rupem legăturile cu puterile de care era legată, România să-şi consolideze şi relaţiunile cu Germania. Dar şi momentul acesta a fost pierdut !

Au urmat împrejurările din 1939: o nouă criză a Boemiei şi Moraviei şi ultima rămăşiţă a statului cehoslovac dispare.

Garanţiile anglo-franceze ce se oferă în Europa tuturor statelor, după o perioadă în care se experimentase această chezăşie,şi se văzuse că nu avea valoare practică.

De atunci, împrejurările se îndreptau iarăşi fără oprire spre război, când am asistat în anul 1939 la defilarea armatei germane la Berlin, care a subliniat aniversarea de 50 ani a Führerului. Marşul trupe-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

lor pe şoseaua dela Charlottenburg era dela Vest spre Est: cei ce au asistat la această defilare au avut impresia că marşul nu se va mai opri.

Şi atunci începe în estul Europei o adevărată licitaţie după alianţa sovietică. Politica tovarăşului Litvinov îşi dădea roadele după ce nu mai era în funcţie. Vara lui 1939 a văzut pornind ca la o nouă Meca valuri de experţi şi diplomaţi care se îndreptau spre Moscova, pentru ca să cearâ înţelegerea cu Sovietele.

A urmat lovitura germană, pe care toţi aţi trăit-o, înţelegerea din 26 August 1939 între Rusia şi Germania, care a însemnat precipitarea Europei în război.

Germania se simţea acoperită de valul de fortificaţii în Vest. Rusia prindea momentul ca din istovirea Europei să impună ea dictatul final cu puterile ei proaspete, de care singură la acea dată ştia ce desvoltare uriaşă luaseră. Ce a urmat în realitate se cunoaşte.

Această deslănţuire a forţelor războiului a avut o influenţă decisivă şi asupra noastră şi a problemei Mării Negre. Ea redeschidea problema graniţei noastre de înă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

gă Marea Neagră şi este un straniu paralelism, care trebue invocat aci, pentru că atârnă destul de greu în judecata evenimentelor şi a răspunderii acestor evenimente. Paralelismul se impune în judecata noastră între Tilsit 1807, anexarea Basarabiei 1812 şi Moscova 1939. Problema Basarabiei la 1940 acum reese limpede.

De altfel, conducătorii germani ne-au mărturisit prin înseşi declaraţiile lor că Basarabia a fost sacrificată în 1939. Pentru a încheia pactul cu Sovietele, Germania a trebuit să cedeze Basarabia şi părţi din Polonia; dar atunci s'a pus problema Bucovinei care a apărut ca o surpriză şi pentru Germania. Fapt este că Sovietele au folosit situaţia până la limita extremă a posibilităţilor.

Ceeace s'a întâmplat pe urmă este încă prea proaspăt: prăbuşirea Poloniei, intrarea armatelor sovietice în Polonia (17 Septemvrie 1939); se ajunge la o linie de demarcaţiune probabil mai dinainte stabilită, care aduce Sovietele până în Galiţia, unde nici nu visaseră să se stabilească.

A urmat actul a doilea, în care a trebuit să se accepte garnizoane sovietice

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

în statele baltice.

In iarna 1939-40 s'a deschis problema Finlandei, pentru punctele de frontieră. A urmat rezistenţa eroică a forţelor împotriva Sovietelor, care au înregistrat la început rezultate dezastruoase, poate prelungite dinadins, pentru a da iluzia că Sovietele nu sunt în stare să poarte război. A fost, poate nu dela început, dar pe urmă, un joc perfid. Ei au speculat împrejurările cu maximum de abilitate şi s'au înfăţişat ca un colos cu picioare de lut, care nu poate încheia socotelile nici măcar cu Finlanda. Totuşi Finlanda a trebuit să încheie pace şi să cedeze teritorii, nefiind ajutată de nicăeri.

După aceea, în faza următoare a venit la rând problema României. Nu este nevoe să vă amintesc celebrul ultimatum dela 26 Iunie 1940, care menţiona legăturile seculare ale Basarabiei cu Ucraina şi Basarabia populată de Ucrainieni. Se vedeau pretenţiunile seculare ale Rusiei.

Este de discutat dacă puteam face atunci altceva. Factorul principal în aceste împrejurări, cel care hotăra în ţara noastră, era atunci regele. Am avut ocaziunea

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

să discut această problemă cu suveranul de atunci în ultimul ceas al domniei lui, în împrejurări tragice.

In ziua de 4 septembrie ora 6 dimineaţa, i-am lămurit că domnia lui nu se poate menţine nu din cauza mişcărilor de stradă - care constituiau după părerea mea şi a altora incidente ce s'ar fi putut uşor înlătura - dar din cauza situaţiei morale. Nu se apăraseră graniţele ţării, nu se putea trage înlăuntrul ţării. Această desonoare nu începuse cu dictatul dela Viena, ci începuse cu pădusirea Basarabiei.

El mi-a răspuns atunci: "Da, am făcut o mare greşeală". Asupra acestui punct rămâne să judece istoria. Eu nu ştiu dacă atunci s'a greşit, neopunând rezistenţă militară, după experienţa ce ne-au dat-o doi ani de război. Este probabil că, cu potenţialul lor, Sovietelor nu le-ar fi fost prea greu să ne răpună. Cu siguranţă că am fi fost invadaţi cu totul şi, din acest punct de vedere, a fost prevederea de a se salva existenţa Statului.

Ceeace este de condamnat este modul cum s'a îndeplinit însă această hotărâre. Ne-am fi putut retrage şi ceda; faptul nu se

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

putea prevedea cu luni înainte?Nu se vedea limpede, în amenințarea care răsuna în discursul tovarășului Molotov, evidența acestei probleme? Nu se știa că înțelegerea era făcută? Oare nimeni nu o putea prevedea ?

Atunci cum s'a făcut că armata și administrația noastră au rămas neprevenite, că au trebuit să îndure suferințele unei retrageri în cele mai groaznice condiții?Si dacă este de adus un omagiu, acela se adresează armatei noastre, care a îndurat un nemaipomenit calvar. Răspunderea acestor împrejurări va trebui stabilită odată, cu toate consecințele pe care le cuprinde această situație.

Dar din fericire, roțile ursitei,ale morilor lui Dumnezeu macină încet, dar sigur. In împrejurarea aceasta se poate spune chiar" repede".

Tot atunci am trăit un moment pe care l-am considerat cu durere, prăbușirea Franței, din cauza legăturilor noastre vechi cu această țară. Dar aci a fost lărăși mâna Providenței, căci gândiți-vă care ar fi fost mai târziu situația armatelor lui Stalin dacă nu s'ar fi prăbușit frontul francez atât

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

de repede ? Car ar fi fost soarta Europei dacă armatele germane s'ar fi istovit într'un lung asediu al liniei Maginot ?

In faţa noastră se deschide un nou capitol care este încă în plină desfăşurare, din zorii zilei de 22 Iunie 1941. Ne oprim în pragul acţiunii.

Si acum daţi-mi voe să mă întorc la consideraţiunile cu care am deschis acum un an şi jumătate acest curs. Spuneam că problema Mării Negre ne aduce aminte de cei doi factori permanenţi ai istoriei noastre, că istoria noastră s'a desvoltat între aceşti doi factori statornici: al muntelui şi al mării.

Al muntelui, din care a descălecat şi în care se reazămă; al mării spre care tinde şi prin care a respirat aerul prosperităţii şi al libertăţii.

Iar dacă am ales pentru cursul acesta o problemă care să se desvolte pe latura mării, am făcut-o pentru două motive. Intâiu, pentru că această latură a mării ne aduce pe planul universal: pe latura mării pătrundem în istoria universală. Latura muntelui este o problemă naţională, o problemă limitată în spaţiu. Problema mării se potriveşte mai bine cu însăşi materia şi sen-

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

sul acestui curs.

In al doilea rând, pentru că cred că această problemă a mării trebue să fie mai adânc înscrisă în conştiinţa noastră.

A vă vorbi de problema muntelui, ar fi să împingem uşi deschise. Despre problema muntelui nu este nevoe să vorbim , ea este înrădăcinată adânc în conştiinţa fiecăruia dintre noi; oricare român are gândul aţintit la ceeace îi lipseşte din graniţe în această direcţie. Din acest punct de vedere conştiinţa românească este asemănătoare pornirilor inimii, care n'au nevoe de îndemn pentru a fi urmate.

Problema mării este o problemă a raţiunii. Nu este prima dată când se aşează în faţa noastră dilema inimii şi a raţiunii. In 1916 am ales problema inimii, pentru că problema mării nu prezenta atunci gravitatea pe care o înfăţişează astăzi. Pe laturea mării, atunci înfruntam p Rusie care se prăbuşea, pe când problema spre mare cuprinde acum ameninţarea unei puteri formidabile, ca Uniunea Sovietică de astăzi.

Problema muntelui, să nu ne-o ascundem, e problemă vecinătăţii cu Ungaria, o ţară

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

cu care dușmănia s'a ascuțit în războiul actual; ea desigur nu este așa de ușoară. Dinspre munte avem însă de a face cu Ungaria, o țară de 9-10 milioane populație maghiară cu mulți minoritari. In jurul ei sunt țări care au revendicări de aceeași natură ca a noastră, Croația, Slovacia, poporul sârbesc Dincolo spre Răsărit este însă un conglomerat de 180 de milioane de oameni, un continent întreg.

Puneți în balanță aceste două împrejurări și veți vedea că vor cumpăni pornirile inimii, care ne îndeamnă spre munte. Această problemă a mării apasă mai mult judecata noastră decât aceea a generațiilor trecute.

Si în orice caz și pentru una și pentru alta, ni se cere în primul rând o conștiință foarte vie a datoriei noastre individuale și colective, datoria de a rămâne față de aceste probleme atât de apăsătoare și grele ale viitorului, într'o cât mai desăvârșită unire, într'o înlăturare a tuturor factorilor de destrămare națională și socială dintre noi.

Numai cu puterile unite vom putea urmări rezolvarea acestor mari probleme și apăra existența însăși a neamului nostru.

- oOo -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

C U P R I N S U L

	Pag.
I. Marea Neagră lac turcesc cadrul politic.....	3
II. Marea Neagră lac turcesc monopolul economic.....	27
III. Cazacii.....	51
IV. Cazacii: Bogdan Hmilniţki.....	76
V. Ucraina turcească.....	97
VI. Inceputurile expansiunei ruseşti (până la 1710)....	121
VII. Rusia în Marea Neagră sub Petru cel Mare.....	149
VIII. Rusia în Marea Neagră până la Kuciuk Kainargi.....	175
IX. Rusia şi Austria în Marea Neagră 1774-1792.....	209
X. Rusia în Marea Neagră 1792-1805	242
XI. Rusia în Marea Neagră 1806-1812	271
XII. Rusia în Marea Neagră continuare.....	300
XIII. Negoţul Mării Negre între Kuciuk Kainargi şi Bucureşti 1774-1812.....	323
XIV. Negoţul Mării Negre în primul sfert al secolului ...	346
XV. Negoţul Mării Negre continuare.....	371
XVI. Negoţul European la Dunăre 1829 - 1850.	

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

Pag.

XVII. Războiul Crimeii..... 416

XVIII. Congresul dela Paris 1856 şi Revizionismul rusesc în Marea Neagră..... 458

XIX. Tratatul pactului dela şi pregătirea crizei orientale. 485

XX. Războiul din 1877-78 489

XXI. Marea Neagră în politica internaţională. 1878-1887..... 518

XXII. Schimbările în criza orientală 1895-96; 1908-1910..... 543

XXIII. Marea Neagră în războiul Balcanic şi la începutul războiului mondial 1912-1915..... 572

XXIV. Marea Neagră în războiul mondial şi Revoluţia Rusească 1915-1919..... 602

XXV. Marea Neagră şi revoluţia rusească 1919-1922..... 628

XXVI. Revoluţia turcă şi tratatul din Lausanne

XXVII. Petrolul în Chestiunea Mării Negre..... 679

XXVIII. Expansiunea sovietică până la al doilea război mondial din 1923 -1941..... 710

- Incheere -

- ooo -

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://unibuc.ro